EMMANUEL CARRÈRE

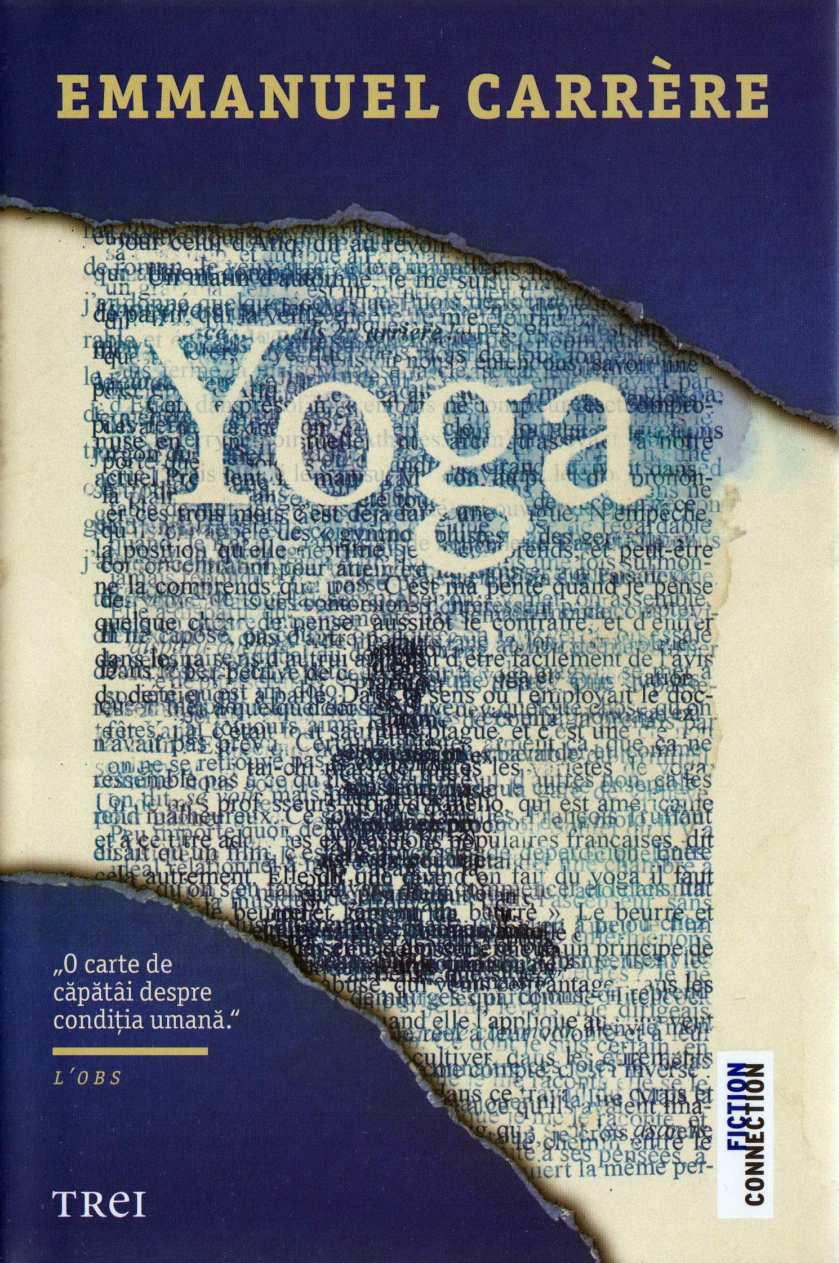

„O carte de căpătâi despre condiția umană."

L'OBS

FICTION CONNECTION

TREI

FICTION CONNECTION

COLECȚIE COORDONATĂ DE
Magdalena Mărculescu

Emmanuel Carrère

Yoga

Traducere din limba franceză și note de
Tristana Ir

3
TREI

Editori:
Silviu Dragomir
Vasile Dem. Zamfirescu

Director editorial:
Magdalena Mărculescu

Redactare:
Irina Tudor Dumitrescu

Design și ilustrație copertă:
Andrei Gamarț

Director producție:
Cristian Claudiu Coban

DTP:
Mirela Voicu

Corectură:
Irina Mușătoiu
Rodica Crețu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CARRÈRE, EMMANUEL
Yoga / Emmanuel Carrère ; trad. din lb. franceză și note de Tristana Ir. - București : Editura Trei, 2021
ISBN 978-606-40-1193-0

I. Ir, Tristana (trad.)

821.133.1

Titlul original: Yoga
Autor: Emmanuel Carrère

Copyright © P.O.L Editeur, 2020

Copyright © Editura Trei, 2021
pentru prezenta ediție

O.P. 16, Ghișeul 1, C.P. 0490, București
Tel.: +4 021 300 60 90 ; Fax: +4 0372 25 20 20
e-mail: comenzi@edituratrei.ro
www.edituratrei.ro

ISBN 978-606-40-1193-0

Dacă aduci la viață ceea ce e înăuntrul tău, ceea ce vei aduce la viață te va mântui. Dacă nu aduci la viață ceea ce e înăuntrul tău, ceea ce nu vei fi adus la viață te va ucide.

Evanghelia apocrifă după Toma[1]

[1] Manuscrisul a fost descoperit în 1945 la Nag Hammadi, în Egipt. Sunt consemnate 114 ziceri ale lui Iisus. În limba română există cel puțin două traduceri apărute la editura Herald și, respectiv, editura Polirom. (*N.r.*)

I

Țarcul

Sosirea

Pentru că trebuie să încep de undeva relatarea acestor patru ani în care am încercat să scriu o cărțulie subtilă și hazlie despre yoga, am înfruntat lucruri atât de puțin subtile și hazlii, ca terorismul și criza refugiaților, m-am prăbușit într-o asemenea depresie melancolică, încât a fost nevoie să mă las internat vreme de patru luni la spitalul Sainte-Anne, în sfârșit, mi-am pierdut editorul care, pentru prima oară în treizeci și cinci de ani, nu va citi o carte pe care am scris-o, pentru că trebuie, așadar, să încep de undeva, aleg dimineața aceasta de ianuarie 2015 când, închizându-mi rucsacul, m-am întrebat dacă merita să-mi iau telefonul de care oricum urma să mă despart acolo unde mă duceam ori să-l las acasă. Am ales varianta radicală și, de-abia ieșit din clădire, mi s-a părut nemaipomenit că m-am fofilat fără să mă întâlnesc cu nimeni. Încă o abatere a fost să iau trenul din gara Bercy, un satelit al gării Lyon, modest și deja provincial, specializat în Franța rurală. Vagoane vetuste, compartimente în stil vechi, șase locuri la clasa întâi, opt la a doua, într-un maro și un gri-verzui care-mi aminteau de trenurile din îndepărtata

mea copilărie, în anii șaizeci. Câțiva pifani dormeau, întinși pe banchete, de parcă nimeni nu i-ar fi prevenit că serviciul militar nu mai există. Întoarsă spre geamul plin de praf, singura mea vecină se uita cum trec sub o ploaie măruntă și cenușie clădirile cu graffitiuri de la ieșirea din Paris, apoi din periferia estică. Era o tânără care arăta și era îmbrăcată ca o iubitoare de drumeții, echipată cu un rucsac enorm. M-am întrebat dacă avea să se plimbe prin Morvan, așa cum mi se întâmplase s-o fac odinioară, plecând din Vézelay și în condiții defel mai milostive, sau dacă se ducea, cine știe?, în același loc ca și mine. Intenționat nu luasem cu mine nicio carte și mi-am petrecut toată călătoria — o oră și jumătate — lăsându-mi privirea și gândurile să vagabondeze, într-un soi de molcomă nerăbdare. Fără să știu cu adevărat ce anume speram, aveam mari așteptări de la aceste zece zile rupt de toate, fără să pot fi contactat, de neatins. Îmi observam așteptarea, îmi observam molcoma nerăbdare. Era interesant. Când trenul s-a oprit la Laroche-Migennes, tânăra cu rucsacul cel mare a coborât în același timp cu mine și, ca și mine, ca vreo alte douăzeci de persoane, s-a îndreptat, în fața gării, spre platforma unde o navetă trebuia să vină să ne ia. Cum nimeni nu cunoștea pe nimeni, am așteptat-o în tăcere. Fiecare se uita la ceilalți întrebându-se până la ce punct păreau normali. Aș fi zis că da, păreau mai degrabă normali. Când a sosit autocarul, unii s-au așezat doi câte doi, eu, singur, dar, chiar înainte de plecare, o femeie de vreo cincizeci de ani, trasă la față, dar frumoasă și cu o expresie serioasă, a urcat ultima și a ocupat locul de lângă mine. M-a salutat rapid, aproape în șoaptă, apoi

a închis ochii, dând de înțeles fără ostilitate că nu ținea să intre în vorbă. Toată lumea tăcea. Autocarul a ieșit foarte repede din oraș și a început să circule pe drumuri foarte înguste, trecând prin niște cătune unde nimic nu părea să fie deschis, nici măcar obloanele. După o jumătate de oră a luat-o pe un drum neasfaltat, mărginit de stejari, și s-a oprit într-o zonă cu pietriș, în fața unei ferme scunde. Am coborât, bagajele ne-au fost date jos din cală și apoi am pătruns în clădire, prin intrări separate: una pentru bărbați, alta pentru femei. Ne-am trezit, numai bărbați, într-o sală enormă amenajată ca o cantină școlară, luminată de neoane, cu pereții vopsiți într-un galben spălăcit și împodobiți cu afișe mici pe care erau caligrafiate citate din înțelepciunea budistă. Erau și câteva chipuri noi, oameni care nu se aflaseră în autocar și care, probabil, veniseră cu mașina. La o masă din placaj lăcuit, un tânăr cu o față deschisă și simpatică, îmbrăcat cu un tricou cu mâneci scurte în vreme ce toată lumea purta cel puțin un pulover sau un polar, îi primea unul câte unul pe nou-veniți. Înainte să te duci la el trebuia să completezi un chestionar.

Chestionarul

După ce mi-am luat un ceai, pe care ni-l turnau în niște pahare de cantină răsucind robinetul de la un samovar mare din tablă cositorită, m-am așezat în fața chestionarului. Patru foi pline. Primele pagini nu cereau cine știe ce efort de gândire: stare civilă, persoane de

contactat în caz de urgență, probleme medicale, tratamente în curs. Am precizat că eram sănătos, dar că suferisem de câteva ori de depresie. Apoi eram rugați să spunem: 1. cum aflasem de *Vipassana*; 2. ce experiență aveam cu meditația; 3. în ce moment al vieții ajunseserăm; 4. ce așteptări aveam de la stagiu. Cum spațiile rezervate răspunsurilor nu depășeau o treime din pagină, m-am gândit că, dacă aș fi vrut să mă apuc serios fie și numai de a doua întrebare, ar fi trebuit să scriu o carte întreagă și că, tocmai, venisem aici ca să scriu cartea cu pricina — lucru despre care n-aveam să scot o vorbă. Cu prudență, m-am mărginit să spun că practicam meditația de vreo douăzeci de ani, că practica aceasta fusese prea multă vreme legată de tai chi chuan (am precizat, între paranteze: „mica circulație", ca să se înțeleagă că nu eram chiar un începător) și, în prezent, de yoga. Cu toate acestea, rămânea neregulată și nădăjduiam să o dezvolt mai mult, motiv pentru care mă înscrisesem la un stagiu intensiv. Cât despre „momentul vieții în care ajunsesem", adevărul era că mă aflam într-un moment bun, un ciclu extrem de favorabil care dura de aproape zece ani. Era chiar uimitor, după atâția ani, când la această întrebare aș fi răspuns de fiecare dată că o duceam rău, foarte rău, și că momentul în care ajunsesem era în mod cu totul special un dezastru, să pot răspunde, fără să mint, ba chiar minimizându-mi mai degrabă bafta, că, pe cinstea mea, eram bine, că nu mai trecusem de ceva vreme printr-un episod depresiv, că n-aveam probleme, nici în amor, nici familiale, nici în viața profesională, nici cu banii — singura problemă pe care o aveam, și era, desigur, una, dar una de

răsfățat al soartei, era un ego supradimensionat, despotic, a cărui influență năzuiam s-o reduc, iar meditația este făcută exact pentru așa ceva.

Ceilalți

În jurul meu sunt vreo treizeci de bărbați în tovărășia cărora am să mă așez și am să tac vreme de zece zile. Îi privesc pe ascuns. Mă întreb care dintre ei e în criză. Care are, ca și mine, o familie. Care e singur, părăsit, sărac, nefericit. Care e fragil, care e solid. Care riscă, în vertijul tăcerii, să-și piardă cumpătul. Toate vârstele sunt reprezentate, între douăzeci și, aș zice eu, șaptezeci de ani. Variate sunt și condițiile sociale: profesorul de liceu căruia îi place campingul, naturist, vegetarian, fan al misticilor orientale; tipul tânăr cu *dreadlocks* și căciuliță peruviană peste care ai putea să dai printre activiștii *No Border* de la Calais, unde nu de mult am făcut un reportaj; kinetoterapeutul sau osteopatul practicant de arte marțiale; și apoi alții, care ar putea la fel de bine să fie violoniști sau casieri la SNCF, imposibil de zis. Pe scurt, tipul de clientelă destul de pestriță peste care dai prin *dojo*-uri și prin pensiunile de pe drumul spre Compostelle. Cum Nobila Tăcere, așa cum zic ei, nu a intrat încă în vigoare, putem să vorbim și trag cu urechea la conversațiile micilor grupuri care s-au format, în timp ce, dincolo de geamurile mici și aburite, începe să se lase, foarte devreme, foarte adânc, întunericul. Toate bat spre ceea ce ne așteaptă de mâine-dimineață

încolo. Mereu aceeași întrebare: „Și tu, e pentru prima oară?" Aș zice că suntem jumătate neofiți, jumătate veterani. Primii, curioși, nerăbdători, neliniștiți, ceilalți, aureolați de prestigiul experienței și, printre aceștia, un omuleț care îmi amintește de cineva, dar nu știu de cine, și asupra căruia, negativist cum sunt de felul meu, mă concentrez imediat: țăcălie ascuțită, purtând un pulover jacard cu mult roșu-închis, jucând cu o penibilă îngâmfare rolul înțeleptului zâmbitor, blajin, plin de idei despre alinierea chakrelor și beneficiile detașării.

Teleportare la Tiruvanamalai

Prima oară când am auzit pomenindu-se despre *Vipassana* a fost în India, în primăvara lui 2011. Ca să termin o carte, închiriasem o casă la Pondichéry unde am stat două luni, fără să schimb aproape nicio vorbă cu nimeni. Zilele mele, cu un program imuabil, începeau cu cititul ziarului *Times of India* în singura cafenea unde, după câte știam eu, făceau espresso. Apoi, mergând pe străzi cu intersecții în unghi drept și care, mărginite de clădiri coloniale dărăpănate, se numesc calea Aristide Briand, strada Pierre Loti sau bulevardul Maréchal Foch, mă întorceam cu un pas gânditor să lucrez la romanul meu de aventuri rusesc, *Limonov*. Mă băgam în pat foarte devreme, la ora la care nenumărații maidanezi de la Pondichéry încep un concert de lătrături în care am învățat să disting câteva voci, și mă sculam tot foarte devreme, trezit de răsăritul soarelui

și de orăcăitul câtorva gecko. Această rutină cazanieră, fără vizitat muzee ori monumente, fără chestii turistice obligatorii, este idealul meu de călătorie în străinătate. O dată m-am dus totuși la Tiruvanamalai, care este un spațiu sacru al spiritualității indiene, căci acolo a trăit și a predat marele mistic Ramana Maharshi și încă mai există ashramul lui. Sfântul loc mi-a făcut o impresie foarte proastă: adunătură ca la bâlci de guru și seminare spirituale, care atrag haite de așa-ziși sadhu occidentali, jigăriți, buimaci, jegoși, dând pe-afară de-atâta îngâmfare și, totodată, suferință — și nici nu-mi trece altceva prin minte când practicanții de yoga îmi vorbesc despre stagii în India unde nădăjduiesc să se împărtășească din ancestralele învățături ale marilor maeștri. După părerea mea, Tiruvanamalai sau Rishikesh, acolo unde se presupune că s-a născut yoga, sunt locurile din lume unde ai cele mai mici șanse să te înfrupți din învățătura unui mare maestru, la fel de mici ca acelea de a da peste un pictor original în piața du Tertre. Bertrand și Sarah, singurii prieteni pe care mi-i făcusem la Pondichéry, mă recomandaseră unui francez care locuia acolo. Îmbrăcat într-o togă de culoare liliachie, se numea Didier, dar oamenii îi spuneau Bismillah. Când i-am pus câteva întrebări despre parcursul său spiritual, Bismillah mi-a mărturisit că o etapă importantă pentru el fusese un stagiu *Vipassana*: zece zile de meditație intensivă care, așa cum zicea el, îi băgaseră mințile în cap. Practicând și eu la un nivel mai mic meditația și neavând *a priori* nimic împotriva băgării minților în cap, aveam chef să știu mai multe, dar mi-am mai pierdut din ardoare când am aflat că, în etapa următoare a parcursului său

spiritual, Bismillah ajunsese tot la Tiruvanamalai, atras de perspectiva unui seminar de teleportare. Fusese, așa cum o și mărturisea, dezamăgit. Chestie care m-a pus pe gânduri. Teleportarea constă în deplasarea instantanee dintr-un loc într-altul și doar cu puterea minții. Te evapori la Madras, în clipa următoare reapari la Bombay. O variantă este bilocația: ești în două locuri *în același timp*. Mai multe tradiții le atribuie asemenea isprăvi unor sfinți mari și rari, precum Iosif din Copertino, dar autoritățile religioase rămân prudente în asemenea chestiuni, ca să nu mai zic de oamenii de știință. M-am întrebat dacă un tip care speră să treacă printr-o asemenea experiență înscriindu-se pe internet la un seminar deschis tuturor, cam cum ar spera să vadă un calcan înscriindu-se la o zi de scufundări, dădea dovadă de o minte exemplar de deschisă sau dacă, pentru a lua de bună o asemenea neghiobie — și pentru ca apoi să se declare dezamăgit —, nu cumva era cam tembel.

Camera mea

Îmi fac griji din pricina cazării. Au camere individuale și dormitoare și bineînțeles că aș prefera o cameră individuală, dar, presupun eu, toată lumea preferă o cameră individuală și nimic nu-mi îngăduie să dovedesc că eu am mai multă nevoie de una decât altul. Într-un alt cadru, banii ar rezolva problema: cele mai bune locuri le-ar reveni celor mai bogați și n-aș avea de ce să-mi bat capul. Dar aici suntem găzduiți

gratis. Formarea, cazarea, mâncarea, totul e gratis. Ni se sugerează doar ca la sfârșit să facem o donație, fiecare după posibilități și fără ca nimeni altcineva să știe suma. Trebuie să existe un alt criteriu. Totul depinde, poate, de ordinea sosirii sau e la întâmplare? Tras la sorți? Ducându-i chestionarul completat tânărului simpatic care joacă rolul de recepționer, îi pun întrebarea zâmbindu-i ușor, a curiozitate amuzată, complice, pentru cazul, după părerea mea puțin probabil, în care totul ar fi pur și simplu după cum are el chef, iar el îmi răspunde, zâmbind la rândul lui, că nu, nu se trage la sorți: locurile sunt atribuite după vârstă, camerele individuale sunt date celor mai bătrâni. Așa că tot n-am de ce să-mi bat capul. Tânărul simpatic îmi înmânează cheia, cu care ies în grădina udă ce se întinde în spatele clădirii principale. La stânga se află un hangar imens în care o să petrecem cam zece ore pe zi vreme de zece zile, la dreapta, trei rânduri de bungalow-uri din lemn prefabricat. Al meu e în rândul din față. Zece metri pătrați, cu linoleum pe jos, un pat de o persoană, sub pat, o ladă din plastic cu cearșafuri, plapumă și pernă, apoi un duș, o chiuvetă și o toaletă, un dulap mic: strictul necesar, strălucind de curățenie. Și bine încălzit, lucru important iarna în Morvan. Singura sursă de lumină, în afara luminatorului din cadrul ușii, pe care o perdea îl poate acoperi: un bec chior din tavan. Nu e prea vesel, mi-ar fi plăcut o lampă de căpătâi, dar cum se presupune că nu o să citim... Îmi fac patul, îmi pun lucrurile în dulap: haine călduroase și confortabile, pulovere groase, pâslari, cochetăria n-are ce să caute aici. Covorul meu de yoga. O statuetă din teracotă care reprezintă niște

gemeni. Doisprezece centimetri înălțime, forme pline și rotunde: o femeie iubită mi-a oferit fetișul acesta discret pe care îl iau cu mine peste tot. Fără cărți, fără telefon, așadar, fără tabletă și fără inevitabilele încărcătoare. La sosire, tânărul simpatic m-a întrebat dacă am de lăsat spre păstrare vreunul dintre obiectele acestea: există un birou pentru bagaje prevăzut pentru așa ceva. Am răspuns cu mândrie că nu, m-am descotorosit de toate înainte să vin. Oare toată lumea respectă cu la fel de multă grijă instrucțiunile acestea de care am aflat când m-am înscris, cu două luni mai devreme? Am semnat, e adevărat, ne-am luat angajamentul de a ne lipsi vreo zece zile de distracțiile acestea, de a nu comunica cu exteriorul, dar, dacă trișăm, cine o să ne verifice? M-ar mira dacă ar veni pe neașteptate să controleze camerele și dormitoarele ca să confiște cărțile sau telefoanele mobile introduse clandestin.

Sau ar face-o?

Coreea de Nord?

Stagiile *Vipassana* sunt antrenamentul de tip comando într-ale meditației. Zece zile, zece ore pe zi, fără o vorbă, rupți de toate: chestia *hard*. Pe forumuri, mulți se declară satisfăcuți și câteodată transformați de experiența aceasta dificilă, alții o denunță ca pe o formă de racolare sectară. Descriu locul ca pe un lagăr, conferința cotidiană, ca pe-o spălare pe creier, fără

să îngăduie nicio discuție, darămite contradicție. E Coreea de Nord. Tăcerea silită, izolarea, o alimentație insuficientă debilitează mecanismele de apărare ale participanților și îi transformă în zombi. Chiar dacă te simți foarte rău, nu ai voie să pleci. Nu, pledează apărătorii, dacă ai chef să te cari, te cari, nimeni n-o să te împiedice, numai că nu e deloc indicat să pleci și mai ales te angajezi de unul singur să n-o faci. Dialogurile acestea mi-au stârnit curiozitatea, dar fără să mă îngrijoreze: nu cred că risc să fiu racolat de vreo sectă, sunt curios să văd. „Veniți de vedeți", le zice Hristos oamenilor care au auzit despre el tot felul de zvonuri contradictorii, iar aceasta mi se pare că rămâne cea mai bună politică: veniți să vedeți, cu cât mai puține prejudecăți cu putință sau, măcar, având conștiința acestor prejudecăți.

Zafu în Bretania

M-am însurat de două ori și de două ori am încropit albume cu fotografii de familie. Când te desparți, nu știi la cine o să rămână albumele acestea. Copiii le privesc cu nostalgie, pentru că arată vremurile când ei erau mici, când părinții se iubeau așa cum ar trebui să se iubească, când lucrurile nu luaseră încă o întorsătură nefericită. Eu și Anne, prima mea soție, ne petreceam vacanțele de vară în Bretania, la capul Arcouest, unde închiriam o casă deteriorată, prost întreținută pentru că era în indiviziune și niciunul dintre coproprietari nu vedea de ce să fi schimbat el un bec, el, și nu frații și surorile, dar minunată. În fața insulei Bréhat domina oceanul la care ajungeam pe un drum de pădure atât de povârnit și de puțin umblat, că, vară de vară, trebuia să-l curățăm cu cosorul. Anne era incredibil de frumoasă, purta bluze marinărești și un impermeabil galben, eu aveam părul lăsat pe frunte și niște ochelari mici și rotunzi: aș fi vrut să par un om în toată firea, arătam ca un adolescent. Dimineața ne duceam la brutăria din sat să luăm clătite, iar seara, la pescărie ca să cumpărăm crabi. Printre atâtea imagini cu

băieții noștri, în albumul meu îl vezi pe Gabriel, la trei sau patru ani, făcând împreună cu mine, pe plajă, succesiunea aceea canonică de posturi de yoga numită salutul soarelui, iar pe Jean-Baptiste râzând frumos și cu bună dispoziție, un râs de copil fericit, stând pe un *zafu*. Fotografiile acestea datează practicile despre care vorbesc aici. Atestă faptul că, la începutul acela al anilor nouăzeci, eu aveam deja un *zafu*. Mă așezam deja pe el, dimineața devreme, când aveam grijă să mă trezesc înaintea tuturor ca să-mi observ respirația și fluxul gândurilor. Dacă nu știați, un *zafu* este o pernuță japoneză, rotundă și compactă, special concepută ca să favorizeze stabilitatea și verticalitatea în meditație. Pe acest *zafu* de culoare neagră băieții noștri se distrau numindu-l Zafu de parcă ar fi fost un animal de companie, al doilea câine al casei, primul fiind o corcitură chioară și râioasă care trăia pe undeva prin vecini și venea să ne vadă zi de zi și căruia îi spuneam „bietul moș". Știu că amintirile acestea nu sunt interesante decât pentru mine, pentru Anne și pentru băieți, că suntem singurele patru persoane de pe lumea aceasta pe care pot să le facă să zâmbească ori să plângă, dar ce păcat, cititorule, ce păcat!, trebuie să înduri când autorii povestesc soiul acesta de lucruri și nu le taie la relectură, așa cum s-ar cuveni, pentru că le sunt de mare preț și pentru că le scriu și pentru a le salva.

Tai chi pe Munte

Așa cum am scris în chestionar, am ajuns să meditez prin tai chi. Știți ce este tai chi? Mișcările acelea foarte lente pe care le execută, prin parcuri, unele persoane adesea în vârstă, îmbrăcate în tunici chinezești? Să fie oare un dans? O gimnastică? O artă marțială? La începuturi, a fost o artă marțială, dar, din nefericire, oamenii o învață golită de această dimensiune. Binecuvântez hazardul vecinătății care m-a făcut să aterizez în *dojo*-ul Muntelui, de pe strada Montagne-Sainte-Geneviève, și nu într-unul dintre grupurile acelea *new age* care începeau să se înmulțească, unde erai poftit să-ți deschizi chakrele arzând bețigașe de tămâie. Bețigașele de tămâie nu erau deloc stilul Muntelui, care e cel mai vechi *dojo* de karate din Paris, creat prin anii cincizeci de un pionier, pe care-l chema Henri Plée, și condus când am ajuns eu acolo de fiul său, Pascal. Pascal își primise centura albă ca dar când împlinise trei ani și formase de atunci o întreagă generație de karateka, dar, cu timpul, fiindcă băgase de seamă că antrenamentul intensiv distrugea spatele, genunchii, articulațiile, începuse să caute niște tehnici mai blânde, nu atât de drastice, care să folosească mai puțin forța și mai mult flexibilitatea. Așa ajunsese el să studieze tai chi sub oblăduirea unui maestru chinez, Yang Jin-Ming pe numele lui, *doctorul* Yang Jin-Ming, care era nu doar un practician, ci și un cercetător de cel mai înalt nivel în domeniul aproape infinit al artelor marțiale considerate „interne". Am și acum câteva cărți scrise de el, pe care le studiam, la vremea aceea, cu sfințenie. Căci, după câteva luni la Munte, eram fan și

așa am rămas aproape zece ani. Mi-am petrecut aproape zece ani din viață cu trei sau patru antrenamente pe săptămână, fără să mai pun la socoteală seminarul anual al doctorului Yang, în această societate ciudată care este un *dojo*. Mai mult decât mesele împreună, mai mult decât petrecerile, întotdeauna mi-a plăcut soiul acesta de tovărășie în care nu te întâlnești cu cineva doar ca să stai la palavre și, cum se spune, ca să te *vezi*, ci ca să faci ceva împreună. Nu contează ce anume, alpinism, fotbal, motocicletă, idealul meu relațional ar fi fost să fac cu câțiva prieteni muzică de cameră. Să cânt la violă într-un cvartet de coarde amator: ajungi acasă la unul sau altul, schimbi câteva cuvinte așa, de formă, foarte repede scoți pupitrele, deschizi partiturile, reiei de la a șaisprezecea măsură de la *andante con moto*. Îl invidiez pe confratele Pascal Quignard că are parte de aceste bucurii, din păcate îmi place muzica fără să știu nici să o cânt, nici să o citesc. Dar practica tai chi seamănă mult, cred eu, cu practica unui instrument sau a vocii. Cere aceeași perseverență, același amestec de rigoare și de abandon, și mă gândesc cu drag la toți oamenii aceștia din medii și cu firi atât de diferite cu care am petrecut atâtea ore repetând și cizelând ceea ce este echivalentul la claviatură al acestei nesfârșite lentori: un *pianissimo*. Era cât pe aici să spun că toți veneam pentru același lucru, că aceeași dorință ne strângea laolaltă, dar, nu, nu tocmai. De la bun început, la Munte erau două familii: pe de o parte, garda veche, apropiată de Pascal, karateka vânjoși care veniseră totuși ca să învețe cum să-și caftească semenii, de cealaltă, aceia pe care, ca să-i deosebesc de caftangii, i-aș numi spiritualiști: nu niște flecari *new age*, pe care

rigurozitatea austeră a *dojo*-ului îi dezgusta rapid, ci pur și simplu niște oameni care voiau să afle mai multe despre zen, Tao, meditație. Și frumos era că, sub dubla oblăduire a lui Pascal și a doctorului Yang, cele două familii ajungeau nu doar să conviețuiască pașnic, ci și să aibă fiecare și interesele celeilalte. Într-un mod foarte firesc și într-un fel care i-ar fi zăpăcit și pe unii, și pe ceilalți de le-ai fi prezis o asemenea evoluție, spiritualiștii se trezeau, așa ca mine, făcând karate *pe lângă* tai chi, ca să aibă un tai chi întru câtva marțial, iar caftangiii, la rândul lor, examinându-și respirația, nemișcați, pe o pernuță.

Nu-i ușor

Să-ți observi respirația, nemișcat, pe o pernuță, iată ce se numește meditație, practică din ce în ce mai răspândită și care ar fi trebuit să fie singurul subiect al acestei povestiri dacă viața nu ar fi purtat-o, așa cum veți vedea, pe niște meleaguri ceva mai bătute de furtuni. Doctorul Yang o preda cu prudență. Era chinez, îi plăcea tehnica — Dumnezeu să-l binecuvânteze —, nu suporta ca lucrurile să fie făcute de mântuială și considera meditația o încoronare a artelor marțiale, dar și o practică periculoasă, din cauza forțelor foarte puternice pe care le trezește. Ne avertiza împotriva acestor pericole care, în ceea ce mă privește, mi se pare că nu m-au pândit niciodată sau nu mi-am dat eu seama, sau, încă și mai probabil, nu am atins și nu voi atinge niciodată acel palier începând de unde ajung ele să amenințe.

Fiindcă nu voia să ne rătăcim pe drumurile primejdioase care coboară și se despart și se prelungesc în hăuri înăuntrul ființei, într-o oarecare măsură așa cum le dai unor novici presimțirea extazelor pe care le vor cunoaște mai târziu, doctorul Yang ne preda niște rudimente de meditație cu multe diagrame, trasee ale meridianelor, respirație normală (budistă) și respirație inversată (taoistă), mica și marea circulație — și, cum tocmai am scris pe pagina chestionarului referitoare la nivelul meu de practică, chestia despre care am și eu ceva habar e mica circulație. Am avut de-a face mai târziu cu un alt maestru, Faek Biria, care și-a dobândit profunda cunoaștere a yoga Iyengar de la însuși creatorul ei, B.K.S. Iyengar, iar Faek Biria merge mult mai departe decât doctorul Yang. Ca să începi să meditezi, spune el, îți trebuie cel puțin zece ani de practică asiduă. Trebuie să-ți fi deschis bazinul, deschis pieptul, deschis umerii, să-ți fi aliniat toate *bandha*, aliniat *chakrele*, să fi stăpânit toate tehnicile de *pranayama* și numai atunci vine această mare chestie, misterioasă și transformatoare care este meditația, iar atunci vine cu de la sine putere. Tot ce ai împlinit înainte n-avea ca scop decât s-o facă posibilă. Dacă te duci într-o școală de yoga Iyengar și te-apuci cu naivitate să întrebi dacă, pe lângă posturi, o să faci și niște meditație, ești privit cu indulgență și totuși ca un tembel. Ți se explică frumos că ceea ce toți guru la modă și cărțile de *self help* numesc meditație sau nimicul sunt unul și exact același lucru: dacă nu ai făcut lungul travaliu pregătitor, n-ai decât să petreci mii de ore pe un *zafu* și să te concentrezi pe respirație sau pe spațiul dintre sprâncene, dar ai putea la fel de bine să te duci să tragi un pui de somn.

E ușor

Cei doi maeștri pe care i-am cunoscut personal sunt mari și adevărați, cercetători și artiști în domeniile lor: nu le pun la îndoială autoritatea. Și totuși, din infima mea experiență, cred că poți să ajungi la meditație pe un drum mai puțin povârnit, o biată cărăruie accesibilă tuturor, și că tehnica necesară ca să intri pe această potecă se învață în cinci minute. Te așezi și rămâi o vreme fără să te miști și fără să scoți o vorbă. Tot ce se întâmplă în timpul acesta în care rămâi așezat, fără să te miști și fără să scoți o vorbă, este meditație. Am căutat adesea o definiție bună — cât mai justă, cât mai simplă, cât mai cuprinzătoare cu putință — și am găsit multe altele pe care am să mi le scot din tolbă pe parcursul acestei povestiri, dar aceasta mi se pare cea mai bună pentru început, pentru că este cea mai concretă, cea care intimidează cel mai puțin. Repet: meditația este tot ceea ce se petrece înăuntrul tău când stai așezat, fără să te miști și fără să scoți o vorbă. Plictiseala este meditație. Durerile la genunchi, spate, ceafă sunt meditație. Chiorăitul mațelor e meditație. Gândurile parazite sunt meditație. Impresia că-ți pierzi vremea făcând o chestie de spiritualitate de doi bani e meditație. Telefonul pe care te pregătești mental să-l dai și dorința să te ridici ca să suni e meditație. Rezistența la dorința aceasta e meditație — să nu cedezi totuși. Și asta-i tot. Nimic mai mult. Tot ceea ce e în plus e prea mult. Dacă faci treaba aceasta în mod regulat, zece minute, douăzeci de minute, o jumătate de oră pe zi, atunci ceea ce se petrece în timpul acesta în care stai așezat, fără să

te miști și fără să scoți o vorbă, se schimbă. Postura se schimbă. Respirația se schimbă. Gândurile se schimbă. Toate acestea se schimbă pentru că totul se schimbă, oricum, dar toate acestea se schimbă pentru că le observi. În meditație, nu faci nimic și mai ales nu trebuie să faci nimic, doar să observi. Observi cum apar gândurile, emoțiile, senzațiile în câmpul conștiinței. Le observi dispariția. Le observi temeliile, punctele de sprijin, direcțiile. Le observi trecerea. Nu le aprobi, nu le respingi. Urmărești ce se întâmplă fără să te lași luat pe sus. Și, tot făcând toate acestea, viața însăși se schimbă. La început, nici nu-ți dai seama. Ai vaga impresie că ești la margine de ceva. Încetul cu încetul, lucrurile devin mai clare. Te desprinzi un pic, un pic de tot, de ceea ce se numește sine. Un pic de tot e deja mult. E deja enorm. Merită să încerci. Este o călătorie. La începutul acestei călătorii, zice un poem zen, muntele din depărtare pare să fie un munte. De-a lungul călătoriei, muntele își tot schimbă înfățișarea. Nu-l mai recunoști, muntele e înlocuit de o adevărată fantasmagorie, nu mai știi defel spre ce anume te îndrepți. La sfârșitul călătoriei e iarăși muntele, dar nu mai are nimic de-a face cu ceea ce întrezăreai din depărtare cu multă vreme în urmă, când ai pornit la drum. E *cu adevărat* muntele. În sfârșit îl vezi. Ai ajuns. Ești acolo.

Ești acolo.

Să meditezi beat criță

Pe vremea verilor de la Arcouest, beam mult, iar prietenii care veneau beau și ei, nu glumă. Mai puțin totuși decât Jean-François Revel, pe care îl întâlneam la Codecul[2] de la Paimpol, împingându-și căruțul umplut numai cu sticle de vin, apoplectic, fără pic de gât, încruntat, și cu toate acestea încă în stare să scrie niște cărți sclipind de o acerbă inteligență și de luciditate. Nu cunosc niciuna mai bună despre Proust, nici viziuni mai juste ori mai orwelliene despre totalitarism și obscenitatea intelectualilor de stânga, și îmi place că același om a întreținut, ca și Simon Leys, cu care avea în comun libertatea minții, niște curiozități atât de diverse. Nici nu bănuiam că, treizeci de ani mai târziu, minunata sa antologie a poeziei franceze avea să-mi salveze pur și simplu viața. Nu știam nici că este tatăl lui Mathieu Ricard: la vremea aceea, nimeni nu știa cine era Mathieu Ricard, nici că era mâna dreaptă a lui Dalai-lama, nici că avea să devină cel mai notoriu

[2] Lanț de magazine de tip băcănie și supermarket în Franța anilor 1972–1995. (*N.t.*)

propagator al budismului și al meditației în Franța — într-un fel care mă agasează un pic, căci nu mă împac nici acum cu mantiile de culoarea șofranului și cu călugării care îți spun: „Religiile sunt mărginite și sectare, ce te învăț eu nu e o religie, e doar adevărul". Pe scurt, beam mult, beam prea mult, astfel că meditația, deși o făceam cu sfințenie, o făceam adesea mahmur sau de-a dreptul beat criță. De-a dreptul beat criță mă străduiam să-mi pun în mișcare suflul și energia, mai întâi urcând de-a lungul coloanei vertebrale până în vârful capului, apoi coborând prin partea din față a corpului (în mare, aceasta este mica circulație), totul cu multă autosugestie și într-un maelstrom de gânduri parazite pe care nu numai că nu izbuteam să le calmez, dar care, în plus, îmi păreau atunci formidabile. Bineînțeles că, după, o luam mai moale. Când ești beat sau cu mințile praf, și adesea eram și una, și alta, ai impresia că ai dat peste niște pepite, dar te trezești în mână cu răhățișuri. Astăzi m-am mai calmat un pic, am îmbătrânit. Îmi place și acum beția, dar suport din ce în ce mai puțin alcoolul, am nevoie de trei sau patru zile ca să-mi revin după o chercheleală, pe când, pe vremea de la Arcouest, o luam cu bărbăție de la capăt în seara următoare. Sunt de acord că e absurd să meditezi abțiguit fiind, dar mă convingeam atunci că îmi observam beția. Căci meditația este interesantă — iar aceasta ar putea fi o a doua definiție — prin aceea că face să apară în sine un soi de martor care îți spionează vârtejul gândurilor fără să se lase luat pe sus. Nu ești decât haos, confuzie, peltea de amintiri și frici și fantome și zadarnice anticipări, dar, înăuntrul tău, cineva mai calm veghează și îți dă raportul.

Evident că alcoolul și drogurile îl transformă pe acest agent secret într-un agent dublu, deloc de încredere. Și totuși continuam, întotdeauna am continuat, mai mult sau mai puțin, iar dacă mă încăpățânez să scriu cartea aceasta, versiunea mea și numai a mea a cărților de dezvoltare personală care merg așa de bine în librărie, o fac ca să amintesc ceea ce toate aceste cărți de dezvoltare personală o spun rar: că practicanții de arte marțiale, adepții zenului, yoga, meditației, ale tuturor lucrurilor acestora mari și luminoase și binefăcătoare pe care le-am curtat toată viața mea, nu sunt neapărat niște înțelepți ori niște oameni calmi, cu sufletul împăcat și senini, ci uneori, ci adesea, niște oameni ca și mine, patetic de nevrozați, dar că nevroza nu-i o piedică și că trebuie, potrivit puternicei formule a lui Lenin, „să lucrezi cu materialul de care dispui" și că, chiar dacă nu te duce nicăieri, ai dreptate, în ciuda a tot, să te încăpățânezi pe drumul acesta.

Scăpat?

Am scris rândurile acestea în care nu-mi fac iluzii în primăvara lui 2017, la doi ani după faptele pe care le povestesc, într-o cameră din spitalul Sainte-Anne, unde, între două electroșocuri, încercam să-mi țin în frâu mintea rătăcitoare și zdrobită încropind cartea de față. Dar nu în lumina aceasta crudă vedeam eu lucrurile în seara aceasta de 7 ianuarie 2015, în timp ce o ploaie deasă ciuruia pământul afânat și negru din grădină și, întins

pe patul îngust din bungalow-ul meu, într-o fermă izolată din Morvan, așteptam ora cinei. Mă vedeam în momentul acela poate nu ca un bărbat calm, cu sufletul împăcat și senin, nu chiar, nu încă, dar măcar ca un bărbat care nu mai era înduioșător de nevrozat. Potrivit lui Freud, ești sănătos psihic când ești în stare să iubești și să muncești și, de mai bine de zece ani, ajunsesem, spre marea mea uimire, capabil și de muncă, și de iubire. Dacă mi-ar fi spus cineva când eram mai tânăr că așa o să fie, nu l-aș fi crezut. Nu așteptam atâta de la viață. Or, tocmai scrisesem una după alta, fără lungi și chinuitoare intervale de ariditate, patru cărțoaie care li se păreau bune multor oameni și-i mulțumeam cerului, în fiecare zi, pentru o căsnicie care mă făcea fericit. După atâția ani de rătăcire sentimentală, mă credeam ajuns la liman. Îmi credeam iubirea la adăpost de furtuni. Nu sunt nebun: știu bine că orice iubire e în pericol — că totul, oricum, este în pericol —, dar îmi reprezentam această amenințare ca venind de-acum din exterior, și nu, iarăși, din mine. Freud mai are o definiție a sănătății psihice, la fel de sclipitoare ca cea dintâi: nu mai ești la mila nefericirii nevrotice, ci numai a celei obișnuite. Nefericirea nevrotică este aceea pe care ți-o faci tu cu mâna ta, sub o formă îngrozitor de repetitivă, nefericirea obișnuită este aceea pe care ți-o rezervă viața sub forme pe cât de diverse, pe atât de imprevizibile. Ai un cancer sau, mai rău, unul dintre copiii tăi are un cancer, îți pierzi slujba și ajungi sărac lipit pământului: nefericire obișnuită. În ceea ce mă privește, am fost mai mult decât cruțat de nefericirea obișnuită: deocamdată, niciun mare doliu, fără probleme de sănătate ori

financiare, niște copii care își văd de viața lor și am rarul privilegiu de a face o meserie care îmi place. Dar în materie de nefericire nevrotică, dimpotrivă, nimeni nu mă-ntrece. Fără să mă laud, sunt excepțional de înzestrat când vine vorba să fac dintr-o viață care are totul pentru a fi fericită un adevărat infern și nu voi lăsa pe nimeni să vorbească despre iadul acesta cu ușurătate: este real, îngrozitor de real. Or, deși nu mă așteptasem la așa ceva, se pare că m-am scos. Se pare că, în ianuarie 2015, pot să mă declar *scăpat*. Sunt prudent, bineînțeles, nu mă dau mare, știu că e poate o iluzie — dar o iluzie care durează de zece ani mai e oare o iluzie? De ce îmi este etapa aceasta a vieții atât de favorabilă? Cui să-i mulțumesc pentru progresul acesta? Psihanalizei? Ca să fiu cinstit, nu cred. Mi-am petrecut pe divane mai bine de douăzeci de ani din viață fără vreun rezultat notabil. Nu, mă gândesc că, pur și simplu, iubirii. Și poate meditației. Yoga, meditația: folosesc aceste două cuvinte aproape la fel. Mă gândesc că yoga și meditația, așa ca iubirea și scrisul, mă vor însoți, susține, purta până la moarte. Îmi pun ultimul sfert de viață, pentru că la aproape șaizeci de ani putem, din punct de vedere statistic, considera că îl încep, sub invocarea aceste fraze de Glenn Gould, de atâtea ori recopiată în atâtea caiete succesive: *Scopul artei nu este descărcarea momentană a unei secreții de adrenalină, ci realizarea plină de răbdare, de-a lungul unei vieți întregi, a unei stări de seninătate și de minunare.*

Viței, vaci și porci

Realizarea plină de răbdare a unei stări de seninătate și de minunare: e foarte agreabil să-ți concepi viața în asemenea termeni. Gândurile acestea sunt agreabile, da, sunt gânduri de gratitudine, sunt gânduri armonioase, sunt niște gânduri bune. Dar, în același timp, mă cunosc, știu pe de rost în ce direcție mă poartă, ce imagini complezente ajung întotdeauna să trezească. Îmi închipui, când mă apropii de șaizeci de ani, această versiune a mea mai bună, acest Emmanuel *upgradat*: un bărbat calm, binevoitor, care a dezvoltat un centru de gravitație de unde emană o voce și un discurs care au într-adevăr greutate — nu acest „sunet gol" despre care vorbește Nietzsche, pe care îl produc măruntaiele deșarte. Un bărbat care se va fi împăcat cu micul său eu fricos și narcisic, scriind niște cărți din ce în ce mai clare și universale, acoperit de o glorie la fel de universală, primindu-și prietenii sub bolta de viță, în casa lui simplă și frumoasă din Patmos, și apropiindu-se de moarte, fără să clipească, în această faimoasă stare de seninătate și de minunare pentru a cărei realizare și-a consacrat întreaga viață. În fine. Râdeți cât poftiți. În ceea ce mă privește, încerc să nu mă complac prea mult în aceste imagini, dar nici nu le alung așa cum un anahoret din pustie respinge tentațiile cărnii. E ceea ce aș fi făcut altădată, când eram creștin și minat de culpabilitate. Astăzi îmi spun: bineînțeles, toate acestea nu sunt decât niște reverii narcisice și iluzii pentru ego, dar să fie oare atât de grav? Reveria aceasta e mai degrabă inocentă, acest ideal al eului nu e chiar așa de

jalnic. Și mai ales, chiar dacă e cam aiurea să te complaci într-o asemenea situație, e încă și mai aiurea să le cenzurezi. Căci aceasta este revoluția, una dintre revoluțiile meditației. În loc să observi cu animozitate niște gânduri de care nu ești prea mândru, în loc să încerci să le desființezi, te mulțumești să le înregistrezi fără să transformi totul într-o dramă. Pentru că gândurile acestea există, pentru că sunt aici. Nici adevărate, nici false, nici bune, nici rele: niște microevenimente psihice, niște bule la suprafața conștiinței. Dacă le privești astfel, fără chiar să-ți dai seama, își pierd puterea și nocivitatea. Să nu-ți judeci propriile gânduri, așa cum n-o faci nici cu aproapele tău. Să le iei așa cum sunt, să le vezi așa cum sunt. Da, este a treia și poate cea mai justă definiție a meditației: să-ți vezi gândurile așa cum sunt. Să vezi lucrurile așa cum sunt.

Lucrurile așa cum sunt

Să vezi lucrurile așa cum sunt: iată ce înseamnă *Vipassana*. Iar *Lucrurile așa cum sunt* este titlul cărții pe care a scris-o prietenul meu Hervé Clerc despre budism. Am făcut deja în *Împărăția cerurilor*[3] un portret al lui Hervé și, cum trebuie să lupt împotriva pretențioasei mele tendințe de a crede că cititorul a citit și-și amintește precedentele mele cărți, o să-l refac, un pic diferit, începând prin a-l cita pe Pitagora care punea întrebarea:

[3] Apărută tot la Editura Trei, în traducerea lui Doru Mareș, 2016. (*N.t.*)

„De ce e omul pe pământ?" Răspuns: „Ca să contemple cerul". Ca să contemple cerul? Dacă e adevărat, cei mai mulți dintre oameni nu o știu. Cei mai mulți se cred pe pământ ca să afle iubirea, să se îmbogățească, să fie la putere, să contribuie la creșterea economică ori să-și lase amprenta pe nisipurile timpului. Oamenii care se știu pe acest pământ ca să contemple cerul sunt rari. Iar dacă nu faci parte tu însuți dintre ei, e un noroc să cunoști unul. Și uite așa ți se lărgește orizontul. Am norocul acesta: îl cunosc pe Hervé, om liniștit, laconic, gânditor, care trăiește de parcă ar trebui să moară în orice clipă și care se teme întotdeauna de poveri. Ca și Diogene, e de părere că e mai bine să bei din căușul palmei decât dintr-un bol. Când călătorește, smulge și aruncă paginile cărților pe măsură ce le citește, ca să aibă mai puțin de cărat. Jurnalist la AFP[4], a trăit în Spania, în Olanda, în Pakistan, având grijă să nu cumva să facă vreo carieră și să nu-l ia, așa cum spune chiar el, nimeni la ochi. Astăzi, își împarte timpul între Nisa și un sat din Valais, Le Levron, unde are un apartament într-o cabană de unde se desfășoară concomitent privirii două văi. Este o panoramă de o rară frumusețe, în fața căreia a meditat mult și a scris trei cărți care explorează ceea ce misticii au spus despre Realitatea ultimă, multă vreme desemnată sub acest nume de cod care nu ne mai convine: Dumnezeu. De treizeci de ani încoace, eu și Hervé ne întâlnim la Le Levron ca să mergem pe drumuri de munte, să vorbim un pic, să tăcem mult. O glumă din Valais care îmi place mult e cu trei țărani care stau pe

[4] Agence France-Presse, cea mai veche agenție de știri din lume. (*N.t.*)

o bancă și văd trecând o vacă. „E vaca lui Pierrot", zice primul. Trece un sfert de ceas, apoi al doilea: „Nu, era vaca lui Fernand". Mai trece încă un sfert de ceas, iar al treilea se ridică și pleacă zicând: „Mi s-a luat de certurile voastre". Așa și cu discuțiile noastre, numai că noi nu ne certăm. Nu ne certăm, prietenia noastră, care este una dintre binecuvântările vieții mele și, cred, și ale lui, nu a trecut nici prin furtuni, nici prin eclipse, dar își află seva în profundele noastre diferențe și chiar într-un dezacord. Hervé crede că suntem pe pământ nu doar ca să contemplăm cerul, ci și ca să găsim ieșirea din beleaua aceasta care este viața terestră. E de părere că unii exploratori au găsit ieșirea și că ne arată calea. Exploratorii aceștia se cheamă Platon, Buddha, maestrul Eckhart, Tereza din Avila sau Patanjali despre care voi vorbi în curând și nimic nu este mai urgent ori necesar decât să le citim rapoartele, să examinăm hărțile pe care le-au întocmit ca să urmăm și noi la rândul nostru calea. Ca să o zic cu cuvinte indiene, căci nicio civilizație nu a meditat la toate acestea la fel de profund și cu la fel de multă precizie ca aceea din India: singura treabă la care trebuie să se înhame un om înzestrat cu bun-simț este să încerce să iasă din *samsara*, acest vârtej de schimbări și de suferințe care se numește condiția umană, ca să acceadă la *nirvana*, care este viața în sfârșit adevărată, sustrasă iluziei, cea în care lucrurile se văd așa cum sunt ele. Și asta este yoga, zice Hervé. În fine: asta este yoga dacă o iei în serios, nu doar ca o gimnastică.

Un muntișor

Eu nu zic că nu-i așa, rareori susțin contrariul față de oricine, dar nu sunt atât de sigur că există o ieșire, nici că singurul scop în viață e s-o cauți, nici că acesta e singurul motiv pentru care să faci yoga. Eu oscilez, așa e firea mea. Într-o zi, cred, a doua zi, nu mai cred. Nu știu ce e adevărat și nici dacă există vreun adevăr. Și chiar dacă mă îndrept spre munte, nu cred că am să ajung pe vârf. Niciodată n-am să fiu unul dintre alpiniștii aceștia ai sufletului, cărora li se spune mistici, și nu-i bai, căci între zăpezile veșnice și fundul văii unde nici eu nu am chef să putrezesc există o cale de mijloc. Există ceea ce se numește, uneori cu dispreț, un muntișor. Sunt un practicant al meditației de muntișor. Îmi place să merg pe muntișor, ca și cum aș medita, încercând să împletesc pasul, respirația, senzațiile, percepțiile și gândurile, iar aceeași plăcere mă împinge, în fiecare dimineață sau aproape, să mă așez cu picioarele încrucișate pe *zafu*. Îmi place, pur și simplu. În locul acela mă simt la locul meu. În jumătatea aceea de oră mă simt bine și știu din experiență că starea aceea de bine se va propaga ziua întreagă. Că mă va face un pic mai prezent, un pic mai atent la cei care mă înconjoară. Sunt oameni care, meditând, au avut parte de anumite experiențe. Niște chestii foarte puternice, care i-au purtat dincolo de ei înșiși sau într-o regiune din ei înșiși a cărei existență nici măcar n-o bănuiau. Poate că există oameni care s-au teleportat așa cum spera s-o facă tovarășul meu din Tiruvanamalai. Eu, nu. Mi s-a întâmplat să simt o anumită pace, să instaurez o relație mai pașnică cu mine

însumi și cu ceilalți, dar niciodată nimic extraordinar, niciodată vreo euforie, niciodată nimic care să semene cu lipsa gândurilor, experiența vidului, iluminarea sau presentimentul acesteia, luminița de la capătul tunelului. În sfârșit, ba da, o dată, la hotelul Cornavin de la Geneva: am de gând să vorbesc despre data aceasta când o să vină clipa, dar nu știu deloc, în mișcarea bâjbâită a acestei povestiri, când o să vină clipa aceasta. Până atunci, muntișorul: mie îmi convine.

Ce așteptări ai

Și atunci, dacă mie îmi convine, dacă practica aceasta tihnită și rutinieră mi-e de ajuns, de ce să mă fi înscris la versiunea aceasta comando a meditației? Hai să mă întorc la una dintre cele patru întrebări ale lor — simple și pertinente: ce așteptări am? Am răspuns: un impuls, un soi de brânci care o să-mi dea elan să-mi reiau practica abandonată de câteva luni încoace. Aș fi putut să adaug, dacă ar fi fost nevoie să spun mai multe, că publicasem toamna trecută o carte, *Împărăția cerurilor*, care a avut succes, și că a fost o perioadă de dat în spectacol, de glorie măruntă, de aflat încontinuu în treabă când mi-ar fi fost cu atât mai mult de folos să meditez în fiecare dimineață, dar că nu reușeam s-o fac și m-am lăsat păgubaș. Meditația, a patra definiție, constă în examinarea aceluia care ești cu adevărat, această magmă pe care o numim identitate, iar individului care eram în momentul acela nu-i stătea mintea la meditat,

atât și nimic mai mult. Prin urmare, am de gând ca, de cum se calmează toată agitația aceasta, să-mi reiau bunele obiceiuri. Mulțumită acestui antrenament intensiv, să mă întorc pe calea cea dreaptă. Iată, acesta este motivul cu care mă pot lăuda. Dar mă învârt în jurul cozii și va trebui până la urmă să mărturisesc un altul, care este poate mai puțin lăudabil: sunt aici ca să scriu o carte.

Coperta a patra

Cum am vorbit în cărțile mele, uneori și în treacăt, despre yoga și meditație, un jurnalist a venit să-mi ia un interviu despre subiectele acestea la modă. Două lucruri m-au surprins: mai întâi plăcerea cu care am vorbit despre ele, apoi ignoranța tipului care, altminteri, era un băiat curios și cultivat. Faptul că yoga nu e doar un soi de aerobic, iar meditația, o curiozitate ezoterică l-a lăsat cu gura căscată. Și când, luat pe sus de propriul meu elan, am ajuns la tai chi și la versiunile chinezești ale acestor practici indiene, s-a apucat să-și noteze pe carnețel cuvintele *yin* și *yang* cu un entuziasm înspăimântat, de parcă aș fi descifrat în fața lui niște litere cuneiforme. Încă și mai surprinzător, am observat aceeași ignoranță la mulți dintre practicanții de yoga și mi-am spus că ar fi o treabă utilă și în același timp plăcută să scriu, pe tonul unei conversații simple, o cărticică lipsită de pretenții, o cărticică subtilă și hazlie ca să clarific toate acestea pornind de la propria

mea experiență — experiență de ucenic, se înțelege de la sine, iar nu discurs de maestru. Am scris deja ceea ce se cheamă coperta a patra, adică textul de prezentare inserat pe spatele unei cărți. E foarte straniu pentru mine să-l copiez aici, atât de tare s-a îndepărtat cartea aceasta de ceea ce-mi imaginam eu. Iată-l:

> *Ceea ce numesc eu yoga nu e doar binefăcătoarea gimnastică pe care o practicăm atât de mulți dintre noi, ci un ansamblu de discipline care vizează extinderea și unificarea conștiinței. Yoga spune că suntem altceva decât micul nostru eu fragmentat, confuz, înfricoșat, și că putem accede la acest altceva. E o cale, alții au urmat-o înaintea noastră și ne-o arată. Dacă ceea ce spun ei este adevărat, atunci merită să mergem și noi la rândul nostru într-acolo.*

Treabă plăcută, da, treabă utilă. Și, în plus, îmi spuneam eu în necumpătatul meu for interior, enorm de mulți oameni fac astăzi yoga, enorm de mulți oameni ar fi mulțumiți să știe mai bine ce fac atunci când fac yoga: e o carte care poate să aibă mare succes.

Discursul de întâmpinare

Înainte să tăcem vreme de zece zile, avem parte de un discurs de întâmpinare, despre felul în care ne luăm angajamentul să abordăm sesiunea. Cel care îl rostește e tânărul simpatic. O face fără niciun fel de solemnitate, fără să aibă pretenția la autoritatea unui maestru. El însuși și cei doi bărbați ce-i stau alături sunt simpli practicanți care, după ce au făcut una, două sau trei sesiuni ca și noi, au ales să se întoarcă în calitate de auxiliari. Și ei meditează, bineînțeles, nimeni nu-i aici pentru altceva, dar, în loc să se odihnească între ședințe, se ocupă benevol de bucătărie, curățenie, diverse chestii administrative — pe scurt, fac treaba să meargă. E ceea ce se cheamă *karma yoga*, yoga acțiunii sau a slujirii: o modalitate smerită și eficace de a înapoia binele ce ți s-a făcut. „Poate că lucrul acesta are să vă mire", spune tânărul simpatic, „dar, dacă e să ne luăm după statistici, iar de douăzeci de ani de când *Vipassana* există în Franța avem o oarecare imagine de ansamblu, un sfert dintre voi se vor întoarce aici ca auxiliari. Peste nu așa de mult timp, câțiva dintre voi o să rostească în fața nou-veniților discursul acesta simplu pe care vi-l țin

eu acum." Apoi ne amintește diferitele angajamente pe care ni le luăm: să nu ieșim din incinta centrului și, în incinta centrului care include un capăt de pădure, să rămânem pe potecile demarcate; să respectăm separarea dintre partea rezervată bărbaților și cea rezervată femeilor; să respectăm tăcerea; să nu comunicăm nici cu exteriorul, nici între noi, nici măcar în mod nonverbal; să evităm, pe cât posibil, schimbul de priviri; dacă avem vreo problemă, să ne adresăm instructorului și numai lui; în sfârșit, iar acesta e punctul esențial, să rămânem până la sfârșit.

„E încă vreme să plecați", spune tânărul simpatic, iar chipul lui surâzător devine serios. „Dacă aveți îndoieli, dacă nu sunteți siguri că veți respecta aceste angajamente, vă cerem să plecați acum. Nimeni n-o să vă poarte pică. N-o să faceți niciun rău nici celorlalți, nici vouă înșivă. Veți putea reveni când vă veți considera pregătiți. Să plecați așa nu-i o lașitate, dimpotrivă. E bine. E dovada că apreciați situația la justa ei valoare, e o atitudine corectă. În schimb, dacă pentru un motiv sau un altul, vă hotărâți să plecați la jumătate de drum, o să-i tulburați pe ceilalți și, mai cu seamă, o să vă puneți pe voi înșivă în pericol. Ceea ce se întâmplă în timpul unei sesiuni *Vipassana* este ceva foarte serios. Se lucrează cu niște energii psihice foarte puternice, faptul acesta poate crea enorme tulburări. Poate că o să vă fie greu în următoarele zece zile. Vă veți simți dezorientați, pierduți, o să plângeți sau o să vă fie frică, o să vă spuneți că ați făcut o greșeală venind, e posibil, multe reacții sunt posibile, nimeni nu le poate prevedea.

Dacă nu vă e bine, instructorii sunt aici ca să vă ajute. Dar trebuie să respectați legământul pe care îl faceți în seara aceasta: orice s-ar întâmpla, voi rămâne până la capăt. Prin urmare, vă rog, gândiți-vă bine. Și după ce v-ați gândit, plecați dacă trebuie să plecați, dar dacă vă hotărâți să rămâneți, rămâneți."

Urmează un moment de tăcere, mai lung decât acela care se păstrează după ce, de dragul formei, preotul întreabă dacă cineva se opune unei căsătorii. Nimeni nu pune întrebarea: dar, dacă vreau totuși să plec, o s-o pot face? N-o să mă împiedicați? Fără îndoială că răspunsul ar fi: problema nu e dacă o să vă împiedicăm sau nu: *nu trebuie* să o faceți. Ca în țara aceea din Balcani unde personalul politic era ținta unor necontenite atentate și unde se votase o lege care spunea: „Dacă tragi în ministrul de finanțe, cincisprezece ani de închisoare. Dacă tragi în ministrul de interne, douăzeci de ani. Dacă tragi în marele șambelan, zece ani. *E interzis să tragi în prim-ministru*".

Nimeni nu se ridică. Nimeni nu pleacă. Nici nu-mi trece prin minte că, patru zile mai târziu, am să fiu primul care o s-o facă.

Să accepți regulile jocului

A început Nobila Tăcere. Pe niște bufete mobile din tablă cositorită, auxiliarii aduc maldăre de orez și legume fierte, pe care le poți asezona cu soia, drojdie

de bere sau *gomasio*. Fiecare ia dintr-un morman un bol sau o farfurie pe care nu le spală după folosire, ci se mulțumește să le pună într-un lighean pentru vase, pe care auxiliarii îl vor duce cu ei. Cum obligațiile materiale sunt reduse la minimum, nu avem nimic, dar absolut nimic altceva de făcut decât să tăcem și să ne întoarcem privirea spre înăuntru. O evităm pe cea a tovarășilor. Ne uităm doar la farfurie, mâncăm foarte încet, mestecând mult timp — practică după care îi recunoști pe acei *control freaks* alimentari și la care încerc de ani întregi să mă convertesc, fără prea mare succes. După masă, ne ducem la culcare devreme. Cu ochii plecați, fiecare se îndreaptă spre bungalow-ul sau dormitorul său. La ora 8 seara sunt în pat, fără nicio carte de citit, fără nimic de făcut și fără să am, bineînțeles, niciun chef de dormit. Mă uit la întunericul compact pe care îl încadrează geamul din fața mea. Mă uit la statueta, ce reprezintă doi gemeni, pe care am așezat-o pe etajera goală ca pe un mic altar. De fapt, ce-aș avea eu chef să fac e să transcriu cât mai fidel cu putință discursul tânărului simpatic și impresiile din cursul serii. Am avut eu oare dreptate să accept regulile jocului? Să nu-mi strecor în rucsac un carnețel? Da, ar fi însemnat să transform toată experiența într-un reportaj. În același timp, ar fi ridicol să mă mint: ce fac eu aici *e* un reportaj. Sau hai să zicem așa: e *și* un reportaj. Sunt prins la mijloc. Am venit să caut inspirație pentru carte și n-are nicio importanță dacă iau sau nu notițe, căci, după părerea mea, ne amintim de lucrurile care merită să ni le amintim. De fapt, problema e în altă parte. Problema, pe care nu mi-o pun pentru prima oară, este să-mi dau seama

dacă există contradicție sau chiar incompatibilitate între practica meditației și meseria mea, care este scrisul. În următoarele zece zile o să privesc eu oare cum mi se perindă gândurile fără să mi le opresc sau, dimpotrivă, o să încerc să le fixez — tocmai ce n-ar trebui să fac, ce este contrariul meditației? O să iau constant notițe mentale? În aceste zece zile, cel care meditează o să-l observe pe cel care scrie sau cel care scrie o să-l observe pe cel care meditează? Încurcată, încurcată treabă, care mă sâcâie și, la care tot gândindu-mă, adorm într-un sfârșit.

Profunzime strategică

Anticipând eu viața fără telefon, am cumpărat într-un bazar indian de pe strada Faubourg Saint-Denis un ceas mare de bucătărie — cel mai primitiv și mai ieftin model, cel care ticăie. L-am potrivit la patru și un sfert, dar la patru și un sfert sunt trezit de multă vreme, de fapt, de-abia am dormit. Când se trezea noaptea, indiferent de oră, Charles de Foucauld avea ca principiu să se ridice din pat și să considere că ziua începuse — un mod radical de a trata insomnia. Fără să am mereu curajul, încerc să fac ca el. La Paris, mă dau jos din pat înainte de răsărit și, fără să aprind lumina, fără să fac zgomot, mă duc la mine în birou. Îmi place să fiu singurul treaz în casa adormită, mai ales iarna, când încă e întuneric afară, când căldura din casă te amorțește un pic, ca să mă așez pe *zafu* și să-mi observ respirația și ceea ce-mi trece prin minte. Sasul acesta dintre somn și veghe durează aproape o jumătate de oră, la capătul căreia corpul îmi cere să se miște. Mișcări la început imperceptibile, care câștigă încetul cu încetul în amplitudine și care se transformă pe nesimțite în *asana*, așa

cum se numesc posturile de yoga. Am urmat multe cursuri odinioară, astăzi practic singur, devreme și după bunul meu plac. Fac posturile de care am chef, cum am chef, una aduce o alta și se transformă într-alta, destul de firesc. În zilele faste, când faci yoga așa, te simți ca un animal care se întinde. În cele mai puțin faste, te refugiezi în rutine, scheme, preferințe — e mai bine decât nimic. După toane, am zile statice și zile dinamice, zile în picioare și zile pe jos. Avantajul unui curs e că cineva te corectează, avantajul practicii de unul singur e că înveți să te corectezi chiar tu și să asculți ce-ți cere corpul. Are 300 de articulații acest corp. Circulația sangvină mobilizează 96000 km de artere, vene și vase de sânge. Sunt 16000 km de nervi. Desfășurată, suprafața plămânilor este cât un teren de fotbal. Yoga are ca scop, încetul cu încetul, să te facă să cunoști toate acestea. Să le umple de conștiință, de energie, de conștiința energiei. Lucruri de care habar nu ai când te duci să te înscrii la un curs prima oară. Te aștepți să fii mai sănătos și mai calm. Te aștepți să câștigi un pic de profunzime strategică, așa numesc militarii zona de retragere posibilă în caz de atac la frontiere: Germania, care e în enclavă, are foarte puțină, Rusia, dimpotrivă, are multă, ceea ce explică în parte felul în care s-a terminat al Doilea Război Mondial și se transpune foarte bine pe plan individual. În confruntarea cu agresiunile din exterior, fiecare are o mică sau mai mare capacitate de retragere, o mai mică sau mai mare profunzime strategică. O sănătate mai bună, calm, profunzime strategică, o să obții toate acestea făcând yoga, dar toate câștigurile acestea nu sunt decât niște

consecințe, avantaje colaterale. Fără s-o știi neapărat și chiar dacă rămâi, așa ca mine, pe calea cea ușoară, pe muntișor, te îndrepți spre altceva.

Gongul

În noaptea aceasta, nici yoga, nici meditație: rămân în pat, ghemuit, un pic angoasat, așteptând să sune ceasul. Sună, îl opresc. Cu ochii țintă la cadran, privesc limba secundelor care progresează sacadat: a devenit o raritate să observi un mecanism pe stil vechi, care nu funcționează numeric. 4 și 20: îmi mai acord cinci minute. Dar nu apucă cele cinci minute să treacă și un sunet țâșnește în noapte, extraordinar de grav, extraordinar de plin, extraordinar de adânc. De parcă un bolovan foarte greu, căzut în apele grele ale unui lac întunecat, ar schița domol cercuri. De parcă cercurile acestea n-o să înceteze vreodată să se extindă, de parcă vibrațiile lor o să continue la nesfârșit. Mă hipnotizează. Am impresia că o să mă acopere, că o să mă acopere întruna. Apoi încep să se retragă. Nu se știe precis când anume a început refluxul acesta, e ca atunci când o inspirație ajunsă la capăt se transformă în expirație. Încetul cu încetul, sunetul se subțiază, dar, subțiindu-se, ajunge să fie și mai grav, și mai adânc. În unele cursuri de yoga se începe prin intonarea sunetului OM, care este sunetul primordial al hinduismului, o mantra redusă la cea mai simplă expresie. Lucrul acesta m-a enervat multă vreme, de parcă mi s-ar fi cerut să intonez cantice,

dar trebuie să recunosc că să-ți lași tot corpul străbătut de vibrația acestui sunet are un puternic efect. Vibrația gongului este echivalentul lui instrumental și realizez că numai ce-a fost lovit a doua oară, că lacul sonor în care mă scald de aproape un minut nu era decât trena unei singure lovituri de ciocan. Atunci mă ridic, mă îmbrac în grabă, trag perdeaua care acoperă fereastra. Lampadare cu globuri albe mărginesc drumul care șerpuiește prin grădină. În ploaie, siluete ies din bungalow-uri și se îndreaptă lent spre hangar. De parcă am fi într-un film cu zombi.

Hangarul

Solul este negru, noroios, sunt mulțumit că am fost prevăzător și am niște încălțări bune. Purtăm toți căciuli și parka: e o ambianță care ar putea să semene cu cea de la plecare, înainte de ivirea zorilor, dintr-un refugiu montan, numai că într-un refugiu montan oamenii beau ceai sau cafea din termosuri, mănâncă batoane de cereale și mai ales se privesc, schimbă câteva cuvinte, se strâmbă caraghios ca să arate că le-a fost greu să iasă din sacul de dormit. Aici, nu. Oamenii nu se privesc. Se uită pe jos sau spre cer, care e la fel de negru ca pământul, fără stele. După o a treia lovitură, gongul s-a oprit. La intrarea în hangar, tânărul simpatic începe să ne cheme pe nume: fiecăruia îi corespunde un număr de loc în sală și vom păstra aceste locuri pe toată durata sesiunii. Odată chemat, intri în vestiar unde îți lași parka și

încălțările și-ți iei, de pe niște etajere, perne și pături pe care le cari cu tine în sală. E un hangar foarte mare, împărțit în două jumătăți de o travee de trei sau patru metri. La stânga, noi, bărbații, la dreapta, femeile, care intră pe o ușă din partea opusă. În fiecare spațiu, niște perne plate, pătrate, cu o latură de aproximativ optzeci de centimetri. Am numărat mai târziu pernele acestea: șase pe fiecare rând, zece rânduri, înmulțit cu doi, ceea ce înseamnă că suntem o sută douăzeci. Pernele acestea de bază sunt toate albastre, ca și *zafu*-urile din care fiecare va pune unele peste altele atâtea de câte au nevoie genunchii săi ca să se țină drept, dar păturile cu care se acoperă bărbații sunt albastre, cele ale femeilor, albe. Sunt calde, pufoase, e o plăcere să te înfășori în ele — dar am putea la fel de bine să nu le folosim deloc, căci hangarul, ca și camera mea, e încălzit așa cum trebuie. În fund, în fața fiecărui grup, se întinde o estradă pe care stau, turcește, un bărbat acoperit de o pătură albastră în fața bărbaților, o femeie învăluită într-o pătură albă, în fața femeilor. Bărbatul e slab, cu mărul lui Adam proeminent, fața calmă. Femeia are părul alb, tuns scurt, dar nu o pot observa decât cam de departe, cu atât mai departe cu cât locul meu se află la celălalt capăt al secțiunii pentru bărbați. Destul de repede, de altfel, o să-mi pierd tot interesul pentru secțiunea femeilor. Unul după celălalt, vecinii mei colonizează spațiul delimitat de pernele lor pătrate, care joacă același rol ca un covor la cursurile de yoga: toate mișcările trebuie să se desfășoare în spațiul acesta, fără să-i depășești niciodată marginea, fără să-l încalci pe cel al semenului. E ceva foarte seducător în ideea aceasta că

te poți mulțumi cu un perimetru de cincizeci pe o sută optzeci de centimetri. Îți spui că, dacă ai fi la închisoare, ar fi de ajuns să întinzi un covor de yoga ca să afirmi, în spațiul sufocant al unei celule, o formă de libertate. Unul dintre vecinii mei se apucă cu ambele mâini de fese și le depărtează ca să-și întindă cât mai bine perineul pe pernă — gest care îi poate părea ciudat profanului, dar după care se recunoaște cu certitudine un practicant de yoga Iyengar. O face fără fasoane și fac și eu la fel, marcându-mi astfel apartenența înainte de a intra în postură.

Postura

Am spus că e foarte simplu să meditezi, că tot ce trebuie să faci e să stai așezat un moment, fără să te miști și fără să scoți o vorbă. Deja trebuie să adaug că există mai multe feluri de a sta așezat: turcește, cu picioarele încrucișate, în jumătate de lotus, în lotus, în *seiza*, în stil japonez, sau pe un scaun, dacă nu ești îndeajuns de suplu... Toate sunt bune din clipa în care procură un minimum de confort și îți îngăduie, chiar și cu ajutorul unei perne, să te ții drept. Căci trebuie să te ții drept. Cât mai drept cu putință. Să întinzi coloana vertebrală în sus, ca și cum ai vrea să împingi tavanul cu creștetul capului. În același timp, să o înrădăcinezi: să faci în așa fel încât bazinul, unde își are obârșia, să fie, dimpotrivă, atras în jos. Înaltul coloanei împinge spre cer, partea de jos trage spre pământ. Astfel întinsă, coloana

se arcuiește ușor, se extinde, spațiul dintre vertebre se mărește. O parcurgi în gând de la sacrum la occiput. Îi observi curburile. Observi ce se întâmplă dacă încerci să le inversezi: dacă împingi în afară segmentele concave, dacă tragi înăuntru segmentele convexe. Întinzându-mă astfel, îmi simt și îmi aud trosnind una dintre vertebre. E un zgomot plăcut, senzația care îl însoțește este și ea plăcută, încurajatoare. N-ai nicio îndoială că-ți face bine. Să-ți întinzi astfel coloana poate să-ți ocupe tot timpul. Dar, chiar când te îndeletnicești cu această treabă care poate să-ți ocupe tot timpul, trebuie să mai faci una, care constă în a destinde: fața, umerii, abdomenul, mâinile, tot ceea ce poți destinde, și sunt multe — în realitate, nesfârșite. Când te apuci să treci în revistă tot ce e tensionat, îți dai seama că și treaba aceasta poate să-ți ocupe tot timpul. Să-ți întinzi cât poți coloana vertebrală, să destinzi cât poți tot restul, iată, așadar, două modalități de a-ți ocupa tot timpul în același timp. În fine, la început, *aproape* în același timp, să zicem simultan, așa cum mâni doi cai înhămați împreună și care ar vrea s-o apuce fiecare de partea lui. Acesta este sensul originar al cuvântului *yoga*: faptul de a înhăma împreună, la un jug, doi cai sau doi boi. Treci de la unul la celălalt și înapoi. Dacă încerci să fii atent la ceea ce faci, să o faci fiind conștient fie și câtuși de puțin, iar toată chestia nici că are un alt scop, n-ai vreme să te plictisești. Cu cât devine mai exigentă, cu atât îți place mai mult postura. Îți place să o adopți în fiecare zi, să o regăsești la ore fixe. O ții din ce în ce mai mult timp. Simți când începe să-și piardă tonusul. O corectezi atunci, o îmbunătățești, devii din ce în ce

mai conștient de echilibrele care o alcătuiesc. În unele zile e o plăcere, în altele, e imposibil de ținut. Orice ai face, degeaba. Tot corpul protestează, se împotrivește imobilității, nu mai percepe niciunul dintre echilibrele acestea imperceptibile, subtile, pe care era așa de plăcut să le observi. Și atunci, cel mai bun lucru pe care l-ai putea face ar fi să fii atent la această răzvrătire, la această inapetență, la această silă. Dacă ai face-o, ar fi parte din meditație. Dar, de cele mai multe ori, când le simți, în loc să fii atent la ele, te grăbești să pui capăt la tot. Te ridici, te apuci să-ți verifici e-mailurile. Nu-i bai.

Regulamentul de practică

Toți sunt tăcuți, mai puțin vecinul meu din dreapta care a venit să se așeze după mine și care face un tărăboi îngrozitor. Își drege vocea, face zgomote ușoare cu gura, respiră foarte tare — și, în ceea ce privește respirația, am impresia că o face cu tot dinadinsul, că așa crede el că trebuie să facă și că n-are nicio treabă că e singurul care o face. Zece zile lângă individul ăsta e ca și cum ai împărți un dormitor cu cineva care sforăie sau care miroase urât: nu știu cum am să rezist. Pe furiș, deschid ochii, arunc o ocheadă la dreapta și nu mă mir să-l recunosc pe micul domn cu puloverul jacard și cu țăcălie ascuțită care m-a enervat deja, în vremurile de demult când încă mai vorbeam, cu discursurile lui despre detașare. Detașare, trăirea în clipa prezentă: știu refrenul și, chiar dacă ideea mi se pare justă, am

remarcat faptul că este adesea, așa cum se întâmplă tot adesea cu discursurile despre libertate, apărată de niște obsesionali redutabili. Am remarcat și că micul domn, atât de doritor să ne dea drept exemplu propria lui serenitate, îndeplinea orice avea de făcut, de pildă când apuca un bol sau își vărsa drojdie de bere în supă, cu de două ori mai multe gesturi decât ar fi fost nevoie. De ieri seară încoace, îmi amintește de cineva și acum, dintr-odată, știu de cine: domnul Ribotton, un profesor de științele naturii pe care l-am avut în clasa a opta. Există dascăli minunați, făuritori de vocații, sunt rari, e un mare noroc să întâlnești măcar unul în timpul studiilor. Dar întâlnești și nebuni, iar nebunia domnului Ribotton se exprima într-un mod foarte aparte. Predarea științelor naturii implică și practica, iar această constă îndeosebi în disecția broaștelor. Ca să ne pregătească, domnul Ribotton concepuse un „regulament de practică" despre a cărui importanță ne-a vorbit toată prima oră și pe care a început să ni-l dicteze de la a doua. Acest regulament era atât de amănunțit, de abundent, lua în calcul atât de multe situații care ar fi putut să survină în timpul practicii, încât dictarea a continuat la a treia, la a patra, la a cincea oră, iar prima lucrare pe care ne-a dat-o în tot trimestrul se referea nu la programă, ci la regulamentul de practică. Rezultatele noastre l-au dezamăgit pe domnul Ribotton: nu pricepuserăm, nu asimilaserăm bine regulamentul de practică. A trebuit să-l recapitulăm, să-l aprofundăm, să-l completăm. Să-l dicteze iarăși, să-l mai copiem o dată. Caietele ni se umflau în același ritm cu regulamentul de practică, regulament care, din ce în ce mai mult, semăna cu acele contracte

despre care declari înainte să le semnezi că ai luat la cunoștință, deși au o mie de pagini și nimeni nu le citește niciodată. Și așa a trecut anul întreg, tot copiind regulamentul acesta de practică în perpetuă expansiune, tot studiindu-l, tot dând lucrări, fără să facem vreodată o singură ședință din practica atât de riguros reglementată. Cu siguranță că domnul Ribotton a murit de multă vreme, dar am impresia că am alături reincarnarea lui și-mi spun că n-o să fie floare la ureche să meditez zece zile alături de domnul Ribotton, expus la respirația zgomotoasă și la vibrațiile maniace ale domnului Ribotton. De-abia mi-au trecut toate acestea prin minte, că mă și gândesc la altceva, că nici eu nu sunt chiar o floare și că spiritul meditației e tocmai să consider ca o binefacere prezența domnului Ribotton alături de mine: nu un motiv de enervare ori de ironie plină de dispreț, ci un prilej de bunăvoință și de seninătate. Căci o altă definiție a meditației, cred că suntem la a cincea, e să accepți și nu să eviți ceea ce te contrariază în viață. E să aprofundezi contrarietatea, să lucrezi cu contrarietatea așa cum o faci cu respirația. E și, a șasea definiție, să înveți să nu judeci, în orice caz să judeci mai puțin, un pic mai puțin. E să abdici de la această poziție de superioritate care este nu doar un păcat moral, ci și o eroare filosofică. Cum spune o sutra budistă care îmi place atât de mult, încât am citat-o deja de două ori în cărțile mele: „Omul care se crede superior, inferior *sau chiar egal* unui alt om nu cunoaște realitatea".

Vocea

Acum suntem toți așezați. Așteptarea noastră colectivă plutește în aer, perceptibilă. Fiecare interval de meditație durează două ore și, curios, mă întreb cum o să rezist eu două ore fără să mă mișc. În viața de zi cu zi, mă limitez la douăzeci de minute, o jumătate de oră. Mă aștept ca bărbatul sau femeia de pe estradă să ia cuvântul și, cel puțin la început, să ne ghideze. Degeaba am auzit ce ne-a zis tânărul simpatic ieri seară, degeaba mi-am promis să las la vestiare, vreme de zece zile, simțul critic, mi-e teamă să n-aud unul dintre glasurile acelea smerite și benigne care mă exasperează, glasuri de popi de toate soiurile, iar popii *new age* sunt cei mai răi dintre toți. Nu contează ce hotărâri bune am luat — „omul care se crede superior sau inferior" etc. —, știu că risc să suport cu greu o asemenea voce. Dar ceea ce țâșnește brusc din tăcere e un glas adânc, cavernos, un glas venit din străfundurile veacurilor sau ale oceanelor, care, foarte încet, se apucă să psalmodieze ceva ce pare să fie o rugăciune sau o invocație, presupun că în sanscrită — de fapt, așa cum aveam să aflu mai târziu, în pali. Îmi dau seama că e o înregistrare și că vocea aceasta cavernoasă trebuie să fie

cea a fostului S.N. Goenka, bătrânul maestru birman care este pentru metoda *Vipassana* ceea ce e B.K.S. Iyengar pentru metoda de yoga ce-i poartă numele. Invocația durează mult timp, foarte mult timp. Apoi, după o tăcere care e și ea foarte lungă, maestrul începe să vorbească în engleză, într-o engleză de indian, cea a lui Peter Sellers în *The Party*, iar ceea ce spune e tradus progresiv în franceză de o voce tot înregistrată — voce de bărbat, limpede, sonoră, n-am nimic de zis împotriva acestei voci, o adopt de la bun început.

Inspiră, expiră

Inhale, exhale, zice vocea lui S.N. Goenka.

Inspirați, expirați, traduce interpretul.

Simțiți aerul care pătrunde în nări, aerul care iese din nări.

Respirați ușor, fără să încercați să vă controlați respirația.

Inspirație, expirație: lăsați ciclurile să se împlinească, în mod firesc.

Nu încercați să controlați. Nu încercați să ghidați.

Doar observați.

Observați ce se întâmplă. Observați senzațiile.

Senzațiile dinăuntrul nărilor.

Poate că, la început, credeți că nu aveți nicio senzație înăuntrul nărilor, dar există senzații tot timpul, în fiecare milimetru din corpul vostru. La suprafața pielii, înăuntrul corpului.

În zonele prin care comunică interiorul și exteriorul corpului vostru.

Vă încearcă o senzație de căldură înăuntrul nărilor? O senzație de răcoare? Aveți chef să vă scărpinați? Chef să vă suflați nasul?

Nu cedați acestor impulsuri. Observați-le.

Considerați aceste impulsuri ca niște senzații. Există senzații agreabile și senzații dezagreabile. Noi toți căutăm senzațiile agreabile și evităm senzațiile dezagreabile. Dorința de a te scărpina e o senzație dezagreabilă. Observați neplăcerea pe care v-o provoacă. Nu încercați să schimbați ceva. Această senzație dezagreabilă este realitatea acestei clipe, vă aflați aici ca s-o observați. Doar s-o observați.

Poate că de la un timp încoace nu vă mai urmăriți respirația. Poate că nu mai sunteți atenți la senzațiile voastre.

Întoarceți-vă la ele. Întoarceți-vă la senzații, cu bunăvoință. Cu bunăvoință, cu zel, cu perseverență.

Reîndreptați-vă mintea spre respirație, înăuntrul nărilor.

Reîndreptați-vă mintea spre prezent.

Prezentul este respirația voastră.

Inhale, exhale.

Bardö

Potrivit tradiției tibetane, zilele de după moarte sunt mult mai cruciale decât cele de dinaintea ei. Omul

care tocmai a murit pătrunde într-un teritoriu intermediar, tenebros, un labirint psihic a cărui ieșire poate să fie ori eliberarea de *samsara*, cunoscută și sub numele de condiție terestră, ori o nouă incarnare, mai mult sau mai puțin favorabilă, ori de-a dreptul infernul. Această *twilight zone* pe care toți trebuie să o străbatem când murim se cheamă *Bardö*. Budiștii tibetani au cartografiat-o cu o extremă precizie: răspântii înșelătoare, alunecări de teren, haite de câini sălbatici, drumuri care nu duc nicăieri, lumina de la capătul tunelului... Această carte a *Bardö*, care se cheamă *Bardö Thodol*, *Cartea morților* tibetană, era citită la urechea defunctului în cele trei zile de după moarte ca să-l însoțească în călătoria sa. Mi-l imaginez prea bine pe S.N. Goenka îndeplinind acest ritual. Cred că, dacă aș fi mort de curând, cu trupul întins în coșciug, cu sufletul rătăcind în *Bardö*, m-ar liniști să aud șoptindu-mi la ureche, într-o limbă de neînțeles, dar la fel de veche ca omenirea, vocea lui cavernoasă, blajină, gânditoare, minunat de egală, cu tempoul căreia încep să mă obișnuiesc așa cum te obișnuiești cu muzica indiană. În loc să urmărești o melodie care se desfășoară liniar, mai mult sau mai puțin repede ori încet, fragmentele acestea lungite la nesfârșit numite *raga* te afundă într-o nemișcare ce se propagă în toate sensurile, astfel că nu știi niciodată unde te afli, fiind totodată mereu în centru. Intervalul dintre frazele lui S.N. Goenka a devenit atât de lung, încât îmi spun despre fiecare în parte că e neapărat ultimul și apoi, cum nu este ultimul, că S.N. Goenka ori acela al cărui avatar este va continua să ne călăuzească până la ieșirea din *samsara*. Legănat de glasul

lui S.N. Goenka, te simți în siguranță, gata să te aventurezi în *Bardö* ori în străfundurile propriei ființe, ceea ce, probabil, e unul și același lucru. Fermecați de vocea lui S.N. Goenka, maimuțicile care sar întruna din creangă în creangă și care, în imaginarul budist, reprezintă agitația și împrăștierea mentalului se calmează și vin docile să ți se așeze la picioare. Și apoi vine un moment când S.N. Goenka și traducătorul său tac pe bune. Trebuie să admitem că ultima frază era chiar ultima și că suntem lăsați de capul nostru.

Să fii atent

A șaptea definiție a meditației: să fii atent. Simone Weil spunea că acesta este scopul studiilor: nu să înveți lucruri, știm destule, ci să intensifici capacitatea de atenție. În privința aceasta, Orientul știe mai multe decât Occidentul. Orientul a pus la punct tehnici, a identificat suporturi. Oricine poate să se folosească de stocul acesta. Unii repetă în tăcere o mantra. Alții preferă să mediteze asupra unui *koan* zen, aceste fraze enigmatice și luminoase pe care un maestru le dă întru gândit învățăcelului său, ani la rând: „Ce chip aveai înainte să ai un chip? Înainte ca părinții să te zămislească? Ce zgomot face o singură mână care aplaudă?" Se presupune că asemenea întrebări, repetate întruna, provoacă un soi de scurtcircuit mental: la un moment dat, siguranțele sar, gândirea discursivă amuțește, iată *satori* — care este numele japonez al iluminării. Poți și să te uiți țintă la flacăra unei lumânări, să-i urmărești cele mai infime mișcări, să-ți conectezi creierul la flacăra aceea până când devine flacără. Ori să te așezi în fața unui obiect, nu contează care anume, să zicem micii mei gemeni, și să-i privești. Să-i privești, cât de

atent poți, și apoi să închizi ochii și să încerci să-i vizualizezi. Să încerci să le reconstitui sub pleoape, cât mai precis cu putință, contururile care, cu câteva clipe mai devreme, călătoreau *via* nervul optic până la creier. Formezi această imagine mentală, apoi, după un timp, deschizi ochii, te întorci la imaginea reală, aceea care se imprimă pe retină, te impregnezi cât de bine poți și apoi închizi iarăși ochii, clarifici din nou, aprofundezi imaginea mentală. Descoperi că înăuntrul pleoapelor, ca și în relieful relativ simplu al unei mici sculpturi, se află infinitul. Toate aceste tehnici au fiecare valoarea lor, există câte una pentru fiecare temperament. Cea mai răspândită rămâne atenția la respirație. Doar urmărind firul propriei respirații a realizat Buddha „lumea, apariția lumii, sfârșitul lumii și calea care duce la sfârșitul lumii", altfel spus a atins *nirvana*. Dintre toate fenomenele fizice e cel mai accesibil conștiinței. Încercați cu digestia ori cu circulația sângelui: nu zic că nu poți să le folosești și ca suporturi pentru meditație, ba chiar sunt sigur că se poate, spun numai că nu sunt la îndemâna unor debutanți ca voi și ca mine. Respirația o avem mereu la îndemână, pentru că nu încetăm niciodată să respirăm. Putem învăța să o ghidăm. Practicând tai chi și apoi yoga, am învățat într-un fel foarte rustic crâmpeie ale unor tehnici foarte subtile: mica circulație, *pranayama*. Nimeni nu ne cere așa ceva aici. Ce ni se cere aici e altceva, e chiar contrarul și, cum spune căpitanul Haddock: „E în același timp foarte simplu și foarte complicat". Să respiri normal: *a priori*, pare mai simplu decât să-ți conduci respirația de-a lungul meridianelor, în realitate e mai complicat. Să nu faci nimic anume

pare simplu, dar e mult mai complicat decât să faci ceva anume, chiar și dificil. Cât despre observatul respirației fără ca observarea să o schimbe, iată un lucru nu dificil, ci imposibil. Este imposibil, dar tindem să-l facem. De-aia și suntem aici.

Prietenia nărilor

Aerul îmi intră în nări. Îi observ pătrunderea. Aerul îmi iese din nări. Îi observ ieșirea. Totul e calm, regulat. Observ felul în care aerul îmi atinge interiorul nărilor. E ușor, subtil. Nările sunt un suport bun pentru atenție, pentru că sunt niște zone inervate din abundență. Mereu se întâmplă câte ceva în nări. Poți să meditezi două ceasuri întregi asupra nărilor, fără să te plictisești. Sesiunea aceasta începe bine: nările mele îmi sunt cele mai bune prietene. Când te îndepărtezi de intrare ca să te înfunzi un pic în cavitățile lor, se transformă în niște peșteri, imense. Cu cât le explorezi mai adânc, cu cât te deplasezi mai mult de-a lungul pereților lor, cu atât se măresc și se umplu de senzații: înțepături, mâncărimi, furnicături. Pulsație: da, o pulsație, care acoperă practic tot restul. Ceva pulsează. Observ acest ceva. Mă identific cu această pulsație. Nu e o senzație dezagreabilă, observația nu e însoțită de neplăcere. E bine. E bine, numai că postura mi s-a cocârjat. Tasat. Trebuie s-o îndrept, dar fără să încetez să urmăresc trecerea respirației la intrarea în nări, dar fără să-mi părăsesc pulsația din fundul

nărilor. Îmi întind coloana vertebrală, îmi împing în sus creștetul capului. Sunt multe lucruri de făcut în același timp, mentalul profită de ambuteiajul acesta ca s-o șteargă. Mentalul o șterge întruna. O șterge din prezent, o șterge din real — care sunt unul și același lucru, din moment ce doar prezentul este real. Maestrul tibetan Chogyam Trungpa avea obiceiul să spună că nu dedicăm prezentului decât 20% din activitatea cerebrală. Unii îndreaptă cele 80% care rămân fie spre trecut, fie mai degrabă spre viitor. Eu, de pildă, anticipez mult și-mi amintesc puțin. Nu știu ce-i aceea nostalgie. Faptul poate fi interpretat ca o marcă a unei firi încrezătoare, optimiste, hotărâte, mă tem că e mai degrabă cea a unui caracter obsesional, pentru că știu foarte bine că n-o să schimb trecutul, în timp ce pot păstra iluzia că-mi țin sub control viitorul. Ca să mă înfrânez pe panta aceasta, îmi repet adesea magnifica cugetare evreiască: „Vrei să-l faci pe Dumnezeu să râdă? Vorbește-i despre planurile tale". Ceea ce nu mă împiedică să-l tot fac să râdă. Când are chef să mai uite de ale sale și să mai râdă un pic, sunt sigur că Dumnezeu mă privește, așezat pe *zafu*-ul meu, cum îmi urmăresc eu firul respirației, cum îmi scanez interiorul narinelor și cum mă gândesc în același timp la cărticica mea subtilă și hazlie despre yoga. La formatul, capitolele, subtitlurile ei. M-am apucat deja să fac fraze, să mă întreb la câte definiții ale meditației am ajuns și tocmai în momentul acela îmi dau seama că m-am lăsat purtat de gânduri: trecut prezent, Chogyam Trungpa, vorbește-i lui Dumnezeu despre proiectele tale, cărțile viitoare, frazele viitoarei cărți, succesul viitoarei cărți...

E timpul să mă întorc la nări. E timpul să mă întorc la aerul care trece prin nări. Inspiră, expiră, *inhale*, *exhale*. Aerul e un pic mai răcoros când intră, un pic mai cald când iese după lungul circuit pe care-l face înăuntru. Afară. Înăuntru. Când e încă afară, când e deja înăuntru? A opta definiție posibilă a meditației: când observi punctele de contact între ceea ce e sine și ceea ce nu este sine. Între interior și exterior.

Frații Térieur

Domnul și doamna Térieur au doi băieți, gemeni. Cum îi cheamă?

Îi cheamă Alex și Alain[5].

Îmi place gluma aceasta la nebunie. Despre fiecare carte pe care o scriu am impresia la un moment dat sau un altul că ar putea să se intituleze *Frații Térieur*. Orice fac, mă întreb dacă o fac mai degrabă pe terenul lui Alex sau pe cel al lui Alain. Pentru un reportaj în jungla din Calais se duce Alex, pentru o sesiune *Vipassana* în Morvan e Alain. Alex anchetează pe teren, Alain își observă respirația pe un *zafu*. Alex Térieur e *yang*, Alain Térieur e *yin*. Amândoi respiră. Dar cine face ce? Cine inspiră? Cine expiră?

[5] Joc de cuvinte intraductibil. Alex Térieur și Alain Térieur se pot scrie și *À l'extérieur* (în exterior, în afară) și *À l'intérieur* (în interior, înăuntru). (*N. tr.*)

Expirația

Toată viața mea am trambalat simptomul acesta. Inspirația îmi e ușoară. Amplă, regulată. Coastele mi se depărtează, abdomenul mi se umflă, de parcă aș putea să nu încetez vreodată să mă umplu. Numai că vine un moment când această vastă inspirație trebuie să se transforme în expirație, iar această expirație este, în schimb, strâmtă, sugrumată. Se oprește brusc. Contractă, comprimă, opresează ceea ce ar trebui să destindă, de la diafragmă până în partea de jos a pântecelui. De parcă s-ar prinde într-un spațiu îngust, un nod sub stern, un nod cum poate să apară pe un furtun de stropit grădina. M-am întrebat multă vreme dacă nodul acesta este de natură organică ori psihică. Țevărie sau inconștient? Medicii mi-au prescris niște pastiluțe împotriva refluxului acid, frecvent la persoanele anxioase. Pilulele cu pricina n-au niciun efect asupra acestui ceva care îmi pare că face parte din identitatea mea și de care yoga știe să se ocupe mai bine. Căci să inspiri, spune yoga, înseamnă să iei, să cucerești, să-ți însușești, iar cu toate acestea n-am nicio problemă: ba chiar nu știu să fac decât asta, iar cutia mea toracică e pe măsura lăcomiei mele. Altceva e să expiri. Înseamnă să dai în loc să iei, să înapoiezi în loc să păstrezi. Înseamnă să te detașezi. În privința aceasta, dar nu numai, Hervé este opusul meu. Expirația e punctul lui forte. Nu cere altceva decât să se golească, să se ușureze. Noi toți suntem doar în trecere prin viața aceasta, dar el e conștient de faptul acesta. Nu se instalează în viață, se simte chiriaș, ba chiar chiriașul chiriașului, în timp ce eu am instinctul proprietarului

grijuliu să-și extindă posesiunile și, asemenea patriarhilor biblici, „să cresc și să mă înmulțesc". Îmi stă în fire să cresc, firesc pentru el e să descrească. Eu aspir spre lumină, el, spre umbră. Eu caut versantul expus la soare, el se dă în vânt după ubac. Două feluri de a fi, două soiuri de oameni, iar această diferență a caracterelor noastre este baza prieteniei care ne leagă: omul *yang*, omul *yin*, omul inspirației, omul expirației. Să expiri înseamnă, la urma urmelor, să-ți dai ultima suflare, să-ți dai duhul, să-ți dai sufletul. Angoasa aceasta care îmi sălășluiește sub plex nu este altceva decât teama de moarte și cred că travaliul anilor de viață pe care îi mai am este chiar acesta: să învăț să expir.

Patanjali la cafeneaua Bisericii

Există despre yoga un text canonic, datat cu trei secole înainte sau două secole după Iisus Hristos, nu se știe prea bine, și atribuit lui Patanjali, despre care se spune că a fost și gramatician. Este o culegere subțirică de *sutra*, adică de aforisme, laconice, greu accesibile, unde nu e niciodată vorba despre yoga în sensul în care o înțelegem noi, adică o disciplină fizică. Yoga în sensul în care o înțelegem noi exista, probabil, deja în vremurile acelea, căci Plutarh raportează că, atunci când au ajuns pe câmpia Gangelui, soldații lui Alexandru cel Mare au fost uimiți să descopere ceea ce ei au numit „gimnosofiștii", oameni care se contorsionau ca să atingă înțelepciunea, altfel spus yoghinii. Dar contorsiunile acestea nu-l interesează pe Patanjali. El nu cunoaște o altă postură decât lotusul, imobil. În perspectiva acestei cărți despre yoga și meditație pe care îmi propuneam să o scriu și care trebuia atunci, știți de ce, să se intituleze *Expirație*, m-am dus în fiecare dimineață din iarna lui 2015 să citesc Patanjali în cafeneaua Bisericii, din piața Franz Liszt, să compar mai multe traduceri din

Patanjali (după o bună cumpănire, o recomand pe cea făcută de Françoise Mazet, publicată la Albin Michel), să adun într-un carnețel special notițe despre Patanjali. În afara faptului că era instructivă, îndeletnicirea aceasta mă făcea să am despre mine însumi o părere plină de satisfacție, poate mai măgulitoare decât ar fi trebuit. Astăzi, când viața mi-a luat-o razna, mă gândesc din nou la aceste sesiuni matinale, la cafeneaua Bisericii, cu un amestec de nostalgie, de retrospectivă neîncredere, de amară ironie. Mă dădeam mare. Eram fericit. Credeam că o să dureze. Patanjali, ca toată gândirea indiană de la epoca *Upanișadelor* încoace, ca Hervé, caută răspunsul la o singură chestiune: există oare o ieșire din chinul acesta pe care noi îl numim lume, condiția umană, *samsara*? E oare posibilă o eliberare? Orice altă chestiune e deșartă, orice altă preocupare e deșartă. „În afară de aceasta", spun Patanjali și Hervé, „nimic nu merită să fie cunoscut." Vestea bună e că, tot potrivit lui Patanjali și Hervé, răspunsul e da. Există o ieșire. Eliberarea e posibilă. Nu-i ușor, îți ia o viață s-o faci, sau mai multe, dar e posibilă, iar yoga ține spre aceasta. E o tehnică de depășire a conștiinței prin observarea conștiinței. Patanjali e un observator fără pereche, cunoaște inconștientul cel puțin la fel de bine ca Freud și își expune descoperirile în stil indian, adică întocmind liste: cele trei *darçana* (acestea sunt categoriile gândirii brahmanice: yoga este una dintre ele), cele trei *guna* (modurile de a fi ale conștiinței), cele cinci *yama* (abstinențele necesare), cele cinci *niyama* (disciplinele nu mai puțin necesare), cele cinci matrice ale *cittavritti* (tot ceea ce poartă fluviul mentalului), cele opt ramuri ale *ashtanga* (care

este arborele yoga)... Indienilor le plac listele, clasificările nesfârșite, care nouă ne par arbitrare. Este felul lor de a-și apropria universul, pe când al nostru este mai degrabă cronologia, cronologie care le este, lor, cu totul străină. Listele și clasificările fenomenelor fizice și spirituale pe care le întocmește Patanjali sunt foarte interesante și merită să fie studiate în amănunțime. Le-am consacrat numeroase ceasuri la cafeneaua Bisericii în vederea viitoarei mele cărți despre meditație și yoga. Acum, dacă vrem o definiție condensată a ceea ce este yoga și o a noua definiție, regală, a ceea ce este meditația, aceasta se reduce la patru cuvinte în sanscrită care alcătuiesc cel de-al doilea verset din *Yoga sutra*. Iată cele patru cuvinte: *Yogas citta vritti nirodha*.

Yogas citta vritti nirodha

Yogas: de acord, este yoga: obiectul definiției.

Citta: mentalul, câmpul mentalului și al activității psihice.

Vritti: fluctuațiile conștiinței, valurile de la suprafața conștiinței.

Nirodha: încetare, extincție, stabilizare.

Știți tot: yoga este oprirea fluctuațiilor mentale.

Putem discuta *nirodha*. Oprire sau stabilizare? Extincție sau control? Să fie oare vorba de-a dreptul despre curmarea neîncetatului vacarm al gândurilor noastre

sau, mai puțin pretențios, despre calmarea, încetinirea, îmblânzirea lui? Punctul de vedere al lui Patanjali este maximalist. Singurul său scop și, după părerea lui, al oricărui om de bun-simț este să acceadă la *nirvana*, iar nu să-și facă un pic mai confortabilă șederea în *samsara*. Yoga este o armă împotriva acestor *vritti*, adică a mișcărilor care agită mentalul: clipocit, hulă, valuri, curenți adânci, pale de vânt sau vijelii care zbârcesc suprafața conștiinței. Gânduri parazite, neîncetată sporovăială care ne împiedică să vedem lucrurile așa cum sunt: *Vipassana*. Pornind de la un travaliu foarte concret asupra corpului și a respirației, yoga vizează mai întâi să calmeze *vritti*, apoi să le rarefieze, pentru ca, într-un sfârșit, să le facă să dispară. Mintea devine atunci (se pare) limpede și transparentă ca un lac de munte. Descotorosită de spuma spaimelor, reacțiilor, neîncetatelor noastre comentarii, ea nu mai reflectă decât Realul. Aceasta se cheamă eliberare, iluminare, *satori*, *nirvana*. Dar nu ești obligat să-l urmezi pe Patanjali până sus pe vârf, Patanjali fiind o călăuză a culmilor. Așa cum am mai spus-o deja, mie îmi ajunge muntișorul și mi se pare că e foarte bine dacă, prin meditație, te alegi cu un dram de stabilitate psihică și de profunzime strategică. Mi se pare că e deja foarte bine dacă domolești fie și un pic, doar un pic aceste *vritti*. Iar tehnica pentru a domoli *vritti*, aceste maimuțici care sar întruna din cracă în cracă și ne amețesc și ne istovesc, este în primul rând observarea propriei respirații, a doua, observarea senzațiilor, a treia, observarea gândurilor. A zecea definiție a meditației: pentru domolirea acestor *vritti*, le observi.

Vritti

De câtă vreme stau pe *zafu?* Fără îndoială, mai puțin de două ore, poate o oră și jumătate. Din punct de vedere fizic, totul e bine, rezist. Respir calm, e chiar destul de plăcut. Dar degeaba respir eu calm și-mi explorez străfundurile nărilor, micul manej continuă să se învârtească. Se învârtește tot timpul, de-abia dacă îți dai seama, dar în meditație te uiți la el cum se învârtește. Ești un pic mai conștient de toată comedia, este un progres. De când S.N. Goenka și-a terminat soiul de *raga*, ce *vritti* mi-au mișcat suprafața conștiinței? Ei bine, așa cum știți, m-am gândit mai întâi la domnul Ribotton, fostul meu profesor de științele naturii. Domnul Ribotton și regulamentul său de practică. Fiul lui era în clasă cu mine, îl chema Maxime. Maxime Ribotton: un băiat greoi, viclean, nădușit, care visa să se facă inspector de poliție. Habar n-am ce-a ajuns, dar habar n-am ce-au ajuns cei mai mulți dintre prietenii din liceul Janson. Nu ne-am mai văzut, chiar și cu cei mai apropiați, mi-e ciudă pe mine că am fost atât de puțin credincios acestor amiciții din tinerețe. Lui Emmanuel

Guilhen, de pildă, care mi-era cel mai bun prieten într-a opta și a noua. Eram amândoi cititori fideli ai *Charlie Hebdo*, al cărui stil de a lua totul în râs ne plăcea și îl imitam. Cum locuiam nu departe unul de celălalt, ne dădeam întâlnire ca să mergem împreună la liceu. De pe strada Raynouard, unde locuiam, ajungeam și urcam pe strada Vineuse, la capătul căreia dădeam peste Emmanuel Guilhen care venea de pe strada Franklin, iar de-acolo mergeam drept înainte, strada Scheffer, strada Scheffer, strada Scheffer de-a lungul căreia treceam de calea Paul Doumer, strada Louis David, strada Cortambert, străzi liniștite și cochete din arondismentul XVI, și apoi ieșeam pe calea Georges Mandel pe care nu ne mai rămânea decât să o traversăm, sub castanii ei frumoși, ca să intrăm în liceul Janson-de-Sailly pe poarta din strada Decamps. De câte ori să fi făcut eu traseul acesta? De două ori pe zi, cinci zile pe săptămână, vreo treizeci de săptămâni pe an, vreme de șase ani... Îl vizualizez perfect. Dura cam douăzeci de minute și aș putea să petrec douăzeci de minute parcurgându-l în minte. Vizualizez perfect și apartamentul în care am crescut, unde părinții mei nu mai locuiesc de mult timp. Trebuie să mă duc să-i văd când m-oi întoarce. Nu-mi văd destul părinții. Trebuie să-l scot pe tata la un prânz, așa cum făceam, o dată pe lună, într-un restaurant de pe cheiul Grands Augustins. O să-i povestesc eu oare ce am făcut în aceste zece zile? Zece zile așezat în tăcere pe un *zafu* ocupându-mă de propriile-mi nări? L-ar distra? L-ar interesa dacă aș reuși să-l fac să priceapă miza acestei practici în aparență grotești? L-ar îngrijora? Ar crede el oare că am intrat într-o sectă? E ceea ce ar crede, cu siguranță,

maică-mea, mai puțin dacă o asigur că fac toate acestea pentru o carte. Dacă e pentru o carte, OK, maică-mea nu zice niciodată nu. O carte îngăduie totul. Când eu și surorile mele eram mici, ne spunea liniștită că, dacă citești cărți, nu-i grav dacă ai note proaste la școală. Deși se tot vaită că o pierde pe măsură ce îmbătrânește, taică-meu are o memorie uluitoare: ca să adoarmă, e în stare să vizualizeze până la cel mai mic detaliu un apartament în care a trăit cu cincizeci de ani în urmă, încăpere după încăpere, perete după perete, tablou după tablou, până la conținutul sertarelor. Uneori, înainte de a adormi, fac un lucru destul de asemănător care constă în a-mi aminti cât mai precis cu putință ziua care s-a scurs. Când te înhami la treaba aceasta, nu trebuie să te grăbești, nu trebuie să fii prea sintetic, ai da gata subiectul în două minute. Exemplu: trezit, yoga, micul dejun cu familia, citit din Patanjali la cafeneaua Bisericii, muncă, prânz cu prietenul meu Olivier, iarăși muncă, apoi cină cu familia, două episoade din serialul *In treatment* și acum în pat, unde recapitulez ziua. Iată, am terminat, am terminat prea repede. Dar nu trebuie nici să mergi prea încet, nici să intri prea mult în amănunte, căci, dacă te-apuci să detaliezi toate gesturile pe care le implică, de pildă, pregătirea micului dejun, totul poate să dureze la nesfârșit, se poate spune, de-abia exagerând, că o zi întreagă și poate chiar o viață întreagă n-ar fi de-ajuns să descrie *complet* acest sfert de ceas consacrat pregătirii micului dejun. Ca de obicei, trebuie să afli o cale de mijloc. O relatare destul de bogată în amănunte, dar care să nu depășească, hai să zicem, un sfert de oră, douăzeci de minute. Pentru mine, durata medie a unei

ședințe de meditație este de douăzeci de minute: o durată bună, o durată firească, așa cum e o oră și jumătate pentru un film. Mă întreb dacă un asemenea exercițiu poate fi considerat ca o formă de meditație ori contrariul ei: ceva mult prea voluntarist, mult prea obsesional? Douăzeci de minute e și timpul de care ai nevoie în medie ca să execuți forma în tai chi. O să vorbesc eu oare despre tai chi în cartea mea? Da, cu siguranță. Amintirile legate de tai chi își au, evident, locul într-o carte despre yoga. Înțeleg cuvântul yoga într-o accepțiune foarte largă: tai chi este o formă de yoga. Sexul poate fi o formă de yoga. O să vorbesc despre femeia care mi-a oferit gemenii? Despre lumina de la hotelul Cornavin? Sigur e că o să mai vorbesc despre *Bardö* și, în legătură cu *Bardö*, despre o nuvelă fantastică pe care am citit-o adolescent fiind, care m-a impresionat enorm și despre care îmi amintesc, vag, dar intens, ca despre o reprezentare a *Bardö* la fel de elocventă ca *Ubik* de Philip K. Dick. Autorul ei se chema George Langelaan, este (puțin) cunoscut pentru că a scris *Musca*, ambele adaptări fiind excelente, cea a lui Cronenberg, desigur, dar și cea mai veche, un film de categoria B cu Vincent Price. Mă gândesc la toate aceste nuvele fantastice pe care le-am citit din adolescență încoace și care mi-au rămas întipărite în minte. N-am uitat niciuna. De ce îmi plac oare așa de mult? De ce mă emoționează atât de tare? De ce tocmai soiul acesta de povești mă ajută s-o înțeleg pe-a mea? Le-am transmis mania aceasta celor doi fii ai mei, mă întreb uneori cu îngrijorare de ce îi afectează și pe ei într-atât. Poate oare meditația să țină în frâu grozăvia aceasta care dă târcoale sub suprafața

vieții mele? Are ea, meditația, putere asupra tuturor experiențelor omenești sau există și dincolo de care nu poate trece? Ce poate ea pentru oamenii ale căror trupuri ori al căror psihic i-au trădat? Am fantasma aceasta: să mă prăbușesc într-unul dintre aceste hăuri — scleroză în plăci, schizofrenie, sindromul *locked-in*, situație psihică extremă — și mulțumită meditației să controlez situația aceasta disperată. Să învăț să sălășluiesc în sinele acesta de nelocuit. Există asemenea exemple: din câte am citit, Stephen Hawking spune că meditația i-a îngăduit să trăiască în închisoarea corpului său paralizat. Confruntat cu o astfel de situație, eu cred că m-aș prăbuși și nu aș năzui decât la sinucidere. Mă întreb ce poate să fie meditația unui schizofrenic. Cu ce poate să semene să te afunzi cu toată luciditatea înăuntrul sinelui, când interiorul acesta este un teritoriu dușman, amenințător, locul unei indicibile grozăvii? Indicibilă, nesfârșită, nelimitată. O grozăvie care nu se oprește niciodată și care ocupă tot locul, 100% din soiul acela de camembert mental din care, după cum afirmă Chogyam Trungpa, acordăm numai 20% prezentului. De unde scoate Chogyam Trungpa procentajul acesta? E evident absurd și, cu toate acestea, mă interesează. Tot ce permite o mai bună înțelegere și reprezentare a activității mentale mă interesează. Activitatea mea mentală m-a interesat dintotdeauna, într-atât încât mi-am făcut o meserie din interesul acesta. Cu foarte multă vreme în urmă, când îmi făceam debutul în această meserie, am găsit într-o carte care îmi place, *Promenades avec Robert Walser* de Carl Seeling, sfatul următor, dat scriitorilor începători de un oarecare Ludwig Börne care a fost o

figură minoră a romantismului german. Paragraful acesta e ca fraza lui Glenn Gould despre starea de seninătate și de minunare, un soi de mantra care m-a însoțit toată viața: *Ia câteva foi de hârtie și, timp de trei zile, scrie, fără să denaturezi și fără ipocrizie, tot ce-ți trece prin cap. Scrie ce crezi despre tine însuți, despre femeile din viața ta, despre războiul turcesc, despre Goethe, despre crima lui Fonk, despre Judecata de Apoi, despre șefii tăi și, la capătul celor trei zile, o să fii uluit să vezi câte gânduri noi, până atunci niciodată exprimate, s-au ivit din tine. Iată în ce constă arta de a deveni în trei zile un scriitor original.* Să devin un scriitor original, în trei zile sau în trei ani sau în treizeci de ani, era obsesia tinereții mele, iar aceasta nu m-a părăsit. M-am întrebat adesea cine era Fonk, ce crimă comisese (nici măcar Wikipedia habar nu are), și dacă Ludwig Börne mai dăduse literaturii și altceva decât acest sfat memorabil (nu). Scriitorii care scriu ce le trece prin minte sunt preferații mei, Montaigne fiind sfântul nostru protector, el care nu face decât să scrie ce-i trece prin cap, în cea mai deplină indiferență față de părerea oamenilor care spun că nu le pasă de ce-i trece lui prin cap și că trebuie să fii îngâmfat nevoie mare, cu gândul numai la tine, ca să notezi tot, căci Montaigne crede că nu există nimic mai interesant, cu atât mai interesant cu cât e un om obișnuit, nu unul ale cărui memorii le citești pentru fapte remarcabile, ci unul care nu are altă particularitate decât că este un om și că poate, numai ca om, nestânjenit de nimic excepțional, să aducă mărturie despre ceea ce înseamnă să fii un om. *Este o ispravă mai spinoasă decât pare, s-apuci razna după cele ce-ți trec prin minte; să pătrunzi în adâncurile întunecate ale cutelor*

și în fundacurile ei; să alegi și să prinzi atât de mărunte șoapte ale frământărilor sale. Sunt mulți ani de când nu mă mai am decât pe mine în cătare și nu iau în seamă și nu cercetez decât insu-mi, iar când cercetez altceva, este ca deîndată să-l aștern pe mine, mai bine zis, în mine... Nu-i altă înfățișare mai anevoioasă decât înfățișarea sinei sale, nici, fără îndoială, mai trebuincioasă...[6] Dacă, totuși, e să vorbim despre această dificultate, mi se pare că, atunci când recomandă să scrii ce-ți trece prin minte „fără să denaturezi și fără ipocrizie", Ludwig Börne exagerează un pic. „Fără ipocrizie", de acord, cred că e realmente posibil să scrii fără ipocrizie, cred că eu însumi scriu fără ipocrizie! Dar „fără să denaturezi"! Ludwig Börne îți sugerează ideea de parcă ar fi vorba de o neînsemnată chestiune tehnică, deși este chiar scopul, inaccesibil, al acestui act. Să scrii tot ce-ți trece prin minte „fără să denaturezi" este exact același lucru cu observarea respirației fără s-o modifici. Adică e imposibil. Cu toate acestea, merită să încerci. Merită să-ți petreci viața încercând. E ceea ce fac eu, *karma* mea o vrea, nu știu să fac nimic altceva: cu cuvinte fac fraze, cu fraze fac paragrafe, cu paragrafe fac pagini, cu pagini fac capitole, cu capitole fac cărți, dacă am noroc. Mă gândesc tot timpul la scris. Părțile cele mai groase, în număr de două, ale camembert-ului meu mental sunt gânditul legat de muncă și fantezia sexuală. Aș zice că fantezia sexuală ocupă o mică treime ori o pătrime grosuță din camembert, cu momente rezervate: adormitul, insomnia, toate zonele de graniță

[6] În Montaigne, *Eseuri*, vol. 1, cartea II, cap. VI, traducere de Mariella Seulescu, apărută la Editura Științifică, în 1966. (*N.t.*)

dintre veghe și somn. Particularitatea ei este că mă atrage și mi-e pur și simplu *posibilă* cu condiția să fie foarte puțin fantezistă, dimpotrivă, realistă și de un realism minuțios. Chipurile și corpurile pe care le convoc ca să o întrețin trebuie să fie ale unor femei cu care ar fi posibil să mă culc realmente, astăzi, fără neverosimilitate ori transgresiune. De pildă, nu m-am masturbat niciodată gândindu-mă la o femeie pe care să nu o cunosc și pe care să am puține șanse să o cunosc, de soiul actriță ori manechin celebru. Dar îmi place mult scenariul fantasmatic al unui film de Jim Jarmusch în care Bill Murray, aflând că este condamnat de o boală incurabilă, se apucă să le ia la rând pe toate femeile pe care le-a iubit ca să mai facă o dată, o ultimă dată, sex cu ele, înainte să moară. Din câte îmi amintesc eu, toate acceptă. În film sunt vreo șase, iar acesta ar fi aproape și numărul celor pe care, în aceeași situație, m-aș duce să le văd: culmile vieții mele erotice. Îmi place la nebunie scenariul acesta, îmi place să-mi imaginez până în cel mai mic detaliu și aproape în timp real ultima noapte pe care aș petrece-o cu fiecare în parte. Ce ne-am spune, felul în care am face din nou dragoste. Îmi amintesc de felul în care făceam dragoste cu fiecare dintre ele, e o tramă de nesfârșită reverie. Să dorești pe cine te dorește, să nu-ți mai pese destul de repede de persoana căreia nu-i pasă de tine, aceasta a fost o constantă a vieții mele amoroase care, chiar dacă am avut parte de alte chinuri, numai Dumnezeu știe, m-a cruțat măcar de acelea ale bărbaților cărora li se aprind întruna călcâiele după niște femei care îi disprețuiesc, îi ignoră sau își bat joc de ei. Am un prieten de soiul acesta care și-a transformat viața într-un

perpetuu și infernal remake după *Femeia și paiața*. Bineînțeles, mi s-a întâmplat să doresc femei pe care nu le interesam: îmi încercam norocul și, dacă nu mergea, îmi găseam repede alinarea pentru că, nefiind atrasă de mine, femeia înceta rapid să mă atragă. Am avut parte de iubiri nefericite, dar nu de pasiuni în sens unic. Nici de erotism fără reciprocitate, fără o bună înțelegere, fără realism. Pentru mine, iubirea e complicată, așa cum, presupun, e pentru toată lumea, iar nu sexul care, la urma urmelor, e modul de relaționare umană în care mă simt cel mai în largul meu și mă arată în cea mai bună lumină. N-are nicio o legătură cu culpabilitatea, e un refugiu, și nu un hău, nu-mi pervertește sufletul. Nu la fel stau lucrurile cu gândurile legate de muncă, gânduri care se prezintă sub două aspecte foarte diferite după cum sunt realmente prins într-un proiect sau nu. Dacă am un proiect în lucru, dacă scriu la o carte, dacă am atins în redactarea ei un ritm de croazieră, atunci nici că mă mai gândesc la altceva, fac fraze peste fraze și iarăși fraze, nu mai e loc pentru altceva, uneori, împreună cu sexul, sunt cele mai înalte momente ale vieții mele, cele în care îmi spun că merită să fiu pe acest pământ. În schimb, când nu lucrez, gândurile legate de muncă o iau pe panta cea rea, cea a anticipărilor de succes, de glorie, de importanță, care anticipări îmi inspiră culpabilitate, ba chiar mă umilesc. Să-ți imaginezi în cel mai mic detaliu o noapte de dragoste mi se pare nu doar plăcut, ci și bun și sănătos. Să-ți imaginezi ce spun oamenii — de altfel, care oameni? — despre tine, ce zvon de admirație îți ajunge la urechi, iată de ce mi-e mie rușine. Din păcate, face parte din configurația mea

psihică. Și tocmai în momentul acesta, pe *zafu*-ul meu, în Morvan, o mare jumătate din gândurile mele se îndreaptă spre cartea aceasta despre yoga care trebuie să se intituleze *Expirație* și poate că m-a prins mai mult decât îmi vine mie să cred, pentru că mă gândesc la cartea însăși, nu la succesul cărții, nu la ce se va spune despre carte. Îi întocmesc planul. Îmi fac și refac lista de definiții ale meditației. Mă întreb ce am să spun despre *Vipassana*. Încerc să văd a ce o să arate, să transcriu denaturând cât mai puțin cu putință, în viitoarea mea carte, ceea ce-mi trece prin cap în acest segment de două ore: în mare, tot ce citiți voi aici, dar ar trebui să adaug tot ce s-a întâmplat în același timp pe planul respirației și al senzațiilor. Momentele în care *vritti* m-au dus departe de respirație și de senzații, momentele în care am devenit conștient că m-am lăsat dus de *vritti* și în care m-am întors la respirație și la senzații. Momentele în care *vritti* preluau puterea și acelea, mai rare, în care, tocmai pentru că le observam, eram un pic mai puternic decât ele. De altfel, aceste *vritti* nu sunt foarte rele. Tot ce tocmai am transcris se cheamă reverie sau chiar, dacă suntem indulgenți, gândire. E o frază care mă face să râd, din Schopenhauer: *Cel mai bun mijloc de a gândi lucruri inteligente e să nu gândești nerozii.* De fapt, ceea ce mă face să râd în fraza aceasta nu e de Schopenhauer, ci de traducătorul lui, e cuvântul „nerozii". „Să gândești nerozii." O idee care mi-a trecut rapid prin minte, cu câteva rânduri mai sus, insistă: gândurile acestea care mă asaltează acum, în chiar momentul acesta, să fie oare asemenea nerozii? Vreau să spun: nu sunt geniale, dar sunt niște gânduri omenești cumsecade, mai degrabă variate, mai

degrabă interesante, și mă întreb dintr-odată de ce Patanjali și alții de teapa lui consideră aceste inofensive *vritti* ca niște roiuri de insecte dăunătoare, niște dușmani pe care e musai să-i vitrifici și să-i înlocuiești prin observarea aerului care trece prin nări. Mă apucă brusc îndoiala. Ce fac eu aici? În ce m-am băgat? De ce să-mi fie rușine că gândesc ceea ce gândesc? La urma urmelor, nu e o chestie cam de soiul Coreea de Nord? N-aveți grijă, nu mă compar eu cu Montaigne, dar oare nu l-ar condamna Patanjali până și pe Montaigne, pentru complezența sa față de *vritti*? Pentru felul în care *să te ții după o așa hoinăreală ca aceea a minții noastre, să pătrunzi în ale ei cotloane, să alegi și să prinzi atâtea firave aparențe ale tumultului său* îi provoacă o atât de mare plăcere? Și totuși, dintre două fraze, o prefer la o adică pe aceea a căpitanului Haddock, la care m-am gândit iarăși adineaori, mă gândesc adesea la ea: „E foarte simplu și în același timp foarte complicat". Există oare, în viață, lucruri care să nu fie în același timp foarte simple și foarte complicate? Care sunt doar simple sau doar complicate? În care album din *Tintin* se află replica aceasta memorabilă? *Tintin în țările aurului negru? Afacerea Turnesol?*[7] Prima oară când am făcut dragoste cu femeia care avea să-mi ofere mai târziu statueta care-i reprezintă pe gemeni a fost la hotelul Cornavin din Geneva, unde se petrece o scenă, și ea memorabilă, din *Afacerea Turnesol*. Numai ce făcusem, și unul, și celălalt, un stagiu de yoga în orășelul Morges, de pe malul

[7] Albumele 15 și, respectiv, 18 din *Aventurile lui Tintin*, apărute în limba română la editura Marketing Management Europe, în 2012. *(N.r.)*

lacului Léman. Am privit-o mult în timpul stagiului și mi-a spus mai târziu că-și dăduse seama că o făceam. În ultima zi, cei mai mulți dintre noi am luat trenul pentru Geneva, de unde eu trebuia să mă întorc la Paris, iar ea nu știu unde. Dar s-a întâmplat altceva. S-a întâmplat, ceea ce eu nu prevăzusem defel — pe când ea o făcuse, mi-a spus ea după aceea —, că, după un schimb de priviri, fără să rostim un cuvânt, am ieșit împreună din gara din Geneva, ne-am îndreptat împreună spre hotelul Cornavin care se află în fața gării, am urcat împreună într-unul dintre lifturile atât de exact desenate de Hergé în *Afacerea Turnesol* și, câteva minute mai târziu, eram amândoi întinși pe un pat mare care s-a dovedit a fi format din două paturi lipite: se îndepărtau de îndată ce ne mișcam. În după-amiaza aceea ne-am iubit îndelung, dar, dacă e să mă gândesc bine, nu ne-am mișcat cine știe ce. În tinerețile mele, eram ejaculator precoce, chestie care mi-a deșteptat aplecarea spre lentoare. Femeile cu care m-am înțeles cel mai bine pe plan sexual sunt acelea care au aceeași predispoziție. Cărora le place să amâne, să întârzie, să prelungească. Să rămână pe muchie. Destul de ciudat, la început am rămas multă vreme lipiți unul de celălalt, în poziție fetală, eu în spatele ei. Spun destul de ciudat, pentru că nu se întâmplă adesea, când două persoane numai ce s-au întâlnit și au un chef nebun să facă dragoste, să înceapă prin a rămâne multă vreme, în liniște, fără grabă, în această poziție care este mai degrabă cea a adormirii împreună și în deplină încredere. La un moment dat, am oftat adânc, a bine, un bine profund, total, ca atunci când ne eliberăm de orice tensiune, și am spus „sunt bine", iar ea a

șoptit: „Și eu". Mi-a căutat și apucat mâna dreaptă pe care și-a pus-o pe sânul drept. Am rămas iarăși multă vreme fără să ne mișcăm. Îi cuprindeam sânul cu mâna, eram întru totul prezenți la toate senzațiile pe care mi le primea palma și pe care i le primea sfârcul sânului care i se întărea, se întărea cu atât mai mult cu cât nu i-l răsuceam, nu i-l frământam, dimpotrivă, mi-aș fi tras mai degrabă mâna înapoi — am tras-o înapoi fără să mă mișc, fără să mă dau mai în spate —, ca să fie sânul care să-i crească spre palma mea, și am simțit cum au început să i se întărească și areolele. Eram și eu excitat, dar într-un fel calm, imperturbabil, lipindu-mi cea mai mare parte a pielii de cea mai mare parte a pielii ei. Măream suprafața aceasta milimetru după milimetru. Relaxând, apoi contractând, apoi destinzând din nou un mușchi, câștigam un pic de suprafață de contact, era infim, dar regulat, era într-adevăr o formă de yoga. Putem spune că am început să facem dragoste făcând yoga și că am continuat să facem yoga făcând dragoste. Puțin mai târziu eram în ea, o pătrundeam adânc, profund, mă retrăgeam din ce în ce mai departe, aproape că ieșeam din ea, ea-și împingea bazinul spre al meu pentru a mă urma, pentru a nu mă pierde, rămâneam pe muchie, prelungeam amândoi momentul acesta, iar apoi o pătrundeam iarăși, din ce în ce mai încet, din ce în ce mai adânc, exact ca atunci când, în meditație, respirația devine din ce în ce mai lentă și profundă, mai lungă inspirația, mai lungă expirația și mai lungi timpii de pauză dintre cele două, mai prelungi și aceste momente în care ai impresia că mișcarea s-a încheiat, a ajuns la capăt, că va reporni în celălalt sens, dar nu, durează încă,

se intensifică, se precizează, cu toate senzațiile strânse în punctul acela. Cred că am rămas o oră, poate două, așa, fără să schimbăm poziția — era cât pe-aici să scriu: postura. Fiecare gest ne sporea plăcerea și mirarea. La sfârșit, eram întins tot peste ea, nicio parte a corpului meu nu mai era în contact cu patul — picioarele mele peste ale ei, degetele de la picioare pe gleznele ei, brațele mele înconjurându-i umerii, mâinile mele cuprinzându-i fața. Ne mișcam foarte încet, ca pe fundul mării, variam doar greutatea care o apăsa, pătrunzând-o foarte adânc, făcându-mă puțin mai ușor, variații infime în contactul dintre bazinele și abdomenele noastre, ea însoțindu-mă în retragerile mele, primindu-mi înaintările. Încetul cu încetul, nu ne-am mai mișcat. Nu mai mișcam deloc, sexul nu mi se mai mișca deloc, doar al ei se contracta ușor, regulat, în jurul sexului meu, ca o respirație. Fețele noastre erau foarte aproape una de cealaltă, ne sărutam întruna doar ca să ne privim în ochi, fiecare știind că simțea exact ce simțea și celălalt. Și, deși în dimineața aceea nici nu ne vorbiserăm încă, deși nu ne cunoșteam nici măcar numele de familie, aveam impresia că sunt ea, i-am spus-o, ea avea impresia că este eu, și tocmai în momentul acela în care eram atât de împreună, în care nu mai făceam decât un lucru: să fim lipiți unul de celălalt, pe cât de lipiți se poate unul de celălalt, pe cât de amestecați se poate unul cu celălalt și aproape intervertiți, m-a întrebat ea dacă vedeam lumina, și, da, atunci am văzut-o, lumina de deasupra ei, lumina de deasupra noastră, pare o tâmpenie când o zic așa, dar era lumina aceasta, care era în același timp un punct infinit de departe și o aură care ne încojura, ca ceea ce

descriu oamenii care au trăit o *near death experience*, e la fel de imposibil de descris pe cât e de reprodus, dar când o trăiești ești sigur că nu e o iluzie ori o autosugestie, că ai de-a face cu chestia adevărată: *the real thing*. Ne-am tot spus mai apoi, uimiți: *era adevărat*.

Plimbarea

Centrul, o fostă fermă, se află în mijlocul unei păduri. Între perioadele de meditație, de două ore fiecare, ne putem plimba prin pădure, fără să ne depărtăm totuși de o potecă delimitată de fiecare parte de un gard. Ne întâlnim așadar tăcuți, pe drumeagul acesta mărginit de copaci dezgoliți, așternut cu frunze moarte, ciuruit de bălți de noroi, așa cum probabil se întâlnesc călugării într-o mănăstire. Toți au ochii lăsați în jos, cu gluga pe frunte, ca o rasă. Deși mă feresc să le prind privirile, îmi observ totuși tovarășii, pierduți în gândurile lor, și mă întreb în ce constau gândurile acestea. Le observ ritmul pașilor, îl observ pe al meu. Poteca formează un circuit care se parcurge în aproximativ zece minute. Cu toate acestea, totul depinde de viteza cu care mergi. Zece minute e pasul de plimbare mediu, patru sau cinci kilometri pe oră. Ni s-a cerut, ieri seară, să nu alergăm, căci alergatul dăunează, se pare, concentrării generale. În schimb, nu e interzis să mergi încet și chiar foarte încet. Îmi pun, așadar, pe suprafața inegală și alunecoasă a potecii, călcâiul piciorului de dinainte. Ar fi mai bine pe un parchet și cu picioarele goale, dar

am încălțări bune, cu tălpile destul de suple ca să pot să-mi pun ori să-mi imaginez că-mi pun talpa piciorului pornind de la călcâi, apoi mijlocul tălpii și apoi cele cinci degete încercând să le diferențiez bine. Făcând acestea, îmi păstrez greutatea corpului pe piciorul dinapoi, în laba piciorului afundat în pământ, așezat cât mai bine cu putință. Transfer după aceea încet, foarte încet, această greutate a piciorului meu dinapoi în piciorul meu dinainte. Mă străduiesc să o fac așa cum aș turna dintr-un recipient într-altul un lichid greu, vâscos, miere de pildă: nu picătură după picătură, ci o curgere continuă. Umplu piciorul dinainte fără să mă grăbesc, golesc piciorul dinapoi cu întârziere, cu părere de rău parcă, iar între cele două prelungesc cât pot de mult mișcarea, conștientizând fiecare etapă a procesului. Încerc să realizez această mișcare banală a mersului, care se rezumă la punerea unui picior înaintea celuilalt, în deplină conștiință, descompunând-o, încetinind-o, observând toate senzațiile pe care le conține, contactul cu solul, contactul cu aerul, temperatura. Se vede clar că nu sunt singurul de aici care practică această formă de meditație în mișcare: tipul acesta care, în fața mea, se ține pe un picior ca un cocostârc e, la fel de evident, un practicant de tai chi așa cum, adineaori, cel care se trăgea de fund era un practicant de yoga Iyengar. Văzându-mă cum merg cu încetinitorul, și el știe cu cine are de-a face: mică francmasonerie tăcută, unul dintre lucrurile care îmi plăceau la *dojo*.

Drumul cel mai lung de la un punct la altul

Circula la Munte o glumă care ar putea să fie un *koan* zen: toată lumea știe că drumul cel mai scurt de la un punct la altul e linia dreaptă. Dar cel mai lung? Toată lumea știe și că putem să alergăm repede, că unii aleargă mai repede decât alții, că, în orice moment al istoriei, există o ființă umană care aleargă mai repede decât toate celelalte. În momentul în care scriu e o atletă americană pe care o cheamă Allyson Felix, în momentul despre care vorbesc era un atlet jamaican numit Usain Bolt, nu știu cine va fi când veți citi această carte, cu siguranță altcineva, căci aceste recorduri care par imbatabile sunt făcute pentru a fi bătute. Un record de viteză e, în orice caz, ușor de măsurat. Dar un record de încetineală?

Forma

Dojo-ul măsura douăzeci de metri în lungime. O dată mi-a luat o oră să-l traversez. A doua zi am încercat să-mi bat propriul record, să pun un picior în fața celuilalt încă și mai încet. În acest exercițiu, greu nu e atât să mergi încet, cât să o faci *fără pauză*. Fără hurducătură, fără zdruncinătură, fără ruptură de ritm. În mod continuu, fluid, neîntrerupt. E ca și cum ai înota în spațiu și constituie o modalitate foarte eficientă de a rămâne atent. Este și, în lunga ucenicie a tai

chi, un exercițiu pregătitor pentru studierea a ceea ce se numește „forma", adică o secvență de mișcări care, executată cu o viteză medie, durează aproximativ douăzeci de minute. Există mai multe variante ale formei, fiecare legată de o foarte veche școală chinezească, cele mai cunoscute, două la număr, fiind stilul Chen și stilul Yang. La Munte, țineam de stilul Yang. Lucrezi mișcările acestea una câte una, încetul cu încetul le pui cap la cap, așa cum un pianist lucrează o sonată. Se spune că trei ore sunt de-ajuns ca să înveți regulile jocului de go, dar că ai nevoie de trei vieți ca să-i pătrunzi toate tainele. E nevoie de cel puțin trei vieți ca să pătrunzi tainele tai chi-ului, dar mai degrabă de trei ani decât de trei ore ca să memorezi pur și simplu șirul acesta de mișcări pe care se bazează studiul și să începi să înțelegi *la ce folosesc*. Nu trebuie să fii grăbit. Trebuie să accepți ca luni întregi să nu faci altceva decât să mergi cu încetinitorul pe parchetul deschis la culoare din *dojo*. Apoi vine un moment în care te-apuci să faci cu niște mișcări mai complicate ceea ce la început făceai mergând, mișcări care fac parte din faimoasa formă și poartă niște frumoase nume chinezești: trasul păsării de coadă, cântatul la țiteră, respingerea maimuței, mâna norilor...

Tai Chi în metrou

Oricine practică o artă marțială înțelege la un moment dat că nu e vorba despre îndeplinirea unei performanțe, ci despre o împlinire lăuntrică. Despre

erodarea egoului, a avidității, a spiritului de cucerire și de competiție, despre educarea propriei conștiințe pentru a-i îngădui accesul la realitatea fără filtru, la lucruri așa cum sunt ele. Tot ceea ce faci cu seriozitate și iubire, de la kung fu la întreținerea motocicletelor, poate fi considerat yoga. În felul acesta am încercat eu odinioară să practic tai chi — în felul acesta și, un fapt pe care-l pomenesc ca să-mi relativizez înțelepciunea, trăgând vârtos la măsea două seri din trei. Îmi plăcea să simt cum mi se imprimă forma în memorie, îmi plăcea că un gest îi urma altuia fără ca eu să fiu nevoit să mă gândesc să-l realizez, de parcă se făcea cu de la sine putere, la fel de firesc ca și respirația. Visam să scriu așa: cu această fluiditate, această naturalețe, această liniște care îmi erau și îmi sunt mai accesibile în tai chi sau yoga, pentru că aici voi fi mereu un amator, decât pe terenul meu unde domnește în totalitate acest amestec inextricabil de obsesie, de megalomanie și de nobilă dorință de a face bine care alcătuiește un ego de scriitor. Cu aceeași grijă cu care compun, recitesc, corectez fraze, făceam și refăceam la nesfârșit aceleași gesturi, fiecare nouă tentativă îmbogățindu-se cu amintirea precedentelor și câștigând în rafinament, în precizie. Totul îmi era prilej de exercițiu. A ajuns o plăcere să iau metroul. Rămâneam în picioare, aproape de bara centrală, dar fără să mă țin și, cu brațele atârnând, mă antrenam să-mi păstrez echilibrul. Or, metroul se mișcă, se clatină, se scutură, într-un mod care, în plus, e neregulat, imprevizibil, la bunul plac al curbelor, al accelerărilor și încetinirilor, al frânărilor bruște. N-ai cum să anticipezi aceste perpetue accidente, dar poți încerca

să te potrivești lor, să le absorbi în talpa picioarelor, în glezne, în pulpe, în coapse, în bazin. Fără să atragi atenția celorlalți călători, fără să dai din mâini ca disperatul, te răsucești ca o flacără. Rar se întâmplă ca, între două stații, să nu-ți pierzi măcar o dată echilibrul, să nu trebuiască să te ții de bara centrală. Dar se întâmplă și să absorbi o zdruncinătură care, în mod normal, ar fi trebuit să te dărâme. Să te clatini și să te îndrepți, să-ți pierzi echilibrul și să ți-l recapeți. În jur, nimeni nu bagă de seamă că te dedai acestui soi de rodeo. E o chestie care ți se urcă la cap.

Mâna norilor

În grupul de începători din care făceam parte era și o micuță doamnă de vreo cincizeci de ani, un pic cam durdulie, foarte drăguță, care se apucase de tai chi cu un an mai devreme fără să se aștepte la altceva și nici să-i treacă prin minte că putea să fie mai mult decât un exercițiu nu prea obositor și bun pentru sănătate. Într-o dimineață a ajuns la curs cu ochii strălucitori, tulburată, gâfâind, dar bucuroasă: de parcă numai ce făcuse dragoste. Venise, ca de obicei, cu metroul și, într-un culoar lung și pustiu, doi șmecherași o agresaseră ca să-i fure geanta. „Și atunci, s-a întâmplat ceva, n-am înțeles prea bine ce, am făcut mâna norilor, iar cel care mă înhățase de brat a zburat cu capul în perete și au luat-o amândoi la fugă fără să-mi mai ceară nimic." Auzind acestea, și nouă au început să ne strălucească ochii și fără îndoială

că arătam ca niște oameni care tocmai făcuseră dragoste. E o întrebare pe care și-o pun toți practicanții de arte marțiale: tehnicile acestea de luptă pe care le învață vor fi ele eficiente într-o înfruntare pe stradă? În fața unor tipi nervoși și realmente violenți, hotărâți să le facă rău? Aventura micuței doamne era un răspuns la această întrebare și încă un răspuns încurajator. Sub conducerea extrem de euforică a lui Pascal, am tot făcut și refăcut în dimineața aceea „mâna norilor", mișcarea în aparență liniștită și meditativă care își croise atât de oportun o cale în neuronii micuței doamne, devenită în ziua aceea eroina noastră în viața reală. Contrar obiceiului, am rămas toți să discutăm după curs. Da, da, zicea Pascal, tai chi este realmente o artă marțială. Fiecare mișcare a formei este un atac ori o apărare. Lumea are impresia că este o gimnastică ușoară pe care o fac chinezii bătrâni prin parcuri, dar, ca să te aperi, e la fel de bun ca boxul thai ori karatele, iar practicanții mai avansați o știu prea bine. În ceea ce mă privește, știam că la Munte erau cursuri pentru practicanții mai avansați, dar nici prin minte nu-mi trecea să le urmez, poate, în cel mai bun caz, peste câțiva ani. „Te înșeli", mi-a spus Pascal, „poți să vii: te uiți ce fac ceilalți, copiezi, așa se progresează." Și așa m-am alăturat grupului avansaților și am început să urmez seminarul anual al doctorului Yang.

Repede și încet

Seminarul acesta ținea o săptămână, șase ore pe zi. Nu mai eram disponibil pentru nimeni. Mulți practicanți veneau din întreaga Franță, din Germania, din Spania, din Italia. Își aduceau sacii de dormit și dormeau în *dojo*-ul care mirosea un pic a picioare nespălate. Doctorul Yang era un bărbat de vreo cincizeci de ani, binevoitor, zâmbitor, cu o statură medie și o înfățișare oarecare. Nu ținea discursuri spiritualiste, nu făcea pe guru și era mândru, ca orice chinez care se respectă, că școala lui era o afacere prosperă. Observa ce făceam, corecta cu un gest, demonstra rareori, dar demonstrațiile lui erau spectaculoase. Într-o zi a executat în fața noastră o secvență a formei: trei sau patru mișcări pe care, încetinindu-le la maxim, eu le făceam într-un minut. Lui i-au luat douăzeci și cinci și, în aceste douăzeci și cinci de minute, a respirat doar de două ori: două inspirații, două expirații, suflul circulând cu o amploare și cu o lentoare infinite în corpul său care se mișca asemenea unei meduze ori a unei anemone de mare. N-am văzut niciodată vreun om care să facă în fața mea ceva atât de impresionant. Strânși în cerc în jurul doctorului Yang, nu mai îndrăzneam să respirăm, de teamă să nu întrerupem acest flux miraculos. Și apoi, când a ajuns la capătul unei mișcări atât de prelungite încât părea imobil, totul s-a întâmplat de parcă ar fi fost un șarpe care-și scoate limba: un fulger, toată partea din față a corpului proiectată cu viteza luminii, arătătorul și degetul mijlociu de la mâna dreaptă depărtate pentru a le înfige în ochii unui adversar virtual, și a chicotit uitându-se la noi, cu râsul lui ușor de chinez, spunând cu o voce ascuțită:

Don't miss the point, it's to kill! Încremeniserăm toți, cu respirația tăiată, cu gurile căscate, dar doctorul Yang nu ne-a lăsat timpul să ne venim în fire. Ne-a privit de sus, râzând iarăși, și apoi a spus: *Now, fast* și a dispărut. Nu glumesc și nu exagerez. De parcă s-ar fi introdus într-o altă dimensiune, iar noi am fi putut doar să-i întrezărim dâra, atât de repede mergea. Fusese acolo, nu mai era. Secvența aceasta pe care noi o făceam într-un minut, pe care el tocmai o extinsese la douăzeci și cinci de minute, a realizat-o în câteva secunde, prea repede pentru ca ochiul să-i poată urma mișcările corpului, și totuși puteam fi siguri că nimic nu fusese omis, că nimic nu fusese făcut de mântuială, că totul era acolo, până la cele mai infime nuanțe. Imaginați-vă o scenă de film pe care o priviți mai întâi cu încetinitorul, să zicem încetinită de douăzeci și patru de ori, apoi pe repede înainte, accelerată, la fel, de douăzeci și patru de ori. E ceea ce a făcut în fața noastră, în realitate, doctorul Yang. În stilul maestrului Yoda mai întâi, al lui Bruce Lee mai apoi. Cu o siderantă autoritate, ne-a arătat în ziua aceea că tai chi era și una, și cealaltă și că nu trebuia să executăm forma doar în tempoul nostru obișnuit, mai mult sau mai puțin imuabil, *andante ma non troppo*, ci și cât mai încet cu putință și cât mai repede cu putință: pentru meditat și pentru ucis.

În același timp

Nu se terminase. Doctorul Yang mai avea o carte în mânecă. De data aceasta, nicio demonstrație

spectaculoasă, ci doar câteva cuvinte pe care ni le-a aruncat, cu una dintre chicotelile lui, întru reflecție, în ultima zi de stagiu. „E bine dacă ați înțeles că trebuie să lucrați forma nu doar încet, ci și repede. Acum, trebuie să înțelegeți că nu e de ajuns să lucrați repede și încet. Trebuie să lucrați repede și încet *în același timp*."

Înaintează-ți picioarele înapoi!

Expresia aceasta, „în același timp", este, în prezent, compromisă în Franța, fiind atât de mult asociată cu actualul nostru președinte, Emmanuel Macron, încât simpla pronunțare a acestor trei cuvinte echivalează cu a face o glumă. Cu toate acestea, înțeleg poziția pe care o exprimă și poate chiar prea bine. Îmi stă în fire ca, atunci când gândesc ceva, să gândesc imediat contrariul și să pătrund cu mintea în motivele celuilalt până acolo, încât sunt cu ușurință de părerea ultimului care a vorbit. În sensul în care îl folosea doctorul Yang, e orice vreți voi, dar nu o glumă, și o cheie nu numai a tai chi, ci și a tuturor varietăților de yoga. Unul dintre profesorii mei, Toni d'Amelio, care e americancă și care, tocmai de aceea, adoră expresiile populare franțuzești, spune același lucru altfel. Spune că atunci când faci yoga trebuie să vrei „și untul, și banii de pe unt". Untul și banii de pe unt reprezintă o chestie care, la prima vedere, pare un principiu de profitor, de tip care abuzează, care vrea avantajele fără să aibă inconvenientele, dar, când o aplică la yoga, Toni vrea să spună altceva: în

stretchingurile musculare, în posturi, în acest travaliu al corpului și al mentalului reunite sub același jug reprezentat de *asana*, trebuie să cultivi niște calități pe care le credem contradictorii, între care credem că trebuie să alegem: forță și suplețe, viteză și lentoare, imobilitate și mișcare, meditație și acțiune. Or, nu, nu trebuie să alegi. Nu trebuie să sacrifici una de dragul alteia. Într-o postură imobilă se desfășoară o infinitate de mișcări, iar cele mai ample mișcări emană dintr-un nucleu de imobilitate. Trebuie să urci în jos, trebuie să cobori în sus, trebuie să tragi când împingi, să împingi când tragi, trebuie să alergi după doi iepuri în același timp, trebuie să fii și hăis, și cea, trebuie să vrei un lucru și contrariul său, trebuie să-ți mănânci prăjitura și s-o și păstrezi — așa cum, cu gravitate, zic englezii că nu putem face: *You can't eat your cake and have it* —, și îmi amintesc cu ce hohot de râs afectuos am întâmpinat, într-o zi, acest ordin al lui Toni: „Înaintează-ți picioarele înapoi!"

Vocea interpretului francez

Este ora cinei, dar nu e nicio cină: regim de călugări budiști. În schimb, după ultima meditație a zilei, ascultăm un discurs al lui S.N. Goenka. Nu mai suntem în postură, ne așezăm cum vrem. Atâta vreme cât nu stăm cu picioarele spre altar, putem chiar să ne tolănim pe perne. Sunt obosit, dar mulțumit. Prima zi a trecut cu bine. N-am avut probleme cu postura, respirația a fost calmă, gândurile nu mi-au luat-o prea mult razna și au reapărut amintirile acestea legate de tai chi: m-am gândit adesea că toată munca aceasta n-a fost în van, că forma era stocată undeva în străfundurile memoriei mele și că, într-o bună zi, avea să revină la suprafață. Orice ar spune oamenii care, pe forumuri, vorbesc despre băgat prostii în cap și spălare pe creier, *Vipassana* îmi face o bună impresie, iar un lucru care îmi face în mod aparte o bună impresie e vocea interpretului care traduce în franceză, în fragmente de două sau trei minute, discursurile înregistrate în pali de S.N. Goenka. Vocea lui S.N. Goenka e vocea unui om bătrân. Se aud în ea vârsta înaintată, Gangele, apropierea morții și ceva mult, mult mai vechi decât persoana lui S.N. Goenka. Vocea

interpretului este a unui bărbat tânăr: limpede, distinctă, calmă, vocea unui om mai degrabă binevoitor și instruit decât înțelept. Nu e o voce de guru, n-are căldura învăluitoare și obscenă a profesioniștilor persuasiunii — politicieni, predicatori, actori siguri de farmecul lor — și n-am fost surprins să aflu mai apoi că era aceea a unui cântăreț de muzică barocă, adept al *Vipassana*, care practică așa-numita *karma yoga*, punându-și talentul în slujba maestrului. Ascultându-l, mă gândesc la ceea ce Roland Barthes, atât de sensibil la textura și la justețea vocii, lăuda la interpreții lui preferați: dicția pe deplin inteligibilă, care nu sacrifică nimic, dar nici nu pune în valoare fiecare silabă în parte, frazarea naturală, fără afectare, dar și fără să sublinieze lipsa de afectare, echilibrul ideal între distanță și familiaritate. Și legăturile. Ah, legăturile! Legăturile sunt piatra de încercare prin excelență în arta rostirii unui text în limba franceză. Și o bătaie de cap. Trebuie să le faci? Trebuie să le faci pe toate? Nu pe toate, nu, pentru că unele dintre ele sună realmente aiurea. Cunoaștem toți pe cineva care, pe robotul telefonic, zice: „Puteți să lăsați un mesaj"[8]. Și-atunci, unde să te poziționezi, între o vorbire prea cizelată, care devine rapid pedantă, și neglijența care, sistematic, este și ea o formă de afectare? Ascultându-l cu atenție pe interpretul lui S.N. Goenka, sunt uluit. Căci trebuie să accept un lucru evident: face *toate* legăturile. Or, nu le bagi niciodată de seamă. De parcă nu le-ar face și totuși le face:

[8] Legăturile — *les liaisons* — sunt un fenomen fonetic specific limbii franceze care constă în pronunțarea în fața unei vocale sau a unui *h* mut inițial al unui cuvânt, consoana finală, de obicei mută, a cuvântului precedent. În original „Vous pouvez laisser *r'un* message". (*N.t.*)

artă cu „A" mare, yoga vocală, și-mi spun că tipul acesta aplică, pentru a aduce la cunoștința celorlalți cuvintele bătrânului său maestru, aceleași virtuți de exactitudine, de simplitate, de firesc pe care le caut eu când scriu. Așa cum spune *Yi-King*, vechea carte de divinație care este obârșia și miezul gândirii chinezești: *Farmecul suprem nu e în podoabă, ci în forma practică și simplă.*

Discursul serii

„Suntem niște nefericiți, spune S.N. Goenka. Foarte nefericiți.

Suntem lăsați pradă suferinței.

Faptul de a exista în spațiu și timp, indiferent dacă suntem un om sau o muscă sau un zeu, ne condamnă la această suferință care este, împreună cu schimbarea perpetuă, legea existenței.

Suferință, schimbare perpetuă, frică, lăcomie, silă.

Nefericire.

Pricina acestei nefericiri este ignoranța.

Ignoranța este confuzia dintre sufletul nostru și ceea ce noi numim „eu". Este identificarea cu acest „eu" care creează nefericirea.

Atunci, trebuie să vă întrebați: cine, în voi, spune: „Eu! eu! eu!"?

Trebuie să faceți o anchetă.

Nu folosește la nimic să o faceți cu mintea. Nu folosește la nimic să citiți cărți despre budism. E ca și cum ai citi și reciti meniul din restaurant în loc să mănânci.

Trebuie să faceți chiar voi ancheta.

Trebuie să pătrundeți înăuntrul vostru ca să aflați cine zice: „Eu! eu! eu!"

Trebuie să vă cufundați în profunzimile ființei voastre. Doar străbătându-le veți atinge realitatea.

Singura unealtă pe care o aveți pentru a atinge realitatea, singura plută pe care o aveți pentru a înfăptui traversarea este corpul vostru.

În afara câtorva informații anatomice vagi, nu știți nimic despre corpul vostru.

Sunteți aici ca să-l explorați.

Sunteți aici ca să-l explorați folosindu-vă de senzațiile, de respirația voastră. Înainte de orice, de respirație.

Ați început astăzi să vă observați respirația.

Veți continua mâine. Veți continua și-n zilele de după.

Vă veți strădui cu patimă, cu perseverență, cu răbdare, cu blândețe.

Nu veți atinge eliberarea în zece zile, dar veți dobândi o tehnică anume care, poate, vă va duce la eliberare.

Este o tehnică foarte sigură care există de foarte multă vreme, mulți oameni au atins eliberarea mulțumită ei.

Este o tehnică, nu o religie. Nu lucrează cu idei ori cu credințe, lucrează cu respirația, iar respirația este ceva real.

Nu lucrați cu idei ori cu credințe, numai cu respirația. Numai cu experiența voastră nemijlocită.

Nu vă cerem, în niciun caz, să credeți ceva anume.

Nu credeți nimic: încercați. Experimentați.

Prima zi s-a încheiat, mai rămân nouă.

În general, a doua și a șasea zi sunt cele mai grele.

Poate că nu e cazul vostru, dar e bine să vă pregătiți pentru o asemenea eventualitate.

Ați venit aici ca să faceți o operație chirurgicală pe propriul suflet.

E salutar, dar poate fi dureros. Poate fi chiar periculos.

Lucruri ciudate și îngrijorătoare pot să revină la suprafață.

Poate că o să vă fie frică, poate că o să plângeți.

Poate că o să vi se ia că nu există cină.

Perseverați. Rezistați până în ziua a zecea. După aceea veți putea spune dacă a fost o prostie ori nu pentru voi. Numai după aceea.

Și acuma duceți-vă la culcare."

Mă foiesc

Pentru mine, a doua zi începe cu o înfrângere. Unii adepți, știu și eu câțiva, își contabilizează orele de meditație așa cum cei care lucrează în transportul aerian își numără orele de zbor. Câte ore de meditație am adunat în viața mea? Am oare dreptul la niște *miles*? Am început în urmă cu douăzeci și cinci de ani. Ar fi frumos, dacă aș fi practicat o jumătate de oră pe zi în tot timpul acesta, să înmulțesc 365 cu 25 și apoi cu 30: mai bine de 8000 de ore. E greu să ți le imaginezi, 8000 de ore de meditație, 8000 de ore de condus mașina, 8000 de ore de sex, 8000 de ore de orice fel de activitate, și, oricum, sunt departe, foarte departe de rezultatul acesta. Am practicat într-un fel atât de neregulat, atât de intermitent, cu niște pauze atât de lungi... Cu toate acestea, nu sunt un începător, mă pun cu ușurință în lotus, de ambele părți, drept care îmi ziceam: o să fie greu cu *vritti*, dar n-o să am probleme cu postura. Da' de unde! Astăzi nu mi-e bine. Foarte repede, mă apucă durerea de spate, o durere ascuțită în mijlocul omoplatului drept. Ascuțită, nu acută: nu e defel insuportabilă, ar trebui să reușesc s-o alung concentrându-mă

asupra ei. Să fie oare în plin omoplat, așa cum mi s-a părut la început, sau mai degrabă sub omoplat? Mai degrabă sub. Îmi reprezint vag mușchii care se află sub omoplat, cum și de ce anume sunt prinși, dar încerc să rezolv problema prin tehnica untului și a banilor de pe unt, care constă în a exercita o presiune simultană din afară spre înăuntru și dinăuntru spre în afară, în speranța că am să prind omoplatul ca într-un clește și, odată cu el, durerea. Îmi izolez omoplatul, dar nu și durerea. În ciuda faptului că m-am hotărât mai degrabă să observ decât să acționez și mai ales, orice s-ar întâmpla, să rămân nemișcat, mă surprind deja că mă mișc, că efectuez o discretă, o foarte discretă rotație a umărului. Fără îndoială că e invizibilă din afară, dar eu știu că am început să dau chix. Prima înfrângere e mama tuturor înfrângerilor, o iei repede de la capăt. Întorci și răsucești umărul. Te foiești. S-a dus dracului, îți dai voie, mult prea devreme, la această lungă mișcare ondulatorie, în principiu rezervată sfârșitului ședinței, care constă în a-i îngădui capului să se lase în jos, sub propria lui greutate. Un cap e foarte greu: cel puțin zece kilograme. Bărbia apasă pe gât, ceafa se îndoaie, pieptul se scobește, spatele se rotunjește tot, faci așa-numitul spate rotund, spate curbat sau spate de pisică. Ajutându-te de expirație și de gravitație, îți lași capul să coboare cât poți tu de departe, ca și cum ai vrea să-ți atingi buricul cu vârful nasului. Nu te mai împotrivești, ești pe potrivă. Rămâi nemișcat, la capăt, cât mai jos cu putință, cât mai încovoiat cu putință, și când realmente simți că nu poți să cobori mai mult, începi încet de tot, de data aceasta inspirând, să ridici capul, fruntea, ca și cum un

fir te-ar trage de nas, dar înainte, în sus, iar în această mișcare ascendentă, tot ce era îndoit se desface, tot ce era cocârjat se desfășoară, erai concav, devii convex, într-o mișcare lentă și continuă spatele se îndreaptă, revii la postura inițială, iar această mișcare făcută din două mișcări succesive, una descendentă și alta ascendentă, una care se predă și alta care cucerește, una care inspiră și alta care expiră, e foarte plăcută, chiar minunat de plăcută, mi-a masat până și omoplatul, durerea s-a retras, singura problemă e că ai tras mult prea devreme cartușul acesta. Te simți mai bine în postură, dar e ca toate compulsiile — țigări, pahare de alcool, doze de heroină —, n-ar fi trebuit să începi, pentru că, după un scurt moment de sațietate, n-ai decât un chef, să o iei de la capăt. Mă silesc să rezist zece cicluri de respirație, foarte lente, înainte de a-mi lăsa iarăși capul să cadă, dar în realitate cedez după cinci sau șase și mă prăbușesc din nou înainte, mă încovoi. Mă tasez cât mai mult cu putință, cât mai departe și cât mai îndelung cu putință în jos înainte de a o lua înapoi în sus, de a regăsi postura bănuind că o să țin încă și mai puțin decât data trecută. Mă foiesc întruna, urc și cobor, deschid până și ochii. Se fâțâie și ceilalți așa ca mine?

Nu există oameni mari

În fața mea, un zid de spinări drepte, compacte, imobile sub păturile albastre care le înfășoară, conice ca niște corturi de indieni. Ce se întâmplă sub aceste

corturi? Ce se întâmplă în corpul fiecăruia? În mintea fiecăruia? Privesc spinările, privesc cefele. Mă întreb care nu e bine așa ca mine, care se plictisește, care e în al șaptelea cer, care e cu moralul la pământ. Sunt mulți cu moralul rău de tot la pământ în chestiile de soiul acesta, sunt mulți pe peste tot, dar poate încă și mai mulți printre cei care caută un sens și seninătate. E un spectacol caraghios, emoționant, o sută douăzeci de persoane strânse la un loc pentru zece zile într-un hangar ca să se scufunde fiecare în sine însuși, ca să știe mai bine cine e, ca să știe mai bine ce-l animă. Fiecare dintre noi e închis în gândurile, obsesiile sale, fiecare dintre noi e prins în propriile-i învolburări, fiecare dintre noi se lovește în propriile-i impasuri. Fiecare dintre noi a venit în speranța că o să limpezească lucrurile, că o să se scoată un pic din belea, că o să fie nițel mai puțin nefericit. Malraux povestește că l-a întrebat pe un preot bătrân: „Dumneata, care ai petrecut cincizeci de ani ascultând oamenii în taina spovedaniei, ce ai aflat despre sufletul omenesc?" Și bătrânul preot: „Am aflat două lucruri. Primul e că oamenii sunt mult mai nefericiți decât se crede. Al doilea e că nu există oameni mari". Nu există oameni mari, suntem toți goi sub veșmintele noastre. Când întâlnești alți oameni, ai întotdeauna dreptate să ți-i imaginezi goi sub haine, să-ți imaginezi trupurile lor firave, terne, stângace, să-ți imaginezi băiețelul speriat ori fetița rătăcită care au fost înainte de a deveni președintele republicii ori actrița celebră și care sunt încă așa — Emmanuel Macron sau Catherine Deneuve la fel de mult ca domnul Ribotton. Îi contopesc acum, pe domnul Ribotton din clasa a opta

și reincarnarea lui, patruzeci și cinci de ani mai târziu, la mai puțin de un metru de mine. La ce se gândește acest domn Ribotton reincarnat? Cu ce se luptă? Unde îl duc propriile lui *vritti*? Tot mai dezvoltă la nesfârșit, numărându-și zgomotos respirațiile, regulamentul de practică? Pompoasele lui năzuințe întru înțelepciune ajung ele oare să colmateze imensa amărăciune care îi umple sufletul? Ce înseamnă să fii în pielea domnului Ribotton? Poate că cel mai interesant lucru într-o viață de om e să încerci să afli aceasta: ce înseamnă să fii un altul decât tu însuți. Este unul dintre motivele pentru care sunt scrise cărțile, un altul fiind descoperirea a ceea ce înseamnă să fii tu însuți. Eu mă ocup mai ales de ceea ce înseamnă să fiu eu însumi. Prea mult, cu siguranță. De curând, am băgat de seamă că prietena mea Hélène F. își începe cele mai multe dintre fraze cu „tu", iar eu pe cele mai multe cu „eu". E o chestie care m-a pus pe gânduri. O regulă de bună-cuviință un pic desuetă interzice să începi o scrisoare cu „eu": aș avea de câștigat dacă aș respecta-o, în viața de zi cu zi și în ceea ce fac. Flaubert vâna cascadele de atribute: ideea de a scrie „o coroană de flori de portocal" îl scotea din minți, putea să petreacă ore întregi căutând cum să le evite, în timp ce singura modalitate de a le evita, dacă vrei cu tot dinadinsul s-o faci, este să *nu* vorbești despre coroanele de flori de portocal. Alții vânează adverbele cărora, în ceea ce mă privește, eu nu am nimic să le reproșez. Eu ar trebui să vânez frazele care încep cu „eu". Greu. Imposibil? Complicată treabă. Simone Weil, iarăși ea, zicea: până la urmă, nu mulți oameni știu că ceilalți există. Care, pur și simplu, sunt *la curent* cu

faptul acesta: că ceilalți există. Meditația, a unsprezecea definiție, ar trebui să te pună la curent cu faptul acesta. Dacă nu o face, dacă rămâne o chestie între tine și tine, nu folosește la nimic: un alt flecușteț narcisic în plus. Dintr-odată, mi-e teamă că nu e, cel puțin pentru mine, decât un flecușteț narcisic în plus. Mă apucă tristețea.

Să îmbrățișezi copacii

În pădure, pe unde merg copleșit de tristețe, sunt cei care observă copacii. Cei care stau pe vine în fața unei bușteан și îl contemplă, cu privirea gânditoare. Cei care mângâie o tulpină, pipăie o scoarță, descompun senzațiile provocate de contactul dintre pielea lor și lemn. Și aceia care, pur și simplu, stau în fața unui trunchi de stejar, îl contemplă, iar apoi îl îmbrățișează. Brațele lor îl încercuiesc, mâinile lor îl pipăie, chipurile cu ochii mijiți se freacă de scoarță, extatice. Să îmbrățișezi copacii, să comunici cu Gaia planeta mângâind copacii e o practică *new age* și mă întreb dacă oamenilor care o fac le-ar fi trecut prin minte să o facă dacă nu li s-ar fi spus că e o chestie fezabilă, că e un semn de sensibilitate, de conexiune cu natura, de detașare, de mai știu eu ce? Mă scot din tristețe prin ironie. Șiretlic clasic, șiretlic la care am recurs de atâtea ori. Gând negativ, gând pe care ar trebui să-l evit, dar în care, dimpotrivă, mă refugiez și care se transformă într-un altul, încă și mai negativ și foarte eficace negativ pentru că e teribil de convingător. Cu câteva zile înainte să plec, am citit un volum de eseuri

de George Orwell și, fără ca, la prima vedere, să aibă vreo legătură, m-am uitat pe Netflix la un documentar consacrat lui Ram Dass. Ram Dass, sub numele lui adevărat de Richard Alpert, a fost, împreună cu Timothy Leary, apostolul LSD-ului în anii șaizeci. Spre sfârșitul vieții s-a transformat într-un bătrân guru pare-se foarte urmat, adept al meditației *mindfulness*. A ajuns hemiplegic în urma unui accident vascular cerebral, dar și, explică el, mai senin și mai binevoitor ca înainte, mai atent și mai sensibil la splendoarea lumii. Lucru pentru care se felicită cu o voce blândă, de franciscan, ca impregnată de extaz. Iată pe cineva care, cel puțin din punctul lui de vedere, a atins această stare de seninătate și de minunare a cărei înfăptuire, potrivit lui Glenn Gould, o vizează arta. Uitându-mă la acest documentar, îmi imaginam sarcasmele, ba chiar sila pe care i le-ar fi inspirat lui Orwell, fără îndoială nu Glenn Gould care era un geniu excentric și asocial, ci bătrânelul acesta afectat, Ram Dass, exemplar reprezentant al tribului bărboși-yoghini-vegetarieni-purtători de sandale pe care nu-i vedea ca pe niște inofensivi prostălăi, ci de-a dreptul ca pe niște cretini periculoși. Și mă mai întreb, uitându-mă la băieții aceștia cu căciulițe peruviene care îmbrățișează copacii: cum se face că autenticitatea, greutatea experienței și chiar juisanța estetică sunt într-un mod atât de evident de partea lui Orwell, și nu a lui Ram Dass ori a altuia dintre maeștrii spirituali autoproclamați care își debitează veșnicele discursuri despre extinderea conștiinței, puterea clipei prezente și pacea interioară? De ce reflecțiilor acestora le lipsește într-o asemenea măsură *gravitas*? De ce proba

frumuseții le este invariabil fatală? De ce cărțile lor cu copertele trandafirii ori albastre ca cerul, care îți sar în ochi ca tămâia în nări în librăriile *new age*, sunt atât de urâte, de neroade?

Să îmblânzești bivolii

Nu suntem decât în ziua a doua, dar spațiul care ne este atribuit a devenit lumea noastră, ca mănăstirea pentru un călugăr, ca închisoarea pentru un condamnat, ca țarcul pentru un bivol. Este o metaforă canonică, cea a bivolului într-un țarc. Simbolizează mentalul: puternic, capabil să îndeplinească fapte mărețe, dar și sălbatic, impulsiv, luând-o întruna în toate sensurile. Trebuie domesticit. Lucru pentru care e nevoie de timp, răbdare, pricepere. Îl lași pe bivol să zburde prin țarc, după care îl aduci mereu înapoi la țăruș. În cele din urmă, omul ține bivolul de căpăstru, bivolul se duce docil acolo unde omul vrea ca el să se ducă. *Vritti* s-au calmat, mentalul e sub control, eliberarea e aproape. În țările budiste, serii de gravuri populare reprezintă etapele acestui dresaj. Afirmă că este un proces cunoscut, jalonat, că, dacă perseverezi, ai să reușești. Spun că meditația funcționează. Că yoga funcționează. Noi credem, altfel nu am fi aici.

Să ți-o tragi prin păduri

Ocupați cum suntem cu îmblânzirea bivolilor prin țarcul nostru, am uitat cu totul că, foarte aproape, de ne putem auzi, se află alți bivoli într-un alt țarc. Un spațiu paralel, simetric, unde totul e identic, numai că locuitorii sunt femei. De cealaltă parte a hangarului, la care acestea ajung printr-o ușă opusă, se întind bungalow-uri și dormitoare ocupate de femei. Uneori, de departe, printre copaci, pe drumuri închise la fel ca ale noastre, vedem trecând femei. În dezbaterile despre *Vipassana* de pe forumuri, unii văd în această separare a sexelor un semn de obscurantism religios, începutul constrângerii și al fanatismului. Eu văd o hotărâre înțeleaptă și realistă. Dacă vrei ca oamenii să-și întoarcă privirea spre înăuntru, e mai bine să-i scutești pentru câteva zile de tentația de a plăcea. Ce s-ar întâmpla cu concentrația mea deja șovăitoare dacă pe perna de-alături s-ar afla o femeie seducătoare în locul reincarnatului domn Ribotton? Cu toate acestea, nu s-au gândit la homosexuali. Îmi imaginez brusc un schimb de priviri între doi vlăjgani mustăcioși care, cu siguranță, nu prevăzuseră așa ceva. Flirtul gay, direct și sălbatic: unul după celălalt, dar la câteva minute distanță, ies amândoi din hangar și se întâlnesc în inima pădurii ca să și-o tragă ca niște preafericiți. Iar după, unul dintre cei doi îi propune celuilalt o țigară și apoi un păhărel de whisky pe care-l are la păstrare în cameră: toate transgresiunile dintr-odată. „Începuseră să mă cam plictisească cu tăcerea lor, dar pe tine?", zice acela care are un accent de Toulouse. Râd amândoi. Sexul, dorința, în

evidența lor, în realitatea lor nemijlocită, fac ca toate aceste sclifoseli spiritualiste pe care, la sosire, le luau totuși foarte în serios să pară derizorii. Și râd iarăși, mai târziu, când, ajunși un cuplu, le povestesc prietenilor cum s-au întâlnit. Toată lumea știe tărășenia, tuturor le place să o audă o dată și încă o dată. Povestea aceasta a întâlnirii lor la stagiul de meditație e marele lor succes de societate, fapta lor vitejească, legenda lor aurită. Atât de neprevăzută, atât de în afara legii și, tocmai de aceea, cu atât mai glorioasă: nici nu se compară, e sigur, cu o întâlnire la Mykonos. Se hlizesc amândoi. Mă hlizesc și eu, imaginându-mi: oare nu-i lipsește ceva viziunii lumii meditației? Înțelepciunea nu-i oare un pic prea înțeleaptă? Sexul nu e oare pur și simplu mai *adevărat*?

Drumul cel rău

În afara căii care permite eliberarea de condiția umană, spun Patanjali și Hervé, nimic nu merită să fie cunoscut. Eu am zile, ca astăzi, când cred că mii de alte lucruri merită din plin să fie cunoscute. Că înveți mai multe despre viață dacă te duci în *backrooms*, făcând politică sau fuziuni și achiziții, decât dacă rămâi așezat pe o pernuță încercând să te convingi că, stând și observându-ți respirația, faci lucrul cel mai vital din lume. Când mă întorc pe pernă, concentrarea mea are de suferit. Sunt distrat, agitat, nu mai cred în ceea ce fac. De atâtea îndoieli, sunt din ce în ce mai dezagreabil și, cum nu am pe nimeni altcineva cu care să fiu astfel, sunt dezagreabil cu mine însumi. Mai mult decât dezagreabil: ostil. Mi-e ciudă pe mine că sunt aici, mi-e ciudă că sunt cine sunt. Cărticica mea subtilă și hazlie despre yoga mi se pare un proiect absurd. Fără să bag de seamă, furia mi se transformă în frică. Ceva mi se răsucește și mi se urcă în creier, ceva asupra căruia nu am nicio putere, dar care este, da, frică. O frică irațională, dincolo de cuvinte. Ceea ce aș putea spune mai precis ca

s-o descriu ar fi: mi-e teamă că am apucat-o pe drumul cel rău. Simt că am apucat-o pe drumul cel rău. N-o știu încă, încerc să mă conving că viața mea e cum nu se poate mai bine, merge spre mai bine, dar nu e adevărat. Totul pare în regulă, mă cred în siguranță în țarcul meu, cred că mă îndrept spre starea de seninătate și de minunare, dar e o iluzie. Impresia de pericol crește. Această relație atât de prețioasă și pe care o cred atât de bună și chiar atât de inocentă cu femeia cu gemenii: pericol. Pericol al duplicității, pericol al diviziunii, pericol al vieții duble: gemenii sunt un avertisment. Impresie că m-am rătăcit, păcălit, că m-am înșelat la o răscruce și m-am aventurat într-o zonă unde nu ar trebui să fiu. Chiar așa: sunt acolo unde nu ar trebui să fiu. Acolo unde nu ar fi trebuit să merg. Ca să zăgăzuiesc această angoasă care mă scurmă pe dinăuntru, încerc să-mi urmăresc respirația: n-are niciun rost. Iar nările mele, interiorul nărilor, senzațiile din nări: voi chiar vă bateți joc de mine?

Hohotele de plâns

Și atunci se întâmplă ceva ciudat. O amintire revine. Firește că a fost nevoie de un întreg lanț de *vritti* ca să se spargă la suprafața conștiinței ca o bulă, dar nu m-am așteptat la așa ceva, dintr-odată e aici, mă copleșește. Suntem în clasa a opta, la ora de științele naturii. Un băiat, din prima bancă, și-a întins picioarele pe estradă, iar tălpile pantofilor lui au intrat în contact cu tivul

pantalonului domnului Ribotton. Domnul Ribotton l-a simțit, așa cum Iisus simte că o femeie, în mulțimea care îl strivește, i-a atins poala hainei. Se uită la tivul pantalonului și fața i se descompune. Îl apucă o furie îngrozitoare. Furia aceasta nu inspiră nici frică, nici respect, ci mai degrabă milă și jenă. Cu o turbare plină de amărăciune și văicăreli, domnul Ribotton spune că i s-a luat să tot vină la liceu doar ca să i se murdărească pantalonii pe care și-i cumpără cu greu pentru că totul e scump și că are un salariu de mizerie și că dacă părinții elevului care tocmai i-a murdărit pantalonii au cu ce să plătească zilnic curățătoria, cu atât mai bine pentru el, dar el nu are cu ce. Glasul îi vibrează când spune toate acestea, ai impresia că o să-l pufnească plânsul și mai că nu plâng și eu, din pricina domnului Ribotton, dar și a lui Maxime Ribotton, obligat să suporte spectacolul cu taică-său care se umilește în fața noastră, a tuturor, exprimând cu o îngrozitoare nerușinare ranchiuna de a fi fost în asemenea hal păcălit de viață. Mă uit la băiatul acesta gras și asudat pe care nimeni nu-l iubește, mă aștept ca după proba atroce pe care tocmai a trăit-o să părăsească în tăcere colegiul la sfârșitul orei și nimeni să nu-l mai vadă. O să aflăm că s-a băgat în pat și că acolo a rămas, fără să mai scoată o vorbă, fără să mai mănânce. Câțiva dintre noi se vor duce să-l viziteze, să-i ofere mici cadouri ca să încerce să-l țină în viață, dar nu vor reuși. Oroarea prin care a trecut Maxime Ribotton e așa de mare, că n-o să-i supraviețuiască. Toată clasa o să asiste la înmormântare. Ca să meargă în urma sicriului fiului său, domnul Ribotton o să-și pună pantalonul cel mai bine călcat. Imensa lui suferință nu-l împiedică să

fie ridicol, dar noi ne promitem că n-o să ne mai batem niciodată joc de el, că o să fim mereu drăguți cu domnul Ribotton, că o să ne consacrăm după-amiezile de joi alinării domnului Ribotton. De fapt, Maxime Ribotton nu a fost cine știe ce afectat de felul, cumplit din punctul meu de vedere, în care taică-său s-a umilit singur. L-a comentat, după curs, cu o zeflemitoare indiferență, spunând că taică-său se enervează repede, dar că îi trece la fel de repede, n-are niciun rost să-ți bați capul. Dar eu îmi bat capul, mi-am petrecut viața bătându-mi capul și, patruzeci și cinci de ani mai târziu, gândindu-mă la pantalonii domnului Ribotton, la oamenii care pot să-și plătească zilnic curățătoria și la cei care, ca el, nu pot, lucru pentru care le e ciudă pe lumea întreagă, mă copleșește toată nefericirea lumii. Mă copleșește toată amărăciunea lumii. Iar acuma nu mai sunt pe punctul de a plânge: plâng. Lacrimi îmi curg pe obraz, care nu se vor sfârși niciodată, care vor curge atât timp cât va dura nefericirea omenească. Nefericire a victimelor, nefericire a umiliților, nefericire a naufragiaților, nefericire a imbecililor, nefericire a prăpădiților de domni Ribotton care sunt 99 % din umanitate, dar și nefericire a orgolioșilor ca mine care se cred restul de 1 %, cei 1 % care urcă și pe care încercările îi călesc, cei 1 % care se cred pe drumul cel bun spre starea de seninătate și de minunare și care, în general, sfârșesc când se așteaptă mai puțin, prin a și-o lua-o peste ochi cu o mortală deziluzie. Nefericire a acelora care nu știu nici măcar cât de nefericiți sunt, nefericire și a celor răi. Nefericire a călăilor, care e, fără îndoială, cea mai mare dintre nefericiri și care mă tulbură chiar mai mult decât cea a victimelor

lor. Nefericire mai mare chiar și decât a vagabondului: cea a dobitocului ras pe cap care îi dă foc vagabondului. Nefericire a ucigașului, nefericire a pedofilului, nefericire a criminalului în serie, nefericire a individului care se luptă cu cele mai rele pulsiuni ale sale și care pierde partida și care știe încă de la început că va pierde. Nefericire pe care o cunoaștem toți când, stând pe budă în lumina galbenă și rece a unei nopți de insomnie, ne gândim la imaginea plină de valoare pe care, cu disperare, încercăm să o oferim celorlalți și la oribilul adevăr a ceea ce ne însuflețește în realitate, în taina inimilor noastre și a budelor. Frică, rușine și ură: marea trinitate. Toți le cunoaștem, altfel nu am fi umani, altfel am fi niște imbecili, dar sunt unii pentru care aceasta este toată povestea lor, singura poveste a vieții lor, și încearcă să umple hăul acesta mare și alb mințind, mint vreme de douăzeci de ani ca Jean-Claude Romand și sfârșesc prin a-și masacra familia, nevasta, copiii, părinții și câinele, pentru că, atunci când ai pătruns atât de adânc în hăul acesta, e singurul lucru care-ți mai rămâne de făcut. Nefericire a băiețelului dintr-o nuvelă de Dino Buzzati, încă una dintre nuvelele acelea care m-au marcat atât de mult adolescent fiind, se intitulează *Bietul băiețaș*: este un băiețel ingrat, viclean și trist, de soiul lui Maxime Ribotton, se află în grădină cu maică-sa, toți ceilalți copii îl batjocoresc, îl jignesc, îl umilesc, îl resping când vrea să intre și el în jocul lor, iar la sfârșit o doamnă pleacă spunându-i mamei băiețelului: „Haide, la revedere, doamnă Hitler". Plâng întruna, nu mai sunt decât hohote de plâns pe *zafu*-ul meu și atunci aud la dreapta mea un smiorcăit. La dreapta mea, știu

prea bine, e domnul Ribotton reincarnat. Cel care se smiorcăie e domnul Ribotton. Dar nu e respirația lui zgomotoasă cu care m-am obișnuit, mai mult sau mai puțin. Smiorcăitul acesta e altceva. Și atunci fac ce aici nu se face: nu numai că deschid ochii, dar mă și întorc ușor ca să-l observ și, deși e într-o parte, văd că lacrimi mari se scurg pe obrajii domnului Ribotton, așa ca pe ai mei, și că domnul Ribotton, cu puloverul lui jacard roșu-închis și țăcălia ascuțită, plânge, plânge, plânge întruna, așa ca și mine.

Sub banian

E o plăcere, în dimineața aceasta la 4.30, să te duci la locul tău și să te instalezi. Îți aranjezi pernele, te înfășori în pătură: caldă, moale, protectoare. Poți încă să te miști, să-ți schimbi poziția înainte de a o alege pe aceea în care te vei instala pentru două ore. La periferia câmpului vizual îți întrezărești vecinii care se pregătesc și ei să ridice ancora. Închizi ochii, asculți în jur un genunchi care trosnește, foșnetul unei pături, un glas care se drege, răsuflările: o orchestră care se acordă. Te concentrezi pe sunete. Le izolezi, le diferențiezi, auzul se ascute. În sfârșit, vocea țâșnește din tăcere: voce ancestrală, voce ca un banian bătrân de mai multe veacuri, între rădăcinile căruia ar putea să se adăpostească un sat întreg. Nu știi niciodată cât o să dureze psalmodia. Poate să fie cinci minute, poate să fie douăzeci, poate să continue cu câteva instrucțiuni sau nu. E bine să te lași purtat de vocea aceasta venită de atât de departe, atât de adâncă, atât de lipsită de grabă și de agitație. Și apoi vine momentul în care vocea se oprește, se întoarce în tăcere. E ciudat, acum simt cum se apropie momentul

în care aceasta se va întâmpla. Cu câteva clipe înainte, simt că S.N. Goenka o să plece, o să ne lase singuri. O să se întoarcă el, nicio grijă. Nu te îngrijorezi. Ești bine.

Ești bine

Din fericire, cunosc și alte feluri de a fi bine. În sexul unei femei pe care o iubesc și cu ochii în ochii ei. Înotând în mare, îndelung. Privindu-mi copiii cum cresc și acum, nepotul. Lucrând, când mi-e îngăduit să lucrez. Dar experiența meditației, când e bine, e un mod necondiționat de a fi bine. Ești bine pentru că ești aici. Ești bine pentru că nu ești nicăieri mai bine decât acolo unde ești. Sălășluind în corpul acesta, postat în tihnă la hotarul dintre ceea ce ești și ceea ce nu ești tu, între exterior și interior, și simțindu-te trăind. Să nu faci ceva anume: doar să trăiești. Nu e nimic extraordinar, e chiar opusul: ordinarul prin excelență. Viața care curge în tine ca sângele în vene. Normală, banală — doar un pic ruptă de propriul comentariu. Când ajungi la starea aceasta ordinară, îți spui că e atât de simplu, atât de normal, că ar trebui să poți accede la ea oricând. E aici tot timpul, e de-ajuns să fii și tu la fel. Înăuntrul tău e o cameră, e de-ajuns să împingi ușa ca să intri. Știi drumul, ai cheia, ar trebui să te poți întoarce când vrei. Eroare, iluzie de proprietar. Camera e mereu acolo, e adevărat, nimic nu e mai simplu decât să pătrunzi în ea, dar nu intri când vrei tu pentru că e simplu, da, dar noi nu suntem simpli. E imuabilă, dar

noi suntem schimbători. De fiecare dată când am crezut că pot să convoc după bunul meu plac starea aceasta atât de simplă, atât de normală, atât de ordinară, de fiecare dată când am crezut că am identificat și securizat accesul la cameră, am fost imediat alungat de acolo. Altă experiență, banală și fondatoare, a meditației: acel ceva pe care vrei să ți-l însușești îți scapă, în momentul în care vrei să ți-l însușești. Cu atât mai mult cu cât starea aceasta ordinară, atât de binefăcătoare, atât de dezirabilă, este, cel puțin pentru oamenii ca mine, de foarte scurtă durată. Dar să știi că există, că o practică stranie la prima vedere îți permite să ajungi la ea din când în când — nu când ai tu chef, nu la comandă, dar până la urmă destul de des — e un lucru prețios. Îți schimbă viața. Vocea revine. Ai impresia că iese din tine, dintr-o peșteră din străfundurile tale și nu dintr-un megafon. Începe *sutra*, nu știi cât o să dureze, dar faptul că începe vrea să însemne că te apropii de sfârșitul ședinței. De cele mai multe ori, e o veste bună. Nu mai puteai, te durea tot corpul, nu ai decât o dorință, să ieși din postură, să te întinzi, să te duci afară să mergi, să bei ceai la pliculeț într-un pahar de plastic și să mănânci o prună uscată — acesta e micul nostru dejun de aici. Dar câteodată, ca în dimineața aceasta, ți-ar plăcea ca totul să dureze mai mult. Ca vocea de dincolo de timp să nu înceteze vreodată să-și rostogolească precum pietricelele în resac silabele aspre, egale, care se opun oricărei varietăți. Ți-ar plăcea ca totul să dureze pentru totdeauna. Ești bine.

Marea lege a alternanței

S.N. Goenka ne avertizase: a doua zi e, în general, dificilă. La fel se întâmplă când faci drumeții. A doua zi ai febră musculară, bășici îți jupoaie picioarele, coapsele îți ard când cobori treptele de la refugiu, te întrebi de ce, de ce în condițiile în care nimic nu te silește să te supui unui asemenea chin. Și apoi, ziua următoare, zbori, urci voios coaste care în ajun îți tăiau picioarele, mai că ai face două etape într-una singură. O sesiune de meditație intensivă seamănă cu o drumeție care seamănă la rândul ei cu viața: sunt etape, peisaje care se schimbă pe măsură ce urci, soare și ploaie, zile faste și zile nefaste. Astăzi, mă simt bine pe pernuța mea, ieri a fost groaznic. Ieri nu credeam, ieri eram sigur că-mi pierd vremea. Ieri, nu numai că-mi făceam griji pentru mine, mă uram — ceea ce echivalează cu a te băga prea mult în seamă —, dar așa gândesc astăzi. Sunt schimbător, suntem schimbători, lumea este schimbătoare. Singurul lucru care nu se va schimba niciodată este că totul se schimbă, tot timpul. E ceea ce afirmă *Yi-King* și toată gândirea chinezească. Nu sunt singurii care o spun: Platon o zice și el în *Phaidon*, și Eclesiastul — *Un timp pentru a trăi, un timp pentru a muri, un timp pentru a iubi, un timp pentru a urî...* — și simplul bun-simț: după ploaie, iese soarele. Numai că chinezii au înțeles faptul acesta mai bine decât ceilalți. Această mare lege a alternanței care afirmă că toate fenomenele vieții își au perechea și se zămislesc reciproc este miezul gândirii lor: zi și noapte, furtună și mare lină, gol și plin, bucurie și tristețe, deschidere și închidere, viață și moarte, mai

mult și mai puțin, atac și apărare, rece și cald, repaus și mișcare, inspirație și expirație, război și pace, interior și exterior, Alain și Alex... Poți să continui la nesfârșit lista aceasta și când cineva mă stârnește s-o fac, greu mă mai oprește, așa cum a putut constata jurnalistul care, venind el să-mi ia un interviu despre meditație, mi-a dat ideea cărții subtile și hazlii despre yoga. Cum noțiunile de *yin* și de *yang* nu-i erau familiare, m-am apucat să-i explic cu toată înflăcărarea mea pedagogică faptul că gândirea chinezească numește astfel aceste două forțe, acești doi poli, aceste două modalități ale ființei fără de care nu ar exista nici cosmos, nici viață, nimic. Orice situație, orice stare a lumii și a spiritului este o combinație de *yin* și de *yang*, o combinație schimbătoare, tranzitorie, întotdeauna în mișcare spre o altă combinație. O forță *yin* este menită să se transforme în forță *yang* și invers, ca noaptea în zi și ziua în noapte. Ziua se îndreaptă spre amurg, noaptea, spre zori, *yin* este un *yang* latent, *yang*, un *yin* în devenire, iar noi suntem prinși în curenții acestei neîncetate metamorfoze. N-are niciun rost să li te împotrivești, dar e cu folos să le recunoști și uneori posibil să le anticipezi. Să ai conștiința faptului că orice moment e o trecere, că apogeul vestește declinul, iar înfrângerea, victoria ce va să vină, te ajută să trăiești. E de folos să știi, când viața îți zâmbește, că o să te zdrobească, iar când bâjbâi prin beznă, că se va face din nou lumină. Sunt lucruri care te îndeamnă la prudență, care îți dau încredere. Care te ajută să-ți relativizezi stările sufletești. Cel puțin așa ar trebui.

Amândouă sunt adevărate

Zic „așa ar trebui" pentru că, de fapt, mi-e greu să pricep această mare lecție pe care o repet și mi-o repet cu atâta convingere. Nu numai pentru că nu știu să-mi relativizez stările sufletești. Ci și pentru că, atunci când mi-e bine, mă aștept ca de la un moment la altul să-mi fie rău — și am dreptate —, dar că, atunci când mi-e rău, nu-mi vine să cred că la un moment sau altul o să-mi fie bine — și aici greșesc. E ceea ce se cheamă a avea o fire pesimistă, să vezi mai degrabă paharul pe jumătate gol decât paharul pe jumătate plin. Mă gândesc că tot ceea ce-mi trece prin minte și mă angoasează într-o noapte de insomnie în care, așa cum se spune, văd totul în negru e mai *adevărat* decât ceea ce gândesc când viața mi se pare frumoasă, deschisă, prielnică. Mă gândesc că acesta e adevărul, că dincolo nu mai e nimic altceva, că momentele mele de încredere sunt niște iluzii. În general vorbind, mă gândesc că noaptea are dreptate. *Bucuria e mai adâncă decât tristețea*, spune Nietzsche. Iată o poziție filosofică la care nici nu cer altceva decât să ader, dar la un nivel mai profund, în această profunzime a ființei care ne face să fim ceea ce suntem și asupra căreia nu avem nicio putere, gândesc ca Van Gogh că *tristețea va dăinui întotdeauna* și că aceasta știe mai multe despre viață decât bucuria. Meditația e aici ca să ne învețe și că amândouă sunt adevărate, tristețea la fel de adevărată ca bucuria, bucuria la fel de adevărată ca tristețea. Astăzi, până una, alta, mi-e foarte bine.

Pe taluz

Pe un mic taluz, departe de potecă, e un scaun de grădină din plastic alb. Mi-a luat ceva vreme până să îndrăznesc să mă apropii, de parcă faptul că nimeni nu-l ocupa însemna că era interzis să fie ocupat. În sfârșit, în timpul plimbării de după gustare, mi-am luat inima în dinți. După ce m-am asigurat că nu trecea nimeni pe drum, m-am cățărat pe micul taluz, am șters scaunul ud cu mâneca hainei și, când m-am așezat, picioarele scaunului s-au înfundat sub greutatea mea zece centimetri în noroi și în frunzele moarte. Atunci am simțit că mi-am găsit locul. Poți să zici că într-o tabără de meditație locul fiecăruia e pe propriul *zafu*. Dacă ești încă și mai înțelept, poți să zici că locul fiecăruia e *acolo unde este*, prea puțin contează unde anume este. Dar poți să zici și, când ești un bătrân hippie ca mine, ceea ce spune Don Juan, vrăjitorul *yaqui* care l-a inițiat pe Carlos Castaneda: fiecare are pe pământ un loc care e al lui, un loc care este locul *său*. Unii și-l cunosc pe al lor și îl ocupă, alții, nu: destinele lor nu sunt la fel. Am înțeles că scaunul acesta vechi din plastic, șchiop, înnegrit de umiditate, urma să fie, cât avea să dureze stagiul, al meu.

Words, words, words...

De pe taluz, te bucuri de o priveliște, pe care nici n-o bănuiești pe drum fiind, a unui câmp plin de glod la poalele pădurii, a unei potecuțe mărginite de stejari care duce la fermă și, în depărtare, a câmpiei ude și cenușii. Mi se pare aproape ciudat să ne văd țarcul din afară. În pământul afânat și ocru din câmpul din vale se mișcă ceva: o cârtiță, ce altceva să fie? Nu știu cât timp am rămas, pe scaunul meu din plastic înfundat pe jumătate în noroi, privind cum se mișcau pământul și cârtița sub pământ. Poate cinci minute, poate o oră, în orice caz eram bine și mă gândesc că acele cinci minute sau ora aceea petrecute privind pământul și cârtița mișcându-se au fost primul moment adevărat de meditație de trei zile de când, așezat pe *zafu*, îmi frecventez interiorul nărilor. Evident că, din clipa în care încep să-mi spun toate acestea, s-a terminat. Caruselul o ia de la capăt. Merge totuși mai puțin repede. Călușeii se învârtesc cu încetinitorul. Se învârtesc ca aceia ai manejurilor copilăriei mele, unde trebuia să desprinzi cu o baghetă din lemn niște inele mici de metal, chestie care îmi plăcea la nebunie. Iată genul de gânduri care îmi traversează câmpul conștiinței așa cum păsările străbat cerul. Gânduri pașnice, tihnite, niște gânduri pe măsura cerului cenușiu și ploios. Există în gândurile acestea o plenitudine, dar și un pic de tristețe, pentru că realizez că ceva minunat îmi va fi pentru totdeauna interzis. O clipă liniștită, așa, o clipă care ar putea să fie contemplativă, o clipă pe care aș putea pur și simplu s-o trăiesc, nu pot niciodată s-o trăiesc cu adevărat, niciodată să-i

fiu prezent, pur și simplu prezent, pentru că imediat se manifestă nevoia de a o pune în cuvinte. Nu am niciodată acces direct la experiență, trebuie mereu s-o pun în cuvinte. Nu zic că nu e bine. E motivul pentru care sunt pe acest pământ și e un mare noroc, n-o să mă apuc să mă plâng, să am ceea ce se numește o vocație. Dar ce bine ar fi totuși, cât de odihnitor ar fi, ce imens progres ar fi să fac mai puține fraze și să văd mai mult. Să văd lucrurile așa cum sunt în loc să acopăr viziunea aceasta cu soiul de comentariu neîntrerupt, subiectiv, guraliv, partizan, condiționat, pe care îl producem întruna și fără chiar să ne dăm seama. Mă enervează trăncăneala aceasta interioară. Mă enervează și îmi displace. Mi-ar plăcea să gândesc altceva decât ceea ce gândesc, căci ceea ce gândesc, gânduri pe care le-am enumerat de atâtea ori, este zadarnic, repetitiv, patetic de egotist. Mi-ar plăcea să am niște gânduri mai demne, niște gânduri de care aș putea să fiu mândru, niște gânduri altruiste, de pildă. Mi-ar plăcea să fiu un om bun, mi-ar plăcea să fiu un om întors spre semenii săi, mi-ar plăcea să fiu un om de încredere. Sunt un om narcisic, instabil, copleșit de obsesia de a fi un mare scriitor. Dar e soarta mea, e povara mea, trebuie să lucrez cu ce am și trebuie să trec prin lumea aceasta în pielea acestui omuleț. Dacă aș putea, pur și simplu, să am niște relații un pic mai destinse cu el. Dacă aș putea, în spatele acestui individ încântat de propriile complicații, să-l văd pe bietul băiețel care este de fapt, care este și acum, și, în loc de a-l scuipa ori de a-i ridica statuie, să-l consolez și să plâng pentru el, să plâng cu el, așa cum am plâns cu domnul Ribotton.

William Hurt

În urmă cu treizeci și cinci de ani, când eram un tânăr jurnalist, i-am luat un interviu actorului american William Hurt. La începutul unei cariere care se anunța excepțională, ajutat de un fizic, de o prezență și mai ales de o voce blândă, răgușită, incredibil de fermecătoare, William Hurt din viața de zi cu zi m-a impresionat. La barul unui hotel de lux parizian, purta sandale, câteva brățări braziliene, părea unul dintre călătorii aceia de cursă lungă peste care dai în Asia și care au întotdeauna câteva întâmplări fascinante de povestit. Răspundea cu bunăvoință la inevitabilele întrebări despre ultimele sale filme și realizatorii cu care lucrase. Am simțit totuși că ar fi preferat să vorbească despre altceva: despre viață, despre sensul vieții, despre acest miraj care este identitatea. Habar n-aveam despre meditație la vremea aceea, dar, privind acum în urmă, cred că medita. Părea soiul de individ care meditează, acum îl identific, am avut aceeași impresie când l-am întâlnit pe David Lynch. De un sfert de ceas, William Hurt îmi vorbea despre eforturile lui de a deveni un om mai bun. Tânăr și prostovan cum eram, am făcut pe tipul amuzat care nu se lasă păcălit de discursurile pline de virtute și l-am întrebat de ce ținea atât de mult la acest lucru, să devină un om mai bun. Și atunci m-a uluit. S-a uitat la mine, s-a uitat realmente la mine, de parcă, pentru prima oară de la începutul întâlnirii noastre și probabil al zilei de promovare, cineva îi punea o întrebare adevărată, pupilele ochilor lui albaștri s-au mărit, s-a aplecat spre mine și mi-a șoptit, aproape la ureche: „Pentru că așa ajungi un actor mai bun".

Hoțul

Anii au trecut și aș putea zice astăzi ce zicea William Hurt. Ce încerc eu să fac în viață e să devin un om mai bun — un pic mai puțin ignorant, un pic mai liber, un pic mai iubitor, un pic mai puțin împovărat de propriul ego, postulez că e același lucru. Și încerc să devin un om mai bun pentru că voi deveni astfel un scriitor mai bun. Ce vine în primul rând? Care e adevăratul meu scop? În zilele faste, îmi spun că e ca și cum aș avea doi cai înjugați împreună și amintesc că acesta este sensul cuvântului *yoga*, la origine: jugul la care sunt înhămați, împreună, doi cai sau doi bivoli. În zilele mai puțin faste, mă simt un impostor. Scriu ca să devin un om mai bun, e adevărat, scriu pentru că îmi place să scriu, scriu pentru că mă atrage lucrul bine făcut, scriu pentru că este felul meu de a cunoaște realitatea. Scriu și pentru a fi celebru și admirat, ceea ce, cu siguranță, nu este cel mai bun mijloc de a deveni un om mai bun. Munca mea este bastionul egoului meu. Și totuși mă gândesc că nu trebuie să fii prea scrupulos. Să nu-ți pui prea multe întrebări despre puritatea propriilor tale intenții. O poveste care îmi place la nebunie exprimă foarte bine această idee. Un hoț a auzit vorbindu-se despre comoara pe care călugării o păstrează într-o încăpere ascunsă a mănăstirii lor. Sperând să pună mâna pe pomenita comoară, se bagă ca slugă la mănăstire. Vreme de zece ani, mătură curtea, strânge gunoaiele, face treburile cele mai de jos, scotocind prin toată mănăstirea, trăgând cu urechea la discuțiile călugărilor, căutând unde ar fi putut să se afle încăperea cu comoara. După

zece ani, a pus atâta zel în slujba cupidității sale, încât abatele îi propune noviciatul. Rămâne novice încă zece ani, tot scotocind, tot iscodind, stând la pândă, din ce în ce mai obsedat de comoară. Încă zece ani, și se călugărește, și își zice rugăciunile, zi după zi, tot sperând să găsească pomenita comoară și să plece cu ea. Astfel devine un mare sfânt și numai la sfârșitul vieții, pe patul de moarte, înțelege că aceasta era comoara: viața lui la mănăstire, rugăciunile, comuniunea cu ceilalți călugări și faptul că a ajuns la toate acestea tocmai fiindcă era un hoț. Când îmi reproșez prea mult că sunt rău din fire, când mă plâng prea tare de egocentrismul meu, povestea aceasta îmi aduce o mare alinare.

Lupul

Încă o amintire de jurnalism, de pe vremea *dojo*-ului de pe Munte, la începutul anilor nouăzeci. O revistă îmi comandase un reportaj despre traversarea Canadei cu trenul — cu siguranță, reportajul cel mai puțin istovitor pe care l-am făcut vreodată. Trenul acesta transcontinental este echivalentul terestru al unui pachebot de croazieră. Nu transportă nici mărfuri, nici adevărați călători, ci doar cupluri în vârstă, cu bani, care își sărbătoresc nunta de argint sau de aur. Eram singurul care era singur, nimeni nu-mi vorbea, nu vorbeam cu nimeni. Aveam puține hotărâri de luat, să aleg între primul și al doilea serviciu la vagonul-restaurant și să mă uit cum defilează peisajul fie din vagonul-salon panoramic, fie din prețioasa și confortabila cabină care, și nu e o scorneală, avea chiar și o cadă de baie. Ceasurile se scurgeau într-o catifelată toropeală. Amortizoarele trenului erau de o asemenea calitate, încât trebuia să verific pe geam dacă eram în mers sau în vreo stație, verificare care nu era întotdeauna de ajuns, atât de nemișcat părea peisajul însuși din pricina faptului că era alb și plat. Somnolam mult. Așezat pe *zafu* pe care, la vremea

aceea, îl luam cu mine peste tot, deși aș fi putut la fel de bine să mă folosesc de o pătură împăturită, îmi exersam mica circulație — cea mare urma să fie pentru mai târziu. A, ba da! Mai aveam încă o hotărâre de luat. Traversarea, de la Montréal la Vancouver, durează cinci zile, dar poți să cobori în care stație vrei, să rămâi cât vrei, să iei când vrei trenul următor. Neavând cu adevărat vreun motiv anume să mă opresc mai degrabă la Saskatoon decât la Winnipeg, ca să-mi aleg etapele mă lăsam în voia *Yi-King* ori a ghidului turistic care le descria respectivele atracții. În țara noastră, spun canadienii, n-avem istorie, dar avem geografie. În lipsa unor monumente ori a unor situri remarcabile, aceste mari orașe ale Preriei țin toate să figureze pentru un motiv oarecare în *Guinness Book of Records*, unul mândrindu-se cu cea mai mare piscină din lume, alta cu cel mai înalt turn de televiziune, iar Winnipeg, și iarăși nu năsocesc nimic, cu „cel mai bătut de vânturi colț de stradă din lume". N-aveam cine știe ce material pentru reportajul meu, așa că m-am dus să văd cu ochii mei și tot ce pot să vă spun e că pomenitul colț de stradă e bătut de vânturi, da, dar *nu chiar așa de tare*. O oră mi-a fost de ajuns ca să mă asigur de lucrul acesta. Am petrecut în schimb două zile într-o stațiune de sporturi de iarnă destul de luxoasă din Munții Stâncoși și, cum revista avea o înțelegere cu lanțul hotelier, m-am trezit într-un palat care era copia exactă a hotelului Overlook din *The Shining*. Camera pe care mi-au dat-o se afla la etajul al doilea, la câteva uși de camera 237 care este, cum prea bine știu toți fanii filmului lui Kubrick, epicentrul ororilor ce se dezlănțuie în jurul lui Jack Nicholson și

al familiei sale. De-abia instalat, prima mea mișcare a fost să mă plimb de-a lungul culoarului tapisat cu o mochetă cu angoasante motive maro și portocalii — exact ca cele din film — ca să mă proțăpesc în fața acestei camere 237 și să aștept ca cineva să intre ori să iasă. Am stat acolo un pic mai puțin timp decât la colțul de stradă cel mai bătut de vânturi din lume, dar nimeni nu a intrat ori ieșit, ușa a rămas închisă, grozăviile nu s-au dezlănțuit. Fie ca să mă deturneze de la camera 237, fie ca să-și atragă favorurile revistei care mă trimitea, direcția m-a bombardat întruna cu sticle de șampanie, coșulețe cu fructe, invitații la spa. Evident că era cam trist să profit de tot acest lux doar eu singur cu *zafu*-ul meu. Neavând cine să mă însoțească, mi-au propus un profesor de schi. Schiez prost, n-aveam nimic altceva de făcut, am spus da, de ce nu? Și așa îmi bate la ușă un bătrân cu o barbă albă fluvială, îmbrăcat cu un costum roșu tivit și cu blăniță albă — pe scurt, deghizat în moș Crăciun. Pe pârtie, se străduiește din răsputeri să-mi amelioreze stilul și, la un moment dat, încercând să mă facă să simt un anumit mod de a adera la pantă, îmi zice: „Păcat că nu faci tai chi, pentru că mișcarea aceasta, uite, e exact o mișcare de tai chi". La care îi răspund răcnind: „Dar fac tai chi!" Ochii albaștri ai lui Santa Claus se aprind și, după lecția de schi, ne înțelegem să se întâlnim a doua zi de dimineață ca să practicăm împreună pe malul lacului — căci hotelul e situat pe marginea unui lac. Iată-ne, așadar, în zori, în trening, hanorace și căciuli de lână, în fața acelui lac destul de mare înghețat, înconjurat de brazi acoperiți de promoroacă. Un ponton din lemn înaintează pe gheață,

acolo ne apucăm în același timp să executăm forma. E un ger cumplit, luna pălește, soarele începe să se ridice, în spatele brazilor, pe un cer strălucitor de pur. Aburi ne ies pe guri, cristale de zăpadă ne scârțâie sub picioare, e singurul sunet pe care-l auzim cu primele ciripituri. Ca și mine, Santa Claus practică stilul Yang, ne vedem fiecare de treaba lui, perfect sincronizați, în fine, destul de bine sincronizați, și iată-l că atacă faimoasa mână a norilor, cea care i-a permis micuței doamne să-și caftească, în metrou, agresorii, numai că, în loc să parcurgă spațiul aducându-și mâinile înapoi în față, face brusc ceva cu totul neașteptat, ceva care îmi pare la început o variantă necunoscută mie și care constă în a-și întinde arătătorul în direcția mea, pe deasupra umărului meu. Când maestrul arată cu degetul spre lună, zice un proverb zen, discipolul cu minte privește luna, discipolul netot se uită la deget, iar eu mă port ca un învățăcel cu minte, mă uit la ce-mi arată Santa Claus, iar ceea ce-mi arată e un lup. Un lup adevărat, alb și cenușiu, foarte frumos, care stă liniștit cu fundul pe zăpadă, cu labele din față întinse, între marginea lacului înghețat și liziera de brazi albi. La vreo douăzeci de metri de noi, ca să zic așa. Am înțeles ceea ce Santa Claus nu a fost nevoit să-mi spună: nu numai că trebuie să-mi țin gura, dar trebuie să continuăm ce facem, pentru că *îl interesează pe lup*. Și așa continuăm, pe pontonul nostru, o mișcare transformându-se într-alta, fără însăilări, fără întreruperi, fără smucituri, fără gesturi parazite. Totul curge. E fluid. Toată viața mea n-am făcut și nici n-am să mai fac vreodată forma de tai chi așa cum am făcut-o în dimineața aceea: un fir depănat în tihnă, care

îmblânzea lupul. Când spun că, în treizeci de ani de meditație, tai chi, yoga etc., n-am avut parte de nicio experiență care te ia pe sus e fals: am văzut lumina la hotelul Cornavin și am trăit forma de tai chi cu lupul, două extaze care, fiecare în felul său, făceau tot atât cât o teleportare. Nu știu cât a durat totul, ba da, știu un pic, căci forma ne-a slujit de clepsidră: patru, poate cinci minute. La capătul acestor patru, cinci minute, lupul s-a ridicat pe labele din spate și, fără grabă, s-a întors spre pădure, printre brazii care l-au înghițit pe dată. Iar noi, noi am continuat până la capăt.

II

1 825 zile

S-au întâmplat la noi în țară lucruri grave

Amintirea pe care o am despre scena aceasta este foarte vizuală, foarte precisă. După gustare și așteptând următorul interval de meditație, m-am întins pe pat. Mă gândesc la cartea mea. Povestea cu lupul o să fie un capitol bun. Poate chiar un sfârșit bun, deschis și poetic. Sfârșitul unei cărți e o chestie dificilă. Pe ce imagine, pe ce idee despre viață o să te desparți de cititor? Ce sens vrei să dai lucrurilor pe care tocmai i le-ai povestit? La urma urmelor, e întotdeauna un pic binar: încrezător sau depresiv, elan sau entropie, deschis sau închis. Se termină bine sau se termină rău. Am chef să se termine bine. Ca această carte a mea să se termine bine, ca viața mea să se termine bine. Mă gândesc că așa o să se și întâmple. E un lucru în care cred. S-a lăsat întunericul. Plouă. Plouă mult. Nu am aprins lumina, nu am tras perdeaua care protejează luminatorul și mă uit la ce încadrează: un dreptunghi de asfalt ud. Dintr-odată, un bărbat cu o umbrelă se înscrie în dreptunghiul acesta. N-a venit nici pe la dreapta, nici pe la stânga, nici din

spate. E acolo și bate la geam. În acest cadru în care orice interacțiune este proscrisă, e o transgresiune absolută. Seninătatea mi se prăbușește instantaneu. Când mă ridic ca să deschid, gândesc deja: s-a întâmplat ceva îngrozitor. Îl întreb pe bărbat: „Ce se întâmplă? Ce s-a întâmplat? — Trebuie să veniți", răspunde el. Este unul dintre auxiliari, nu pare obișnuit să se ocupe de genul acesta de situații. Urmează un nou schimb inutil de replici, eu întrebând ce se întâmplă, el răspunzând că trebuie să vin, o să mi se spună. Pantofi, haină, mă duc după el afară. În timp ce mergem spre clădirea centrală, are grijă să mă aibă sub umbrelă. Gândurile mi-o iau razna, mă întreb cine a murit. Mă întreb a cui moarte mă va devasta cel mai mult. Îmi amintesc de telefonul pe care mi l-a dat Catherine, soția unchiului meu Nicolas, ca să-mi dea de veste că fiul ei François tocmai se sinucisese și, chiar în clipa când a pronunțat cuvintele acestea, urletul lui Nicolas care îi era alături în încăpere și pe care faptul de a le auzi îl scotea din minți. În câteva clipe, va fi rândul meu să scot un asemenea urlet. În câteva clipe, viața mi se va schimba total și defel așa cum îmi închipuiam eu în visul meu absurd de seninătate și minunare. Ocolim clădirea. În fața unei uși laterale, auxiliarul își închide umbrela și o scutură cu grijă, de mai multe ori, înainte de a mi-o lua-o înainte pe un culoar întunecos și de a mă introduce într-un salonaș cu o grămadă de mobile, genul de încăpere plină de bufete pe care și-o păstrează pentru uzul lor personal țăranii care și-au transformat ferma în pensiune. Suntem în culise, acolo unde se dau jos măștile. Gata cu Nobila Tăcere, gata cu maimuțărelile, gata cu râsul. În picioare

în fața ferestrei, în trening și polar, stă tipul înalt și slab, cu mărul lui Adam proeminent, pe care nu l-am văzut niciodată altfel decât așezat turcește pe estradă, înfășurat într-o pătură albastră, veghind în liniște asupra meditațiilor noastre. Îmi spun că ar fi putut, ticălosul, să vină chiar el până la camera mea ca să-mi anunțe ce are de anunțat, în loc să-mi trimită un zbir care n-are dreptul să vorbească. Îl întreb ce se întâmplă, ce s-a întâmplat. „Nu vă îngrijorați", îmi spune el, „nu e nimeni din familie, nimeni foarte apropiat. Dar trebuie să aflați că în ultimele zile s-au întâmplat la noi în țară lucruri grave."

În noaptea Morvanului

Până la urmă, cel care avea să mă pună cu adevărat la curent a fost taximetristul. Explicațiile slăbănogului erau neclare, evazive, mai puțin, cred eu, pentru că voia să mă menajeze cât pentru că nu era nici foarte informat, nici foarte curios să fie astfel. Pe o bucată de hârtie, notase cele două lucruri pe care trebuia să mi le spună: *Charlie Hebdo* — de parcă ar fi avut nevoie de acest memento ca să nu uite titlul — și, un pic mai jos: Bernard... Maris... Își descifra cu greu propriul scris și apoi numele nu-i era familiar. Trebuie să fiu cinstit și sunt sigur că o să fiu înțeles: am simțit o enormă ușurare când am aflat că Bernard murise într-un atentat, și nu cineva apropiat, nu unul dintre copiii mei. În timp ce superiorul i se întorcea, presupun, la pernuța lui,

auxiliarul s-a apucat să verifice ora ultimului tren spre Paris și să cheme un taxi care să mă ducă la Laroche-Migennes. Cursa a durat trei sferturi de ceas și s-a desfășurat în întregime în întuneric. Sate neluminate, șosea neluminată, nici măcar un far de mașină care să vină din față. Pentru că făcusem drumul în sens invers, știam că traversam păduri, că treceam pe lângă lacuri, dar nu se vedea nimic, totul era înghițit în beznă de parcă, în urma unei catastrofe, regiunea întreagă rămăsese fără electricitate și riscam în orice moment să fim atacați de câțiva țărani transformați în zombi. Mă așezasem în față, lângă șofer. Era un bărbat de vârsta mea, corpolent, cu mustață, foarte simpatic, care mi-a vorbit întruna și de la care am aflat, încă de la început, de moartea lui Cabu și a lui Wolinski. Cabu și Wolinski! Cabu și Wolinski, care făceau parte din adolescența mea, de pe vremea când eu și Emmanuel Guilhen citeam *Charlie Hebdo*. Cabu și Wolinski cu care pierdusem legătura așa cum pierdusem legătura cu toți prietenii mei din adolescență, așa cum pierdusem legătura cu Emmanuel Guilhen, și nu știu ce era mai năucitor, să aflu că cei doi fuseseră asasinați de niște teroriști islamiști sau să aflu că amândoi aveau peste optzeci de ani. Un alt lucru poate nu năucitor, dar uimitor era familiaritatea cu care acest șofer de taxi din Morvan vorbea nu doar despre Cabu și Wolinski, ci și despre alți desenatori ai jurnalului, asasinați, desenatori despre ale căror existență și moarte aflam, în ceea ce mă privește, în același timp. Nici el nu-i cunoștea cu patru zile în urmă și nu cunoștea nici măcar numele de *Charlie Hebdo*. Dar se purta de parcă, retroactiv, îl citise de când era pe lume, de parcă, retroactiv, se dusese în

fiecare săptămână din tinerețea lui încoace să-l cumpere la chioșcul de la gara Laroche-Migennes, unde i-l puneau deoparte. Și îl cunoștea și pe Bernard Maris. În clipa în care mă pregăteam să-l întreb cum de știa atâtea lucruri, deși nu dăduse drumul la radio de când mă urcasem în mașină, mi-a propus chiar el, foarte politicos, să-l ascultăm și, când a răsucit butonul, enormitatea evenimentului crescuse parcă încă și mai mult. Se vorbea acum de manifestații de câteva milioane de oameni în Franța întreagă, de patruzeci și patru de șefi de stat străini veniți să ia parte la doliul național... Toată lumea, absolut toată lumea în Franța știa ce se întâmplase, mai puțin cele o sută de persoane din care făceam încă parte cu o oră în urmă. Șoferul nu era cine știe ce surprins de ignoranța mea. I se întâmpla să conducă oameni la centrul *Vipassana*, iar practicile lor bizare nu-i inspirau nici neîncredere, nici batjocură, așa cum m-aș fi așteptat. Știa aproximativ ce este aceea meditație, mai mult în orice caz decât amabilul jurnalist care, luându-mi un interviu cu acest subiect, îmi dăduse ideea de a scrie cartea de față, și am vizualizat momentul în care urma să-mi vorbească despre Patanjali cu la fel de multă simpatie ca pentru Charb ori Tignous[9]. Când am zis că totuși mi se părea ciudat că am petrecut mai multe zile țintuit pe o pernuță fără să știu că se petrecea în jurul nostru ceva cam ca o versiune națională a lui 11 septembrie 2001, a stat pe gânduri câteva clipe și a răspuns cu un bun-simț pentru care îi sunt, până în ziua de azi, recunoscător: „Și dacă ați fi știut, s-ar fi schimbat ceva?"

[9] Doi dintre cei cinci desenatori uciși în atentatul de la *Charlie Hebdo*. (*N.t.*)

Hélène și Bernard

Am vorbit mai devreme despre prietena mea Hélène F. care își începe cele mai multe dintre fraze cu „tu", și nu cu „eu". Lucrează la o revistă de *wellbeing* dedicată dezvoltării personale și care difuzează o viziune pozitivă despre viață, viziune potrivit căreia, în mare, cea mai nenorocită chestie care ni se întâmplă e, de fapt, un lucru nemaipomenit: un prilej de a avansa și de a deveni mai buni. În această revistă se discută mult despre yoga, despre meditație, despre *mindfulness*. Hélène F. vorbește despre munca ei și despre subiectele de care se ocupă într-un fel care îmi place mult: glumește pe seama lor, deși le ia în serios. Vede prea bine partea caricaturală a acestei vulgate, dar e de părere că viziunea lumii care o susține e justă și sunt oarecum de acord cu ea. Această deschidere a minții o transformă într-o prietenă de nădejde în clipele de cumpănă: ascultă, găsește întotdeauna ceva de spus, potrivit și oportun. În urmă cu doi ani a trecut prin acest moment foarte dificil care este divorțul. A făcut-o cu multă onestitate, simț practic și optimism, dar se gândea poate nu chiar că la patruzeci de ani viața ei amoroasă era terminată, melodrama

aceasta nu-i stă deloc în fire, dar că urma să aibă nevoie de mult timp ca să regăsească dorința și forța de a iubi. În momentul acela în care credea că iubirea e exclusă, s-a îndrăgostit. Nebunește, preciza ea. Ne vorbea mult despre bărbatul de care se îndrăgostise nebunește, de fapt, nu mai vorbea despre nimic altceva, fără să-i spună totuși nici numele, nici meseria, nici din ce lume făcea parte, căci era nu căsătorit, ci văduv de curând, destul de cunoscut, iar legătura lor rămânea deocamdată secretă. Această constrângere n-o deranja pe Hélène F., al cărei principiu e să nu-i întrebe niciodată pe oamenii cu care face cunoștință „cu ce se ocupă", căci e un lucru pe care-l află întotdeauna destul de repede, iar ceea ce o interesează e ceea ce *sunt*. Cum personajul social era în culise, ea povestea numai aparteul fermecat în care li se transformaseră amândurora viețile din ziua în care se întâlniseră și o făcea cu acele fraze banale care sunt, cred eu, indicele adevăratei iubiri: „De parcă am fost făcuți unul pentru celălalt... Mă gândesc tot timpul la el, știu că se gândește tot timpul la mine... Ne înțelegem așa de bine... Știi, am impresia că m-am îndrăgostit pentru prima oară..." O asemenea întâlnire e tot ce se ce poate întâmpla mai bun într-o viață. Mulți oameni sunt siliți să și-o petreacă pe a lor fără să aibă parte de așa ceva, iar cei care au parte, habar n-am cât la sută să fie — să zicem 20% din populație, ceea ce nu e nici mai mult, nici mai puțin arbitrar decât cele 20% din timpul în care creierul este îndreptat spre prezent —, acești 20% sunt singurii și adevărații fericiți ai lumii. Când viața îți acordă această grație, trebuie s-o înșfaci, să nu-i dai drumul, căci nimic nu e mai prețios și rar ți se mai

întâmplă iarăși dacă ai nenorocirea ori dobitocia de a trece pe lângă: viața după o asemenea greșeală este inevitabil o viață amară, o viață rea, aș avea multe de spus în această privință. Într-o seară, Hélène F. ni l-a adus pe Bernard la cină. Era prima lor ieșire împreună — vreau să spun în lume, dacă pot să spun că la noi era lumea. Evadau pentru prima oară din aparteul lor fermecat ca să cineze cu alți oameni și era bine, în seara aceea, să fim „oamenii". Era bine să fim martorii minunării continue în care trăiau cei doi, să-i vedem cum se privesc, cum se ascultă, și era bine să ne aflăm în aceeași încăpere cu Bernard. Nu era nevoie să fii îndrăgostit de el ca să ți se pară pe dată și nemaipomenit de amabil. Avea o mutră frumoasă de actor american, îți zâmbea cu toți dinții, era limbut, cu un pic de accent de Toulouse, dar fără să vorbească tot timpul: știa și să tacă, iar tăcerile lui nu te stânjeneau. Universitar, profesor de economie, era cunoscut de marele public pentru cronica pe care o făcea în fiecare dimineață pe France Inter. Îl ascultam din când în când și eram aproape mereu de acord cu el când explica economia, din care nu pricep nimic, pentru că spunea că aveam dreptate să nu pricep, că tocmai de aceea era făcută economia: ca oamenii să nu priceapă nimic, o abureală în slujba celor bogați. Se contrazicea într-un mod extrem de ritualizat cu jurnalistul liberal Dominique Seux, în fața căruia juca rolul comunistului, dar era un comunist ciudat care făcea parte din comitetul director de la Attac și din direcția de la Banque de France. E o însușire pe care am învățat să o cunosc și care îmi plăcea la el: tendința lui de a avea un picior în fiecare tabără, în fiecare castă, de a

circula în medii cât mai diferite cu putință. Odraslă a unei familii de anarhiști din Toulouse, se însurase cu fata unui academician. Locuia în arondismentul XVI în marele apartament burghez al fiicei academicianului și frecventa gașca de bădărani de la *Charlie Hebdo*. Scria și acolo despre economie, dar și, din ce în ce mai des, despre literatură. Literatura e ceea ce-i plăcea cel mai mult și mai ales despre literatură am discutat în cele — să fie oare? — cinci sau șase dăți când am cinat împreună. Nu ne grăbeam, eram încet, încet pe cale să ne împrietenim, aveam timp.

Forța majoră

Regula de la *Vipassana* e că apropiații nu te pot contacta decât în caz de forță majoră. Atentatul era ceva îngrozitor, moartea lui Bernard era ceva teribil, dar n-aveam ce face, nu mi-era prieten apropiat și, așa cum observase șoferul de taxi din Morvan, nu se schimba nimic dacă eram la curent sau nu, dacă eram la Paris sau nu: nu era, prin urmare, un caz de forță majoră. Situația se schimbase în acest 11 ianuarie 2015 când, în vreme ce patru milioane de francezi coborau în stradă ca să-i plângă pe redactorii unui mic jurnal satiric despre care cei mai mulți, precum șoferul de taxi din Morvan, habar nu avuseseră până atunci că există, apropiații lui Bernard s-au apucat să-i organizeze înmormântarea. A fost stabilită pe 15, în satul de lângă Toulouse de unde era originar. El și Hélène F. erau împreună de

mai puțin de doi ani, ea știa prea bine că, spre deosebire de familia oficială, n-avea să joace cine știe ce rol în ceremonie, dar voia altceva. Voia să fie evocată iubirea lui Bernard pentru literatură — cu alte cuvinte, concret vorbind, ca un scriitor pe care Bernard îl iubea și care îl iubea pe Bernard să ia cuvântul. La modul ideal, ar fi trebuit să fie Michel Houellebecq, despre care Bernard scrisese o carte și cu care era prieten. Dar Houellebecq era iarăși în plină vijelie. Cea mai recentă carte a lui, *Supunere*, descria o Franță convertită în masă la islam. Eu, Hélène F. și Bernard o citisem înainte de publicare, fiecare scrisese sau trebuia să scrie un articol despre, ea pentru *Psychologies Magazine*, Bernard pentru *Charlie*, eu pentru *Le Monde*, și, în timpul ultimei noastre cine împreună, cu zece zile înainte de atentat, acesta fusese principalul nostru subiect de conversație. Articolul meu era entuziast, dar Hélène F. mi-a atras cu malițiozitate atenția că, chiar dacă n-aș fi fost așa de entuziasmat, n-aș fi exprimat niciodată nici cea mai mică rezervă în privința lui Houellebecq de teamă să nu par gelos — ceea ce, cinstit vorbind, sunt, iar una dintre binefacerile meditației, am ajuns noi la această concluzie, e că poți să-ți mărturisești fără să o transformi în cine știe ce tragedie o trăsătură de caracter atât de puțin onorabilă. *Supunere* a apărut pe 7 ianuarie, adică în dimineața de 7 ianuarie practic nu a mai fost nicio altă carte în librăriile franțuzești, niciun alt subiect în mass-media franțuzească, și tot pe 7 ianuarie, la ora 11 și 20 de minute, doi oameni cu cagulă, înarmați cu kalașnikoave, au dat buzna în sala de redacție de la *Charlie Hebdo*, la primul etaj al unei clădiri moderne,

insignifiante și triste, de pe strada Nicolas Appert, nu departe de République, au omorât douăsprezece persoane și au rănit grav alte cinci. Bineînțeles că s-au găsit oameni care să considere *Supunere* ca o provocare la care atentatul era un răspuns. Houellebecq s-a trezit iarăși sub protecția poliției, editorul a anunțat că anula promovarea cărții și că pleca în vacanță. Eram al doilea pe lista prietenilor scriitori ai lui Bernard. Situația era acum clară, cazul de forță majoră, stabilit. Puteam să fiu de folos, iată de ce se hotărâseră să mă scoată din stagiu. N-a fost defel simplu. Bărbatul cu mărul lui Adam proeminent a repetat cu un calm exasperant ceea ce ni se explicase în prima zi, că *Vipassana* este ca o operație chirurgicală realizată în străfundurile sufletului și că este foarte periculos să o întrerupi. Și apoi întreruperea ei era cu adevărat justificată? Era situația chiar așa de serioasă? Era prietenul asasinat chiar așa de apropiat? Nu ar putea cineva să-mi țină locul la înmormântarea lui? Punea întrebările acestea nu chiar de parcă n-ar fi auzit vorbindu-se despre atentatul de la *Charlie Hebdo*, nu, ci de parcă era o nenorocire întâmplată în Siria ori în fâșia Gaza: cincizeci de persoane, printre care și copii, omorâte de un tir de rachetă e ceva îngrozitor, dar ce să-i faci, viața nu se poate opri din această cauză, altfel s-ar opri tot timpul. Acesta este adevărul gol-goluț: viața în general și stagiile de meditație în special nu pot să se oprească de fiecare dată când se întâmplă o catastrofă în lume, altfel s-ar opri tot timpul. Acesta este adevărul gol-goluț, e o chestie de bun-simț, dar degeaba: mi-am amintit de ayurvedici.

Ayurvedicii

Cu exact zece ani și șapte zile mai devreme, îmi petreceam vacanța de Crăciun cu familia într-un sat srilankez de la malul mării care a fost devastat de tsunami. Am povestit toate acestea într-o altă carte[10] și aș vrea să revin doar asupra unui detaliu aproape comic, în fundalul acestui dezastru. O aripă a hotelului la care stăteam era ocupată de un grup de elvețieni din partea germană veniți pentru un stagiu de yoga și de tratamente ayurvedice. Sala în care își practicau exercițiile se afla într-o anexă, mâncau separat, îi vedeam puțin. Erau niște siluete periferice, îmbrăcate în halate albe, cu, și habar n-am de ce, un soi de bonetă din plastic pe cap. Îi auzeam, din depărtare, psalmodiindu-și mantrele. Când valul s-a revărsat, distrugând totul în calea sa, și când mii de persoane au murit sau au fost date dispărute, hotelul nostru, protejat de amplasarea lui pe culmea unui deal, s-a transformat într-un refugiu pentru sinistrați, în urgențe, în celulă de susținere psihologică, în plută a Meduzei. Toți cei care nu mai aveau unde să se ducă eșuau aici. Ne-am împrietenit mai ales cu un cuplu de tineri francezi. Își pierduseră fetița în vârstă de patru ani și-i căutau trupul în toate morgile de pe coastă unde se îngrămădeau cadavre peste cadavre cu care nimeni habar nu avea ce să facă. I-am ajutat cum am putut și nu am fost, numai Dumnezeu știe, singurii. Toți cei care, așa ca noi, fuseseră cruțați aveau, cum

[10] *Alte vieți decât a mea*, Editura Trei, București, 2011, traducere de Doru Mareș. (*N.t.*)

puteau ei mai bine, grijă de cei care nu avuseseră norocul lor. Toată lumea ajuta, toată lumea dădea ce avea, toată lumea făcea ce putea, ceea ce vedeam era frumos și liniștitor în privința naturii omenești. Toată lumea, mai puțin ayurvedicii care, cât au durat zilele acestea, au continuat să-și vadă de corpurile și de sufletele lor, de parcă nimic nu se întâmplase, de parcă nimic nu se întâmpla în jurul lor. Continuam să-i zărim undeva în depărtare, cu halatele și bonetele lor, mergând încet și, presupun, în deplină conștiință. Continuam să le auzim, purtate de briza călduță a tropicelor, mantrele despre puterea clipei prezente și binecuvântarea compasiunii.

Paltonul de proxenet rus

Hélène F., la care m-am dus a doua zi de dimineață, era calmă, concentrată. Am strâns-o în brațe, mi-a spus mai apoi că eram și eu calm și concentrat, apoi ne-am așezat să discutăm. Nu era doar o conversație prietenească, ci una de lucru, ceea ce ne ușura amândurora situația. Trebuia să mă ajute să scriu cel mai bun discurs cu putință pentru înmormântarea lui Bernard. Am luat notițe, într-un carnet negru și drăguț de genul Moleskine oferit de nu mai știu care târg de carte și pe coperta căruia era scris: *Inspirația*. Titlul mă amuza, deoarece carnetul acesta era dedicat mai ales notițelor despre Patanjali pe care le luam dimineața la cafeneaua Bisericii și pentru că, la vremea aceea, cartea mea despre yoga trebuia să se intituleze *Expirația*. I-am spus

detaliul acesta lui Hélène F. pe care faptul a amuzat-o — în sfârșit, hai să nu exagerăm — și care, fără nici măcar să fie nevoie să o iau la întrebări, s-a apucat să treacă de la amintirile celor doi ani ai iubirii sale cu Bernard la amintirile din cele cinci zile de la moartea sa —, aceste două segmente temporale telescopându-se uneori în mod ciudat. Primul lucru pe care mi l-a spus, pe care, în orice caz, l-am notat, este că nu și-au petrecut împreună ultima lor noapte. Bernard locuia încă pe strada Assomption, în marele apartament burghez în care trăise cu Sylvie, nevastă-sa, și unde, evident, Hélène detesta să se ducă. El, în schimb, se simțea bine la ea, pe strada Bellefond, în arondismentul IX, nu departe de unde stăteam noi. S-ar fi mutat cu dragă inimă la ea, cel puțin așa spunea, dar Hélène nu prea vedea cum să-l instaleze în locuința de trei camere pe care o închiriase pentru ea și copiii ei după ce se despărțise de tatăl acestora și care nu era absolut deloc prevăzută pentru un bărbat, mai ales un bărbat ca Bernard, ale cărui lucruri, hai să spunem adevărul, nu încăpeau chiar într-o valiză mică. Așa comunist cum era, poseda multe lucruri: multe cărți, dar și multe haine, precum blana aceea scumpă de la Mac Douglas pe care o purta în prima seară când venise să ia cina la noi și de care ea își bătea fără răutate joc spunând că îl făcea să arate ca un proxenet rus. O purta și în ziua atentatului, dar la institutul medico-legal unde îi fusese transportat corpul la câteva ore după atentat nu o mai avea. Hélène se întreba ce se întâmplase cu ea, ar fi voit ca Bernard s-o mai aibă, să-i țină cald. Probabil că blana a rămas pe vreun cuier de la *Charlie Hebdo* și fără îndoială pentru multă vreme, după ce locul a fost

pus sub sigiliu. Lui Bernard îi plăceau hainele frumoase, mâncarea bună și mesele cu mulți convivi. Îi plăcea să spună și să i se spună nerozii. Îi plăceau contradicțiile și nu se temea să și le asume pe ale sale. Îi plăcea că în momentul în care, văduv fiind și fragilizat de un cancer, nu mai aștepta mare lucru de la viață, blonda aceasta frumoasă și ageră la minte care avea aproape cu treizeci de ani mai puțin se îndrăgostise de el la fel de mult cât el de ea. Îi plăcea să se trezească dimineața gândindu-se că se iubeau și să se răsucească spre ea în pat ca să i-o spună. Îi plăcea că amândoi, fără să se sature, își povesteau cum se întâlniseră, ce se întâmplase între ei, iubirea aceasta care, de la o zi la alta, le făcuse viețile atât de intense. La modul general vorbind, lui Bernard îi plăcea viața, iar viața îl răsfăța, dar era și îngrozitor de anxios și obsesional. Nu părea astfel, oamenii habar n-aveau, dar Hélène știa. Hélène avea impresia că știe totul despre el, de parcă acum, că murise, tot ce era el, tot ce fusese el nu mai exista decât în inima ei. Cine altcineva în afara ei, de pildă, cunoștea carnetul acela în care el își nota visele și înscria în fața fiecărei date o cifră misterioasă, indescifrabilă? Numai ea, Hélène, știa că cifra aceasta era numărul de zile care îi rămâneau de trăit. Își acordase 1 825 începând de la 1 aprilie 2014. De ce 1 825? Iată un lucru pe care Hélène nu-l știa. În mod ciudat, nu făcuse niciodată calculul acesta pe care eu l-am făcut în fața ei: 1 825 înseamnă fix cinci ani, prevăzuse, așadar, să moară la 1 aprilie 2019. Estimare mult prea optimistă, căci a murit pe 7 ianuarie 2015, cu 1 543 de zile mai devreme de data pe care și-o stabilise. În ziua aceea, el și Hélène și-au vorbit pentru ultima oară, la

telefon deci, din moment ce nu dormiseră împreună, apoi fiecare a plecat la ziarul lui. Hotărâseră să se vadă seara și, de data aceasta, el să rămână la ea. I-a spus: „Pe curând, iubita mea", iar o oră și jumătate mai târziu ea nu mai avea decât o întrebare, obsedantă, în minte și în suflet: „A murit oare?", iar alte trei ore mai târziu, o altă întrebare obsedantă: „A suferit oare?" Răspuns: nu, un glonț în cap, de foarte aproape, nimeni nu suferă. Ea nu înțelegea, la institutul medico-legal, ce era cu pânza albă, de pe fruntea lui. I s-a spus: un pansament, ca să i se ascundă tâmplele pe care le traversase glonțul. De trei ori s-a dus să-l vadă acolo. La fiecare vizită i se părea că se micșorase, că era din ce în ce mai firav și cenușiu pe masa mortuară, că își semăna din ce în ce mai puțin. Pe 10 ianuarie, în sala vecină era o familie de arabi, mai ales femei și copii, care jeleau la modul ostentativ. Cineva i-a șoptit că era familia Kouachi. În ajun, GIGN îi doborâse într-o tipografie dintr-un cartier de la periferia Parisului în care se refugiaseră pe frații Chérif și Saïd Kouachi care, cu trei zile mai devreme, îi asasinaseră pe Bernard și pe ceilalți unsprezece de la *Charlie Hebdo*. Hélène nu e genul de persoană care să creadă că criminalii nu sunt demni să fie plânși de familia lor și nici că victimele și călăii fac parte din două umanități separate. Cu toate acestea, era ciudat să știe că trupurile fraților Kouachi zăceau la câțiva metri de cel al lui Bernard. M-am gândit că, deși îmi stă în fire, n-ar fi fost potrivit ca, la înmormântarea lui Bernard, să le plâng de milă familiilor fraților Kouachi. Aveam ce-mi trebuia ca informații pentru discursul meu, așa că m-am ridicat, mi-am pus haina și doar în pragul

ușii, în același timp, eu și Hélène ne-am amintit de o scenă de la ultima noastră cină, în apartamentul acesta, cu zece zile înainte de tragedie. Băusem cam mult. În momentul în care ne luam rămas-bun, chiar în locul în care stăteam acum cu Hélène, în micul hol unde erau agățate hainele și mai ales faimoasa blană de proxenet rus de care Hélène își bătea joc oricând avea prilejul, eu și Bernard am avut o discuție destul de caraghioasă ca să ne dăm seama dacă era cazul să ne strângem mâna, așa cum făcuserăm până atunci, sau să ne îmbrățișăm. Ne-am întrebat când anume și cum se răspândise obiceiul pupatului pe obraz între bărbați, obicei care, în îndepărtata noastră tinerețe, ne-ar fi părut complet ridicol. Și, într-un sfârșit, ne-am îmbrățișat.

Nu știu ce să fac

Îmbrățișarea aceasta mi-a servit de concluzie pentru discursul meu. Mă străduisem, cred că era bine. În orice caz, i-a făcut plăcere lui Hélène F., nici că voiam altceva. În săptămânile următoare am văzut-o destul de des și eram surprins de calmul ei. Chipul îi era neted, odihnit, părea că plutește. Îi vorbea tot timpul lui Bernard, în șoaptă, iar Bernard îi vorbea tot timpul. Îi zicea: „O să fie bine, iubirea mea, nu-ți face griji, iubirea mea, o să fie bine", iar ea îmi spunea, cu o voce blândă, cu un zâmbet îngeresc: „Știi, am cam luat-o razna în ultima vreme". Hélène F. e o femeie cu mințile remarcabil de întregi, așa și trebuie să fii ca să-ți dai seama într-o asemenea împrejurare că ai cam luat-o razna și, fără îndoială, trebuie să accepți să o iei un pic razna ca să te poți întoarce, la momentul potrivit, cu picioarele pe pământ. Lucru pe care l-a și făcut apoi, a întâlnit un bărbat, François, care, întâmplător, e și unul dintre cei mai vechi prieteni ai mei, așa că totul e bine. *A priori*, nu există niciun motiv ca ea să mai apară în povestirea aceasta — zic și eu așa, dar apar și reapar în povestirea

aceasta atâtea lucruri pe care nu le prevăzusem și cu atât mai puțin le dorisem... În ceea ce mă privește, m-am întors la proiectul meu de carte despre yoga, adică am scris amintirile din sesiunea *Vipassana* cât încă erau proaspete, cât mai amănunțit cu putință. Ceea ce tocmai ați citit este o versiune extinsă a acestui text care, așa cum veți vedea dacă veți continua, a trecut mai apoi prin multe tribulații. Scriindu-l, nu mă simțeam în largul meu. Nu știam ce să cred, nu știam ce povesteam sau mai degrabă: nu știam *ce se povestea*. Când eram acolo, știam deja că aveam să-mi povestesc experiența de îndată ce urma să ies. Așa că, în ciuda eforturilor mele de a evita o asemenea situație, mi-am petrecut o mare parte a timpului pe *zafu* formând fraze care prezentau experiența aceasta. Or, când formezi fraze care prezintă o experiență e greu să nu emiți o judecată. Poate, dacă ești poet: folosești altfel cuvintele, scurtcircuitezi sensul, poezia este limbajul cel mai puțin incompatibil cu experiența aceasta nonverbală care e meditația. Henri Michaux vorbea curent limbajul acesta. Din nefericire pentru mine, nu sunt poet. Meseria mea, talentul meu e narațiunea și, în orice împrejurare, întrebarea mea se poate rezuma la: care e povestea? Exact contrariul meditației al cărei scop e tocmai, a douăsprezecea definiție, să încetezi de a-ți mai spune povești. Să dizolvi stratul acesta gros de narațiune, de judecată, de comentariu de care oamenii ca mine se folosesc cu zel ca să ascundă lucrurile așa cum sunt ele. Mi-am petrecut toată sesiunea *Vipassana* nu doar urzind fraze, ci și întrebându-mă ce părere aveam despre această sesiune *Vipassana*: mai degrabă bună? mai degrabă rea? Mai

degrabă bună. Dar, dincolo de meritele școlii *Vipassana*, ceea ce începusem eu să spun, ceea ce ar trebui să constituie fundamentul povestirii mele, ceea ce ar trebui să rețină cititorii e că, pur și simplu, meditația e *bine*. Că yoga e *bine*. Știu că nu sunt primul care o spune. Numai că mă pregătesc să o spun dintr-o altă poziție, să zicem dintr-un alt raion de librărie decât acela de dezvoltare personală. Nu am de gând să spun numai că yoga și meditația fac să te simți bine, dar că sunt nu doar un mod de a-ți petrece timpul liber sau o practică sănătoasă, ci și o raportare la lume, o cale de cunoaștere, o modalitate de acces la realitate demne să ocupe un loc central în viețile noastre. Iată ce am de gând să spun, prin intermediul ciuntitei mele experiențe. Or, la întoarcerea mea din stagiul *Vipassana*, mi-e greu să spun toate acestea. Nu mai știu cum să le spun. Nu mai sunt așa de convins. Nu pot, acum, să nu mă gândesc la ayurvedicii în halate și bonete din Sri Lanka și la violentele sarcasme pe care indiferența și prostia lor le inspirau lui Jérôme, tatăl fetiței înecate: „Sunteți bine, băieți? Cu sufletele senine? Mă bucur pentru voi!" N-ar fi drept să le fac aceleași reproșuri adepților și organizatorilor stagiului *Vipassana*. N-ar fi schimbat cu nimic lucrurile, n-ar fi ajutat pe nimeni dacă ar fi întrerupt sesiunea ori dacă ar fi făcut un anunț — sau atunci, e adevărat, am tot face anunțuri cât e ziua de lungă. Și totuși: chiar dacă nu pot să le fac niciun reproș moral, am impresia că între sângele și lacrimile vărsate la Paris în zilele acelea, creierul lui Bernard pe linoleumul din mica și prăpădita sală de redacție de la *Charlie*, viața distrusă a lui Hélène F., ca să nu vorbesc aici decât despre oamenii pe

care îi cunosc, și conclavul nostru de meditatori ocupați cu vizitatul propriilor nări și cu mestecatul în tăcere al bulgurului cu *gomasio*, una dintre experiențe e pur și simplu mai *adevărată* decât cealaltă. Tot ceea ce este real este, prin definiție, adevărat, dar anumite percepții ale realului au o mai mare concentrație de adevăr decât altele și nu sunt cele mai optimiste. Mă gândesc, de pildă, că această concentrație în adevăr e mai mare la Dostoievski decât la Dalai-lama. Pe scurt, nu prea mai știam cum să fac cu cartea mea subtilă și hazlie despre yoga.

Povestea nu prea simpatică a ascetului Sangamaji

Când i-am vorbit despre aceste îndoieli ale mele lui Hervé, el mi-a spus povestea ascetului Sangamaji. Aceasta figurează într-un important tratat al budismului vechi, *Udana*, dar în nicio introducere la budismul recent, fapt comprehensibil, atât de puțin simpatică este. Ascetul Sangamaji meditează la umbra unui copac. Înainte de a se retrage din lume, a trăit cu o femeie cu care a avut un copil. I-a abandonat pe amândoi pentru niște împliniri mai înalte sau așa le consideră el. Cum femeia a ajuns să trăiască într-o sărăcie lucie, vine să-i ceară ajutorul. Îi arată băiețelul lor, slab și înfometat, îl imploră. El nu răspunde, nu clipește, rămâne așezat turcește. Ea insistă. El nu iese din meditația lui. Într-un sfârșit, ea lasă copilul pe jos spunând: „Călugăre, e băiatul tău. Ai grijă de el"

și se preface că pleacă. Ascunsă în spatele unui copac, îi observă pe ascet și pe copil. Copilul plânge, plânge, sfâșietor. Ascetul nici nu se uită la el, nu face niciun gest. Continuă să mediteze. Scârbită, femeia își ia copilul și pleacă fără să mai ceară nimic. Ce mă tulbură cel mai mult în povestea aceasta e că nu e dată ca pildă a unei cumplite uscăciuni sufletești și a unei cucernicii pervertite, precum aceea a ayurvedicilor din Sri Lanka. În loc să-l condamne pe ascetul acesta care, cum spune Hervé, a dat dovadă de tot atâta „empatie cât un cartof înghețat", Buddha îl felicită: „Sangamaji n-a simțit nicio plăcere când femeia a venit, nicio amărăciune când femeia a plecat. E liber de orice legătură. Iată soiul de om pe care-l numesc eu un brahman". Buddha nu vorbește doar ca să se afle în treabă, compasiunea este inima vie a budismului. „Să trebuiască atunci oare să ne gândim", concluzionează Hervé, „că aceea a lui Sangamaji se exercită în sfere mai vaste și mai luminoase, într-un mod tainic, dar eficace în cel mai înalt grad, care nouă ne scapă, dar pe care Buddha o percepe?"

Ța̧te! Ța̧te!

Cum eram încă frustrat că nu făcusem decât jumătate din stagiul *Vipassana*, m-am hotărât, câteva luni mai târziu, să fac un altul, iar de data aceasta am rămas până la capăt. A fost interesant, dar efectul de surpriză care îl aureola pe primul de mister se risipise. Văzusem deja piesa, cunoșteam culisele, m-am cam plictisit. Am

și trișat, luând notițe. Din acest al doilea stagiu, am rămas cu o frază, care răspunde cel puțin parțial la marea mea întrebare: ce se întâmplă în mintea oamenilor? O transcriu cu atât mai multă plăcere cu cât, pentru încă multă vreme, va fi ultimul lucru hazliu din această carte. Într-a zecea și ultima zi a stagiului, punem capăt Nobilei Tăceri. Femeile și bărbații se amestecă din nou. Vorbim, râdem, fumăm. Facem cunoștință. Solemnitatea pe care o inducea tăcerea dispare. Fantomele cu glugă, fără voce și fără privire, redevin oameni care au niște meserii, locuințe, opinii politice, râsete obscene ori stridente. E un moment tulburător. Compari ce ai simțit cu ce au simțit ceilalți. Când a fost cel mai greu, când te-a apucat frica, când ai fost de-a dreptul pe punctul de a lăsa totul baltă. M-am băgat într-un grup mic, de bărbați, mai degrabă tineri, unul dintre ei reprezentant de vânzări, un altul, viticultor adept al comerțului echitabil, un al treilea lucrând într-un restaurant, găsești de toate în grupurile de meditație. Iar tânărul care lucra într-un restaurant, cu un hanorac verde cu violet, cu un cerceluș în ureche, cu un puternic accent din vestul Franței, a spus la un moment dat că pentru el chiar fusese greu, pentru că degeaba se străduise, degeaba încercase să se întoarcă mereu la respirație, la naiba, se gândea tot timpul la același lucru. Zece zile non-stop blocat, fără nicio distracție, cu gândul întruna, dar întruna, la același lucru. Și care era lucrul acesta?

„Țâțe! Țâțe!"

Tipul mi-a plăcut la nebunie.

III

Povestea nebuniei mele

Camera secretă

Ceea ce s-a întâmplat la hotelul Cornavin, la întoarcerea din stagiul de la Morges, era prea tulburător ca să rămână fără o continuare, așa cum ar fi fost, fără îndoială, rezonabil. Înainte de a ne despărți, eu și femeia care avea mai târziu să-mi ofere gemenii am ajuns la un protocol. În afara faptului că amândoi practicam yoga, nu știam nimic unul despre celălalt și nici nu urma să încercăm să aflăm mai multe. Am hotărât că n-o să ne spunem nimic despre viețile noastre. O să ne întâlnim doar, la intervale regulate, într-un hotel dintr-un oraș de provincie — care nu era, așa cred, orașul în care locuia. Nu știam nimic despre soțul sau prietenul ei, despre copiii ei dacă avea, despre meseria ei. Bineînțeles, e de ajuns să asculți pe cineva două minute ca să-ți faci o idee destul de precisă despre nivelul său cultural și despre locul său în societate și mi-o imaginam mai degrabă, hai să zicem, avocată decât vânzătoare de zarzavaturi — iubirile mele, îmi pare rău s-o spun, nu m-au dus niciodată prea departe de propria mea clasă socială. Dar n-am fost niciodată tentat, de pildă, să deschid în timp ce ea-și făcea duș carnețelul Moleskine pe

care i-l zăream în geantă. Misterul asociat jurământului nostru de ignoranță era mult mai puternic decât curiozitatea. La rândul său, ea n-a scos niciodată vreo vorbă care să-mi dea de înțeles că mă cunoștea ca scriitor și mi se pare foarte posibil ca ea habar să nu aibă astăzi, oriunde s-ar afla, de existența acestei cărți. N-am adresă unde să i-o trimit, nici măcar un nume de familie. Povestea noastră nu a avut niciun alt martor în afara recepționistului dintr-un hotel oarecare, de pe o stradă discretă dintr-un oraș și el oarecare. Niciodată nu ne-ar fi trecut prin minte să ne ducem, știu și eu, să vedem o expoziție sau să ne plimbăm împreună pe străzi. Intram în cameră, încuiam ușa după noi și făceam dragoste și, făcând dragoste, urcam din ce în ce mai sus, de uneori ne apuca frica. Ne era teamă că totul o să se oprească și teamă că o să continue. Mai și vorbeam, mult. Despre ce poți să vorbești când nu știi nimic unul despre celălalt? Cum toate subiectele de conversație normale, sociale, nu mai intrau în calcul, nu mai aveam în camera aceea, pe patul acela, decât propriile noastre corpuri și, iertat să-mi fie cuvântul acesta pompos, sufletele noastre. N-am cunoscut niciodată pe nimeni așa de intim ca pe această necunoscută. Femeia cu gemenii iubea viața și, când spun că iubea viața, nu vreau să spun numai ceea ce expresia vrea să spună pentru cei mai mulți dintre noi: că *își* iubea viața și că-i plăcea s-o umple cu lucruri frumoase. Nu, ea iubea *viața*, toată viața, viața trecătorilor de pe stradă, viața furnicilor, ea se bucura realmente când vedea iarba crescând. Nu voi ști niciodată ce înseamnă să trăiești astfel, mi se pare deja minunat că am cunoscut așa de aproape pe cineva care avea

darul acesta, atât de firesc, eu care, în ciuda tuturor eforturilor mele pentru a atinge starea de seninătate și de minunare, am cunoscut mai des decât ar fi trebuit acest abis din cumpenele vieții care se cheamă depresie ori nebunie. În miezul acestei pasiuni, nu voiam să văd că depresia și nebunia erau deja acolo, în ambuscadă. Nu voiam să aud proverbul atât de nemilos de adevărat: „Cine are două femei își pierde sufletul, cine are două case își pierde mintea". Îmi credeam mintea solidă, bine ancorată de corp prin iubire, prin muncă, prin meditație. Îmi spuneam că, având o legătură așa de bine delimitată, nu numai că nu riscam să-mi pierd sufletul, dar îmi vedeam cu înțelepciune de viața mea. Salvam cu înțelepciune doar ce se putea salva. „Cu înțelepciune? Nu exagerezi un pic? Nu crezi puțin cam mult doar ce-ți convine?", mi-a spus Hervé când i-am mărturisit, lui și numai lui, această legătură. Bine, poate nu „cu înțelepciune": ar fi fost minunat dacă totul rămânea secret și nu făcea rău nimănui. Într-o noapte ne-a apucat foamea, iar recepționistul ne-a indicat singurul restaurant încă deschis în cartier, un restaurant din lanțul Entrecôte care are meritul că închide foarte târziu și unde nu se servesc decât antricoate, cu cartofi prăjiți și un sos care este secretul bine păzit al firmei. În restaurantul acesta mi-a dat ea de veste că avea în curând să se mute foarte departe, cu familia. A fost prima oară când a vorbit despre familia ei, într-un mod voit vag, fără să-mi dau seama, de pildă, câți copii avea și nici dacă erau mici sau mai mari, iar când am întrebat-o ce înțelegea ea prin „foarte departe", mi-a răspuns, la fel de vag: „În emisfera sudică". Tot în acel restaurant, și după

acest anunț, mi-am exprimat dorința aparent nerealistă ca povestea noastră să dureze pentru totdeauna — întotdeauna, adică până când unul dintre noi avea să moară. Cu condiția ca aceasta să rămână sub pecetea tainei și fără să se dezvăluie vreodată, nimic n-avea s-o împiedice să se desfășoare astfel ani întregi, zeci de ani. Puțin conta că femeia cu gemeni avea să plece, așa cum spunea ea, în emisfera sudică: camera noastră secretă urma să continue să existe. N-avea să mai fie în acest hotel de provincie franceză, ci într-un motel din Noua Zeelandă, în Africa de Sud sau în Tasmania. N-aveam cum să ne mai întâlnim o dată la două săptămâni, ci urma să mă descurc eu cumva să vin o dată la șase luni, în cel mai rău caz o dată pe an, iar faptul acesta n-avea să schimbe, în fond, nimic. Această întâlnire anuală într-un motel din emisfera sudică urma să rămână, cunoscută doar de noi, neaparținându-ne decât nouă, cel mai prețios lucru din viețile noastre. Și chiar din clipa în care dorința aceasta și-a aflat formularea, în restaurantul Entrecôte unde eram ultimii clienți, amândurora ne-a fost imediat clar că nu era, așa cum mintea ne poruncea să o gândim, o visare plăcută și fără urmări, ci ceva posibil, absolut posibil. Și nu doar ceva absolut posibil: ceva care avea să se întâmple. Care avea să se întâmple cu adevărat, care avea să se întâmple fără nicio îndoială, care avea să se întâmple neapărat: nu mai era o dorință, era o certitudine. Ne-am privit, pe deasupra antricoatelor și a paharelor noastre de vin roșu, și i-am spus că într-o bună zi, peste zece, peste douăzeci de ani, aveam să ne aducem aminte de seara aceasta și să ne zicem: „Vezi, așa s-a și întâmplat și totul o să continue și n-o să se termine

decât atunci când unul dintre noi doi va muri". A zâmbit la vorbele acestea și, privind-o zâmbind în timp ce chelnerii răsturnau scaunele pe mese în așteptarea din ce în ce mai insistentă a plecării noastre, m-a pufnit dintr-odată, pe nepregătite, plânsul și, un pic mai târziu, când ne-am întors în camera noastră de la hotelul Cornavin, i-am zis: „Știi de ce m-a pufnit plânsul adineaori? Nu pentru că o să pleci, lucru cu care o să ne descurcăm noi, ci pentru că mi-a trecut prin minte că o să mori. Nu era teama că o să ți se-ntâmple un accident, ci doar evidența că într-o zi, ca toată lumea, ai să mori. Sper că târziu, sper că bătrână, sper că după mine, dar oricât de târziu o să fie, într-o zi lumea o să existe fără tine. Și lucrul acesta m-a făcut să plâng, pentru că nu cunosc pe nimeni la fel de viu ca tine, pentru că, pentru mine, tu ești chipul vieții".

Locul unde nimeni nu minte

Ține, cu siguranță, de gândirea magică, dar din noaptea aceea datez începutul prăbușirii. Asigurând-o pe femeia cu gemeni *și* că aveam să ne iubim mereu, că, într-o zi îndepărtată, urma să ne privim viețile și să ne aducem aminte de dorința aceasta care, în ciuda oricărei așteptări, avea să se fi îndeplinit, m-am lăsat luat pe sus de un entuziasm sincer, dar i-am și sfidat pe zei: *hubris*. Aspirând la unitate, am pactizat cu dezunirea. Ce pot să spun eu oare despre prăbușirea aceasta despre care vorbesc? Ce trebuie să trec sub tăcere? În ceea ce

privește literatura, în fine, soiul de literatură pe care eu o fac, am o singură convingere: este *locul unde nimeni nu minte*. Este imperativul absolut, tot restul e accesoriu și cred că am respectat întotdeauna acest imperativ. Ce scriu eu e, poate, narcisic și fără niciun rost, dar nu mint. Pot să afirm liniștit, voi putea afirma liniștit în fața tribunalului îngerilor, că scriu „fără ipocrizie", așa cum o cere Ludwig Börne, ce mă străbate, ce gândesc, ce sunt, toate acestea nefiind, desigur, vreun motiv de laudă. Dar Ludwig Börne cere și să scrii „fără să denaturezi", lucru la care, de obicei, năzuiesc, dar aici situația e diferită. Fiecare carte își impune propriile reguli, pe care nu le fixezi dinainte, ci le descoperi pe parcurs. Nu pot să spun despre aceasta ceea ce, plin de orgoliu, am spus despre multe altele: „Totul e adevărat". Scriind-o, trebuie să denaturez un pic, să transpun un pic, să șterg un pic, mai ales să șterg, pentru că pot să spun despre mine tot ce vreau, inclusiv cele mai puțin măgulitoare adevăruri, dar despre altcineva, nu. Nu-mi arog dreptul și nu simt la urma urmelor dorința de a relata o criză care nu este subiectul acestei narațiuni, iată de ce voi minți prin omisiune și voi trece direct la consecințele psihice și chiar psihiatrice pe care criza aceasta le-a avut asupra mea și doar asupra mea. Căci s-a întâmplat foarte exact ceea ce, odată cu vârsta, eram sigur că n-avea să se mai întâmple. Viața mea pe care o credeam atât de armonioasă, atât de bine fortificată, atât de propice scrierii unui eseu subtil și hazliu despre yoga, se îndrepta de fapt spre un dezastru, iar acest dezastru nu a venit din niște circumstanțe exterioare, cancer, tsunami sau frați Kouachi care, fără niciun avertisment, sparg ușa

și doboară pe toată lumea cu kalașnikoavele lor. Nu, a venit din mine. A venit din această puternică tendință spre autodistrugere de care cu trufie mă credeam vindecat și care s-a dezlănțuit mai rău ca niciodată și care m-a alungat pentru totdeauna din țarcul meu.

Tahipsihie

E un cuvânt pe care nu îl cunoșteam, „tahipsihie". L-am auzit prima oară în gura primului psihiatru cu care am avut de-a face — om blând și uman, la care mă gândesc cu recunoștință. Tahipsihia e ca tahicardia, dar pentru activitatea mentală. Gândurile sunt eratice, fără logică, stridente. Se agită în toate sensurile, prea repede. Se învolburează și rănesc. Sunt *vritti*, dar *vritti* scăpate de sub control, o vijelie de *vritti*, *vritti* sub cocaină. Iată ce-mi descrie satisfăcător starea. Eu, care mă credeam pe calea cea bună a îmblânzirii lor și a atingerii stării de seninătate și de minunare, am ajuns prada unor *vritti* dezlănțuite. Sunt la mila lor. Mă înnebunesc. Folosesc acest cuvânt, nebunie, cu precauție. Obiectul paginilor care urmează este examinarea ei. De când am devenit adult, m-am văzut ca o persoană un pic mai nevrozată decât majoritatea, ceea ce mi-a făcut viața un pic mai nefericită decât a majorității, dar faptul acesta nu m-a împiedicat să trec prin perioade de remisiune dintre care cea mai lungă, de aproape zece ani, e aceea al cărei sfârșit îl povestesc aici. Se spune că nu ne dăm

seama că am fost fericiți decât atunci când nu mai suntem fericiți. În ceea ce mă privește, nu e adevărat: cât au durat acești zece ani, am știut foarte bine că eram fericit. Mă bucuram că eram fericit, le mulțumeam zeilor, îi mulțumeam iubirii, îi mulțumeam propriei mele înțelepciuni și voiam, în măsura în care faptul acesta depindea de mine, să protejez fericirea aceasta. Am continuat să o vreau atât cât a durat criza, dar am vrut și contrariul. Am vrut dezastrul la fel de mult ca alinarea și fără încetare, insuportabil, am oscilat de la una la alta. Iată de ce nu mă mai regăsesc în cabinetul unui psihanalist așa cum mi s-a întâmplat atât de des în timpul vieții mele, ci pentru prima oară în biroul unui psihiatru, acest om blând și uman care îmi prescrie niște doze puternice de antipsihotic — deși, mă liniștește el, nu sunt psihotic — și un psiholeptic, regulator al dispoziției care se dă oamenilor atinși de tulburări bipolare.

De tipul 2

E tulburător să te trezești diagnosticat la aproape șaizeci de ani cu o boală de care ai suferit, fără să i se dea un nume, toată viața ta. Te revolți, la început, m-am revoltat spunând că tulburarea bipolară este una dintre noțiunile acestea care ajung dintr-odată la modă și pe care toată lumea se-apucă s-o folosească pentru orice — aproape ca intoleranța la gluten de care atâția oameni au descoperit că suferă din momentul în care

s-a vorbit despre ea. Apoi citești ce se poate citi despre chestiunea cu pricina, îți recitești toată viața din perspectiva aceasta și îți dai seama că totul se potrivește. Că totul se potrivește chiar perfect. Că ai suferit toată viața de această alternanță de faze de excitație și de depresie care, bineînțeles, ne caracterizează pe toți, căci stările noastre ale tuturor sunt schimbătoare, noi toți avem momente bune și momente rele, ceruri senine și nori negri, dar sunt oameni din care fac și eu parte, ca, se pare, 2% din populație, la care momentele acestea bune sunt mai bune și momentele acestea rele sunt mai rele decât la majoritatea, într-atât încât succesiunea lor devine patologică. Acolo unde diagnosticul, la prima vedere, nu se potrivește este în ceea ce privește faza numită „maniacală" a ceea ce se numea până în anii nouăzeci psihoza maniaco-depresivă. Starea maniacală e când oamenii se dezbracă pe stradă sau cumpără dintr-o dată trei Ferrari sau explică cu febrilitate cui vrea să-i asculte că trebuie să mâncăm guave, multe guave, ca să salvăm omenirea de un al Treilea Război Mondial. Am cunoscut un băiat care făcea soiul acesta de lucruri și care, după criză, era îngrozit că le făcuse. S-a sinucis, așa cum, se pare, o fac 20% dintre bipolari — o statistică, tare mi-e teamă, mai fiabilă decât aceea a lui Chogyam Trungpa referitoare la timpul pe care creierul îl alocă prezentului. Îl plângeam pe băiatul acesta sclipitor și disperat, nu m-am gândit niciodată că sufeream de același rău ca și el. Depresiv, da, mă știam: așa cum am recunoscut cinstit când am completat formularul *Vipassana*, am trecut, pe lângă ceea ce aș putea numi momente dificile, prin două faze de adevărată depresie,

de depresie severă, aceea din pricina căreia, vreme de câteva luni, aproape nu te mai ridici din pat, nu mai reușești să îndeplinești chestii elementare ale vieții și mai ales nu-ți mai poți imagina că se mai va întâmpla altceva. Aceasta este specificitatea depresiei: nu poți crede că într-o bună zi o să-ți fie mai bine. Te uiți descurajat la prietenii care, cu bună intenție, îți spun „scapi tu și de asta", ba chiar le porți pică: ce aiurea e să spui așa ceva... bineînțeles că habar n-au despre ce vorbesc... Când ești în depresie, ai impresia că n-ai să scapi, că n-ai să scapi cu viață, că n-ai să scapi decât sinucigându-te. Și totuși, cu excepția cazului în care te sinucizi, scapi mai devreme sau mai târziu și, când ai scăpat, treci în tabăra prietenilor bine intenționați, nu-ți mai poți reprezenta această stare de intolerabilă și aparent veșnică disperare. Când eram tânăr, am avut parte de-o experiență nefericită cu niște ciuperci halucinogene. M-au trimis în iad, iadul fiind prin definiție atroce și fără de sfârșit. Eram lucid în coșmarul meu. Reușeam să-mi spun, cu luciditate: „Nu intra în panică. Ai luat o substanță toxică. Efectul o să dureze cât durează digestia, în opt sau zece ore o să treacă, trebuie doar să reziști până atunci". Îmi spuneam toate acestea ca să mă liniștesc, era rezonabil și adevărat, dar mă întrebam în același timp: „O să rezist eu oare până atunci? În opt sau zece ore, *o să mai fiu eu oare în viață?*" Am scăpat cu viață și știu că atunci când te reîntorci printre cei vii relativizezi infernul, îi uiți foarte repede grozăvia și e tocmai ce aș vrea să nu fac în paginile acestea. Cum spune Céline: *„Cea mai mare înfrângere în tot este să uiți și mai ales ce te-a făcut să crăpi"*. În fine. Spre nefericirea mea, știu ce este aceea

depresie. Dar ce nu știu încă, în timpul primelor mele consultații psihiatrice, e că, în definiția tulburării bipolare, polul opus al prăbușirii depresive nu este neapărat starea de spectaculoase euforie și dezinhibare, stare care duce la sinuciderea socială și adesea la sinucidere pur și simplu, ci, la fel de frecvent, ceea ce psihiatrii numesc hipomanie, ceea ce, în termeni mai limpezi, înseamnă că ai luat-o razna, dar nu în aceleași proporții. Nu te dezbraci pe stradă, ești doar jucăria acestei tahipsihii al cărei nume l-am învățat de curând. Ești bipolar de tip 2: agitat fără să fii neapărat euforic, dar uneori și seducător, fermecător, foarte sexual, în aparență mai plin de viață ca niciodată, dar tentat să iei deciziile pe care le vei regreta cel mai tare, cu certitudinea că sunt cele bune și că sunt pentru totdeauna. Apoi e certitudinea opusă care se impune, îți dai seama că ai făcut cel mai rău lucru pe care îl puteai face, încerci să-l repari și faci și mai rău. Gândești un lucru și contrariul său, faci un lucru și apoi contrariul său, într-o succesiune înnebunitoare. Iar când, așa ca mine, te pricepi să te analizezi, cel mai rău e că, odată diagnosticul pus și modul de funcționare identificat, ajungi să te detașezi, dar detașarea aceasta nu ți-e de cine știe ce folos. Sau poate doar că îți dai seama că, orice ai gândi, spune și face, nu poți avea încredere în tine însuți, căci ești doi în același om, iar aceștia doi sunt dușmani.

Yoga pentru bipolari

Gândurile țâșnesc, se învolburează ca niște flăcări, se mistuie, o iau iarăși de la capăt. Îmi vine unul, care mă entuziasmează. Dacă nu pot să mă vindec de răul de care sufăr, măcar să-l descriu. E meseria mea. E ceea ce, în ciuda a tot, m-a salvat de când mă știu. Ce idee bună! Îmi voi povesti viața din perspectiva aceasta, ba chiar îmi voi reciti cărțile din perspectiva aceasta, nu opere literare, ci documente clinice. Prima care era lizibilă, *La Moustache*, relatează povestea unui bărbat care-și rade mustața fără ca nimeni dintre apropiați să bage de seamă și mai ales nevastă-sa. O tulburare ușoară la început, care se extinde întruna și-i transformă viața într-un coșmar. Încearcă oare nevastă-sa să-l scoată din minți? Își pierde el singur mințile? Niciuna dintre aceste două ipoteze nu se susține, dar nu există o a treia, așa că trece de la prima la a doua, de la a doua la prima, într-o oscilație tahipsihică înnebunită, înnebunitoare, care nu-i lasă nicio altă scăpare decât fuga și, într-un final, sinuciderea. Cât despre ultima mea carte, *Împărăția cerurilor*, eroul ei este apostolul Pavel despre care mă străduiesc acum să demonstrez că este sfântul patron al bipolarilor, pentru că, prin convertire, s-a transformat nu numai în contrariul a ceea ce era, dar și în ceea ce se temea cel mai tare să devină și pentru că și-a petrecut restul vieții cu groaza de a nu face cale întoarsă. La prima vedere, nicio legătură între noul meu proiect de autobiografie psihiatrică și eseul meu subtil și hazliu despre yoga, care aparține unor vremuri evident apuse. Nicio legătură, numai că există o regulă și,

după mine, una dintre cele mai fiabile învățăminte ale psihanalizei: când vorbești despre două lucruri spunând că nu au nimic în comun, există mari șanse ca, dimpotrivă, să aibă foarte multe și-mi amintesc foarte precis seara aceea de septembrie 2016 când, așezat ca aproape în fiecare seară, singur, pe terasa cafenelei Rallye, de la intersecția străzilor Paradis și Faubourg-Poissonnière unde tocmai mă mutasem, am fost orbit, ca Pavel pe drumul spre Damasc, de această evidență că autobiografia mea psihiatrică și eseul meu despre yoga erau aceeași carte. Aceeași carte, pentru că patologia aceasta de care sufăr este versiunea țicnită, parodică, înspăimântătoare a marii legi a alternanței a cărei armonie am celebrat-o cu atâta sinceritate în urmă cu vreo treizeci de pagini. Din *yin* se naște *yang*, din *yang* se naște *yin*, iar înțeleptul se recunoaște după aceea că, între un pol și celălalt, el se lasă ușor purtat de curent. După ce anume se recunoaște un nebun? Nebunul se recunoaște după aceea că, în loc să se lase purtat, e luat pe sus de curent, zdruncinat de la un pol la celălalt în efortul lui de a-și menține capul deasupra apei, și după aceea că *yin* și *yang* nu sunt pentru el complementare, ci inamice, ambele înverșunându-se să-i provoace pieirea. Toate lucrurile despre care mă pregăteam să vorbesc pe tonul molcom al cuiva care se îndreaptă cu încredere spre starea de seninătate și de minunare se prezintă astăzi într-o neîndurătoare și năprasnică lumină, o lumină de zori lividă și de execuție capitală despre care nu mă pot împiedica să cred că e adevărată, mai adevărată decât aceea a zilei care alungă coșmarurile. Dar îmi mai rămâne un mijloc de a rezista tuturor acestor *vritti*, un singur mijloc

care este acela de a povesti lunga și disproporționata luptă pe care toată viața mea am dus-o împotriva lor. Să povestesc diversele tentative pe care toată viața le-am făcut ca să calmez aceste *vritti* și să devin ceea ce mi-am dorit realmente să fiu. Îmi place fraza aceasta a misticului anonim care, în secolul al XIV-lea, în Anglia, a scris *Norul necunoașterii*: *Dumnezeu nu-l privește cu ochii milostivirii sale pe acela care ești, ci pe acela care ai dorit să fii*. Cine mi-am dorit eu să fiu? Un om trainic, un om senin, un om pe care să te poți baza, un om bun, un om iubitor. Căci adevărata, singura miză a acestei lupte, singura miză a vieții este, bineînțeles, iubirea, este capacitatea de a iubi. Așa infirm cum sunt, am încercat să susțin capacitatea aceasta prin discipline care, precum artele marțiale, vizează să însuflețească înăuntrul ființei altceva decât egoul. Treizeci și cinci de ani de scris, treizeci și cinci de ani de tai chi, de yoga, de meditație pentru a însufleți iubirea care poate să existe înăuntrul meu: nimeni nu va putea să spună că nu am încercat, nimeni nu va putea să spună că am fost puturos, nimeni nu va putea să spună că nu m-am luptat. *Predă-te, inimă*, scrie Michaux, *am luptat îndeajuns. Și viața să mi se oprească. N-am fost lași. Am făcut ce-am putut*. Asta da, am făcut ce am putut și nu se poate spune că îndelungata și nedreapta luptă va fi folosit la mare lucru, dar sunt conștient că, atunci când gândesc toate acestea, sunt gândurile nopții, gândurile nebuniei și ale bolii și că nu sunt întotdeauna gândurile mele. În alte momente ale vieții mele am crezut că sunt omul acesta trainic și iubitor, omul acesta pe care te poți baza, și nu mă înșelam crezând-o, iar acelea care

m-au iubit nu se înșelau nici ele. Viața aceasta, a mea, biată viață nenorocită și intensă uneori, și uneori iubitoare, n-a fost făcută doar din iluzii și rătăciri și sminteală, iar păcatul de moarte ar fi să uit toate acestea. E vital, când ești în beznă, să-ți amintești că ai trăit și în lumină și că lumina nu e mai puțin adevărată decât bezna. Și sunt sigur că aceasta poate să fie o carte bună, o carte necesară, aceea care ar împreuna cei doi poli: o lungă aspirație întru unitate, lumină, empatie, și puternica atracție opusă a dezbinării, a închiderii în sine, a disperării. Acest conflict este mai mult sau mai puțin povestea tuturor oamenilor, se întâmplă că, în cazul meu, capătă această turnură extremă, patologică, dar, pentru că sunt scriitor, pot s-o folosesc. Trebuie s-o folosesc. Trista mea poveste, doar a mea, poate să atingă universalul: iată ce îmi spun, pe terasa de la Rallye, și-mi amintesc chiar că am întrebat-o pe chelneriță, o tânără chinezoaică isteață cu care sporovăiam din când în când, dacă i se părea că *Yoga pentru bipolari* e un titlu bun. Întrebarea a nedumerit-o, dar, cuprinsă de îndoială și ca să-mi facă plăcere, mi-a răspuns că, după părerea ei, da.

Și în zooori, lupul o mâââncăă

Ca să-mi dau curaj, îmi spun întruna că, dacă mă țin de povestirea aceasta, o să am o oră sau două pe zi eliberate de *vritti*. O formă de meditație, o luptă la fel de aprigă ca aceea a caprei domnului Seguin. M-am

identificat adesea cu îndrăzneața și nenorocita căprită care a vrut să meargă să vadă ce înseamnă să fii afară, dincolo de țarcuri, și care a alergat prin păduri, pe dealuri, beată de atâta libertate și plină de dispreț față de fricoasele surate rămase la adăpost. Scump a mai plătit-o, așa cum fără îndoială o știți. Hăituită de lup, s-a luptat, s-a luptat toată noaptea ca să-i scape. Când eram mic, aveam un disc pe care Fernandel spunea povestea lui Daudet, iar accentul lui provensal, de obicei blajin și comic, îi conferea o gravitate incredibil de amenințătoare ultimei fraze: *Și în zooori, lupul o mâânca.* Aud și-acum fraza aceasta rostită de el, mă sperie la fel de tare ca atunci când aveam șase ani și mi-e teamă că, la aproape șaizeci, e exact ceea ce mă așteaptă: că lupul o să mă mănânce și pe mine, că n-am să regăsesc niciodată căldura țarcului.

Gemenii despărțiți

Era întru totul previzibil, dar încă nu mă pricepeam la previziunile acestea, ca după supraîncălzirea maniacală să urmeze o prăbușire depresivă. Perioadă atroce. În faza precedentă eram exaltat de perspectiva unei cărți noi și a unei noi vieți, pline de promisiuni și de cuceriri. Am închiriat un apartament mai degrabă plăcut de pe strada Faubourg-Poissonnière. Am cumpărat un difuzor Bluetooth și mi-am făcut un abonament pe Deezer pe care mi le reprezint, destul de ciudat, ca pe atributele noii mele vieți — atribute modeste, nimeni n-o să aibă nimic de zis, departe de achiziționarea compulsivă a unui Ferrari. Și mă trezesc singur ca un șobolan, fără femeie sau impotent când, din întâmplare, aduc vreuna acasă, cu gulerul acoperit de mătreață, cu pula scorojindu-se de herpes, incapabil să scriu, după ce mi-am pierdut orice credință în acest proiect de carte care, cu câteva săptămâni mai devreme, îmi părea atât de potrivită, atât de necesară, atât de realizabilă: era de ajuns să încep să povestesc ce mi se întâmpla. Problema este că nu știu ce mi se întâmplă și că nu mai sunt în stare să povestesc ori să-mi mai spun ceva. Ca să trăiești,

ai nevoie să-ți spui o poveste, eu nu mai am nimic să-mi spun. Viața mi s-a redus la un du-te-vino între patul meu, unde bâltesc într-o sudoare urâtă, și terasa de la Rallye, unde petrec ceasuri întregi fumând țigară după țigară, năuc, sub privirea îngrijorată a drăguței chelnerițe chinezoaice care, ca să-mi facă plăcere, a zis că *Yoga pentru bipolari* e un titlu bun. Nici astăzi nu pot să trec prin fața acestei cafenele fără să mă apuce groaza. Vreme de aproape două luni, de-abia dacă m-am spălat și schimbat. Scurgerea de la cadă s-a astupat, n-am făcut nimic ca s-o repar, mi-am dat jos uniforma de depresiv doar ca să dorm: un pantalon inform de catifea reiată, un pulover vechi și găurit, niște bascheți cărora le scosesem șireturile de parcă aș fi anticipat precauțiunile pe care aveau să mi le impună în curând la spitalul psihiatric. Tremur întruna, obiectele îmi cad din mâini. Dacă bag iaurturile în frigider, îmi scapă și se sparg pe podeaua din bucătărie. Nu-i grav când sunt iaurturi, dar într-o zi am vrut să deplasez cu câțiva centimetri micii gemeni pe care îi pusesem pe o etajeră ca pe un altar și pe care, la fel, i-am lăsat să cadă. S-au spart. Am rămas cel puțin o oră în picioare, uitându-mă pe parchet, între picioarele mele, la cele două bucăți de lut care fuseseră simbolul secret al iubirii mele și m-am gândit că, iată, nici că se putea spune într-un mod mai elocvent, totul se spărsese, nimic nu avea să mai fie reparat vreodată, totul se terminase.

Articolul lui Wyatt Mason

Tocmai în perioada aceea, un jurnalist și scriitor american, Wyatt Mason, a venit să mă vadă ca să scrie un lung portret pentru *New York Times Magazine*. În orice alt moment, vizita aceasta și interesul manifestat de *New York Times Magazine* mi-ar fi făcut o foarte mare plăcere, căci aspir de multă vreme la o mai mare recunoaștere de către lumea literară anglo-saxonă. Dar în momentul acela nici că-mi pasă să fiu recunoscut de lumea literară anglo-saxonă, nu sunt în stare să mă bucur de nimic și e ceea ce-i sare în ochi lui Wyatt Mason din clipa în care îi deschid ușa de la apartamentul meu de pe strada Faubourg-Poissonnière. Un apartament într-un cartier șic, notează el la începutul articolului său, un apartament care ar putea avea un farmec aparte: un salon spațios, cam lipsit de lumină, cu niște ferestre mari care dau spre o curte cu câțiva copaci și o masă, în fața uneia dintre ferestre, la care ai putea să te simți bine când lucrezi. Numai că apartamentul acesta, aproape gol, fără nicio carte, fără niciun tablou, fără nimic personal, duhnește a angoasă, iar locatarul ei, asemenea. Rar se întâmplă ca un jurnalist să relateze niște impresii atât de intime în legătură cu persoana căreia a venit să-i ia un interviu. E soiul de lucru pe care eu aș putea să-l fac și pe care Wyatt Mason l-a făcut cu o delicatețe plină de bunăvoință și consternare. Nu l-am uitat: un tip la vreo patruzeci de ani, ras pe cap, cu barba scurtă, o voce blajină, foarte simpatic, pe care sunt mulțumit să-l pot lua ca martor ca să povestească perioada aceasta din viața mea de care eu îmi amintesc așa de rău. Articolul lui, pe

care tocmai l-am regăsit pe site-ul ziarului *New York Times*, începe astfel: *Într-o după-amiază din octombrie 2016, în timp ce nebunia electorală era în toi la mine în țară, mă aflam în salonul unui apartament parizian cu scriitorul Emmanuel Carrère care vorbea despre rușine. Carrère, la cei cincizeci și nouă de ani ai săi, are un aspect fizic derutant pentru că, dacă i te uiți la corp, îi dai jumătate din vârsta lui, dar încă o dată pe atât dacă i te uiți la față...* Un alt jurnalist anglo-saxon, aproape cam în aceeași perioadă, m-a descris ca fiind mai degrabă seducător în ciuda unei fețe ușor simiene, a unor urechi clăpăuge și ascuțite ca cele ale unui liliac și a unor ochi prea apropiați asemănători cu ai lui George W. Bush. Dar să ne întoarcem la Wyatt Mason, pe care îl primesc pe jumătate întins, într-o postură de analizand, pe o canapea de piele neagră care este, scrie el cu un talent care mă uimește când îi citesc astăzi articolul, *practic singura mobilă din încăperea în mijlocul căreia arată ca un câine enorm și depresiv care așteaptă fără speranță întoarcerea stăpânului.* Un lucru de care habar nu are Wyatt Mason și pe care l-ar fi putut cu siguranță folosi e că, cu doi ani mai devreme, bărbatul buimac și tremurător pe care îl are în fața lui a fost fotografiat pe aceeași canapea în postura lotusului, cu chipul ideal de zâmbitor și de senin, și că fotografia aceasta apărea pe coperta unui săptămânal care deschidea cu un lung interviu pe care i-l luase dosarul despre meditație. Vorbesc așadar despre rușine, iar primul lucru pe care-l povestesc în această privință este o întâmplare al cărei erou e generalul Massu. Generalul Massu a fost unul dintre cei mai importanți responsabili militari francezi în timpul războiului Algeriei. Un război murdar,

de parcă ar exista unele curate, război făcut din hărțuieli violente, dispariții nocturne, civili cu beregata tăiată ca niște oi și interogatorii conduse, de partea franceză, după două tehnici de bază: cada și electrocutarea. *Electrocutarea*, așa cum îi explic lui Wyatt Mason și cum, la rândul lui, îi explică cititorului său, constă în aplicarea unui generator electric pe tâmplele, urechile și, dacă este vorba despre un bărbat, pe coaiele persoanei interogate. Mai târziu, la începutul anilor șaptezeci, generalul Massu a fost acuzat că a practicat și a ordonat tortura. Fără să nege, s-a justificat spunând că, între două rele, trebuie să-l alegi pe cel mai mic și că ești nevoit să apelezi la această extremă ca să previi atentate și să salvezi zeci de vieți omenești. Este argumentul obișnuit al torționarilor, dar Massu, într-un interviu dat aceluiași săptămânal care, cincizeci de ani mai târziu, avea să mă fotografieze pe canapeaua mea în ținută de înțelept, a scos, luat de val, un altul. A zis: „Despre electrocutare se spun vrute și nevrute, dar hai să nu exagerăm, nu doare chiar așa de tare: *ca dovadă, am încercat-o pe mine însumi*". Îi repet fraza aceasta lui Wyatt Mason: *I tried it on myself*. Îl poftesc să se impregneze cu acest fascinant amestec de obscenitate și cretinism. Căci cineva care își face singur electroșocuri se oprește când vrea el, când începe să-l doară cu adevărat, în timp ce specificitatea torturii este că cel torturat nu știe când se va opri torționarul. De ce povestesc eu toate acestea? Wyatt Mason o înțelege foarte bine și îi explică foarte bine cititorului său că cineva ca mine, care nu scrie ficțiune, ci texte autobiografice a căror regulă de bază este să nu minți, cineva pentru care literatura este, înainte de toate,

locul unde nu se minte, se află în două situații morale foarte diferite după cum vorbește despre sine însuși ori despre semenul său. Mi s-a spus uneori că e nevoie de mult curaj ca să te descrii, așa cum o fac eu în cărțile mele, dintr-o perspectivă prea puțin măgulitoare. Nu-i adevărat, îi zic eu lui Wyatt Mason. Nu e curaj ori, dacă e curaj, e curajul generalului Massu care își face singur electroșocuri. Ca și el, mă opresc când vreau eu, spun și trec sub tăcere ce vreau eu, eu hotărăsc unde să mă situez. În timp ce, când scrii despre ceilalți, treci sau poți să treci de partea adevăratei torturi, pentru că cel care scrie are puteri depline, iar cel despre care scrie este la mila lui. Cu zece ani în urmă, îi mai spun eu lui Wyatt Mason — care știe perfect despre ce vorbesc, profesionalismul lui mă uluiește —, am publicat o carte autobiografică cu titlul *Un roman rus*[11]. M-am dezvăluit acolo pe deplin, foarte bine, e treaba mea, dar am făcut același lucru cu alte două persoane, maică-mea, care se temea să nu dezvălui vreun secret de familie, și prietena mea de la vremea respectivă, a cărei intimitate afectivă și sexuală am etalat-o sub pretextul că, fiind inextricabil amestecată cu a mea, îmi aparținea tot atât cât îi aparținea ei. Această dublă expunere a provocat suferință, dar, mulțumesc lui Dumnezeu, nicio catastrofă. Și totuși: am depășit o limită care n-ar fi trebuit depășită. Cartea pe care am scris-o după aceea, *Alte vieți decât a mea*, expunea intimitatea mai multor persoane, dar le-am dat manuscrisul la citit înainte de publicare, iar ele l-au validat, astfel că această carte care se referă la niște

[11] Tot la Editura Trei, 2008, în traducerea lui Doru Mareș. (*N.t.*)

evenimente triste și chiar îngrozitoare a fost scrisă cu seninătate și rămâne de foarte departe preferata mea, căci mi-a oferit iluzia, împărtășită de numeroși cititori, că sunt un om bun. Dar este o iluzie, îi mai spun eu lui Wyatt Mason. Nu sunt un om bun. Mi-ar plăcea să fiu, mi-aș da viața și sufletul ca să fiu astfel, căci sunt un individ eminamente moral care distinge foarte clar binele de rău și pentru care nimic nu este mai presus decât bunătatea, dar, nu, din păcate, nu sunt bun, și îi citez lui Wyatt Mason — de câte ori nu am citat-o, de câte ori nu mi-am repetat-o — fraza din sfântul Pavel care îl întreabă pe Dumnezeu, cu siguranță singura persoană căreia i se poate pune o asemenea întrebare: *Căci nu fac binele pe care îl voiesc, ci răul pe care nu-l voiesc, pe acela îl săvârșesc*[12]. Se simte că, ajuns în punctul acesta, Wyatt Mason nu-mi mai consideră vorbele drept niște reflecții ori argumente provenind de la un om responsabil, ci drept simptomele unei alarmante stări depresive, față de care dă dovadă de o reală compasiune. *Era imposibil să nu vezi că omul acesta extrem de politicos*, scrie el, *atent la interlocutorul său, care făcea efortul de a se exprima cu precizie, care-mi oferea un ceai, oferindu-se pe sine atâta cât îi stătea în putere, era într-o stare de îngrozitoare suferință.* Astfel se încheie prima parte a articolului și prima zi pe care am petrecut-o împreună, căci era vorba despre un portret mare, opt pagini în *New York Times Magazine*, Wyatt Mason venise la Paris special pentru acest interviu, hotărâserăm prin urmare că avea să ne ia două zile.

[12] *Epistola către Romani a Sfântului Apostol Pavel*, capitolul 7, versetul 19. (*N.t.*)

Ce să facem în a doua? Epuizaserăm vraja monologului pe canapeaua care semăna cu un câine depresiv, ideea era să ieșim din forma statică și convenită a interviului pentru ceva un pic mai însuflețit. Să mă însoțească, de pildă, la o chestie care îmi făcea plăcere: cumpărături la supermarket, un restaurant bun, un meci de fotbal... Când Wyatt Mason m-a întrebat dacă aveam vreo idee, l-am luat cu mine la terasa de la Rallye, sperând că avea să se mulțumească cu acest clișeu: cafeneaua pariziană tipică unde scriitorul parizian vine în fiecare dimineață să-și bea dublul espresso și să-și mănânce croissantul, să-i observe pe ceilalți clienți, să scrie, la modul ideal, într-un carnețel. Ideea era, poate, bună, dar m-am dat în spectacol. Mi-am exagerat statutul de client al casei adresându-i chelneriței chinezoaice câteva cuvinte de o jovialitate stridentă la care a reacționat de parcă o luasem razna. Wyatt Mason și-a băut, gânditor, cafeaua, apoi m-a întrebat dacă îmi plăcea Rembrandt. Cred că nu foarte mulți oameni răspund nu la această întrebare și, de fapt, da, îmi place Rembrandt. Cum ar putea cineva care și-a petrecut viața scrutându-și cu spaimă propria față să nu fie, chiar, pictorul meu preferat? Wyatt Mason a sugerat, prin urmare, să ne ducem să vedem o expoziție de gravuri de Rembrandt care tocmai se deschisese la muzeul Jacquemart André. Am zis da, tot era mai bine decât un restaurant gastronomic unde n-aș fi putut înghiți niciun aperitiv, nici măcar un „mic mezelic", cum spun ei, și nu știu de ce am propus ca, în loc să luăm un taxi, să ne ducem acolo împreună pe scuterul meu. Traseul acesta pe scuter, mai mult decât expoziția Rembrandt despre care nu e cine știe ce de zis, este

punctul culminant al articolului lui Wyatt Mason. Nu e primul, pe lângă familie și prieteni, care să-mi descrie stilul de condus pe două roți ca fiind prudent, dar un pic cam prea prudent, periculos de atâta prudență, cu frânări bruște când nu e nevoie și cu curbe luate atât de încet, încât scuterul amenință să se aplece, să se aplece până când ajunge pe punctul de a cădea pur și simplu sub greutatea propriei inerții. Astfel zdruncinat, hâțânat, din ce în ce mai crispat în spatele meu, Wyatt Mason evocă zgomotul pe care, de fiecare dată când frânez, îl scoate partea din față a căștii sale lovind spatele căștii mele, felul în care se străduiește pentru ca partea din față a căștii sale să nu lovească spatele căștii mele, și atunci scrie lucrul acesta uluitor care, mai mult decât tot restul, mă face să-i port o atât de profundă simpatie: *Toate acestea ar fi fost mai ușoare dacă am fi fost prieteni. N-aș fi fost silit să mă crispez ca să mențin distanța dintre noi, aș fi putut să mă țin de mijlocul lui și bineînțeles că nu e ceea ce un jurnalist ar trebui să facă cu persoana căreia a venit să-i ia un interviu, dar îmi spun că, în fond, e ceea ce ar fi trebuit să fac: să-l strâng în brațe pe omul acesta atât de nefericit.*

Băiețelul zidit de viu

Articolul lui Wyatt Mason nu se încheie cu pasajul acesta de o atât de remarcabilă calitate literară și umană, ci cu următoarele rânduri: *Oricât de obsedat ar fi Emmanuel Carrère de pierdere, violență și nebunie, cărțile lui*

se îndreaptă întotdeauna spre un sfârșit de unde se ivește un spațiu al bucuriei. Forța lor constă în aceea că sunt scrise de cineva care știe care este prețul acestei bucurii. Citesc fragmentul acesta astăzi, în timp ce mă îndrept spre sfârșitul acestei cărți și încerc exact acest lucru, să ivesc în ea un spațiu al bucuriei. Încerc, tatonez, nu știu încă ce am să găsesc, dar cred că este posibil. Bucuria sau măcar posibilitatea ei s-a întors în viața mea. Dacă cineva mi-ar fi prezis lucrul acesta în urmă cu trei ani și jumătate, pe vremea când locuiam pe strada Faubourg-Poissonnière, nu l-aș fi crezut, ba chiar mi s-ar fi părut că o asemenea prezicere e o insultă, atât de deplasată era. Eram sigur că tristețea o să dureze pentru totdeauna și că dacă, așa cum credeam din ce în ce mai puțin, o să mi se întâmple să mai scriu ceva, o să scriu ca să spun întocmai: tristețea o să dureze pentru totdeauna, pentru totdeauna o să rămân zidit de viu în ea. În urmă cu vreo douăzeci de ani, am dat în *Libération* peste faptul acesta divers care m-a marcat pentru toată viața: părinții unui băiețel de patru ani îl duc la spital pentru o operație benignă. Trebuie să fie externat a doua zi. Dar anestezistul face o greșeală, iar băiețelul, în ciuda tratamentelor disperate de care are parte săptămâni întregi, rămâne surd, mut, orb și paralizat. Ireversibil, definitiv. Când am citit toate acestea, am încremenit de groază. Nimic niciodată nu mi-a făcut atât de rău. Nu mă mai puteam gândi la altceva. Nu mă mai puteam gândi decât la trezirea băiețelului. La clipa când și-a venit în fire, în beznă. Neliniștit la început, dar neliniștit cum e cineva când știe că neliniștea o să se termine la un moment dat. Părinții nu-i sunt, cu siguranță, departe. O să aprindă lumina, o să-i vorbească. Dar nimic

nu se întâmplă. Nicio lumină. Niciun sunet. Încearcă să se miște, dar nu reușește. Să strige, dar nu se aude pe sine însuși. Poate simte că cineva îl atinge, că cineva îi deschide gura ca să-i dea de mâncare. Poate că e hrănit prin perfuzii, articolul nu o spune. Părinții, personalul spitalicesc stau cu toții în jurul patului, copleșiți de teroare, dar el nu o știe. Imposibil să comunice cu el, imposibil să ajungă la el. Nu e în comă. Toți știu că este conștient, că în spatele acestei fețe de ceară, crispate, în spatele acestor pupile care nu văd se află un băiețel zidit de viu care, în tăcere, tocmai urlă de groază. Nimeni nu-i poate explica situația și cine ar avea curajul s-o facă? Nimeni nu-și poate imagina ce se întâmplă înăuntrul conștiinței sale, cum își explică ce se petrece cu el. Nu există cuvinte pentru așa ceva. Eu nu am cuvinte. Eu, atât de articulat, nu am niciun mijloc de a exprima ce anume răscolește în mine întâmplarea aceasta îngrozitoare. Dar răscolește ceva ce se află în adâncurile mele, ceva care este adâncul propriei mele povești și care face ca, pentru mine, realitatea realității, fundul sacului, ultimul cuvânt în orice, nu este spațiul acesta al unei inalienabile bucurii spre care e fericit Wyatt Mason că mi se îndreaptă cărțile, ci groaza absolută, oroarea fără nume a unui băiețel de patru ani care își vine în fire într-o beznă veșnică.

Ultimul sfat al lui François Roustang

Într-o zi m-am îndepărtat totuși de intersecția Poissonnière-Paradis ca să mă duc să-l văd în mezaninul

lui întunecat de pe strada Naples pe bătrânul psihanalist François Roustang. Omul acesta extraordinar, care fusese iezuit și apoi discipol al lui Lacan, se eliberase din aceste două Biserici succesive ca să devină, la sfârșitul lungii sale vieți, un fel de maestru zen. Chel tot, cu ochii de un albastru foarte deschis, cu fața impasibilă, avea o prezență fizică impresionantă: nu am întâlnit niciodată un om atât de tangibil înrădăcinat în acest centru de gravitație pe care japonezii îl situează în capul pieptului și îl numesc *hara*. În toată viața mea, m-am dus să-l văd de trei ori, în momente cruciale, iar vorbele lui au fost întotdeauna brutale și luminoase. Ultima oară era cu zece ani în urmă, la a doua din cele trei depresii majore prin care am trecut. I-am explicat îndelung că viața mă purtase într-un impas din care n-aveam să mai ies și că singura mea soluție era sinuciderea. Când spui soiul acesta de lucruri, te aștepți să fii contrazis, dar, în loc să mă contrazică, Roustang mi-a spus liniștit: „Aveți dreptate. Sinuciderea nu prea e văzută cu ochi buni, dar uneori e soluția potrivită". M-am uitat îngrozit la el. Dacă există un lucru pe care un terapeut, de orice apartenență ar fi el, nu poate să-l spună e tocmai acesta: că sinuciderea e soluția potrivită. Apoi a adăugat: „Dacă nu, puteți trăi". Înțelegeți de ce spun că, spre sfârșit, era un maestru zen. Fraza aceasta, „Dacă nu, puteți trăi", a avut asupra mea efectul unui scurtcircuit psihic și a permis nu doar ieșirea din depresie, ci și cei zece ani plini și fericiți care i-au urmat. Și iată-mă din nou la el, zece ani mai târziu, la fel de convins că n-am nicio cale de scăpare, că sunt condamnat la oroare și rușine, că nu mai am altă soluție decât sinuciderea. M-a lăsat o vreme

să-mi depăn lugubrul refren și, de data aceasta, în mijlocul unei fraze, m-a întrerupt brusc și mi-a ordonat să tac. „Și acuma tăceți." Ce puteam să fac? Am tăcut. El, la fel. Am stat așa în tăcere, poate cinci minute, cinci minute durează foarte mult. Se uita calm la mine, fără să mă scape din priviri, aproape fără să clipească, dar fără o intensitate excesivă. Sub privirea lui, mi-am amintit de un lucru pe care-l povestește în memoriile sale Albert Speer, arhitectul celui de-al Treilea Reich, și pe care nu l-am citit nicăieri altundeva: Hitler se deda foarte adesea și în cele mai variate împrejurări jocului copilăresc care constă în a-i fixa pe oameni până când aceștia sunt siliți să lase ochii în jos. Era un duel, un duel neîndurător și periculos pe care, evident, îl câștiga întotdeauna, căci nimeni nu îndrăznea să-i reziste — dar nici nu trebuia, cedând prea repede, să-i scurteze plăcerea. Felul în care Roustang se uita cu ochii lui albaștri adânc în ochii tăi, imobilitatea lui densă și minerală, era exact contrariul: nicio sfidare, niciun conflict, nicio tensiune, nicio competiție. Simțeam unde intense de calm care emanau din el, așa ca din vocea lui S.N. Goenka. Într-un sfârșit, mi-a spus: „E îngrozitor ce trăiți: foarte bine. Trăiți toate acestea. Nu le respingeți. Nu mai fiți altceva decât oroarea aceasta. Dacă vă e scris să muriți din această pricină, veți muri. Nu căutați nici motiv, nici mijloc de a le pune capăt. Nu faceți nimic, lăsați totul baltă: e singura condiție pentru ca o schimbare să se poată înfăptui". Altfel spus: meditați, căci aceasta e meditația.

Coranul scris cu sânge

Am încercat să-i dau ascultare lui Roustang, adică să nu fac nimic, dar n-a fost să fie. Atunci am încercat să fac ceva: un reportaj. Întotdeauna mi-au plăcut reportajele, m-au și salvat uneori. Să mă duc pe teren, să devin pentru o vreme Alex Térieur. Mi-am adunat puțina energie ca să formez numărul prietenului meu și redactor-șef Patrick de Saint-Exupéry. Patrick conducea atunci revista *XXI* și îi spuneam că mi-e redactor-șef, deși nu țineam nici de *XXI*, nici de un alt jurnal, pentru că, atunci când aveam o idee de reportaj, lui i-o propuneam și pentru că, uneori, el îmi propunea un subiect sau altul, acestea dovedindu-se mereu excelente. I-am explicat așadar că treceam printr-o fază proastă — „După vocea ta", mi-a spus el mai târziu, „se înțelegea imediat că era *într-adevăr* o fază proastă" — și că mi-ar face bine să plec pe undeva. Faptul că m-a sunat o săptămână mai târziu ca să-mi propună subiectul următor arată cât de imaginativă îi este prietenia. În 1999, fiul cel mare al lui Saddam Hussein, Oudaï, un psihopat periculos, a scăpat dintr-un atentat și, ca să-i mulțumească lui Allah, taică-său a făgăduit, ciudat, să contribuie la scrierea unui Coran cu propriul lui sânge. Vreme de doi ani, o infirmieră a venit în fiecare săptămână la palatul prezidențial ca să-i ia sânge lui Saddam, pe care îl ducea mai apoi celui mai celebru caligraf irakian. Când a fost terminat, Coranul scris cu sânge a fost expus cu mare pompă într-o moschee construită de Saddam, numită „mama tuturor bătăliilor" și remarcabilă prin această singularitate arhitecturală:

minaretele sale sunt în formă de kalașnikoave. Tocmai atunci au venit și americanii, țara, deja cuprinsă de haos, s-a prăbușit într-un haos și mai mare — așa cum o să trec eu de la o „importantă suferință morală" la o „suferință morală intensă" —, iar Coranul scris cu sânge a dispărut. Nimeni nu mai știe unde este, nu multor oameni, la drept vorbind, le pasă, dar Patrick și-a spus, la început, că o anchetă în privința aceasta ar fi un bun fir conducător pentru a povesti ceva despre Irakul de astăzi, apoi și mai ales, că această expediție aventuroasă și chiar primejdioasă, acest *shoot* de adrenalină e cel mai bun lucru pe care i-l putea propune unui prieten pe cale s-o ia razna — în viață, chiar sunt oameni pe care te poți baza. Ideea mi-a plăcut, mi-a plăcut cu atât mai mult cu cât, cu un pic de noroc, puteam să fiu omorât acolo într-un atentat cu mașină-capcană și mi s-a părut că să mă duc la Bagdad ar fi o performanță mai mică decât să trec strada Faubourg-Poissonnière. Problema e că la Bagdad nu te duci așa, cu una, cu două, îți trebuie timp să obții vizele. Spun *vizele* pentru că lui Patrick i-a dat prin minte să ne trimită acolo în doi, pe mine, care nu știu nimic despre Irak, și pe un mare reporter, Lucas Menget pe numele lui, care îl cunoaște ca pe propriile lui buzunare. Urma să ne înțelegem de minune, Lucas și cu mine, când, într-un sfârșit, aproape un an mai târziu, aveam să ajungem acolo. Până atunci, reportajul nostru consta în a ne prezenta în fiecare săptămână, ba chiar de două ori pe săptămână, la consulatul Irakului ca să întrebăm cum stă treaba cu vizele. Vizitele acestea au fost singurele dăți când am ieșit din casă în iarna aceea și, lucru ciudat, păstrez o amintire destul

de bună. Coboram la stația de metrou Porte Dauphine, urcam încet pe calea Foch, supranatural de largă, acoperită de zăpadă, pe care treceau în tăcere luxoase berline negre, ca într-o peliculă cu încetinitorul, și unde se află consulatul. Aveam întâlnire cu un diplomat mustăcios — toți irakienii poartă mustață — care ne poftea ceremonios să luăm loc pe o canapea adâncă și hidoasă, el însuși așezându-se pe o canapea la fel de adâncă și de hidoasă, între ele căscându-se un canion de patru sau cinci metri, servindu-ne, în niște pahare mici în formă de lalea, un ceai foarte tare și foarte dulce care, de la o vizită la alta, mi se părea din ce în ce mai bun. Lucas și diplomatul, care se cunoșteau bine, aveau multe relații comune despre care își dădeau vești, ca și despre familiile lor. Această discuție, bogată în aluzii politice care îmi scăpau complet, făcea parte din procesul dificil al cărui scop era obținerea vizei, dar atât Lucas, cât și diplomatul păreau să-l accepte cu plăcere și până la urmă am făcut-o și eu tot cu un soi de plăcere. Nu-mi cereau să particip, îmi beam cu înghițituri mici ceaiul delicios pe canapeaua mea hidoasă, orele treceau fără grabă în aceste birouri unde nimeni nu părea copleșit de muncă, pălăvrăgeala se prelungea, situație care se datora și prezenței lui Lucas care e un tip incredibil de calm, onest și liniștitor, un tip pe bune din aur masiv: mă simțeam în siguranță. Da, în cursul acestei ierni îngrozitoare, singurul loc unde m-am simțit în siguranță a fost consulatul Irakului.

Pacientul la admiterea în spital

Spitalizarea mea la Sainte-Anne a durat patru luni. Fișa, pe care o am sub ochi, începe prin rezumatul acesta: *Episod depresiv caracterizat, cu elemente melancolice și idei suicidare în cadrul unei tulburări bipolare de tip 2.* Și iată, puțin mai departe, cum e prezentat pacientul la admitere: *Încetinire psihomotorie moderată cu hipomimie, facies trist, dar cu reactivitate emoțională. Tristețe, anhedonie, abulie, suferință morală importantă, astenie cu eforturi psihice și fizice importante în îndeplinirea activităților cotidiene. Elemente melancolice cu sentiment de înrăutățire pe viitor, de incurabilitate. Ruminații, sentiment de culpabilitate față de cei apropiați, idei suicidare copleșitoare...* Nu-i nevoie să stăpânești vocabularul psihiatric ca să înțelegi că n-o duceam prea bine. Dacă vrei să intri în nuanțe, o „suferință morală importantă" e o chestie îngrijorătoare, dar mai puțin decât o „suferință morală intensă" pe care aveam s-o cunosc în curând și care e în sine mai puțin îngrijorătoare decât o „suferință morală intolerabilă": am cunoscut-o și pe ea, habar n-am dacă există și o patra. În câteva zile, starea, deja prea puțin

glorioasă, mi s-a înrăutățit. Viza pentru Irak s-a amânat de la o săptămână la alta și, odată cu ea, visurile mele de evadare aventuroasă ori de moarte, aproape la fel de dezirabilă, într-un atentat cu o mașină-capcană. De la o zi la alta, de la o oră la alta chiar, eram tahipsihic ori catatonic, iar starea aceasta a alarmat-o atât de tare pe sora mea Nathalie, încât, cu de la sine putere, mi-a făcut programare la Sainte-Anne. Așa am ajuns să ne regăsim amândoi la ultimul etaj al unei clădiri moderne de la marginea spitalului, în fața unui sexagenar în halat alb, cordial, cu ochii albaștri vioi, cu autoritatea liniștită care caracterizează ceea ce se cheamă îndeobște un mare barosan, deși nimeni, niciodată, n-a auzit vorbindu-se despre un mic barosan, și care, văzându-mă în starea pe care o descrie fișa, hotărăște să mă interneze imediat. Nu mă întorc acasă, mi se dă un pat, om vedea noi mai târziu pentru câtă vreme. Cât despre Irakul despre care am vorbit la începutul întrevederii, marelui barosan îi pare rău, dar trebuie amânat, o să-i vină iarăși vremea peste câteva luni. Insistă asupra noțiunii de boală — foarte diferită de aceea de nevroză care mi-a dominat viața adultă. Problema nu e să aflăm de unde mi se trage. Problema nu e să aflăm de ce am în cap de când mă știu o asemenea grămadă de mizerii. Problema e că sunt bolnav, la fel de bolnav ca după un AVC sau o peritonită, așa că o să mă bage într-un pat, o să mi se caute niște tratamente bune, de altfel, nimeni nu-mi ascunde că o să mi se caute pe dibuite și că, poate, n-o să mi se găsească din prima chestia potrivită, „dar ce putem face până când o s-o găsim", spune marele barosan, „e să vă punem la adăpost. Și să nu vă faceți griji,

vă salvăm noi, cât de repede ne stă în puteri". Auzind eu toate acestea, mă încearcă o mare ușurare: sunt bolnav, o să mă bag în pat, n-o să mai lupt, o să mă las pe mâna lor, se vor ocupa de mine și, înainte de toate, o să mă drogheze la greu.

Protocolul

Să reluăm fișa: *Includere într-un protocol care comportă administrare de ketamină, de două ori pe săptămână. Primele trei perfuzii: toleranță bună, ameliorare a dispoziției.* Dacă nu știați, ketamina este un anestezic pentru cai de care se folosesc ca drog adolescenții britanici și ale cărui capacități antidepresive au fost descoperite în ultimii ani. Iată cum o să-mi fac eu debutul în înalta chimie psihiatrică. Înainte și după fiecare perfuzie mi se va da, în cadrul protocolului, la completat un chestionar care nu mai vizează experiența pe care o am în materie de meditație ca pe vremurile acelea fericite când mă îndreptam, credeam eu, spre seninătate și minunare, ci dorința mea de a trăi sau de a muri, pulsiunile mele suicidare, „sentimentul de înrăutățire pe viitor" etc. Prima perfuzie: durează patruzeci de minute, cu niciun minut mai mult sau mai puțin, și când s-a terminat, s-a terminat, de la o clipă la alta. Dar timp de patruzeci de minute e un delir XXL. Întins pe pat, rămâi conștient, perfect conștient. Simți cum se scurge timpul. Îi auzi pe medic și pe infirmieră vorbind în șoaptă. Ai impresia că sunt foarte departe, foarte departe undeva

jos, pierduți în peisajul deasupra căruia plutești. Căci plutești. Ești în derivă. Vezi totul. Ești cu desăvârșire calm, te simți cu desăvârșire bine, ți-ar plăcea ca totul să dureze pentru totdeauna. Totul seamănă cu ceea ce se povestește despre *near death experiences* și apoi, evident, cu heroina. Heroina de care nu trebuie să te atingi niciodată pentru că e *atât de bine*. Dacă mă droghează așa de minunat, sunt mulțumit că sunt internat la spitalul Sainte-Anne. Mă simt bine. Ba chiar mă simt atât de bine după primele trei perfuzii, toleranța mea la produs e atât de încurajatoare, ameliorarea dispoziției mele e atât de manifestă, încât vorbesc deja despre externare, și nu doar despre externare, ci și despre plecare. Sub ketamină, Irakul redevine de actualitate. Încep chiar să le pun medicilor întrebări despre posibilitatea de a lua câteva doze cu mine la Bagdad și de a o pune pe o infirmieră locală să mi le administreze — de ce nu, ha ha, pe aceea care se ocupa de sângele lui Saddam? Să ne păstrăm calmul, mi se răspunde cu înțelepciune, să ne păstrăm calmul.

Fratele dumneavoastră a formulat o cerere de eutanasiere. Ce facem?

A patra injecție: toleranță proastă cu suferință morală intensă și cu cerere de eutanasiere. Suferință morală intensă și cerere de eutanasiere: situația se înrăutățește, începe greul. Și totuși așteptam cu încredere această a patra injecție. Încă vreo câteva și, pe aceeași linie, mă vedeam

deja salvat. Și apoi, în noaptea de dinainte, mă apucă frica. Eu, care am uitat atât de multe lucruri, îmi amintesc foarte bine că angoasa mi s-a pornit de la unul dintre cele mai perfide aspecte ale tulburării bipolare. Când ești în faza depresivă, îți dai, de voie, de nevoie, seama că ești în faza depresivă: e îngrozitor, e infernal, dar măcar nu te poți înșela. În timp ce faza maniacală este insidioasă prin aceea că nu realizezi că e o fază maniacală. Mai ales când este doar hipomaniacală și nu ieși gol pe stradă și nici nu cumperi vreun Ferrari, îți spui că ești bine, îți spui că o duci bine. La urma urmelor, se mai întâmplă s-o duci bine. E normal, e de dorit, știi că n-o să dureze o veșnicie, dar, când ți se întâmplă, ai dreptate să te bucuri în loc să-ți spui că e o capcană. Or, în cazul meu, sunt șanse mari să fie o capcană, să fie încă o lovitură josnică a bolii. Căci nu mai sunt eu, ci boala care are puterea asupra mea. Boala mă minte, boala mă înșală. Cu cât voi crede mai tare că sunt bine, că sunt stăpânul vieții mele, că sunt pe val, cu atât mai tare mă voi minți și voi pregăti cu încă și mai multă eficacitate prăbușirea depresivă care urmează după aceste oaze de stare de bine și de încredere. Iar cel mai rău e când sunt îndrăgostit. Starea amoroasă e, pentru toată lumea, un soi de fază maniacală, cea mai de dorit dintre fazele maniacale. Dar eu și nefericiții ca mine nu avem dreptul să ne dorim aceste faze maniacale. N-am dreptul să mă încred în ele și, dacă sunt cinstit, trebuie s-o avertizez pe orice femeie care intră în viața mea: nu trebuie să se încreadă nici ea. Trebuie să știe că bărbatul minunat de care s-a îndrăgostit — căci, credeți-mă, pot să fiu minunat — riscă, de la un minut

la altul, să se transforme într-un depresiv catatonic sau, încă și mai rău, într-un dușman. Dacă nu vreau să provoc suferință, iubirea îmi este de acum înainte interzisă. Gata cu iubirea. Gata cu farmecul îndrăgostirii, cel mai bun lucru care există pe lume. Gata cu crezutul, nu, nu cu crezutul, ci cu siguranța că aceasta este femeia pe care o așteptai dintotdeauna fără să o știi și care, la rândul ei, te aștepta și ea. Gata cu dusul după o baghetă proaspătă și cu storsul portocalelor înainte de trezirea ei. Gata cu sorbitul din priviri când îți trece prin apartament îmbrăcată doar cu un tricou de-al tău. Gata cu trimisul de mesaje, treizeci pe zi, și cu plăcutul vorbelor ei și cu știutul că și ei îi plac vorbele tale și că îți trimite când e într-o cabină de probă o fotografie cu sânii ei în oglindă care îți dă ghes să stai în spatele ei și să-i apuci și să le simți greutatea în mâini. Gata cu expresia de pe chipul ei când o pătrunzi și gata cu oftatul „o, Doamne", în același timp, pentru că e așa de bine. Poate că viața va merge mai departe, dar fără toate acestea — și ce valorează o viață fără toate acestea? Începută sub asemenea auspicii, noaptea e atroce. Aud niște urlete care-ți îngheață sângele în vene și care, probabil, nu sunt reale, ci răsună doar în creierul meu bolnav. Dimineața, nu mai năzuiesc decât la injecția de ketamină care, vreme de cel puțin o jumătate de oră, o să mă trimită în ceruri. Năzuința mi-e atât de mare, încât, temându-mă că o să rămân fără dacă mărturisesc în ce dispoziție psihică mă aflu, răspund la chestionar că am dormit prost, că am avut câteva gânduri negre, dar că, în mare, sunt bine. Începe perfuzia. Primesc cu recunoștință soiul acesta de preafericită lichefiere pe

care o procură morfina, heroina, toate opiaceele, iar apoi, foarte repede, totul se petrece altfel decât de obicei. Mă îndrept spre moarte. E o evidență: mă îndrept spre moarte. Nu înțeleg ce șoptesc medicii la dreapta patului meu, nu înțeleg ce spun, dar probabil că recită versetele din *Cartea morților tibetană* ca să mă însoțească în *Bardö*. Deasupra mea e lumină. Trebuie să mă duc acolo. Trebuie să mă duc acolo. Să nu cumva să ratez ieșirea. Să nu cumva să rămân în această stare intermediară, în această viață rea. Trebuie ca totul să se termine și ca suferința să înceteze, definitiv. De câteva ori, fac enormul efort — e greu să vorbești când ești sub ketamină — de a repeta „vreau să mor, vreau să mor". În loc de doi medici, ajung să fie patru sau cinci în camera mea care devine prea mică, mult prea mică, o cutiuță care se micșorează încă și mai mult, iar eu, lipit de tavan, încep să plâng. Plâng, plâng, spun că vreau să mor, că știu foarte bine că nu e treaba lor să mă omoare, dar îi implor s-o facă totuși. Fiindcă tot gem și îi implor să mă omoare sau măcar să mă ajute să nu mai fiu conștient de nimic, e ceea ce și fac medicii și încă repede. O injecție, firul mi se taie, nu mai e nimeni. Începe apoi o lipsă care a durat mai multe zile și care ar încheia capitolul acesta dacă nu aș avea încă o frază de adăugat. Ce povestesc eu aici e o nebunie, dar într-o asemenea stare eram eu și țin să spun că medicii cu care am avut de-a face la Sainte-Anne erau și sunt toți foarte buni — dar ce să-i faci, cretini sunt peste tot și s-a găsit totuși unul care s-o sune pe Nathalie și să-i pună întrebarea aceasta: „Fratele dumneavoastră a formulat o cerere de eutanasiere, ce facem?"

Secția izolare

Cât timp oare am petrecut în secția izolare, unde am fost transferat după cererea de eutanasiere? Aș fi zis două sau trei zile, de fapt două săptămâni. De la secția izolare veneau urletele monotone, obsedante, auzite în cursul nopții de dinaintea celei de-a patra perfuzii, dezastruoase, și despre care crezusem atunci că nu există decât în capul meu. De fapt, proveneau chiar din camera vecină. În secția izolare, ușile camerelor sunt toate prevăzute cu un luminator din sticlă mată, cu excepția acesteia, care îl are opac, cu o despărțitură din lemn sau din placaj făcută, m-am gândit eu, ca să le protejeze pe infirmiere de un soi de Hannibal canibalul, pe care nu l-am văzut niciodată. Împart camera cu un băiat care, cu siguranță, nu e periculos, dar care prezintă cele mai deplorabile simptome ale nebunului: hebetudine, voce stridentă, târșirea picioarelor în papuci, balele care curg și trăitul în pijama. Cu toate acestea, n-am de ce, după toate aparențele, să fac pe deșteptul. Nathalie m-a găsit într-o zi în pat, pe jumătate conștient, întrebând unde eram și fredonând cu

o voce îngânată și plină de mâhnire: „Vreau să mă întorc acasă, vreau să mor acasă, du-mă înapoi acasă..." Ceea ce, în fișa mea de spital, dă: *episod de scurtă derealizare, apoi sindrom confuzional clar cu dezorientare spațio-temporală, angoasă și sentiment acut de stranietate*. Sigur că nu sună deloc îmbietor, dar a trecut, au făcut ce trebuia ca să treacă. Am putut să ies din secția izolare ca să urc înapoi la etajul al treilea și să reiau o viață normală de spital, făcută din lungi sieste vâscoase, interminabile căni de ciocolată la bufet, lecturi întrerupte, tentative avortate de a-mi relua eseul despre yoga, mese la fel de repede defecate pe cât de repede înghițite –pentru că, deși eram sub morfină care, în mod normal, constipă, mă căcam la fiecare sfert de oră —, din socializări lipsite de orice viitor. Tovarășii mei din secție erau o doamnă elegantă și mereu bine coafată care, venerând-o pe celebra de maică-mea, îmi zicea cu încăpățânare domnul Carrère d'Encausse și mărturisea cu o melancolică lăudăroșenie că este la a șaptesprezecea internare de lungă durată, și un critic de cinema obez pe care îl cunoscusem într-o viață anterioară, pe care îl pierdusem din vedere de mai bine de treizeci de ani și care suferea de o mică depresie în toată regula — în sfârșit, o *ditamai* depresie în toată regula, altfel nimeni nu ajunge la Sainte-Anne. Scria odinioară într-o revistă rivală aceleia în care scriam eu însumi și ne făcea plăcere să ne amintim de tovarășii noștri comuni, de trecutele noastre discuții în contradictoriu. Într-o zi, în timp ce ne împingeam platourile cu mâncare la cantină, o femeie foarte tânără s-a apucat să-mi vorbească de parcă mă cunoștea foarte bine

și ne-am trezit la aceeași masă, criticul de cinema, ea și cu mine. Criticul de cinema vorbea mult și fără șir, de parcă aș fi vrut s-o agăț pe fătuca de douăzeci și doi de ani, iar lui i-ar fi fost teamă să nu deranjeze. Fata zicea cu placiditate că e complet țicnită, dar că, după o duzină de electroșocuri — cărora le spunea ECT —, starea i se îmbunătățise. Mă cunoștea mai bine decât credeam, căci fusese la secția izolare în același timp cu mine. Numai că ea își amintea, iar eu, nu. Își amintea că discutaserăm mult, mai ales despre romanele lui Cormac McCarthy care-i plăcea la nebunie și care, după toate aparențele, îmi plăcea și mie — lucru care m-a surprins, deoarece, deși aveam vaga intenție de a o face într-o bună zi, nu am citit niciunul dintre romanele lui Cormac McCarthy. Să mă fi prefăcut eu oare că le-am citit ca să-i plac? Era în atitudinea ei atâta familiaritate, ba chiar complicitate, că m-am întrebat dacă nu se întâmplase între noi ceva mai mult decât această camaraderie de bolnavi. Dacă da, atunci povestea n-a trecut de ușile secției izolare.

Grădina feerică

Ușoara ameliorare nu a durat, ci a lăsat curând locul unui *sentiment de disperare și de incurabilitate, numeroase accese de plâns, idei suicidare copleșitoare cu scenariu de spânzurare fără planificare de trecere imediată la act*. Pot să spun un pic mai multe despre acest „*scenariu de spânzurare fără planificare de trecere imediată la act* și mai ales

despre decor. Într-o după-amiază, mă plimbam în acest oraș din oraș care e Sainte-Anne. Nu știu dacă pot să numesc plimbare o atât de atroce deambulare, dar, în sfârșit, pașii m-au purtat până într-un cartier unde se intersectează alei care poartă nume de artiști duși cu capul: Utrillo, Van Gogh, Ravel — îmi spun: ăștia exagerează, de ce Ravel? Era nevrozat, dar nu nebun. Din coridoare trec în galerii acoperite, printre pavilioane, și la un moment dat văd o ușă deschisă care dă spre o grădină mare și pustie, înconjurată de clădiri din cărămidă, care par dezafectate. O enclavă goală și tăcută, fără pacienți, fără medici, neîntreținută, acoperită de frunze uscate, plină de castani cu trunchiuri negre și crengile tăiate. Versiunea lividă și psihiatrică a *Grădinii feerice*, ultimul fragment, realmente feeric, din suita lui Ravel, *Mama mea Gâsca*. Locul ideal pentru a-mi îndeplini proiectul. Crengile cele mai joase sunt la aproximativ doi metri de sol și, de-a lungul unui zid, sunt îngrămădite unele peste altele câteva fotolii de grădină ruginite. Va fi de ajuns să mă urc pe unul dintre ele și să-l răstorn cu o lovitură de picior. Picioarele mi se vor agita și vor atârna la douăzeci de centimetri de pământ. Nu-i mult, dar suficient: ești la fel de spânzurat la douăzeci de centimetri de pământ ca la doi metri, așa cum poți să te înec la zece centimetri de suprafață ori la zece metri adâncime. Nu-mi lipsesc decât funia și momentul potrivit pentru a acționa fără a fi surprins. Vreme de câteva zile m-am tot amăgit cu acest mic scenariu, am reperat pe strada Gaîté o drogherie în stil vechi care vindea sfoară pentru întins rufele. Apoi m-am întors la locul acela de pe aleea Ravel și n-am mai văzut ușa

deschisă. Nu numai că nu mai era deschisă: nu mai era acolo. Am căutat, am căutat întruna, degeaba. Poate că ușa aceasta n-a existat niciodată.

Camera pierdută

Am citit cândva o cărticică fascinantă de Roger Caillois care se intitulează *L'incertitude qui vient des rêves.* Acolo povestește un vis care m-a tot obsedat de-atunci încoace. Visătorul este un bărbat care merge în cartierul Ternes. Știe unde se duce, e fericit să se ducă acolo. De la stația de metrou unde a coborât, traseul îi este familiar. Ar putea să-l facă cu ochii închiși, ar putea să-l descrie cu o extremă precizie și îi place atât de mult să facă traseul acesta pentru că îl conduce până la o stradă, până la o clădire unde locuiește o femeie cu care întreține, de mai bine de zece ani, o legătură absolut secretă, iar legătura aceasta este lucrul cel mai prețios pe care-l are pe lume. O dată la două săptămâni, așa cum s-au înțeles în privința frecvenței, coboară la stația de metrou Ternes, merge cinci minute până la străduța calmă, până la clădirea burgheză unde se află apartamentul acestei femei. Ea îi deschide, se sărută, ușa se închide la loc, orele care urmează nu le mai aparțin decât lor. În această bulă de spațiu și de timp, complet ferită de lumea exterioară, totul nu este decât dorință, blândețe, seninătate, armonie a trupurilor, conversație în șoaptă. Amândoi știu că nimic asemănător nu ar fi posibil dacă ar trăi împreună, așa cum s-au gândit de

câteva ori să facă. Iubirea li se împlinește în taină și amândoi gândesc că, astfel protejată, iubirea aceasta va dura o veșnicie. Până când unul dintre ei doi va muri, se vor întâlni o dată la două săptămâni în pacea acestui apartament spre care bărbatul se îndreaptă încrezător. Coboară așadar pe bulevardul în care dă strada ce-i adăpostește fericirea. Dar unde-i stă capul, a trecut de stradă, ceea ce nu i s-a întâmplat niciodată. Se întoarce pe bulevard. Și nu regăsește strada. Strada de dinainte e la locul ei, strada de apoi, la fel, le cunoaște perfect pe amândouă, dar strada pe care o caută și care ar trebui să se afle între cele două nu mai este. Urcă, coboară, de mai multe ori, de parcă s-ar aștepta ca strada să-și reia locul, dar nu: nu mai e. Imposibil, gândește bărbatul, cunosc traseul pe dinafară, de la bulevard la stradă, de la stradă la clădire, de la clădire la apartament. Dar nici nu i-au trecut toate acestea prin minte, că bărbatul își dă seama că, de fapt, nu-și mai amintește de nimic: nici de strada care tocmai a dispărut, nici de clădire, nici de apartamentul acesta al cărui plan l-ar fi putut desena din memorie și pe care l-a înghițit uitarea, nici măcar de chipul acestei femei care a fost, în taină, marea iubire a vieții lui. Nu-și mai amintește chipul ei, nu-și mai amintește glasul ei, nu-și mai amintește numele ei. Nimic din toate acestea nu mai există, căci, înțelege el, nimic din toate acestea nu a existat niciodată. Femeia aceasta minunată, relația aceasta fermecată, totul nu era decât un vis, iar bărbatul se trezește tocmai în momentul în care realizează că lucrul cel mai prețios care i-a fost dat în viață nu era decât un vis. Și acum vine cea mai sfâșietoare chestie din această povestire a lui Roger

Caillois: toate acestea nu erau decât un vis, un vis de clasică angoasă, dar pe visător îl încearcă în realitate același sentiment de absolută disperare ca și pe dublul său din vis. Nu a posedat acest bun atât de prețios — femeia, legătura, taina împărtășită — decât în vis și nu a fost posedat de el decât în vis, totul s-a petrecut într-o secundă, dar în secunda aceea s-au desfășurat zece ani de iubire pătimașă, iar ceea ce-i rămâne e pierderea lor. De parcă fragmentul acesta de minunat trecut i-ar fi fost dat pe bune și i-ar fi fost luat tot pe bune, lăsându-l pradă rătăcirii, văduviei, vertijului pierderii, și de fiecare dată când mă gândesc la visul acesta pe care l-a avut ori născocit Roger Caillois, așa cum o fac acum la cantina de la Sainte-Anne, mă încearcă la rândul meu aceeași rătăcire, aceeași văduvie, același vertij care mă îmbie nu doar să mor, ci *să fiu mort*, să nu fi existat nici eu, niciodată.

Continui să nu mor

Prietena mea Ruth Zylberman îmi trimite aceste două scurte scrisori ale unui băiețel de opt ani pentru bunica lui din vremea prigoanelor din 1936 din Uniunea Sovietică. Iat-o pe prima: *Dragă Babușca, încă n-am murit. Ești singura persoană pe care o am pe lume și eu sunt singura pe care tu o ai. Dacă nu mor, când o să fiu mare și tu o să fii foarte, foarte bătrână, o să muncesc și o să am grijă de tine. Nepotul tău, Gavrik.* Iar a doua: *Dragă Babușca, n-am murit nici de data aceasta. Nu e vorba despre data despre care ți-am vorbit în ultima scrisoare. Continui să nu mor.*

Afișul de la expoziția Dufy

E o plajă, în Normandia sau în Bretania, în orice caz pe coasta atlantică. Un ponton înaintează în valuri. Cerul este plin de nori, luminos. Femei în rochii și pălării, așezate pe scaune pliante sau chiar pe nisip, se uită la copii cum se joacă. Pictură liniștită, fără fasoane: este afișul unei expoziții consacrate lui Raoul Dufy, îngălbenit și obosit cum sunt afișele care decorează sălile de așteptare unde nimeni nu înnoiește nici revistele. Această plajă, acest tablou, acest afiș sunt pentru mine cel mai trist spectacol de pe lume și nu doar cel mai trist: cel mai înspăimântător. Sper să nu-l mai revăd niciodată. E de ajuns să-mi treacă prin minte, să le visez și mă duc acolo unde nu trebuie cu niciun chip să mă duc. Este locul rău prin excelență, este locul Răului. Acest afiș, acest tablou, această plajă sunt primele lucruri pe care le vedeam când îmi veneam în fire în sala de trezire, după electrosocul care se realizează sub anestezie generală. Când îmi veneam în fire, eram întins pe o targă. În jurul meu erau alte tărgi, alți pacienți pe tărgi, dar eu nu-i vedeam. E ciudat, și mă gândesc la acestea acum când scriu, că targa mea a fost mereu

orientată în așa fel încât, deschizând ochii, am văzut, întotdeauna, plaja aceasta normandă și doamnele acestea în crinolină care-și supraveghează copiii în costume marinărești. E ciudat, dar așa este. Îmi amintesc de fiecare dintre trezirile acestea ca de un moment de o insuportabilă disperare. Devenea insuportabil pentru că mi-era imposibil să-l consider ca un moment, pe care ai putea să-l relativizezi și care ar fi putut fi urmat de un moment mai bun. Nu era un moment, nu aveau să mai fie momente, nu existaseră niciodată: era veșnicia, o veșnicie de disperare și de groază. Realitatea ultimă, despre care vorbesc misticii, despre care tot dezbăteam, eu și Hervé, când mergeam prin Valais, era prin urmare aceasta: acest tablou de Raoul Dufy și nesfârșitul rău care emana din aceste dame în crinoline și acești copii în costume marinărești. Văzusem ce nu trebuie să vezi: fundul sacului. Și, ca în anumite coșmaruri pe care le aveam în copilărie care, ca niște tobogane, îmi grăbeau coborârea spre un loc al damnării, auzeam o voce care îmi spunea la ureche, calmă, amabilă, cel mai rău lucru era această amabilitate: „Ai ajuns. Ești aici. Habar nu aveai, dar, de fapt, ai fost mereu aici. Ți-ai tot spus povestea aceasta lungă și încâlcită pe care tu o numești viața ta, o poveste potrivit căreia te-ai născut, ai avut părinți, ai fost la școli, ai cunoscut oameni, ai călătorit, ai învățat limbi străine, ai citit și ai scris cărți, ai iubit câteva femei, le-ai mângâiat trupurile. În fond, e ceea ce ți-a plăcut cel mai mult, ai avut copii, ai făcut yoga, te-ai căcat și te-ai pișat, uneori ai fost fericit, ai suferit mai mult pentru că așa ești tu, i-ai făcut și pe alții să sufere pentru că așa ești tu, și apoi vine un moment

în care povestea aceasta plină de personaje și de evenimente pe care tu o numești viața ta ajunge aici. Aici unde este veșnica disperare, aici unde este puțul fără de sfârșit, aici unde sunt plânsetele și scrâșnetele de dinți, aici unde urlă vecinul tău din secția izolare. Terminus. Te-ai întors. Te așteptam.

Ai ajuns.

ECT

Importantă diminuare timică, cu intolerabilă durere morală, sentiment de disperare, de incurabilitate, numeroase accese de plâns, impresie de bradipsihie. În psihiatrie înveți ceva vocabular: bradipsihia este o încetinire a cursului gândirii și cred că, pe lângă intolerabila mea durere morală, eram tare încetinit, din moment ce echipa medicală s-a hotărât să treacă la artileria grea, adică la ceea ce se numea cândva electroșocuri și care se numește astăzi ECT electro-convulso-terapie. Schimbarea aceasta de nume are ca scop să te facă să uiți reputația arhaică și barbară a unui tratament care te trimite imediat cu gândul la Antonin Artaud în Rodez sau la *Zbor deasupra unui cuib de cuci*. După ce, din aceste motive, fusese practic abandonat, a fost reluat din anii nouăzeci încoace. Criza aceasta de epilepsie artificială, care, în teorie, trebuie să provoace la pacient un soi de *reset*, de repornire a sistemului, este considerată astăzi un tratament de vârf, recomandat în depresiile grele și în anumite cazuri de

schizofrenie. Folosirea sa rămâne totuși o decizie dificilă, pe care, în general, pacientul nu este în stare să o ia el însuși: acesta era cazul meu. Îi pun pe aparținători în fața unei asemenea decizii pentru că hotărârea psihiatrilor e luată: nu mai e vreme de așteptat. Ba chiar dau de înțeles că nu mai e vreme de așteptat pentru că nu mai au nimic altceva de propus. Am ajuns la capăt, dacă vrem să-l salvăm pe bietul om, facem ECT ori nimic. François Samuelson, agentul meu și prieten de treizeci de ani încoace, a fost principalul interlocutor pe care l-a avut Nathalie în momentul acela și mi-a povestit prin ce ore de angoasă au trecut înainte de a spune într-un final: OK, dacă nu avem de ales, voi știți ce faceți, dați-i drumul. Acuma, chiar nu aveau de ales? M-aș fi făcut eu bine fără ECT? Cum m-aș fi făcut eu bine fără ECT? Cum ar fi arătat viața mea dacă, în loc să mă duc la Sainte-Anne și să mă trezesc de paisprezece ori la rând în fața îngrozitorului afiș al expoziției Dufy, aș fi plecat, în bucăți, dar aș fi plecat în Irak? Nu știu și n-am să știu niciodată. Nu știu niciodată ce s-ar fi întâmplat dacă am fi apucat-o pe cealaltă cale. Uneori îmi spun că pericolul și adrenalina mi-ar fi redat pofta de viață, alteori că alternativa nu era „ECT sau Irak", ci „ECT sau moartea": e ceea ce crede psihiatrul care a continuat să mă vadă de atunci încoace și în care am mare încredere. În secția pe care o conduce a văzut perindându-se destule depresii melancolice. Știe să evalueze riscul de suicid pe care îl estima, în cazul meu, foarte ridicat și, recitind paginile acestea, îmi dau eu însumi seama că nu găsesc cuvintele ca să fac realmente perceptibilă această „intolerabilă suferință morală" despre care vorbește fișa mea. Și nu

găsesc aceste cuvinte pentru că astăzi m-am desprins și m-am detașat prea mult ca să fiu în stare să-mi amintesc, să descriu, să numesc oroarea în care eram atunci cufundat și, cred eu, mai ales pentru că nu există cuvinte pentru așa ceva. Ceea ce povestesc eu pare oribil, dar era în realitate mult mai oribil, de o oroare inenarabilă, indescriptibilă, inomabilă și, cuvântul nu există, dar nu contează, îl născocesc eu: imemorabilă. Când nu mai ești acolo, nu-ți mai poți aminti *asta* — din fericire. Așa că, poate da, ECT mi-au salvat viața. Oricum ar fi, ameliorarea n-a fost spectaculoasă. De-a lungul întregului tratament, fișa mea de spitalizare vorbește despre *evoluție neliniară cu momente de ameliorare timică, fără clară reluare a elanului vital. Diminuări timice importante cu angoasă și gânduri negre* și *tulburări mnezice din ce în ce mai mari*. A, da, tulburări mnezice din ce în ce mai mari... Trebuie să vorbim despre aceste tulburări, hai să vorbim.

Tulburări mnezice din ce în ce mai mari

Aceste tulburări ale memoriei sunt, în experiența mea, marele și gravul efect secundar al ECT. Ți se spune că e trecător, că memoria revine, că, în cel mai rău caz, nu vizează decât perioada tratamentului, dar nu e adevărat. Scriu aceste pagini la trei ani după tratament, iar memoria mea e și acum tot într-un hal fără de hal. Întâmplarea face că am auzit, în urmă cu câteva zile, o reluare după *Chanson des vieux amants* de Jacques Brel a cântăreței americane Melody Gardot, reluare care mi-a plăcut atât de

mult, încât am încercat să aflu mai multe despre Melody Gardot, iar primul lucru pe care l-am citit e un interviu în care povestește următoarele: după un teribil accident suferă de o asemenea pierdere a memoriei de lungă și scurtă durată, încât fiecare zi începe ca o ascensiune a Everestului. Înainte de a se ridica din pat, e nevoită să adune cât mai multe amintiri accesibile și utile nu doar despre ceea ce trebuie să facă în orele de după și despre ce a făcut în ajun, ci și despre toată povestea ei și până despre propria identitate. Pentru ea, e un efort să-și amintească în fiecare dimineață numele, vârsta, principalele evenimente ale vieții sale. N-am ajuns chiar în punctul acesta, dar mi se întâmplă adesea să vorbesc cu un prieten fără să-mi amintesc ce ne-am spus în ajun, ba nici chiar dacă am vorbit în ajun. Mi-e întruna teamă ca ființele pe care le iubesc să nu mă creadă fie neglijent și absent, fie atins de un început de Alzheimer — ceea ce ar fi cu atât mai puțin neverosimil, de altfel, cu cât riscul de Alzheimer este, ca și acela de suicid, de douăzeci de ori mai mare decât media la bolnavii bipolari. Acuma, în fiecare nenorocire e și o parte bună, iar dacă distrugerea memoriei este o pagubă colaterală a electroșocurilor, aceasta a prezentat pentru mine și un avantaj, la fel de colateral și întru totul neașteptat, acela că m-am apucat să învăț versuri.

Învăț versuri

Într-o zi, la cantina de la Sainte-Anne unde venise să bea cu mine o ciocolată caldă, m-am plâns de tulburările

acestea mnezice prietenului meu Olivier Rubinstein, care mi-a spus: „Ar trebui să înveți poezii, ți-ar mai dezmorți neuronii". Olivier, care era foarte bun prieten cu Claude Lanzmann, vorbea mereu cu admirație despre extraordinarul său repertoriu poetic: știa pe dinafară mii de versuri franțuzești și nu rareori se întâmpla să declame, cu această emfază arogantă, răgușită, mânioasă, care îl făcea să fie magnific și odios în același timp, *Corabia beată*[13] sau *Booz adormit*[14]. În ceea ce mă privește, nu am fost niciodată un cititor de poezie. Ba m-am considerat, deși cu părere de rău, toată viața mea complet opac la poezie. Dar Olivier mi-a adus minunata antologie a poeziei franceze a lui Jean-François Revel, pe care o aveam de zeci de ani fără să o fi deschis vreodată, de pe vremea când îl întâlneam pe autorul acesteia împingându-și căruciorul umplut cu sticle de băutură la Codecul de la Paimpol, iar în acest îngrozitor de oribil moment, mi-a făcut viața mai suportabilă. E minunată, pentru că nu este un panou de onoare sau rezultatul unui consens, ci expresia unui gust anume, absolut independent, al unui om care, neascultându-și decât propria ureche, poate să nu păstreze decât un vers dintr-un poet arhicunoscut și, dimpotrivă, să rețină *tot* ce a lăsat Louise Labé. Am învățat mai apoi multe alte poeme, dar primul era tocmai acest sonet de Louise Labé — o alegere pe care, după tot ce tocmai am povestit, nu cred că e necesar să o justific:

---

[13] În original, *Le Bateau ivre*, de Arthur Rimbaud. (*N.r.*)

[14] În original, *Booz endormi*, poem de Victor Hugo, inspirat de *Cartea lui Rut*. (*N.r.*)

Trăiesc, mă sting; ard toată și mă-nec.
Îndur înghețț, când flăcări mă frământă,
Mi-e și prea dulce viața și prea cruntă;
Prin bucurie, chinuri se petrec.

Deodată râs și lacrimă încerc,
Și desfătarea mari dureri împlântă;
Ce am se pierde și-n vecie cântă;
Deodată mă usuc și-n floare trec.

Astfel mă mână Amor necurmat;
Și-atunci când cred că sufăr cel mai tare,
Pe negândite totu-i alinat.

Apoi când bucuria-i mai adâncă
Și mi-o închipui fără de-ncetare,
În suferința cea dintâi m-aruncă.[15]

Bună eficacitate tranzitorie...

Mă lasă să ies din Sainte-Anne la sfârșitul lui aprilie, fișa se termină cu următoarea constatare: *Bună eficacitate tranzitorie, dar recidive rapide.* Adevărul este că sunt mai bine, chiar mult mai bine, vreme de cel puțin trei luni. Medicația pare să aibă efect. Psihiatrii îmi dau voie să plec în Irak, unde reportajul nostru, al meu și al lui Lucas, va semăna mult cu prezentarea lui

[15] Traducere de Maria Banuș. (*N.t.*)

publicitară, mai precis cu orele de tihnită amorțeală pe care le-am petrecut, iarna de dinainte, la consulatul de pe calea Foch. La Bagdad, ca și la Paris, o să așteptăm în anticamere în canapele adânci și hidoase, bând din pahare mici un ceai foarte tare, foarte dulce, delicios, până când, după mai multe ceasuri de așteptare, să fim introduși în biroul unui înalt demnitar, ulema sau ayatolah, șiit sau sunnit, iar el să ne servească kilometri întregi de limbă de lemn politico-religioasă. Din înalt demnitar în înalt demnitar, ne plimbăm într-un jeep blindat printre zidurile de beton care înconjoară și protejează de atentate cu mașini-capcană toate clădirile din Bagdad și îl transformă într-un oraș complet izolat. Nicio amenințare tangibilă, niciun pericol manifest: în această privință, sunt un pic dezamăgit. N-o să găsim Coranul scris cu sânge. Urma i se pierde în faimoasa moschee cu minarete în formă de kalașnikoave, numită „mama tuturor bătăliilor", unde a fost expus până la transferarea lui într-un loc necunoscut, probabil în Arabia Saudită. Cum subiectul anchetei noastre s-a deplasat pe nesimțite de la Saddam la misteriosul său caligraf, care pare să se fi refugiat și el în Arabia Saudită, eu și Lucas ne gândim să ne ducem acolo ca să facem o continuare a reportajului și mai ales ca să regăsim amicala complicitate datorită căreia sejurul nostru într-un oraș atât de puțin agreabil ca Bagdadul a fost atât de agreabil — Irakul fiind totuși arhetipul a ceea ce Donald Trump, în limbajul lui pe șleau, numește *a shitty country*, o țară de căcat.

... *dar recidive rapide*

Vine vara, ne instalăm în frumoasa insulă Patmos unde avem o casă, la poalele mănăstirii cu hramul Sfântului Ioan — despre care se presupune că a scris aici Apocalipsa. În reprezentările mele de viață tihnită și de splendidă maturitate, Patmos joacă rolul Ithacăi, dar nici n-am pus bine piciorul pe insula de la care așteptam seninătate și alinătoare rutină, că ceva se petrece în mine, ceva care îmi scapă și mă sperie. Încerc la început să ascund acest ceva și mai ales să-l ascund față de mine. Toată lumea are parte de nori trecători, n-am de ce să-mi fac griji. Ba da, am de ce să-mi fac griji, iar îngrijorarea aceasta crește de la sine. Mi-e teamă că mi se întoarce nebunia. Mi-e teamă să nu fiu jucăria unui soi de monstru interior asupra căruia n-am nicio putere. Mi-e teamă ca un puseu brusc de agresivitate, care nu-mi e caracteristic, să nu anunțe o criză maniacală. Mi-e teamă de replica ei depresivă. Mi-e teamă de efectele subterane ale medicamentelor care mi-au fost prescrise și care, poate, mă schimbă fără ca eu să-mi dau seama. Armonia Patmosului, la care năzuisem atât de mult, începe să mă apese. Mă irită. Îmi plac vacanțele doar dacă muncesc, chiar și un pic. M-am obișnuit să mă duc, de cum răsare soarele, după un pic de yoga pe terasă, să scriu la singura cafenea deja deschisă din sat. Sunt singurul mușteriu. Când încep să vină și alții, ridic tabăra și trec pe la brutărie să cumpăr câteva brioșe și *pains au chocolat* pentru un mic dejun care se prelungește, ritmat de trezirile succesive, de ceainicele și de cafetierele umplute întruna la loc, aproape toată dimineața. Mi-au

plăcut ritualurile acestea vesele și destinse, mi-a plăcut că prietenii ni se adunau sub umbrar, mi-a plăcut să fiu gazda aceasta generoasă. Acum mă simt un străin la noi acasă, un străin febril și iritabil. Chiar dacă iau cu mine dosarul cu note despre yoga, nu mai am nimic de scris la cafenea, nu mai am nimic să-i spun patronului cafenelei cu care, de obicei, îmi place să stau la taclale, nimic să le spun prietenilor noștri. Nu mai am chef să recit nimănui toate versurile acestea de Ronsard sau de La Fontaine, de Apollinaire sau de Yves Bonnefoy, pe care m-am încăpățânat să le învăț cu speranța de a-mi jugula angoasa, dar care nu jugulează nimic.

Să las de-acum casă și grădină
Cu lucruri dragi, frumos meșteșugite,
Să-mi cânt, asemeni lebedei vestite,
Supremul imn la apa meandrină.

Din caier filele sunt descâlcite,
Eu partea mea trăit-o-am deplină...[16]

Nici că-mi mai pasă, astăzi, să-mi fac numele îndeajuns de însemnat. Tot ce a contat pentru mine, tot ce am visat, faimă și cămine, dragoste și înțelepciune, nici nu mai știu ce sunt. Pierd vremea — fie sunt apatic, fie nu stau în loc —, nu mai știu care mi-e locul. Am ajuns o fantomă la care prietenii se uită cu îngrijorare. E începutul a ceea ce se numește criza refugiaților. Nu se poate

[16] În Pierre de Ronsard, *Ultimele versuri, Antologie,* traducere de Alexandru Rally, apărută la Editura pentru Literatură Universală, București, 1967. (*N.t.*)

spune că auzim prea multe la Patmos, dar sute, mii de migranți din Afganistan, din Eritreea, din Somalia și mai ales din pârjolita Sirie a lui Bachar al-Assad vin puhoi în fiecare zi spre coastele grecești. Tihnitele insule ale Dodecanezului, la câteva ancabluri de Turcia, îi primesc în mod selectiv. Cele mai șic, așa cum este a noastră, sunt cruțate de ceea ce locuitorii și vilegiaturiștii consideră, de comun acord, dar fără să o spună prea tare, drept o urgie, cele mai puțin distinse, ca Leros sau Lesbos, îi preiau, mai mult decât li s-ar cuveni. Prietena noastră Laurence de Cambronne, care, înainte de a locui la Patmos șase luni pe an, era jurnalistă, își face din nou meseria, vreme de-un reportaj la Leros. Vine să ia cina acasă la noi, povestește, se entuziasmează, se indignează. Vorbește despre curajul migranților, despre indiferența unora, despre devotamentul celorlalți, despre o americancă, istoric de profesie, care a părăsit totul ca să facă acolo, ne spune ea, o treabă nemaipomenită. Ascultând-o, ni se face un pic rușine de nepăsarea noastră de fericiți ai lumii, îmbrăcați în veșminte de in alb șifonat cu eleganță și a căror ocupație de bază e să aleagă plaja zilei în funcție de tavernă și de vânt. Eu îmi spun că Bagdad mi-a prins bine și că, pe insula aceasta foarte apropiată pe care se întâmplă lucruri grave, destinul îmi oferă poate o a doua șansă de a scăpa de mine însumi. Și astfel cobor a doua zi de dimineață în port cu un rucsac cu câteva haine și dosarul cu note despre yoga și mă îmbarc, fără să știu că părăsesc pentru totdeauna această Ithacă a noastră, la bordul feribotului pentru Leros, unde mă așteaptă Frederica Mojave.

IV

Băieții

Frederica

Imposibil să o ratezi pe debarcader. E foarte înaltă, cel puțin un metru nouăzeci, voinică, cu o față colțuroasă și ingrată căreia i-am găsit pe dată ceva nobil. La vreo șaizeci de ani, cu o coamă de păr cărunt și des, poartă o rochie de un albastru-închis mult prea groasă pentru o insulă grecească în plină vară și mă întâmpină fără fasoane, fără să-mi propună să luăm loc la o masă ca să bem o cafea, fără nici măcar să întrebe ce mai face Laurence care ne-a făcut legătura. Atelierul de scriere pe care îl conduce începe într-o jumătate de oră, nu e vreme de pierdut. Aproape că alergăm, eu ținându-mă după ea, până la o firmă de închiriere de scutere. E primul lucru pe care îl faci pe o insulă grecească, închiriezi un scuter, batem rapid palma, dar sunt surprins că Frederica urcă în spatele meu. Locuiește în Leros tot anul și nu are un scuter? Nici mașină? Cum se descurcă? La întrebarea mea, îmi răspunde agasată: „Mă descurc", și iată-ne la drum, ea călăuzindu-mă. La prima vedere, Leros este foarte diferită de Patmos și de celelalte insule grecești pe care le cunosc. Casele nu sunt niște fotogenice îmbinări de cuburi albe cu obloane albastre, ci

niște vile cu o arhitectură modernistă, vestigii, așa cum aveam s-o aflu mai târziu, ale ocupației italiene din anii treizeci. Vilele acestea și-au pierdut strălucirea, au tencuiala crăpată, sunt înconjurate de grădini în paragină. Se văd și niște clădiri mari în stil neoclasic, care mărginesc piețe trasate cu compasul, prea vaste, prea circulare, prea goale, și care sub soarele de plumb te trimit cu gândul la picturile metafizice ale lui Giorgio De Chirico. Rădăcini enorme crapă asfaltul străzilor pe care dorm câini care poate nu sunt râioși, dar, dacă vrei să-i descrii, e adjectivul care-ți trece spontan prin minte. Probabil că Frederica mi-a perceput uimirea, de pe locul ei din spate se apleacă pe deasupra umărului meu: „Aici e Africa". Africa, poate, dar pe mine totul mă trimite mai degrabă cu gândul la San Clemente, insula aceea apropiată de Veneția care este toată o vastă casă de nebuni și despre care Raymond Depardon și Sophie Ristelhueber au realizat un documentar tulburător. Și tocmai trecem pe lângă spitalul psihiatric, un vast ansamblu pavilionar menit să primească demenții din tot Dodecanezul și din care cea mai mare parte este astăzi transformată în *hotspot*, adică în tabără de refugiați. De pe strada plină de praf se văd containere, sârmă ghimpată, polițiști. Niciun copac în acest colț de insulă, niciun pic de umbră. „Aici înăuntru sunt o mie de persoane", îmi strigă Frederica la ureche, „dar n-avem dreptul să intrăm." Când vii de pe eleganta și tihnita Patmos, imaginile acestea care sunt aproape niște imagini de război te surprind. Toate acestea nu îmi sunt prea clare, colapsul meu personal mi-a lăsat prea puțin timp pentru a urmări criza refugiaților, habar n-am

care este conținutul acordului semnat cu câteva luni mai devreme între Turcia și Uniunea Europeană. Am venit aici pentru că sunt în căutarea unui loc unde să mă duc când nu mai știu unde să mă duc și am impresia că l-am găsit.

La Pikpa

Ceea ce se numește Pikpa este o clădire impunătoare, tot de arhitectură mussoliniană, care era, ca multe alte clădiri de pe insulă, o dependință a spitalului psihiatric și care a fost afectată în grabă primirii migranților. Când pătrunzi în hol, îți spui că e un noroc relativ, dar un noroc să aterizezi mai degrabă aici decât în containerele și zăduful de dincolo de gratii din *hotspot*. Locul e curat, luminos, aerisit. Copii se joacă, râd, se aleargă. Tineri veniți de aproape de pretutindeni din Europa se ocupă de ei. Un *planning* afișat pe hol anunță cursuri de limbă (greacă, engleză, germană), de grădinărit, de gătit, de yoga și de *creative writing*, cel pe care-l ține Frederica. Cursul se desfășoară într-o sală de clasă transformată în dormitor pe care și-l împart cei patru elevi ai noștri. Paturi suprapuse, perdele înjghebate ca să le izoleze cât mai mult cu putință și, la mijloc, două mese lipite în jurul cărora ne așteaptă, așezați cuminți: patru adolescenți, îmbrăcați cu niște tricouri foarte curate și cu blugi — niciunul nu poartă pantaloni scurți, spre deosebire de trei pătrimi dintre oamenii de aici. Dormitorul e și el foarte curat, totul în bună

rânduială — poate pentru că sunt ei ordonați de felul lor, dar mai ales pentru că nu au multe lucruri. Frederica mă prezintă ca Emmanuel, un scriitor francez venit pentru a-și împărtăși competența — e chiar expresia ei: *to share his competence*. Spunând acestea, își răsucește brusc capul spre stânga, de parcă ar fi strigat-o cineva, de parcă ar fi încercat să vadă pe cineva sau ceva la stânga ei, dar nimeni n-a strigat-o, nu e nimeni la stânga ei. Când se întoarce din nou spre noi, fața îi rămâne câteva clipe neliniștită. Elevii ei par obișnuiți cu ticul acesta care o apucă adesea, poate o dată la fiecare cinci minute. O să mă obișnuiesc și eu repede. Ne cere tuturor să ne prezentăm fiecare la rândul lui. În jurul ei, în sensul acelor de ceasornic, stau Hamid, un băiat frumos care pare serios, afgan, șaptesprezece ani; Atiq, mai puțin frumos, dar cu chipul deschis, zâmbitor, afgan și el, tot șaptesprezece ani; Mohamed, care este pakistanez, mai ingrat, mai temător, șaisprezece ani; și în sfârșit Hassan, afgan, cel mai tânăr, cincisprezece ani. Frederica încheie turul mesei prezentându-se ea însăși, doar pentru mine, din moment ce lucrează cu cei patru băieți de mai multe săptămâni deja. „Frederica", spune ea, „dar lumea îmi spune fie Fred, fie Erica, tu alegi." Spun: „De acord, aleg Erica". Băieții se hlizesc, Erica la fel, întreb de ce, Atiq îmi explică atunci că el și Hamid au ales să-i spună Fred, în timp ce Mohamed și Hassan îi spun Erica, și că acest mic conflict, *this small conflict*, îi distrează mult: de parcă ar avea doi profesori în loc de unul, cu caractere diferite. Atiq mi se adresează direct. Mă privește, încearcă să-mi atragă atenția, e singurul care vorbește bine engleză. Erica adaugă că e americancă, că vine din Boise, Idaho,

unde era profesoară de istorie medievală, și că locuiește acum la Leros, unde își împărtășește și ea competențele. Nu vorbește decât engleza, nu grecește și cu atât mai puțin farsi pe care o vorbesc Hamid, Atiq și Hassan sau urdu pe care o vorbește Mohamed. De două luni de când sunt aici împreună, Atiq s-a apucat să-i învețe engleză pe ceilalți trei. Doar lui Hamid i-au fost cu adevărat de folos lecțiile acestea, astfel că amândoi fac pe interpreții pentru Mohamed și Hassan. Toți patru, îmi explică Hamid, s-au întâlnit în marea tabără de la Moria, de pe Lesbos, și se consideră norocoși că au fost trimiși împreună pe Leros. Împreună, formează o bandă, aproape o familie, și nimic altceva nu e mai prețios în timpul unei călătorii cum e a lor. Se pot baza unii pe alții, le e teamă să nu fie despărțiți. În același timp, adaugă Atiq, adresându-mi-se tot mie, știu prea bine că o să fie despărțiți și ar fi deja minunat dacă cel puțin doi dintre ei ar reuși să rămână împreună. Este emoționant și nemilos, la băiatul acesta de șaptesprezece ani, felul acesta de a nu-și face iluzii, conștiința aceasta că viața este o mașinărie care desparte. Emoționant și nemilos și faptul pe care-l ghicesc și pe care Erica mi-l va confirma: lui Atiq și Hamid le place mult de Mohamed și Hassan, dar, dacă există doi care trebuie să rămână împreună, care vor fi îndeajuns de șmecheri pentru a nu lăsa viața să-i separe, ei doi sunt aceia, păcat de ceilalți doi care sunt mai puțin înzestrați pentru supraviețuire. De-a lungul întregii ședințe, care va dura o oră și jumătate fără ca cineva să dea vreun semn de oboseală, îi observ pe amândoi: Hamid, remarcabil de frumos, cu trăsături fine, cu ochi negri catifelați și melancolici, Atiq, mai degrabă ingrat, cu fața răvășită

de acnee și, deja, promisiunea unei bărbii duble, dar charisma și vitalitatea sunt de partea lui, el e liderul natural, el e acela care va suci mințile fetelor, care, poate, le sucește deja mințile — nu, m-aș mira, cu siguranță că toți patru sunt virgini.

The night before I left

Frederica le-a cerut băieților să lucreze pe tema *The night before I left*: noaptea de dinaintea plecării mele. Cum era de așteptat, Atiq e primul care predă compunerea. A scris și imprimat în birourile de la Pikpa un text de două pagini pe care ni-l citește prevenindu-ne că nu va începe cu ultima noapte, ci cu penultima. Era la Quetta, în Pakistan, unde a fost crescut de mătușa sa și de bărbatul acesteia după moartea părinților lui, când era mic de tot. S-a dus să fumeze o narghilea cu prietenii: o seară simpatică, cu glume, cu prostii, era bine. Atiq e sociabil, pentru el e foarte important să aibă prieteni buni, băieți pe care se poate baza și care se pot baza pe el. S-a întors acasă destul de târziu, mătușă-sa și bărbatul mătușă-sii care ar fi trebuit să doarmă de multă vreme îl așteptau la intrarea în clădire. A crezut că-și făceau griji și că erau supărați pentru că se întorcea târziu și că aveau să-l certe, dar nu: îl așteptau ca să-i dea de veste că urma să plece spre Europa, peste două zile. Se înțeleseseră cu unchiul care locuiește și muncește ca bucătar în Belgia și care organizează și plătește călătoria. Nimeni nu i-a spus nimic lui Atiq despre învoiala aceasta. Au pus totul

la cale pe la spate, pentru binele lui, dar pe la spate, iar el se simte tras pe sfoară. O spune. Părinții adoptivi se fâstâcesc, de parcă n-ar fi prevăzut o asemenea reacție. A doua zi de dimineață, ultima lui dimineață în viața normală, mătușă-sa îi dă 50 dolari ca să-și cumpere niște haine pentru drum: blugi, tricouri. Pare să se aștepte ca suma să-l facă să înghită totul. E cu atât mai comod să cumpere toate acestea cu cât unchiul este administratorul marelui magazin deasupra căruia locuiește toată familia. Atiq coboară în magazin, se învârte un pic printre rafturi, dar e atât de trist, încât nu încearcă nimic, nu cumpără nimic. Se gândește o clipă să se ducă pe la toți prietenii lui, să-și ia rămas-bun de la fiecare, să folosească poate cei 50 dolari ca să-i invite pe toți la o ultimă seară așa cum au obiceiul să petreacă împreună, așa cum au petrecut una în ajun. Dar își spune că o asemenea seară o să fie îngrozitoare. Ar fi ușor, ar putea fi chiar vesel dacă ar ști că își va revedea prietenii, dar adevărul, cunoscut de toți, e că n-o să-i mai vadă fără îndoială niciodată, și-atunci ce să le spună? O să fie prea trist, e prea trist. Se mulțumește să se ducă la mormântul părinților săi, ca să le spună adio. Apoi povestește cina cu mătușă-sa și familia. Hrana are un gust ciudat, nu izbutește să mănânce. E foarte straniu, pentru că pare o seară oarecare, vorbesc despre lucruri normale, nu de plecarea lui, și totuși va pleca la 4 dimineața, la șaisprezece ani, pentru totdeauna. Mătușă-sa vine la el în cameră ca să-l ajute să-și facă bagajul. E un sac de sport, de obicei acolo își ține chestiile de tenis, cu coada rachetei afară. Joacă bine, se întreabă dacă o să ia racheta cu el. Când dă să o facă, mătușă-sa o scoate

din sac și o pune la loc în dulap, fără o vorbă. Se miră, e chiar nemulțumită că nu a cheltuit cei 50 dolari pe care i-i dăduse ca să-și cumpere haine. Pe de altă parte, are ce-i trebuie, 200 de dolari într-o borsetă. Trebuie să-și ia geaca de lână, spune mătușa, în anumite etape ale călătoriei o să fie frig. Când împăturește și bagă haina în sac, pe Atiq îl pufnește dintr-odată plânsul, un plâns de copil. Mătușă-sa nu-l ia în brațe, dar îi spune pe un ton foarte serios, de parcă ar vorbi cu un bărbat, Atiq își amintește cu precizie cuvintele ei: „Gata cu plânsul, băiete, în viață trebuie mereu să părăsim câte ceva, iar la sfârșit părăsim viața, așa că n-are niciun rost să plângi, nu plânge". Atiq petrece orele care-i rămân rătăcind prin casa copilăriei sale, împingând ușile camerelor care nu mai au aspectul lor normal. Se simte, am notat rafala de adjective, *confused/sad/angry/lonely*. Nu mai e casa lui, ci deja casa așa cum o să fie mâine, casa din care va fi plecat, casa fără el. După ce a spus toate acestea, Atiq tace, dându-ne de înțeles că povestirea s-a încheiat. Erica își scrântește gâtul ca să vadă, cât mai departe cu putință, ce se întâmplă la stânga ei. Când se întoarce spre noi, șoptește: „E groaznic... Un necaz atât de mare... Atât de mare..." Felul ei de a rosti cuvintele acestea sună just, emoția ei sună just și simt un adevărat elan de simpatie spre ea. Atunci, Atiq arată spre Hassan, cel a cărui voce n-am auzit-o decât atunci când l-am întrebat cum îl cheamă, și spune: „A fost groaznic, dar pentru Hassan a fost încă și mai rău. Pentru că el nu avea pe nimeni de la care să-și ia rămas-bun. Nimeni care să-l ajute să-și facă bagajul". După vorbele acestea se lasă tăcerea. Hassan se uită, neliniștit, la Atiq. Înțelege că a vorbit despre el,

dar nu și ce a spus. Hamid e cel care se apleacă și-i traduce. Atunci, Hassan se ia cu mâinile de cap și începe să se dea cu el de masă, gemând îndelung. Suntem toți îngroziți, dar Erica, aflată lângă el, îl apucă pe după umeri, îl îmbrățișează, începe să-l legene și să-i domolească hohotele de plâns spunându-i: „Hassan, Hassan, aici sunt, aici suntem, suntem împreună, suntem ca o mică familie, ați fost, toți, atât de curajoși, sunteți toți atât de curajoși..." Ne apucăm atunci, toți, să-l atingem pe Hassan ca să-l alinăm, care pe umăr, care pe braț, eu îmi trec mâna prin părul lui, un gest de o intimitate foarte neobișnuită, dar care a venit firesc și mi s-a părut în clipa aceea întru totul normal.

Michael Haneke

Prânzul, pe care-l mâncăm în curtea de recreație, constă din niște orez cu carne de pui, servit în barchete de aluminiu. Atmosfera e destul de veselă. Copiii joacă fotbal sau șotron — a trecut mult timp, așa mi se pare, de când nu am mai văzut copii sărind șotronul. Voluntarii arată ca monitorii din taberele de vacanță. Două gemene italiene, drăguțe. O irlandeză anorexică, tatuată din cap până-n picioare, îi învață pe copii să confecționeze bijuterii fantezie din agrafe de birou sau umerașe din sârmă de fier, iar o micuță eritreeană mi le arată pe ale sale, cu un zâmbet care ar putea sluji la definirea cuvântului „radios". Toți sunt tineri, cu excepția unui cuplu de austrieci, el chior, cu un zâmbet la fel de frumos, tipul

evanghelic, ea corpolentă, afectuoasă, vorbind prea tare. Până să iasă la pensie, amândoi erau arheologi și declară râzând, ca o poantă bună repetată de multe ori, că vorbesc prost greaca modernă, dar curent greaca veche și că, spre deosebire de ceea ce s-ar putea crede, te poți descurca destul de bine așa. Cea mai mare parte a carierei lor pe teren au făcut-o în Siria și-și consacră o parte a vacanței acestui voluntariat umanitarist ca să răsplătească puțin magnifica ospitalitate cu care i-au copleșit sirienii. Ea, Elfriede, îmi explică țipând cât de impresionată este de devotamentul grecilor și cât de rușine îi este pentru țara ei care nu-și respectă nici măcar angajamentul de a primi 37 500 de refugiați, cifră pe care o consideră obscen de mică. În timp ce o ascult din ce în ce mai distrat cum își continuă tirada despre politicile de imigrare ale țărilor-gazdă și cea care hotărăște, deasupra lor, Uniunea Europeană, îl observ cu coada ochiului pe bărbatu-său, evanghelicul Moritz, așezat la o măsuță de școală primară, sub un copac, cu un copil de șase sau șapte ani pe care îl ajută să deseneze. Copilul, despre care voi afla mai apoi că e sirian și că îl cheamă Elias, refuză să pună la loc capacul de la carioca pe care tocmai a folosit-o și îl lasă să cadă pe jos. Moritz îi spune că el nu se grăbește deloc, că dacă vrea să lase capacul să cadă, foarte bine, o să-l silească să-l ia de pe jos de o sută de ori, la nevoie, de o mie de ori. O spune cu o voce calmă, dar din ce în ce mai seacă și mai amenințătoare, și e greu să-ți dai seama dacă e un joc care îl amuză pe copil sau o manifestare de sadică rigiditate care ar putea fi o scenă dintr-un film de Michael Haneke.

Fotografia mea de profil

E ușor să găsești unde să stai în insulele grecești, nu am rezervat nimic și, când o întreb pe Erica dacă are să-mi recomande vreo adresă, îmi răspunde, cu obișnuita ei bruschețe, că n-am decât să vin să stau la ea: are o casă mare, o cameră pentru oaspeți, o să fie mai simplu pentru munca pe care o avem de făcut. Situată dincolo de portul unde am debarcat, destul de departe de mare, casa Ericăi nu este nici un cub alb și albastru, nici un specimen de arhitectură fascistă, ci o construcție din anii șaptezeci, conformă gustului mic-burghezilor greci din perioada aceea, adică urâtă. Doar camera ei, la etaj, se bucură de vedere la port și de o bucățică de mare albastră. Salonul de la parter nu dă spre nimic și e aproape gol, cât despre camera de oaspeți pe care am s-o ocup, e o cameră pentru copii transformată în debara, cu un pat mic de tot de o persoană și cu maldăre de cutii nedesfăcute. În cinci minute aș fi găsit spre port o cameră de zece ori mai plăcută, dar e prea târziu ca să mă răzgândesc, Erica îmi întinde deja niște lenjerie de pat din seturi diferite, un prosop uzat, și-mi propune o cafea pe care o

bem pe terasă, tot fără nicio vedere, căci e construită în spatele casei. Mi-a propus să fac și un duș, pe care l-am refuzat, deși, pe căldura aceasta, nimeni nu ratează prilejul de a se spăla, mai ales după o călătorie și o zi plină, dar mă încearcă zilele acestea o posomorâtă plăcere de a marina în tulburata mea sudoare și în hainele lipicioase. M-am apucat iarăși de fumat și, când fumez, e ca atunci când beau: mult. Suntem încă zdruncinați de ședință, de povestirea lui Atiq și mai ales de violența cu care a dezvăluit sărăcia lui Hassan. Hassan nu are nimic. E singur, singurel. E cel mai tânăr din grup, singurul care nu are un smartphone, ceea ce, în condițiile lor de trai, e cel mai rău lucru care se poate întâmpla. Ceilalți au cel puțin acest mijloc de a comunica, tot ce au ei pe lumea aceasta se află în memoria telefonului lor, pierderea lui echivalează cu o catastrofă. Sunt foarte activi pe Facebook, unde Erica îi urmărește zi de zi. Îmi arată pe telefonul ei câteva dintre postările lor. Atiq: „Știi care-i diferența între *like* și *love*? Dacă tu *like* o floare, o culegi. Dacă o *love*, o uzi. Cine a înțeles chestia asta a înțeles viața". Mă întreb dacă nu e cumva o frază cunoscută, de genul: „Vrei să hrănești pe cineva într-o zi? Dă-i un pește. Vrei să-l hrănești toată viața lui? Învață-l să pescuiască" sau dacă e născocită de Atiq. Eu nu o știu, Erica nu o știe. O postare a lui Hamid, acum, în comentariu la un selfie în care este de o impresionantă frumusețe, frumusețea lui Alain Delon tânăr, nu exagerez: „În spatele zâmbetului meu, inima îmi sângerează, chipul acesta pe care îl vedeți e al unui băiat pierdut". Hamid a postat, cu trei săptămâni mai devreme, și câteva fotografii cu

el pe un pat de spital și cu brațul crestat în urma unei tentative de sinucidere cu o lamă de ras. Până și Atiq, care pare atât de pozitiv, de dinamic, are teribile accese de descurajare. Toți au, se simt toți atât de singuri pe lume că, într-o clipă sau alta, le trece prin minte că nu mai merită să lupte, că mai bine mor. Erica mă întreabă dacă am un cont Facebook. Da, tocmai mi-am creat unul, Laurence îmi spusese că era indispensabil dacă urma să am de-a face cu refugiați. Fiica mea Jeanne, care avea atunci zece ani, mi-a dat o mână de ajutor și, chiar dacă în ziua aceea nu eram în mare formă, a pufnit-o un râs nebun când mi s-a cerut să pun o „fotografie de profil", iar eu m-am întors într-o parte ca ea să mă fotografieze. Îi povestesc întâmplarea Ericăi și, pentru că tot m-am apucat să fiu hâtru, continuu cu o pățanie de același soi, cea a instructorului meu de yoga, Toni, care a cerut în timpul unui curs: „Strângeți pulpele", iar unul dintre noi s-a aplecat ca să-și apuce cu ambele mâini pulpele, ceilalți au râs din toată inima, pentru că, bineînțeles, nici nu se punea problema să facem acel lucru literal și rustic, ci să strângem pulpele *dinăuntru*, în minte. Întâmplarea mi se părea foarte caraghioasă când am început-o, dar, ajungând la capăt, cu vreo treizeci de secunde mai târziu, am impresia nu doar că e un fiasco, dar că îmi expun decăderea psihică la fel de implacabil cum Atiq a revelat sărăcia aproape metafizică a lui Hassan. În loc să mă privească cu consternare, Erica râde și ea din toată inima, un râs care o eliberează brusc de veșnica ei tensiune, și mă întreabă ce fel de yoga practic. Iyengar? Ea face Ashtanga, iar dacă vreau să practic, are un covor pe

care mi-l poate împrumuta. Un covor de yoga pentru doi, un scuter pentru doi: eu și Erica suntem deja pe cale de a deveni un cuplu.

Meditație toxică

E oare meditația posibilă cu un ghem de angoasă în plex, cu două pachete de țigări trase cu înfrigurare zi de zi în plămâni și cu conștiința traversată de un flux neîntrerupt de gânduri toxice: părere de rău, remușcare, teamă de abandon? Când nu există nicăieri niciun adăpost și când ești lăsat pe de-a-ntregul în voia a ceea ce e mai rău în tine? Încerc totuși, la vremea siestei, în camera de copil a Ericăi. Cu obloanele trase, aud sunetele tihnite de afară, o măturăpe care cineva o folosește fără să se grăbească, un clipocit de ape menajere, mieunatul unei pisici, păcăneala unui scuter în depărtare, bâzâitul, foarte aproape, al unui frigider. Încerc să-mi îndrept atenția asupra lor și asupra zgomotului firav al respirației care-mi trece prin nări: neregulat, răgușit, opresat. Încerc să nu mă mișc, să stau complet nemișcat. Nemișcarea e o treabă grea. Chiar atunci când nu-ți dai seama, chiar atunci când e imperceptibil, de fapt te miști întruna — nu cu mult mai puțin decât oamenii aceia, atât de enervanți, care, când se așază picior peste picior, își agită fără încetare piciorul rămas în aer. Să nu te miști deloc cere o mare concentrare. Ca să reușesc, mă ajut de o tehnică din yoga: împinsul a ceea ce e în afară înăuntru, iar a ceea ce e înăuntru, în afară. Pielea

spre mușchi, mușchii spre oase, oasele spre măduva lor. Și invers: măduva spre suprafața osului, osul spre mușchi, mușchiul spre piele. Expansiune și retractare, în același timp. Mișcare centrifugă și mișcare centripetă, în același timp. Untul și banii de pe unt. Chiar dacă e nevoie, când e vorba despre măduvă, să dau dovadă de un pic de imaginație, reușesc în felul acesta să mă prind pe mine însumi în menghină și, astfel întemnițat, să mă împiedic să mă ridic ca să fumez încă o țigară care este simptomul și totodată hrana angoasei mele. Nu se poate spune că, chiar și imobilizat, dorința aceasta scade ori că gândurile toxice se calmează ori că angoasa e mai puțin intensă. Nu se poate spune că văd totul mai limpede. Nu se poate spune că mă detașez de toată această suferință. Nu se poate spune nimic din toate acestea și când îmi trece prin minte frumoasa serie de definiții pe care mă gândeam să le înșirui de-a lungul eseului meu subtil și hazliu despre yoga, acestea nu mă fac să zâmbesc și cu atât mai puțin să zâmbesc subtil, ci să rânjesc cu amărăciune. Și totuși, așezându-mă în lotus vreme de o jumătate de oră așa cum tocmai am făcut-o în camera Ericăi, am senzația nu de ușurare, ci totuși de ocrotire. Dacă îngrozitorul du-te-vino al gândurilor nu se întrerupe, atunci măcar cel al gesturilor se oprește puțin. Toată chestia nu-mi face mult bine, ci doar un pic, un pic de tot. Știu că o să-mi întind picioarele doar ca să mă duc să iau o țigară, să consult febril tableta, să scriu un e-mail care, sub pretextul de a le clarifica, nu va face decât să înrăutățească lucrurile, așa ca prelungesc momentul care precedă această derută programată. Mai aștept un pic. Mai rămân încă un pic la adăpost.

Nimic în cămară

Înainte de asfințit, Erica bate la ușă și mă întreabă dacă nu vreau să beau un pahar pe terasă. Răspunsul fiind da, trebuie să o însoțesc să cumpere câte ceva de la magazinul din colț. Înțeleg că de acum încolo o să facem totul împreună. Cumpărăturile sunt sumare: o sticlă de vin alb, niște măsline, o punguță de fistic. E o imagine de o rară tristețe o casă în care nu e nimic dinainte, nu tu o sticlă pusă la rece, nu tu un pachet de biscuiți în cămară: exact contrariul unei case bine întreținute unde locuiește o familie, unde frigiderul e plin, unde ești întotdeauna gata să primești niște prieteni în jurul unei oale cu paste improvizate. Trăiesc de ani întregi într-o asemenea casă, n-am altă treabă decât să mă expulzez de-acolo eu însumi și mă văd cu groază locuind în curând într-o versiune în cel mai bun caz un pic mai confortabilă a casei acesteia în care Erica spune plină de curaj că se simte bine, dar care duhnește a cea mai nemiloasă singurătate și pe care, chiar și în miezul verii, o ghicești glacială încă din septembrie. Deși capacitățile mele de a mă interesa de semenul meu sunt extrem de reduse în momentul acesta, Erica mă intrigă. Cum de a ajuns aici? Care e povestea? Îi pun întrebarea frontal, destupând sticla de vin alb. Ea așteaptă să umplu paharele, îl ridică pe al său în sănătatea mea și răspunde la fel de frontal: „Fiasco în amor, povestea vieții mele". Pe scurt: tocmai ieșise la pensie din postul de profesor de istorie medievală de la facultatea din Boise, Idaho, când a întâlnit, în timpul unei călătorii la Amsterdam, un basist olandez de jazz de

care s-a îndrăgostit — amor atât de reciproc, din câte se părea, că a adus-o la Leros unde, după câteva săptămâni, au cumpărat împreună casa aceasta. Aveau de gând să locuiască aici șase luni pe an și celelalte șase luni la Amsterdam, ar fi putut să fie o viață minunată, dar n-au stat împreună nici la Leros, nici la Amsterdam, căci basistul olandez s-a cărat fără să-i dea de veste cu o altă femeie și cere acum fie să vândă casa, fie ca Erica să-i cumpere partea, lucru pentru care ea nu are bani. Punctul acesta mă miră un pic, căci jumătate dintr-o casă atât de puțin atrăgătoare, departe de mare, pe o insulă care nu prea atrage turiștii, n-are cum să nu fie, din punctul meu de vedere, accesibilă unei pensii de universitar american. Oricare ar fi explicația financiară a inconfortului său, Erica e prinsă în capcana acestei insule unde nu cunoaște pe nimeni și unde nu se poate deplasa decât în taxi, pentru că nu știe să conducă un scuter și îi e frică să învețe. Iată cum devine cineva, rezumă ea cu un umor viguros, voluntarul ideal, care își îneacă iubirea înșelată în altruism.

A subtle flavour of asshole

Când sticla e goală, ne ducem să cinăm într-o tavernă din port. S-a stârnit vântul, acest *meltem* sălbatic care este versiunea grecească a mistralului francez. Ne umple de nisip farfuriile cu pește la grătar, răstoarnă mesele și suflă atât de tare, încât ne e greu să ne auzim, dar, în seara aceasta, Erica are chef de vorbă. Ascult

cum pot eu mai bine ce se chinuiește ea să-mi explice despre fabricarea vinului retsina pe care îl bem, porcăriile chimice care sunt adăugate astăzi în toate vinurile, chiar și în cele mai vestite, paguba pe care le-a adus-o marilor vinuri de Bordeaux dictatura enologului englez Robert Parker... Această competență aproape integristă nu prea se potrivește cu ceea ce observ în legătură cu modul ei de a bea vin, foarte apropiat de al meu: nu ne pasă deloc de calitate, ne mulțumim cu orice poșircă, singurul lucru care contează e beția. În stil rusesc. O fac să râdă, cu un râs care, în cazul ei, probabil că este transgresiv într-un mod agreabil, când îi explic cu ardoare că pe mine enologia mă scârbește și că mi-e silă de oamenii care, așa cum zic ei, *degustă* vinul și îl învârt îndelung în niște pahare uriașe înainte de a-i găsi nuanțe forestiere sau o gingașă aromă de găoază. Chiar așa am spus, *a subtle flavour of asshole*, în străfundurile disperării mele eram destul de vesel în noaptea aceea. După ce am comandat încă o sticlă de vin alb, a treia din seara aceea, Erica îmi pune o întrebare care mă surprinde și mă amuză: dacă am fi vorbit în franceză, în locul anglo-saxonului *you*, ne-am spune mai degrabă *tu* sau *dumneavoastră*? Îi răspund că, după părerea mea, am fi în chiar momentul acesta, la masa aceasta, pe cale de a ne hotărî să trecem de la *dumneavoastră* la *tu*. Vine și sticla, ne umplu paharele, ciocnim în cinstea tutuirii și a începutului nostru de prietenie. Erica crede că e păcat că această distincție între *tu* și *dumneavoastră* nu există în engleză. Crede că faptul acesta spune ceva despre oameni, preferința pentru tutuire sau folosirea persoanei a doua plural. E aceeași diferență, adaugă ea

fără ca raportul să-mi fie foarte clar, între oamenii care înoată paralel cu plaja și cei care înoată perpendicular pe plajă, spre larg. „Eu", îmi zice ea, „înot spre larg." După o clipă de gândire, spun că și eu, iar ea dă din cap, satisfăcută: chestia nu o miră. Am impresia că am reușit la un examen: dacă aș fi înotat paralel cu țărmul, între mine și Erica totul s-ar fi terminat. Mai sunt, continuă ea, și oamenii care sting lumina când ies dintr-o încăpere și cei care nu o fac, oamenii care iau liftul ca să coboare și cei cărora nici nu le trece prin minte că altcineva ar putea s-o facă, oamenii care le dau de pomană cerșetorilor și cei care nu dau, oamenii care, dacă pun mâna pe jurnalul intim al persoanei pe care o iubesc, cedează tentației de a citi și cei care nu cedează, oamenii care se comportă la fel sau nu după cum există sau nu un martor. Această distincție mă frapează, așa cum frapează uneori o evidență a cărei evidență nu ai remarcat-o până atunci. Nu am citit Kant, dar, după puținul pe care-l știu, ar putea fi din Kant: să acționezi în același fel când există un martor și când nu te vede nimeni mi se pare a fi criteriul absolut al moralei. Suntem amândoi de acord în privința aceasta, mulțumiți că suntem de acord, hotărât lucru, suntem de acord în multe privințe și, cât a durat cina, vorbind foarte tare ca să ne auzim, ne distrăm mult prelungind lista hotarelor care despart omenirea în două: cei care văd paharul mai degrabă gol și cei care îl văd mai degrabă plin, cei care votează cu democrații și cei care votează cu republicanii, cei care îl preferă pe Dostoievki și cei care îl preferă pe Tolstoi — în versiune franceză, Voltaire și Rousseau, în versiune americană, Faulkner și Hemingway —, cei care, într-o

bucătărie care nu e a lor, găsesc singuri unde sunt puse lucrurile și încep imediat, fără să scoată o vorbă, să dea o mână de ajutor și cei care, cu brațele atârnând, întreabă fără convingere: „Pot să te ajut?" — mărturisesc că fac parte din a doua categorie. Și, că tot ne-am pornit, o întreb dacă cunoaște polii *yin* și *yan* care sunt miezul gândirii chinezești. Nu cine știe ce, un pic mai mult totuși decât jurnalistul care mi-a luat un interviu despre yoga și, după ce i-am dat câteva exemple evidente ca veșnicele zi/noapte, cald/rece, atac/apărare, activ/pasiv, inspirație/expirație, par/impar, ne apucăm să căutăm dintre cele mai neașteptate. Erica a priceput repede principiul jocului, din moment ce prima sa propunere, odată stabilit că golul este *yin* și plinul este *yang*, e că pula e *yang* și pizda e *yin* — așa traduc eu, îmi amintesc vag că ea spunea *penis* și *vagina*, două cuvinte pe care eu nu le utilizez decât cu greu. Pipi e *yin*, continuăm noi, iar caca, *yang*, cititul e *yin*, iar scrisul, *yang*, poezia e *yin*, iar proza, *yang*, ceea ce se desfășoară în timp e *yin*, iar ceea ce se desfășoară în spațiu e *yang*, muzica e, prin urmare, *yin*, iar pictura, *yang*. Pe dos e *yin*, pe față e *yang*, înapoi e *yin*, înainte e *yang*, jumătate e *yin*, întregul e *yang* — eu o scot pe aceasta din urmă, doar ca să pomenesc sclipitoarea frază a lui Hesiod pe care, bineînțeles, o știu de la Hervé: „Jumătate e mai bine decât totul". Sclipitoarea frază a lui Hesiod o epatează pe Erica, care o repetă cu respect: *Half is better than all...*, și e rândul meu să fiu uluit când replică spunând că a pierde e *yin* și a câștiga e *yang*, dar că a pierde e cea mai bună modalitate de a câștiga — „Ce ne mai convine și ție, și mie să credem așa, nu?" La fiecare patru

sau cinci minute, Erica își răsucește gâtul ca să-și caute cuvintele în partea stângă, cât de departe poate ea, iar din una dintre aceste expediții din spate se întoarce cu această diferență terminală între două soiuri de omenire: cei care se numesc Fred și cei care se numesc Erica. De ce am ales mai degrabă Erica decât Fred, am înțeles prea bine că faptul acesta spunea mult despre mine, dar sunt silit să mărturisesc că nu am răspunsul.

Poloneza eroică

Când ne întoarcem acasă, dar nu fără să fi cumpărat o a patra sticlă la tavernă, vântul bate prea tare ca să ne punem pe terasă, ne retragem așadar în salonul fără ferestre. În timp ce destup ultima noastră sticlă întrebându-mă dacă n-ar fi fost înțelept să cumpărăm mai degrabă două, Erica scotocește prin colecția sa de CD-uri și strecoară unul în enormul și pârâitorul ei *ghetto blaster*. Pian. Bubuit de arpegii. Fără să știu, din păcate, nici s-o interpretez, nici s-o citesc, îmi place muzica și o cunosc destul de bine. Când ascult France Musique, ceea ce mi se întâmplă mai ales în mașină, sunt mândru ca un copil când identific încă de la primele măsuri cele mai multe dintre operele difuzate. Erica se uită la mine de sus, nerăbdătoare, imperioasă, de parcă mi-ar cunoaște talentul acesta de societate și mi-ar lansa o provocare la care răspund cu brio: Chopin, cea mai celebră *Poloneză* a lui Chopin, *Poloneza* numită „eroică". Cucerită, Erica e fericită la culme. Această enormă structură epică nu

este, la drept vorbind, opera lui Chopin pe care o prefer, nici de departe, dar în seara aceasta sunt uluit de măreția, de splendoarea ei și îi mulțumesc cu efuziune Ericăi pentru că a pus tocmai bucata aceasta, tocmai în clipa aceasta: nimic nu putea să se potrivească mai bine. Întreb cine interpretează: Vladimir Horowitz, îmi spune cu la fel de multă mândrie de parcă ar face-o chiar ea și este o interpretare de o nebunească, diabolică virtuozitate. Când o auzi, visezi să fii în locul lui, visezi să declanșezi cu cele zece degete ale tale aceste cataclisme sonore întrerupte de momente de elegiacă reverie. Îl ascultăm, în picioare, amândoi în mijlocul salonului. Erica știe bucata pe dinafară, mă previne, cu multe gesturi și mimici, când se apropie pasajele ei preferate, cele care o înfioară și o duc la extaz, iar eu mă întreb cum am făcut, iubindu-l pe Chopin așa cum îl iubesc, de nu i-am dat atenția cuvenită *Polonezei eroice*, cu incredibila sa putere ritmică, cu somptuoasele sale crescendouri de octave, cu întoarcerile de fiecare dată mai grandioase ale temei principale, cu primul *intermezzo* care este un soi de cavalcadă fantastică și cu al doilea care seamănă cu o ghirlandă desfășurată cu grație, Chopin pur, eliberat de gravitație, fermecat. Când bucata s-a terminat, fără să-mi ceară părerea, dar nu are nevoie să-mi ceară părerea, Erica o pune iar, de la capăt, iar a doua oară aud mai bine ceea ce prima oară se prăbușise peste mine ca un Steinway aruncat de la etajul al zecelea. Entuziasmată de entuziasmul meu, Erica mă apucă de braț și îmi zice: „Ascultă, ascultă, nota aceasta mică, aici!" Și, da, odată ce ai auzit-o, nu mai ai decât o dorință, s-o auzi din nou, nota aceasta mică despre care pot să vă spun acum

că nu știam atunci că e un re becar, mică notă suspendată pe cer, singură, fragilă, stea îndepărtată de la care pornind se va desfășura miraculos ghirlanda. Ascultăm cum se desfășoară ghirlanda pe care, e atât de evident, Chopin o iubește nespus și pe care n-are chef s-o părăsească, așa că o ia de la capăt, reia melodia un pic mai sus, o înfrumusețează și mai mult cu triluri și ai vrea să dureze pentru totdeauna, dar știi că tema principală, marea temă eroică, se va întoarce și va fi încă și mai frumoasă, încă și mai juisivă, dacă așa ceva este cu putință, iar când tema se întoarce, *maestoso*, bucuria noastră, a mea și a Ericăi, ajungând la culme, mă apuc să fac gesturi mari cu brațele și, deși mă văd în clipa aceasta ca un amestec de Horowitz și Karajan, gesticulațiile mele probabil că amintesc mai cu seamă de Boris Elțîn când, beat criță în timpul unei ceremonii unde era invitatul lui Helmut Kohl, s-a îndreptat clătinându-se spre orchestra militară, i-a luat bagheta dirijorului și a început să se unduiască așa, ridiculizându-și imensa majoritate a compatrioților în ciuda indulgenței acestora pentru tot ceea ce are legătură cu alcoolismul. Eu și Erica dansăm acum în salon, dacă se poate numi dans amestecul acesta de legănat de urs și de mișcări de tai chi la care mă dedau și care o fac literalmente să râdă cu lacrimi. Când muzica vibrează în ea și când dansează, la fel de rău și la fel de ostentativ ca și mine, Erica nu mai are niciun tic. Expansiv ca întotdeauna după ce am băut, îi repet cu o voce cleioasă că suntem de-acum înainte prieteni, căci ești neapărat prieten, prieten foarte bun cu cineva când, în disperarea cea mai cruntă, ai ascultat împreună *Poloneza nr. 6*, numită „eroica". De cum

s-a terminat, Erica o pune iarăși de la capăt. Există și alte opere magnifice în acest pachet de două CD-uri de Vladimir Horowitz, mai cu seamă minunatele sonate ale lui Scarlatti, Erica are și alte CD-uri, nu multe de altfel, vreo jumătate de duzină, dar în noaptea aceasta *Poloneza eroică* ne este de ajuns, toată muzica lumii se rezumă la *Poloneza* aceasta care, în interpretarea lui Horowitz, durează 6 minute și 15 secunde și pe care probabil că am ascultat-o de vreo cincisprezece sau douăzeci de ori fără întrerupere. Am continuat să dansăm amândoi pe muzica aceasta care este totuși orice, dar nu de dans, ne-am contorsionat amândoi de bucurie și de extaz când pianul se scutură printre stele, când, fără să-și piardă elanul vitezei, își îngăduie beția de a încetini și, într-o asemenea stare de euforie împărtășită, firește că s-a pus problema să ne culcăm împreună. Bine am făcut că nu am făcut-o, lucru în privința căruia nu încape nicio îndoială, dar nu-mi mai amintesc cum și mulțumită cui greșeala aceasta a fost evitată. Nu contează, eu și Erica am făcut, într-un anumit fel, dragoste în noaptea aceea.

Răsucind de două ori cheia

Mă trezesc la 3 noaptea, cu gâtul uscat, cu capul gata să-mi plesnească, ros de angoasă și știind că voi plăti foarte scump momentul acesta de euforie. Mă duc la bucătărie să beau apă, litri de apă de la robinet, și în van caut niște aspirină în dulăpiorul cu medicamente. Din fericire, la parter e o toaletă, pe care o folosesc, dar singura baie e la etaj, alături de camera Ericăi, de fapt *în* camera Ericăi, și mă gândesc că trebuie neapărat să plec, să-mi găsesc o cameră în oraș — ceea ce, până la urmă, nu am făcut, am rămas aproape două luni la Erica. Sigur fiind că n-am să adorm la loc, mă hotărăsc să mă duc să mă plimb pe-afară. Să merg pe străzile pustii, la întâmplare. Îmi place mult să merg la întâmplare, cât la mai întâmplare cu putință, încercând să mă pierd, dar adevărul e că nu e simplu să te pierzi în satul acesta unde, chiar dacă întorci spatele mării, după zece minute dai fatalmente peste port. Când vreau să deschid ușa de la intrare, mă așteaptă o surpriză: e încuiată. Încuiată pe dinăuntru, cu o cheie pe care cineva a scos-o, acest „cineva" fiind necesarmente Erica. De ce? Chiar și o femeie singură și un pic paranoică, care

are obiceiul de a încuia răsucind o dată cheia înainte de a se duce la culcare, lasă cheia în broască. La parter nu sunt decât două ferestre, cea de la camera mea și cea de la bucătărie, amândouă cu gratii, ceea ce, la sosire, mi s-a părut destul de înfricoșător. Să fi luat oare Erica cheia cu ea în cameră? Să mă fi încuiat dinadins? Oscilez între furie, repetarea reproșurilor cu care am s-o copleșesc câteva ore mai târziu și curiozitatea indiferentă pe care o inspiră un comportament indescifrabil. Ce să fac cât aștept dimineața? Nu am curajul unei ședințe de yoga ori de meditație. N-am adus cu mine nicio carte, dar pe o etajeră sunt vreo cincisprezece, pe care le examinez. Spre deosebire de discuri, care reflectă cu adevărat gustul Ericăi, atât de potrivit cu al meu, aceste cărți nu spun nimic despre ea, probabil că erau deja pe etajeră când s-a mutat aici: aliniere eteroclită de *paperbacks* în mai multe limbi, un bestseller de spionaj de Tom Clancy, *Bărbații sunt de pe Marte, femeile sunt de pe Venus*[17], un ghid *Lonely Planet* perimat, nici măcar despre Grecia, ci despre sultanatul Omanului... Ah! poate că al ei este acest manual de meditație *mindfulness*... La capătul rândului mă așteaptă o altă surpriză, dar enormă: o ediție obosită, în engleză, a volumului de nuvele de George Langelaan, *The Fly and other stories*. Am citit-o adolescent fiind și nu am uitat niciodată această carte care a apărut în franceză cu titlul *Nouvelles de l'antimonde*, într-o colecție ieftină de romane fantastice și de science-fiction, Marabout, al cărei catalog

[17] Volum de John Gray, apărut în limba română la editura Vremea, în 2006, în traducerea lui Nicolae Damaschin. (*N.r.*)

întreg îl știu și astăzi pe de rost: nimic altceva nu a contat la fel de mult în formarea gustului meu ca aceste cărți. Pe ultima pagină figurează o scurtă prezentare a autorului, însoțită de o fotografie, iar informațiile acestea mă pun pe gânduri. În afara activității sale, foarte ocazionale, de autor de ficțiune, George Langelaan a fost în timpul războiului un agent de legătură englez în serviciul Rezistenței gaulliste și a împins devotamentul atât de departe, încât, înainte de a fi parașutat, a suferit o operație de chirurgie facială pentru a se infiltra printre dușmani sub trăsăturile unui colaborator francez — în fine, ale imaginii pe care și-o făcea despre acesta. Fotografia, elocventă, înfățișează un domn mic și prefăcut, rotofei și îndesat, și inevitabil te întrebi cum arăta George Langelaan înainte de a-și sacrifica pentru Franța liberă un fizic poate mai atrăgător. Când știi acest detaliu biografic, este tulburător că cea mai cunoscută dintre povestirile sale, *Musca*, relatează tragica metamorfoză a unui savant care încearcă o îndrăzneață experiență de teleportare. Spre deosebire de tovarășul meu de la Tiruvanamalai, George Langelaan nu se bazează doar pe puterile minții și ale meditației *Vipassana*, ci pe o mașinărie tipică SF-ului din anii cincizeci, personajul principal închizându-se într-un dulap împănat de electrozi, volatilizându-se și reconstituindu-se exact același, celulă cu celulă, într-un alt dulap împănat de electrozi, la celălalt capăt al laboratorului. Primele experiențe sunt încurajatoare, dar catastrofa se produce sub forma unei muște pe care savantul o închide din nebăgare de seamă cu el în mașinărie, astfel că ceea ce este dezintegrat, iar apoi reconstituit celulă cu celulă nu este numai el, ci *el*

și musca, un amestec îngrozitor de el și muscă. Această nuvelă memorabilă a fost adaptată cinematografic de două ori, versiunea pe drept cuvânt cea mai cunoscută fiind aceea, nu doar înspăimântătoare, ci și foarte tristă, a lui David Cronenberg. Ce povestesc eu aici e ca să știți și voi ce și cum, căci în noaptea aceea, în ceea ce mă privește, eu nu am recitit *Musca*, ci o altă nuvelă, *Recesiune*, pe care îmi promisesem să o recitesc în timpul stagiului *Vipassana*, și apoi a fost *Charlie Hebdo*, și apoi colapsul meu personal, toate acestea îmi ieșiseră cu totul din minte până când m-am trezit, disperat, la această medievistă melomană din Boise, Idaho, care, încuindu-mă în casa ei lugubră și plină de umezeală, îmi dăruiește aceste douăzeci de pagini pe care nu le-am mai citit de patruzeci de ani și pe care, îmi dau totuși seama, le știu aproape pe dinafară.

Nuvela lui George Langelaan

E un bătrân care moare. În halate albe, medici și infirmiere își văd de treabă în jurul patului său. Instrumente se ciocnesc pe o tavă metalică. Cineva îi înfige o seringă în braț. Voci înăbușite, în preajmă, seamănă cu acelea pe care le auzea când era doar un prunc și adormea în brațele maică-sii. Cineva îi strecoară un tub în gură. Un zdrăngănit metalic și apoi este împins, pe o targă, într-un culoar, foarte lung, strâmt și întunecat. Foarte sus deasupra capului, strălucește o lumină. Fiindcă e culcat, o vede bine. Aude o voce, cea a fiului

mai mare: „Mai e conștient? — Nu chiar. Știți, e deja departe, foarte departe...“ Culoarul a devenit încă și mai strâmt, lumina de deasupra lui încă și mai depărtată. Și apoi vocile se sting. Dintr-odată, își dă seama că nu mai vede nimic, că nu mai aude nimic, că nu mai simte nimic. E în beznă. O să vină oare cineva? O să aprindă lumina? Mai e cineva lângă el? Îi mai stau ei oare toți alături, fiul lui și ceilalți, și îi mai scrutează fața ca de ceară întrebându-se dacă dincolo de chipul acesta, foarte departe, de neatins, mai există vreo urmă de conștiință? Încearcă să ridice o pleoapă, nu reușește. Să strige, dar nu se aude. Cine o să-l audă, dacă nu se aude el însuși? E în comă? Sau: *a murit*? Ce i se întâmplă lui acum nu e pur și simplu moartea? De-abia dacă a gândit toate acestea și cunoaște răspunsul: așa este. E moartea. „Am murit.“ În același timp, dacă se poate încă gândi că a murit înseamnă că creierul tot îi mai funcționează, că sângele continuă să-l irige, că inima n-a încetat să-i bată. Îi trece prin minte că ceea ce rămâne conștient în el, ceea ce poate să spună în el „am murit“, ceea ce poate să spună în el „eu“ este sufletul lui, este ceea ce în el nu poate să piară. Să-l fi îngropat deja? Nu simte nimic, n-are cum să afle. N-are cum să se situeze într-un spațiu, n-are cum să măsoare timpul. E cumplit. Cel mai cumplit este că e tot conștient. Măcar de-ar putea să-și piardă cunoștința. Măcar de s-ar putea stinge totul. Măcar dacă, doar atât, ar putea să doarmă. Să doarmă, să viseze poate... Ca să adoarmă, încearcă să numere niște oi. Calm, fără grabă, mai multe oi decât vor exista vreodată în Australia. Numără, numără, numără și vine o clipă când își dă seama că a ajuns la 998 de milioane de

oi. 998 de milioane de oi pe care le-a vizualizat și numărat una câte una, pe care le-a privit sărind una câte una peste un gard, într-un câmp însorit. Cu, să zicem, o oaie pe secundă, ceea ce pare rezonabil, însumăm 60 de oi pe minut, 3600 pe oră, 86400 de oi pe zi, adică douăsprezece zile de numărat pentru un milion de oi și, pentru aproape un miliard, număr la care aproape a ajuns, aproximativ 12000 de zile, adică aproape treizeci de ani. Credea că o face de o jumătate de ceas, or, au trecut treizeci de ani de când tot numără oi. La naiba. E clar, dacă nu vrea s-o ia razna, trebuie să-și găsească o altă treabă decât număratul oilor. Ce treabă? Să-și retrăiască toată viața? Să-și consacre veșnicia unei veșnice autobiografii? Cu tot timpul de a intra în detalii: un secol ca să povestească un mic dejun de un sfert de ceas? Sau să repete la nesfârșit o mantra, așa cum fac misticii? Să se lase absorbit în niște probleme de șah? Să refacă mental forma de tai chi, având tot timpul de pe lume ca să devină un mare maestru? Să-și amintească paturile în care a dormit, hainele pe care le-a purtat, locurile unde a locuit, conținutul fiecărui sertar din locurile unde a locuit? Să-și amintească toate dățile când a făcut dragoste? Și cu cine și ce poziții s-au succedat? Să-și petreacă veșnicia masturbându-se fără sex, fără corp, fără senzații? Ciudat lucru, să fii mort și să păstrezi conștiința propriului eu. Prizonier al celei mai desăvârșite închisori: când nu mai ești decât o conștiință, nu mai poți săpa un tunel ca să evadezi. Dimpotrivă, ceea ce e posibil când nu mai ești decât o conștiință e *să-ți imaginezi* că sapi tunele. Așa că se apucă de unul. Se hotărăște să construiască, singur, în minte, din fundul mormântului unde este,

așa cum crede el, îngropat, un tunel care să lege, pe sub Canalul Mânecii, Franța și Anglia. Începe să schițeze planurile. Și apoi construiește și apoi dă greș și apoi o ia de la zero pentru că a uitat să țină cont de maree. Nu sare nicio etapă, dacă o sarcină necesită zece muncitori o să fie pe rând fiecare dintre acești muncitori. Este scafandrul al cărui tub de oxigen se fisurează și omul-broască care îl salvează pe scafandru de la înec. Este toată lumea, este peste tot, are tot timpul. În nici măcar câteva milenii, tunelul e terminat. E mai constructiv așa decât să numeri miliarde de miliarde de oi, mai satisfăcător. Și, pentru că tot s-a apucat de construit, începe să ridice un oraș nou, mai mare decât Brasilia. Fiecare clădire, fiecare bloc de ciment, fiecare clanță de ușă, fiecare întrerupător, sistemul electric care comandă fiecare întrerupător: nimic nu lipsește și, chiar dacă e doar în minte, totul funcționează. Și atunci de ce să nu țintească mai sus? De ce să nu creeze viața? Cum să creezi viață? Soluțiile nu sunt cu nemiluita: creând o celulă. Încă și mai ignorant în embriologie decât în arhitectură, nu poate să lase nimic pe mâna unor muncitori imaginari, trebuie să facă el totul. Știe doar că o celulă se divizează în două celule care, la rândul lor, se divizează până ce un munte de celule ajung să fie observabile la microscop. Dar nu este ușor să te transformi în celulă când acel ceva la care ești redus, acel ceva care poate fi încă numit sine este infinit mai mic și imaterial decât o celulă. Trebuie să se concentreze ca să crească de un miliard de ori. Se concentrează. Își plasează întreaga conștiință într-un punct care crește încetul cu încetul și devine o celulă care se divizează

în altele două care se divizează la rândul lor, până ce mulțimea aceasta de celule ajunge să fie un soi de corp rudimentar, ceva care se poate mișca într-un spațiu și cunoaște niște senzații. Îl încearcă ceea ce probabil că simte un astronaut care, după o îndelungată călătorie interstelară, ajunge pe pământ. Ajunge pe pământ. Aterizează. Nu s-a ars, nu a murit, e fericit. N-are gură ca să râdă și să strige de fericire, nu încă. Și, dintr-odată, ba da, își dă seama că are una — o crăpătură, o deschizătură care va deveni o gură cu dinți, cu limbă. Conștiința îi sălășluiește de-acum într-un creier, făcut din celule și prelungit de o masă încă informă, un soi de sac care va avea în curând membre, organe, un sex, un cur, iar toate acestea vor fi *el*. Acum poate să adoarmă. Doarme în sfârșit, un somn desăvârșit și fericit. Nu-i nimic mai minunat decât somnul acesta, nimic mai minunat decât plutitul în plăcuta căldură a apelor amniotice. Este un embrion, în curând va fi un corp care, sârguincios, continuă să se ramifice și să crească. Corpul cui, corpul a ce anume? Habar nu are încă, dar nu contează: oricare va fi, va trăi viața ce-i este dată. Nu-i bai dacă va fi să iasă din matrice sub forma unei furnici, o să fie o furnică, nicio viață nu-i de lepădat. N-are niciun chef să iasă din *samsara*, tot ce vrea e să fie din nou viu. Mai mult, are noroc: e un fetus, în curând un bebeluș uman care dă deja din picioare. Vine momentul acela cumplit când mediul cald și lichid în care somnola în tihnă se golește dintr-odată: de parcă s-ar afla într-un submarin care se scufundă. Înghite apă, dar nu se îneacă. Intră într-un tunel întunecat, cald și lipicios. Nu poate să respire: nu-i de mirare că așa de mulți oameni retrăiesc scena

în coșmarurile lor. Aude zgomote, voci. Aceste zgomote, aceste voci care se estompau când a murit se apropie acum. Sau mai degrabă el se apropie de ele. Tunelul se transformă în tobogan. Alunecă. O lumină puternică îl orbește. E ieșirea. Maică-sa împinge, maică-sa strigă. A ajuns. Acum el e cel care strigă. Viața lui începe.

Yoga moleculară

Când s-a născut nepotul meu Louis, i-am citit lui Jeanne povestea aceasta care mă impresionase atât de mult pe când aveam treisprezece sau paisprezece ani, care mă impresionează și acum și care, pe ea, a uluit-o — sfârșitul mai ales, când a înțeles dintr-odată despre ce era vorba. A căutat o urmă a acestei odisee în privirea nepotului ei, la clinică. Privire începătoșată, privire de nou-născut care nu pricepe o iotă, dar care începe deja să se adapteze. Dar și, aproape ștearsă deja, privire de om foarte bătrân care, pentru câteva clipe încă, își mai amintește de unde vine. Când meditez, mă gândesc uneori la toate acestea. Mi-au trecut prin minte în timpul stagiului *Vipassana*. Este încă o definiție a meditației, a paisprezecea: în spațiul nesfârșit care se deschide înăuntrul sinelui, să sapi tunele, să construiești baraje, să deschizi căi de circulație, să împingi ceva spre naștere. Probabil că avansații într-ale meditației sunt în stare să deschidă asemenea șantiere din care noi, ceilalți, nu vom vedea niciodată, în cea mai bună dintre variante, decât gardurile. Și îmi aduc aminte de ce ne-a spus Faek

Biria, marele maestru de yoga Iyengar, în timpul unui stagiu când ne-a făcut să lucrăm posturi de bază, foarte ușoare în aparență, dar obligându-ne să le menținem foarte mult timp. Ca să ne susțină în ceea ce s-a dovedit a fi un efort epuizant, ne povestea diverse. Încet, calm, ca un povestitor oriental: nu degeaba e el iranian. La un moment dat, ne-a spus că începeam să practicăm aceste posturi foarte simple în care ne imobiliza întâi la nivel osos și apoi la nivel articular — în mare, era nivelul la care ne aflam — și că, dacă nu ne dădeam bătuți, ajungeam într-un sfârșit la nivel celular și chiar la nivel molecular. *Celular*, da. *Molecular*, da. Prin yoga, spunea liniștit Faek, poți să-ți umpli de conștiință fiecare dintre celule, fiecare dintre molecule. Poți să le cunoști, pe fiecare, în parte. Poți să le controlezi, pe fiecare, în parte. Am râs pe cinste, seara, sub imensul platan unde am mâncat niște bulgur și tarte cu sfeclă albă și ne-am împărțit trișând cele mai moi piersici, dar sunt sigur că Faek nu glumea. N-o să ajung niciodată până acolo, dar cred că poți să practici yoga, aceleași posturi de yoga, la nivel celular și la nivel molecular. Sunt sigur că, îndreptându-ți atenția la piele și la ce este sub piele, la inspirație și expirație, la mișcările de pompă ale inimii, la circulația sângelui, la fluxul și refluxul gândurilor, cufundându-te în acest infinit subtil de senzații și de conștiință, ajungi într-o bună zi de cealaltă parte, în infinitul mare, în infinitul deschis, în cerul pe care omul este născut pentru a-l contempla: iată ce este yoga.

Samsung Galaxy

Laurence, prietena jurnalistă prin care am cunoscut-o pe Erica, m-a sfătuit să aduc mici daruri pentru tinerii refugiați pe care aveam să-i întâlnesc la Leros. Cele mai apreciate, în afara banilor pe care ea nu mi-i recomandă, sunt cartelele de credit telefonice de tip Vodafone. N-am folosit niciodată asemenea cartele și, decât să cumpăr dinainte unele care riscă să nu fie bune, îmi spun că o să mă duc să aleg împreună cu băieții ce le convine lor cel mai bine. Dar, plimbându-mi prin bol un săculeț de ceai Lipton, îmi vine o altă idee, o idee de cadou pentru cel mai nevoiaș din micul nostru grup, Hassan. Nu pot să fac în așa fel încât cineva să-l fi ajutat să-și împacheteze lucrurile în noaptea plecării sale, dar am la îndemână un alt mod de a-i ușura nenorocirea: pentru că e singurul care nu are un smartphone, să-i ofer unul. Bineînțeles că proiectul acesta provoacă obiecții: de ce doar pentru el un cadou atât de scump? Ce-o să creadă ceilalți? Văd prea bine obiecțiile acestea, dar mi le scot din minte fără să le dau un răspuns, așa cum facem când ne apucă pofta compulsivă de a cumpăra neapărat ceva și când nimic nu pare mai necesar

și mai urgent decât obținerea unui speaker Bluetooth de calitate superioară ori *Presocraticii* în Pleiade. În dimineața aceasta, eu vreau să cumpăr un smartphone pentru Hassan, singura mea teamă fiind că nu se vinde așa ceva pe insulă, și mă simt ușurat să găsesc în port un magazinaș de telefonie mobilă. Nu un Apple Store, desigur, dar oricum nu am intenția de a-i cumpăra un iPhone, niciunul dintre băieți nu are unul, ar fi o provocare. Aleg un Samsung Galaxy la 240 euro, fără să știu întocmai cum se folosește, vreau să spun dacă trebuie să fac un abonament la un operator sau dacă faimoasele cartele Vodafone vor fi de ajuns. Pe drumul de acum familiar spre Pikpa mă întreb cu neliniște cum o să fac ca să-i ofer cadoul. De fapt, nu sunt decât două feluri de-a o face, fie pe față, fie pe ascuns, și ambele sunt rele. N-o să-l atrag pe Hassan într-un colț ca să-i pasez ca un dealer conținutul rucsacului, n-are decât să spună că a dat norocul peste el. N-o să strâng nici toată gașca și să fac de parcă ar fi aniversarea lui Hassan — cu toate că, dacă stau bine să mă gândesc, soluția aceasta e, poate, mai puțin rea decât prima, solidaritatea pare destul de dezvoltată la băieții aceștia. Nu am hotărât încă nimic când ajungem și Hamid ne dă de veste, foarte îngrijorat, că Hassan a plecat. Nu la plimbare și chiulind de la curs: a plecat pe bune. Dispărut. Patul îi e făcut, nu mai e nici rucsacul, nu mai sunt nici lucrurile sale. Vorbește doar Hamid. Tăcerea lui Mahomed este obișnuită, dar cea a lui Atiq nu este și înțeleg că-și reproșează că a provocat fuga lui Hassan prin aceea că, în ajun, i-a scos, teatral, în evidență sărăcia. Înainte de acest episod, Hassan era liniștit, îmi spune Erica, timid,

dar liniștit, nu l-a văzut niciodată plângând. Unde poate să fie? Încă pe insulă sau plecat la Atena, strecurându-se pe un feribot, așa cum mulți dintre ei o fac? Și la Atena ce li se întâmplă? De obicei, se trezesc în închisoare sau sunt trimiși înapoi în tabăra de selecție de la Lesbos, în orice caz au foarte puține șanse să treacă într-una dintre țările acestea din Europa de Nord la care visează toți. În asemenea condiții, atelierul este de-a dreptul mohorât. Ericăi îi vine ideea să caute în caietul ei cel mare urmele unicei contribuții pe care a avut-o Hassan. El a vorbit, în farsi, Atiq a tradus, ea a notat. Sub titlul *A journey of hope, but full of challenges*, este povestirea traversării din Turcia în Grecia. De la Istanbul unde, la un preț exorbitant, i s-a vândut, spunându-i-se că e indispensabilă, o vestă de salvare, au coborât, vreo douăzeci de afgani ca și el în spatele unei camionete, coasta turcă, până la Bodrum. Au așteptat trei zile într-o pădure fără să mănânce aproape nimic, iar apoi, în cea de-a treia noapte, cele două călăuze i-au dus pe plaja unde aștepta barca — una pneumatică, mult mai mică și mai încărcată decât spera Hassan. Știe că, deși scurtă, e partea cea mai periculoasă a călătoriei, că riscurile de naufragiu și de înec sunt mari, dar n-are de ales, trebuie să meargă. Hassan își dă seama că vesta de salvare pe care a fost silit s-o cumpere cu jumătate din banii lui e găurită. Oricum, n-ar putea s-o păstreze, pentru că, în momentul îmbarcării, călăuzele îi obligă să lase pe plajă tot ce au în afara hainelor pe care le poartă. Tot, chiar și rucsacurile pe care, la Istanbul, le-au învelit cu mare grijă în vederea traversării în trei saci de gunoi. Trebuie să-și abandoneze singurele bunuri, ce au ei mai

prețios. Pentru Hassan, e fotografia părinților lui morți, a părinților care, dacă ar fi fost încă în viață, l-ar fi ajutat măcar să-și facă rucsacul și îl pufnește plânsul când îi trece prin minte că o să le uite fețele, că, în curând, n-o să-și mai amintească de niciunul dintre aceia pe care i-a cunoscut, de niciunul dintre aceia pentru care a existat și că, în curând, nu va mai exista pentru nimeni. Erica tace, textul se oprește aici, suntem stânjeniți. Nu prevăzusem să zicem o rugăciune pentru Hassan, dar, evident, e tocmai ceea ce am făcut.

Umbra

Când ajung acasă, arunc telefonul Samsung Galaxy în sertarul noptierei care, în afara patului, este singura mobilă din camera mea. Seara, eu și Erica ne vedem pentru cină și ca să facem, ca un bătrân cuplu, exact același lucru ca și în ajun, numai că în ajun îl făceam cu veselie și cu efuziune, în seara aceasta e cu chinuială și fără elan. Mahmureala ne împinge să bem puțin, tristă jumătate de măsură. Când, după restaurant, ne regăsim pe terasa fără vedere pentru un ceai de plante care are gust de praf și de fund de cămară, Erica are tactul de a nu-mi mai pune *Poloneza eroică,* de a nu pune muzică deloc. Vorbim totuși un pic. O întreb dacă manualul de meditație pe care l-am remarcat noaptea trecută pe etajera din salon îi aparține. Da, spune ea. N-a ajuns la meditație prin yoga — în general, adepții Ashtanga nu se dau în vânt după meditație —, ci în

urma unui accident vascular cerebral survenit cu doi ani în urmă, imediat după ce a ieșit la pensie gândindu-se că urma să aibă parte de zile fericite cu basistul olandez, zile care n-au fost niciodată astfel. Deși se dusese la Amsterdam pentru el, s-a trezit singură la spitalul unde nu a venit s-o vadă decât de câteva ori, mereu pe fugă, de parcă AVC-ul i-ar fi fost o răceală mai puternică, reproșându-i că prea se ascultă, iar la câteva zile după externare i-a dezvăluit existența nu doar a unei soții pe care o prezentase întotdeauna ca pe un obstacol surmontabil, ci și a unei amante pe care o avea de ceva vreme și la care ținea mult. Din momentul acela lucrurile s-au degradat întruna, dar, în nenorocirea ei, Erica se poate măcar bucura că nu a rămas cu sechele după AVC. Numai una, foarte stranie, nu neapărat cauzatoare de vreo invaliditate, ci angoasantă, *creepy* sau *spooky*, spune Erica, și foarte greu de descris. E ca și cum în spatele ei, în partea stângă, ar exista o formă informă, întunecată, amenințătoare, ceva care ar putea semăna cu un urs, cu o geantă neagră, cu un fum gros, cu un roi de viespi, ceva indistinct, amenințător, oarecum necurat, care viermuiește și se cațără și se umflă și o înfricoșează. Nu vorbește cu nimeni despre acest ceva, e adevărat că nu are pe nimeni cu care să vorbească. Doar pentru sine, o numește Umbra. Umbra o însoțește pretutindeni, e întotdeauna în ambuscadă la stânga ei, la limita câmpului său vizual. Erica își petrece timpul pândind-o din colțul ochiului. Speră să o surprindă, să fie, într-o bună zi, mai rapidă decât ea, dar în realitate nu a văzut-o niciodată. E întotdeauna pe punctul de a o vedea, *on the verge of seeing it*. În secția

de neurologie a spitalului din Amsterdam unde a fost, spune ea, foarte bine îngrijită, un medic a învățat-o o tehnică de meditație numită *mindfulness*, spunându-i că ar putea s-o ajute. În afara faptului că se vrea strict științifică și că refuză orice soi de protocol, meditația *mindfulness* nu se distinge cu nimic de meditația budistă de tip *Vipassana*. Trebuie să te așezi în liniște, fără să te miști, să-ți îndrepți atenția spre respirație, să fii prezent la tot ceea ce străbate câmpul conștiinței, să observi totul fără să judeci, să nu aștepți nimic, să te destinzi, să nu te cramponezi de nimic. Virtuțile acestei metode pentru reducerea stresului sunt dovedite, este din ce în ce mai practicată în mediul medical, se pot spune doar lucruri bune despre ea. Erica a ieșit din spital cu o carte a promotorului ei, psihiatrul american Jon Kabat-Zinn, și un CD cu meditații ghidate pe care încearcă să-l asculte în mod regulat. O întreb: „Îți face bine?" Îmi răspunde că da. Apoi urmează o tăcere. Spune din nou da, un da mai puțin convingător decât precedentul, dă din cap ca pentru a spune nu și, deși până acum a vorbit foarte calm, ochii i se umplu de lacrimi, umerii largi i se zdruncină într-un soi de convulsie și-mi șoptește: „Emmanuel, e îngrozitor... E îngrozitor... E îngrozitor..." Suntem așezați unul în fața celuilalt pe niște scaune de grădină din plastic alb, exact același model ca acela de pe povârnișul de la *Vipassana*, iar ea repetă: „E îngrozitor". Plânge cu hohote, mă aplec spre ea, îi iau una dintre mâini în mâinile mele, îi spun că o să fie bine, că o să fie bine, aș vrea s-o strâng în brațe așa cum o făcusem cu Hassan în ajun. Ridică fruntea, se uită la mine și îmi spune: „Știi, discul cu meditații e fain,

îmi face bine un pic, dar vezi tu, e meditația lacului, e meditația cerului, e meditația muntelui, trebuie să-ți imaginezi că toată conștiința ți-e un lac calm și neted ca o oglindă și că, din când în când, la suprafața lacului sunt valuri mici sau că nori trec pe cer sau păsări și trebuie să-ți spui că gândurile tale, senzațiile tale sunt ca aceste valuri mici sau acești nori sau aceste păsări, trebuie să le privești fără să le urmărești, fără să te legi de ele, trebuie să-ți focalizezi atenția pe lac sau pe cer sau pe muntele care e atât de solid și de nezdruncinat, iar dacă o faci în fiecare zi, ei spun că o să devii la fel de solid și de nezdruncinat ca muntele și în același timp plin de blândețe și de compasiune, plin de blândețe și de compasiune și de bunăvoință pentru gândurile tale de căcat și pentru viața ta de căcat și pentru casa ta de căcat pe insula aceasta de căcat și pentru nemernicul acesta care ți-a distrus viața și mai ales pentru Umbră... Umbra, Emmanuel... Ce să mă fac eu cu ea? Habar n-ai tu ce îngrozitoare e Umbra aceasta care e tot timpul acolo și pe care nu o văd. E atât de îngrozitoare..." O ascult pe Erica, înțeleg foarte bine ce-mi spune, cumplit de bine. Umbra mea e o marină drăguță de Raoul Dufy și e la fel de îngrozitoare ca a ei. Probabil că toată lumea are una, numai că la majoritatea se ține un pic mai cuminte undeva în spate, în timp ce pe ceilalți, ca mine și Erica, îi amenință direct: „Lamentabila și magnifica familie a nervoșilor", spunea Proust, și tot el spunea că suntem sarea pământului, noi, nervoșii, melancolicii, bipolarii, noi, cei care ne petrecem viețile luptându-ne cu acești „câini negri" despre care vorbea un alt mare depresiv, Winston Churchill. Mi-ar plăcea s-o consolez pe Erica

cu aceste cuvinte care pe mine mă consolează un pic sau recitându-i o poezie de Catherine Pozzi care este un soi de omagiu adus Louisei Labé și ale cărei ultime versuri îmi plac atât de mult, dar cum să le traduc?

Je ne sais pas pourquoi je meurs et noie
Avant d'entrer à l'éternel séjour
Je ne sais pas de qui je suis la proie
Je ne sais pas de qui je suis l'amour.[18]

[18] Din *Nyx*: „De ce mă-năbuș nu știu, de ce mor / Până să-mi aflu veșnicul răgaz / Nu știu cine m-a pus sub ce zăvor / Și-a cui iubire mi-a ajuns ucaz". (*N.t.*)

Atiq călătorește

Singur la părinți, Atiq nu a trăit în Afganistan decât până la vârsta de doi ani. Părinții lui, îmi spune, au murit amândoi într-un accident de mașină și a fost primit de mătușă-sa, la Quetta, în Pakistan, unde locuiește cu bărbatu-său. Familia aparține etniei hazara și, cum nu știu nimic despre hazara, îmi arată pe mobil articolul Wikipedia referitor la aceștia. Persecutați în Afganistan de către talibani, la fel sunt și în Pakistan, unde s-au refugiat în număr mare. Telefonul mobil pe care-l are Atiq este practic același model cu cel pe care i-l hărăzisem lui Hassan, plătește 10 euro pe lună pentru 3G, căci, din punctul lui de vedere, este indispensabil să fii conectat. Suntem amândoi așezați la malul mării, pe confortabilele fotolii împletite de la cafeneaua Pușkin, la cinci minute de Pikpa. Cafeneaua aceasta unde m-am obișnuit să vin își datorează numele, atât de nepotrivit aici, amabilei rusoaice, Svetlana Sergheievna, care a deschis-o în urmă cu mai bine de douăzeci de ani. Svetlana i-a acoperit pereții cu icoane, își face cruce când ți-e lumea mai dragă și-și bea ceaiul, cum fac rușii, cu o bucată de zahăr în gură — lucru pe care-l

știu pentru că, din când în când, bem câte un ceai împreună. Ne vorbim în rusește, ceea ce ne face amândurora plăcere. Scutere trec păcănind pe drumul plin de praf. Când m-am mirat, la început, că bea bere, Atiq mi-a răspuns ridicând din umeri că islamul tolerează anumite libertăți când călătorești, de pildă, nu ești silit să-ți faci cele cinci rugăciuni cotidiene. Bem așadar Mythos, bere grecească, din care răstorn din greșeală o sticlă, mânjind și făcând aproape inutilizabile hărțile Google din Orientul Mijlociu pe care le-am imprimat ca să-i pot urmări mai bine povestirea. Bărbatul mătușii lui Atiq este proprietarul unui supermarket pe trei etaje, ultimul fiind folosit și ca sală pentru căsătorii. Au doi băieți și o fată, Parwana, care, în fotografia pe care mi-o arată Atiq, e plină de grație, blândețe, veselie. Fiecare are camera lui în apartamentul situat deasupra supermarketului și nimeni nu l-a tratat pe Atiq ca pe o rudă săracă. În plus, e protejat de unchiul lui, care este bucătar la Bruxelles, pe care nu l-a văzut decât o dată în viața lui, când era mic, în carne și oase, dar cu care vorbește o dată pe săptămână pe Skype. Unchiul îi trimite bani, cu care își cumpără în fiecare an o motocicletă nouă. Îmi arată o fotografie în care stă pe ultima dintre ele, o Yamaha 150: pare un adolescent lipsit de griji, fericit. Au tras în el tocmai când mergea cu motocicleta. Cine? De ce? Să-i fi purtat cineva pică lui personal, să fi fost vorba despre o răzbunare împotriva familiei sau să fi avut ghinionul de a se afla în locul nepotrivit la momentul nepotrivit, habar nu are și, aparent, nici familia lui. Doi bărbați care treceau pe acolo au fost uciși, el a fost rănit la umăr. Își desface nasturii de la cămașă ca să-mi

arate cicatricea. Aflând toate acestea, unchiul bucătar de la Bruxelles trage concluzia că situația devine prea periculoasă la Quetta și începe să vorbească despre plecare. După multe discuții la care Atiq nu a luat parte, se ajunge la scena pe care ne-a descris-o deja. A doua oară îmi pun întrebarea: dacă Quetta a devenit realmente prea periculoasă, dacă riști să fii omorât la orice colț de stradă și mai ales dacă ești hazara, de ce doar Atiq are privilegiul de a pleca? De ce nu și verișorii? De ce nu Parwana? Îmi răspunde de parcă ar fi evident, în primul rând pentru că toată călătoria este foarte periculoasă, prin urmare, este și în același timp nu este un privilegiu, în al doilea, pentru că numai el are o rudă în străinătate, gata să-l primească și să plătească 4000 de euro pentru această călătorie. Unchiul trebuie să le dea suma călăuzelor în două tranșe: 2000 de la Quetta la Teheran, tot pe atât de la Teheran în Grecia. El însuși, Atiq, pleacă cu 200 de dolari în buzunar. Geanta de sport pe care mătușă-sa l-a ajutat s-o pregătească include două perechi de blugi, două tricouri, patru chiloți, o jachetă din lână, o trusă de toaletă, patru sticle de apă de 50 de centilitri, un cartuș de Player's, niște căști pentru ascultat muzică și, într-o ramă, fotografia cu părinții lui și cu el bebeluș în brațele maică-sii. Lui Atiq îi plac motocicletele, mașinile, își amintește că mașina care a venit să-l ia e o XLI Toyota. A ajuns la 4 dimineața, mătușa și bărbatu-său au coborât cu el în fața clădirii, i-a îmbrățișat și apoi a urcat în spate, unde nu mai era decât un alt pasager, un tip la vreo treizeci și cinci de ani. Geamurile mașinii erau fumurii, putea încă să-i vadă pe ai lui, dar ei nu-l mai vedeau, îi făceau semne,

însă nu chiar în direcția cea bună, iar mașina a pornit. Atiq n-a scos un cuvânt cu tovarășul de călătorie care n-avea nici el chef de vorbă. Se simțea rău, nu reușea să-și dea seama dacă îi era recunoscător unchiului sau dacă îi purta pică pentru că îl împinsese în călătoria aceasta. Își spunea că n-ar fi fost acolo dacă nu i-ar fi murit părinții. Pe harta aproape uscată, Atiq îmi arată primele etape ale călătoriei. Au mers toată ziua cu mașina într-un peisaj de noroi ocru crăpat. Când se lasă întunericul, șoferul îi lasă, pe el și pe tovarășul lui de drum, în fața unui depozit dezafectat, spunându-le să aștepte, cineva o să vină să-i ia. Atiq întreabă când, șoferul ridică din umeri. Depozitul e undeva într-o zonă periferică, nu au habar nici ce periferie, nici a cărui oraș, examinând astăzi harta, Atiq crede că era Kandahar. Nici nu se pune problema să exploreze împrejurimile, ar risca să rateze transportul următor. Cei doi bărbați sunt siliți să-și vorbească un pic, celălalt este și el hazara, ceea ce-i ajută să facă cunoștință. Vrea să meargă în Germania, unde locuiesc cei doi frați ai lui. Îi oferă lui Atiq un baton de cereale. Dacă nu vor să se îndepărteze, pentru dormit nu au nimic mai confortabil decât podeaua înghețată a depozitului, ceea ce și fac, dar cu rândul. Celălalt bărbat are un palton, un pulover. Atiq tremură și începe să realizeze că frigul va fi o problemă, nu înțelege de ce familia l-a echipat așa de rău ca să-l înfrunte. La miezul nopții sunt treziți de zăngănitul și de farurile unui pick-up. Un tip coboară, le spune să urce. Unde să urce? În față, lângă șofer, sunt deja patru tipi și sunt cele mai râvnite locuri. Când ridică prelata care acoperă platforma din spate, descoperă vreo

treizeci de persoane înghesuite ca niște pui de crescătorie. Niciun loc, n-ai unde să te strecori. E clar ce s-a întâmplat: s-au tot strâns, s-au tot strâns, mereu mai găsești un pic de loc dacă te mai strângi un pic, dar vine un moment critic în care nu mai poți să te strângi mai mult. Să vrei din tot sufletul, dar nu te poți strânge mai mult și trebuie să accepți un lucru evident: nu mai e loc. E ceea ce le dă de înțeles cu un zâmbet dezolat o femeie care se ține, cu un bebeluș în brațe, foarte aproape de exterior. Atiq și tovarășul lui rămân în picioare, descumpăniți, așteptând ca cineva să găsească o soluție, dar nici șoferul pick-upului, nici acolitul său nu par să caute una. Motorul e aprins, mașina o să plece și o să-i lase acolo, Atiq și tovarășul lui se agață așadar în spate. Vreme de cel puțin o sută de kilometri, o să stea fie în picioare, agățați de elementele metalice ale platformei, fie așezați pe marginea din spate a pick-upului care îi taie la picioare și fese, în ambele cazuri riscând în orice moment să cadă pe drum. Atiq avea să fie martor la un asemenea accident într-o etapă ulterioară a călătoriei, într-un alt pick-up, căci urma să le schimbe de mai multe ori. De data aceasta s-a descurcat să-și găsească un loc în colivia de pui. Se sufocă, dar poate să moțăie, pentru că, atunci când ești înghesuit așa, formând o masă compactă, avantajul e că aproape nu mai simți zdruncinăturile. Nici frig nu-ți mai este. Dintr-odată, un strigăt, o frână bruscă: un băiat de vârsta lui care se ținea ca și el într-un echilibru precar pe margine tocmai a căzut. Atunci, spune Atiq uitându-se bine în ochii mei în caz că aș ezita să-l cred, șoferul nu se oprește, trece peste băiat, îl strivește și-și vede mai

departe de drum fără să se sinchisească de urletele unui tip mai în vârstă care este, din câte a înțeles Atiq, fratele băiatului. Ceva îmi scapă în relatarea aceasta: pentru ca șoferul să-l strivească pe băiat, a trebuit să dea cu spatele, adică, în loc să piardă un minut ca să-l ia de pe jos, a consacrat minutul acesta ca să-l calce în mod intenționat: chiar așa s-a întâmplat? Da, zice Atiq, chiar așa s-a întâmplat. Sunt uluit. Am realizat câteva filme și am impresia uneia dintre acele secvențe pe care, în ultimă instanță, le poți scrie într-un scenariu, dar care se vor dovedi, în momentul critic, imposibil de jucat, pentru că nu sunt credibile. Pe 1 martie au ajuns la frontiera iraniană. Sunt în fața unui lanț muntos, imposibil de trecut cu mașina, iar panta ce trebuie escaladată e aproape verticală. Mai multe pick-upuri converg spre punctul de întâlnire, Atiq este acum integrat unui grup de vreo cincizeci de persoane, dintre care numai două femei. Una dintre ele e cea care are un bebeluș de ale cărui țipete se teme toată lumea. Cei doi ghizi plătiți de călăuză ca să încadreze grupul sunt din Belucistan, vorbesc baluci, pe care Atiq o înțelege un pic, dar n-o să le vorbească. În general, în timpul acestei călătorii, n-o să vorbească cu nimeni, nimeni n-o să-i vorbească, Dumnezeu știe totuși că Atiq e un băiat sociabil. Dar așa stau lucrurile: când împărtășesc o situație dificilă, când ar trebui să aibă nevoie să se liniștească și când, de cele mai multe ori, nu au nimic de făcut, oamenii nu-și vorbesc. Oamenii așteaptă, oamenilor le e frică, oamenii tac. Mai târziu, la Istanbul, Atiq va înțelege următoarele: cei 4 000 de dolari pe care i-a plătit unchiu-său sunt un tarif nu prea mare, oferind accesul

la niște servicii minimale și la cea mai dificilă și periculoasă traversare. Cei mai bogați trec munții pe niște cărări mai confortabile: cu cât plătești mai mult, cu atât mai puțin urci. Atiq are dreptul la treizeci și șase de ore de mers pe teren accidentat, la enorme denivelări, la traversări de neveuri cu niște bascheți prăpădiți și, pentru noaptea înghețată, cu dormit chiar pe jos, cu geaca lui, pe când ceilalți au, cei mai mulți dintre ei, impermeabile cu glugă. Ce-aveau în cap mătușă-sa și bărbatu-său când i-au dat 50 de dolari ca să-și cumpere blugi și tricouri în loc să-i spună cumpără-ți un impermeabil, cel mai călduros cu putință, și mănuși, și bocanci de mers, și izmene de lână de pus sub blugi? Un sac de dormit ar fi fost ideal, dar nimeni nu are vreunul, pentru că este prea voluminos, acelora care avuseseră li se confiscaseră, probabil, încă de la început. Atiq își pune pe el toate hainele, unele peste altele, și de-abia dacă e un pic mai bine decât nimic. Așa ajung, pe jos, la Saravan. Începe traversarea Iranului, ale cărei etape Atiq încearcă să mi le arate pe hartă, dar renunță în curând, pentru că nu a văzut nimic. Cea mai mare parte a călătoriei a făcut-o în cala de bagaje a unui autocar — de fapt, nu, se corectează el, nu chiar în cala de bagaje, ci într-o ascunzătoare care a fost amenajată *sub* cala de bagaje și unde opt oameni au stat patruzeci și opt de ore —, încuiați de la exterior, culcați, fără să poată să iasă ori să se miște. La un moment dat, cineva a avut un atac de panică, a fost îngrozitor, totuși Atiq a binecuvântat coșciugul acela pe roți când i-au auzit pe polițiști inspectând cala, la câțiva centimetri deasupra lor, și scoțând de-acolo un băiat care urla și pe care nu

l-au mai revăzut vreodată. Au făcut patru zile până la Teheran și acolo a fost bine. Unchiul lui Atiq are un prieten la Teheran, la care a petrecut patru zile odihnindu-se. O cameră, cearșafuri, un duș când avea el chef, o priză ca să-și încarce telefonul, oameni care îi vorbeau frumos: nu mai știa că așa ceva mai exista. Ar fi rămas acolo — să trăiască la Teheran, de ce nu? S-o aducă și pe Parwana? Dar nu așa vedeau lucrurile unchiul lui Atiq și prietenul unchiului lui Atiq. A plecat din Teheran pe 5 martie, iar povestirea lui devine încă și mai confuză de-atâta schimbat de vehicule, de grupuri care, la bază, rămân aceleași, dar care, de la etapă la etapă, se măresc și se micșorează întruna. Toți sunt afgani ca și el și vorbesc farsi, dar nu-și vorbesc unii altora. Călătoresc noaptea, el nu vede nimic afară, ziua este foarte cald, noaptea, foarte frig, pe 11 martie se trezesc la frontiera înghețată dintre Iran și Turcia, munte din nou. Urcă de la 8 seara până la 3 dimineața, apoi se odihnesc până la 6 dimineața, dar aceste trei ceasuri de odihnă sunt atât de glaciale, încât Atiq are impresia că o să se oprească acolo, că o să moară acolo. Cel mai trist e că muntele i se pare magnific, sunt flori, dacă ar fi la adăpost, ar fi minunat. Dacă ar fi bogat, Atiq și-ar cumpăra o căsuță în munți, ar face focul, ar avea niște paturi cu plăpumi groase, ar vedea zăpada învârtejindu-se dincolo de geamuri, ar fi minunat. Încep să coboare pe versantul turc și, uitându-mă pe hartă, îmi dau seama că orașul cel mai apropiat de munte, la marginea unui lac, e Van și că e foarte aproape de Kars, unde nu am fost niciodată, dar care, pentru mine, are încărcătura unui mare prestigiu romanesc, pentru că

este teatrul romanului lui Orhan Pamuk *Zăpada*. Ce-ar fi să mă duc acolo? Să mă duc la Van, să mă duc la Kars, să mă duc la Kandahar, să mă duc la Quetta? Să mă duc să văd toate locurile acestea? Să refac călătoria lui Atiq? Chiar dacă aș face-o în niște condiții infinit mai puțin aventuroase și periculoase decât Atiq, călătoria aceasta ar putea fi una de întoarcere acasă, ca aceea a lui Ulise spre Ithaca. La sfârșit, aș ajunge în zori în casa adormită, mi-aș lăsa rucsacul jos, aș mângâia pisicuța pe care am botezat-o Feta pentru că e albă și e din Grecia și mi-aș spune gata, am ajuns, s-a terminat, m-am întors acasă, și chiar dacă știu că așa ceva n-o să se întâmple, că am făcut absolut totul pentru ca așa ceva să nu mai aibă nicio șansă să se întâmple, mă las câteva minute cotropit de reveria aceasta pe care Atiq o întrerupe brusc când mă întreabă: *Are you OK?* Spun că da, sunt OK, mă gândeam numai la niște chestii din viața mea. *Sad things?*, întreabă Atiq — din câte se pare, fața mea nu minte. Atiq dă din cap, știe el ce e cu *sad things*, acuma are să-mi povestească o *sad thing*, ba chiar o *terrible thing*. Femeia cu bebelușul, cea care este acolo încă de la începutul călătoriei, cea care era înghesuită în primul pick-up când Atiq și celălalt tip se întrebau unde să urce, femeia cu bebelușul își abandonează bebelușul. E ceva vreme de când oamenii îl tot aud țipând, de când călăuza bombăne, de când ea tot încearcă să-l facă să tacă, încearcă tu să faci un bebeluș să tacă. N-are ce să-i dea de mâncare. Nu mai are lapte și nimeni nu are lapte. I-au dat bebelușului un pic de opium ca să stea liniștit, dar el continuă să țipe, călăuza continuă să o amenințe pe mamă, așa că ea face exact ce îi ordonă el:

abandonează bebelușul. Îl pune pe jos, într-un loc plat și cu iarbă, și-și continuă drumul lăsându-l în urmă. Nimeni nu a luat bebelușul, nimeni nu l-a salvat, nimeni nu poate ajuta pe nimeni, fiecare e pe cont propriu. „A fost", comentează cu sobrietate Atiq, „cel mai dificil moment al călătoriei mele. Nu mi-a mai ieșit din minte. Nu știu ce să fac cu el." Dau din cap. Ce pot să zic? Câteva luni mai târziu, la Paris, aveam să povestesc episodul acesta unei prietene care lucrează pentru un ONG și care îmi zice: „Știi, e evident că oamenii aceștia au trăit niște chestii îngrozitoare, dar li s-a și zis ce să spună ca să aibă statutul de refugiați politici. E o povestire tip, iar în povestirea aceasta tip, bebelușul îndopat cu opium și apoi abandonat vulturilor pe munte e un episod inevitabil. Nu-ți spun că nu se întâmplă, nu-ți spun că băiatul despre care vorbești nu a asistat la așa ceva, îți spun numai că un asemenea lucru nu se poate întâmpla de fiecare dată". Bine. Și-acum iarăși: ce pot să zic? Dar îl cred pe Atiq. Mai luăm un rând de Mythos, ajungem la capătul călătoriei. Trec peste cele două zile în acest oraș de graniță, Van, care, aparent, nu mai este un târgușor adormit ca în romanul lui Orhan Pamuk, ci o tabără de refugiați sub cerul liber, colcăind de tineri migranți așa cum Katmandu colcăie de alpiniști. Trec peste traversarea Turciei în autocar, un autocar de noapte destul de confortabil cu ecrane care difuzau videoclipuri muzicale și documentare cu animale. Trec peste Istanbulul unde au rămas o săptămână înghesuiți câte cincisprezece într-un apartament mic și murdar, dar foarte aproape de un bazar unde au dreptul să meargă pe rând. Atiq este acum pe o plajă de unde se

zăresc luminițele portului de agrement de la Bodrum, unul dintre cele mai luxoase din Europa, unde vin să acosteze nave care costă pe puțin 10 milioane de dolari. Atiq l-a întâlnit pe Hassan pe plaja aceasta întunecată, iar povestirea unuia o confirmă pe a celuilalt. Își amintește episodul traumatizant al gențiii pe care a trebuit să o arunce înainte de a se îmbarca — cineva a încercat să protesteze, iar călăuza turcă i-a spus: „Dacă nu ești mulțumit, nu te îmbarca, dacă nu te îmbarci, te împușc, iar dacă te împușc, n-o să știe nimeni". Le-a fost frică în timpul traversării, s-au rugat, dar valurile nu erau prea mari, au avut noroc. Au fost norocoși și pentru că au acostat fără probleme pe Lesbos, după vreo patru ore. Pe plajă, voiau să fumeze, dar toate chibriturile și brichetele erau ude. Atiq a încercat să usuce jumătatea de pachet de Player's pe care o mai avea. Pentru că îl ascult de mai bine de două ceasuri, atenția mi-a slăbit și nu prea am înțeles cum de li s-a dislocat micul grup, nici cum de s-a trezit el mergând singur pe un drum unde a fost luat în mașină de un cuplu de turiști francezi care, din fericire, vorbeau engleză. Îmi imaginez cu atât mai bine impresia pe care a putut să le-o facă Atiq cu cât m-am aflat deja în aceeași situație: dintr-odată, în fața unui tânăr vai de viața lui, vreau să spun literalmente fără nimic, care tocmai a făcut o călătorie inimaginabilă, în niște condiții inimaginabile, și ce fac eu atunci? Îi plătesc ceva de băut, un sendviș, îi dau 20 de euro, îl bat bărbătește pe spate spunându-i că e curajos și că e sigur, o să se descurce el. E ceea ce au făcut turiștii francezi și cu mare greutate au reușit să refuze jumătatea de pachet de Player's ude, singura lui

avuție, pe care Atiq insista să li-l ofere în schimbul sticlei de cola. L-a regăsit pe Hassan și a făcut cunoștință cu Hamid în tabăra de refugiați de la Moria, pe Lesbos, unde la vremea aceea erau 3 000 de persoane, acum sunt 16 000, ale căror vieți și visuri au eșuat acolo. În calitatea lor de minori singuri, Atiq, Hassan și Hamid au fost transferați la Leros. Cum cei 4 000 de dolari plătiți de unchi pentru călătoria lui acopereau Quetta-Teheran, apoi Teheran-Istanbul, Atiq credea că, odată ajuns în Europa, călătoria lui era terminată, era de-ajuns să ia un autocar ca să se ducă la unchiu-său la Bruxelles. S-a trezit repede la realitate și acum se întreabă, în zilele faste, când o să ajungă la Bruxelles, iar în cele nefaste, *dacă* o să ajungă la Bruxelles, dacă n-o să rămână să mucegăiască din *hotspot* în *hotspot*, ca un veșnic cerșetor în fața adevăratei lumi, a adevăratei vieți. Sunt atât de impresionat de inteligența, de farmecul și de forța lui Atiq, încât îi spun, sincer, dar și cu o oarecare ușurătate, că nu-mi fac griji pentru el: o să se descurce. Atiq dă din cap: nu e așa de sigur.

Siesta cea rea

Când ne odihnim cu o ultimă Mythos după aceste trei ceasuri de *debriefing*, Atiq mă întreabă ce am de gând să fac cu toate acestea. Întrebarea aceasta plină de bun-simț mă lasă fără cuvinte. Răspunsul este: nu știu. Nu știu ce să fac cu povestirea lui, nu știu ce să fac cu mine însumi, nu știu ce să fac cu nimic. Îi răspund vag lui Atiq: un articol. Dar când o să apară? Se așteaptă să se întâmple până la sfârșitul săptămânii și mai degrabă pe internet decât într-un ziar. Mă eschivez: îmi trebuie mai mult timp. Oriunde va fi el acum, Atiq l-a uitat cu siguranță pe bărbatul acela buimac cu cămașa murdară, cu mâinile tremurătoare, pe care l-a frecventat vreme de câteva săptămâni când a ajuns în Europa, și ar fi neîndoielnic foarte surprins să afle că interviul acela făcut la cafeneaua Pușkin despre periculoasa lui călătorie din Pakistan până în Grecia a izbutit să iasă la suprafață, patru ani mai târziu, în ceva atât de improbabil ca o carte despre yoga — în sfârșit, în ceva ce ar fi trebuit să fie o carte despre yoga și care, după multe avataruri, poate că este, la urma urmelor, o asemenea carte. Deocamdată, Atiq are un pic impresia că

a fost păcălit. Cât despre Erica, ea își face griji pentru un e-mail pe care tocmai l-a primit de la o asociație umanitară, alarmată de metodele sale: pentru atelierul ei de scriitură n-ar trebui să apeleze la un psiholog? Să urmeze protocoalele care și-au dovedit eficacitatea? Adevărul e că soiul de terapie sălbatică la care îi supunem pe băieți îi perturbă. Din ce în ce mai des, când ajungem la Pikpa, îi găsim toropiți într-o siestă apăsătoare și ne chinuim să-i strângem în jurul celor două mese lipite ca să-și deschidă caietele. Hamid e exact așa cum se descrie în propria-i postare: mereu zâmbitor, dar, în spatele acestui zâmbet, complet înfrânt, pierdut. Cât despre Atiq, pe care trebuie să-l scoatem de sub dușul unde petrece cât de mult timp poate, spune că nu mai vrea să vorbească despre trecut, pentru că totul doare prea tare. Trecutul sunt anii copilăriei și adolescenței până la urmă fericite pe care le-a trăit la Quetta. Erica îi spune că nu-l obligăm la nimic, că se oprește când vrea el, doar el hotărăște și, în ciuda evidentei afecțiuni pe care o are pentru ea, dă dintr-odată impresia că i s-a luat. Descumpăniți, eu și Erica ne sfătuim la cafeneaua Pușkin. Părerea ei e că una dintre cauzele crizei este dezechilibrul dintre situațiile noastre. Îi punem să ne povestească viețile lor, noi nu dezvăluim nimic despre ale noastre. Ce împărtășește fiecare e prea inegal.

Kotelnici

Cu cincisprezece ani în urmă, am realizat un film documentar într-un târgușor rus, Kotelnici. Filmarea s-a întins pe mai multe luni, de-a lungul cărora eu și mica mea echipă am întâlnit destul de mulți oameni, dintre care cei mai interesanți, cei care aveau vocația de a trece de la statutul de simple persoane la acela de personaje, erau șeful poliției locale și tânăra lui nevastă. El, Sașa, băiat frumos, seducător, dar și corupt, alcoolic, paranoic, într-o zi ne punea toate bețele posibile în roate, a doua ne copleșea cu declarații de veșnică prietenie, în pur stil rusesc. Ea, Ania, drăguță, visătoare, ușor mitomană, adorând tot ceea e franțuzesc, minunându-se de prezența noastră de parcă am fi fost — era expresia ei — cei trei magi. Ne intrigau, ne plăceau mult. Și apoi s-a întâmplat un lucru cumplit: Ania a fost asasinată, tăiată în bucăți cu toporul, împreună cu bebelușul ei de opt luni, de un nebun. Gura lumii spunea că Sașa nu era chiar nevinovat. Am filmat doliul, pomana de la înmormântare, jalea și certurile din familie. Cum îi filmam de multă vreme, aproape că făceam parte din familia aceasta. Când m-am întors la Paris, am început montarea și, pe parcurs, am identificat niște corespondențe între ceea ce am trăit la Kotelnici și în povestea mea personală unul dintre acele lucruri dureroase care poartă numele de secret de familie și care pot să bântuie mai multe generații. Cu prețul multor lacrimi și transgresiuni, i-am oferit un mormânt simbolic unui mort, bunicul meu din partea mamei, pe care nimeni nu putuse să-l îngroape ori să-l plângă și care devenise o fantomă.

Am împletit cele două povești: a lor, a mea. Familia lor, familia mea, tragediile noastre. Când am terminat montajul, m-am întors la Kotelnici ca să le arăt filmul celor care îi deveniseră actori, în primul rând Sașa. Mă temeam de reacția lui. La televizorul lui, atât de vechi, încât am fost mirat să văd imaginile în culori, am vizionat împreună caseta VHS pe care o adusesem cu mine. La sfârșit, Sașa m-a privit lung, în tăcere, și într-un final a zis: „E bine. N-ai venit doar ca să ne iei nefericirea: ai adus-o și tu pe a ta".

O experiență de plecare și de pierdere

Niciun compliment adus muncii mele nu m-a emoționat vreodată mai tare. Niciodată, eu, care mă cred un om rău, nu am avut într-atât sentimentul de a fi un om poate nu bun, dar drept. Îi povestesc toate acestea Ericăi, pe terasă, acolo unde conversațiile noastre de seară au o tonalitate mult mai intimă și mai plină de încredere decât acelea de la Pikpa sau de la cafeneaua Pușkin. Dezvolt și prezint în amănunt tot ce tocmai ați citit. De fapt, îi povestesc tot filmul, scenă după scenă, recitând aproape integral dialogul. Povestirea durează cât durează filmul întreg, dacă nu m-aș înfrâna, ar dura încă și mai mult, la fel ca forma de tai chi când te hotărăști să o execuți mai lent decât de obicei. Sunt mulțumit s-o fac așa, căci mă face să-mi uit propria nefericire, iar pentru mine Erica se dovedește a fi un public foarte bun. „Asta e!", strigă ea la sfârșit. „Așa trebuie

să facem! Trebuie", continuă ea, „să povestim și noi o experiență de plecare și de pierdere, un moment în care viețile ni s-au schimbat total." Entuziasmul Ericăi mă stânjenește. Ce-aș putea eu să spun? O experiență de plecare și de pierdere, un moment în care viața mi s-a schimbat total e tocmai ceea ce trăiesc eu acum. Dar cum să le mărturisesc elevilor noștri că totul e provocat de mine însumi? Am tot repetat că trebuie să-ți respecți suferințele, să nu le relativizezi, că nefericirea nevrotică nu e mai puțin nemiloasă decât nefericirea obișnuită, și totuși: în comparație cu sfâșierea pe care au trăit-o și pe care o trăiesc băieții aceștia de șaisprezece sau de șaptesprezece ani, un tip care are totul, absolut totul pentru a fi fericit și care face pe dracul în patru ca să distrugă fericirea lui și a familiei sale e o obscenitate pe care nu prea mă văd cerându-le s-o înțeleagă și care dă dreptate punctului de vedere al rudelor mele potrivit căruia, în timpul războiului, nimeni nu prea avea când și cum să fie nevrozat.

Repede și încet

Erica nu are asemenea reticențe. Se lasă prinsă în joc. Proiectul de a povesti o scenă semnificativă din viața ei, câteva pagini, zece minute de lectură, ca să-i facă pe băieți să înțeleagă că și ea a avut parte de cumpene, se transformă în zilele următoare într-un soi de autoanaliză. Lucrează la ea dimineața, umple paginile unui caiet mare, identic cu acela pe care îl deschide și îl

pune pe masă la începutul atelierelor noastre, numai că acesta îi este în întregime dedicat doar ei. Un caiet pentru ceilalți, un caiet pentru ea: sunt de acord, nimeni nu câștigă nimic dacă se uită pe sine. Seară de seară, după cum ne poartă conversațiile noastre pe terasă, udate de obișnuita noastră poșircă albă, îmi citește sau îmi povestește pasaje așa cum eu i-am povestit filmul meu. O ascult cu interes și cu prietenie, chiar dacă mă pierd un pic în lunga și trista litanie a bărbaților pe care i-a iubit și care, toți, au dezamăgit-o, batjocorit-o, de la primul până la ultimul, basistul olandez pentru care ea a părăsit tot ce-i mai rămânea de părăsit, astfel că femeia aceasta inteligentă, generoasă și dreaptă n-are nimic și pe nimeni pe acest pământ. În afara unei surori despre care nu mai știe nici dacă este în viață și a unui fiu care locuiește în Australia și pe care nu l-a mai văzut de ani întregi, e complet singură. Dacă se îmbolnăvește mâine, nimeni n-o să aibă grijă de ea. Ca să umple hăul acesta, de când a eșuat la Leros, îi are pe băieți, pe care îi înconjoară cu o afecțiune delicată și în același timp devorantă, și acum pe mine, pe care, încă din prima zi, m-a încuiat cu cheia în casă — un act ratat oarecum alarmant. Îi sunt Ericăi un *sparring partner*, coscenarist, consilier literar. Ar trebui să evite, îi spun eu pe cât de prudent pot, să le încredințeze băieților decepțiile ei amoroase, pentru că ei vin din culturi puritane și totodată machiste și riscă s-o disprețuiască. Erica e de acord, dar sfatul acesta o întristează. Ce să povestească, atunci? Faptul se impune dintr-odată ca o evidență, cel mai surprinzător fiind că, în cele trei zile ale soiului nostru de atelier de scriere, faptul acesta încă nu s-a impus. Erica

o să povestească despărțirea de sora ei. Sora aceasta, Claire, este schizofrenică. *She was* sau *she is*, Erica ezită. Tulburările sale psihiatrice au început devreme și, în timp ce rezultatele Ericăi au fost senzaționale încă de la grădiniță, Claire nu a putut niciodată să meargă la școală. Avea lungi perioade de prostrație care alternau cu scurte perioade de agitație de care toată familia se temea, pentru că putea deveni violentă, cu ceilalți și, de cele mai multe ori, cu ea însăși. O dată s-a încuiat într-un dulap cu un topor și a încercat să-și taie un braț. Singurul lucru care o liniștea era muzica. Începuse să cânte la pian de mică și, deși încetase foarte devreme să ia lecții, a continuat toată viața ei să cânte, aproape în fiecare zi. Era talentată, zice Erica, cunoștea multe bucăți pe dinafară, cu o predilecție pentru bucățile de înaltă virtuozitate, preferata ei fiind *Poloneza eroică* a lui Chopin. Am ridicat capul, Erica a confirmat: „Da. Știi, faptul că am ascultat-o cu tine e o mare dovadă de încredere. În mod normal, o ascult singură". Am întrebat-o, surprins: „*Chiar* știa s-o cânte? — Da, știa s-o cânte. Cu note false, dar foarte repede, mai repede decât tempoul indicat. E ceea ce-i plăcea, să cânte bucata aceasta cât mai repede cu putință, așa că repeta, repeta, probabil că a lucrat-o mai multe ceasuri pe zi ani de-a rândul, cu un cronometru. Toți marii pianiști o cântă în aproape 7', Rubinstein, Pollini, Arrau, Guilels, i-am ascultat pe toți, i-am comparat, cel care interpretează cel mai repede e Horowitz, 6'15", nu sunt sigură că are dreptate să o cânte așa de repede, se pare că Chopin detesta să fie cântată prea repede, dar preferatul meu e totuși el, pentru că el e acela care cântă cel mai mult

cum o făcea Claire — în sfârșit, înțelegi tu ce vreau să spun. O dată a reușit să o cânte în 5'40"". Am întrebat-o pe Erica: „Nu cumva încerca să o cânte și *cel mai încet cu putință*? — Nu, doar foarte repede. Se mișca foarte încet în viața ei de zi cu zi. Toată viața ei se desfășura cu încetinitorul. Putea să-i ia cinci minute ca să ducă o lingură de la farfurie la gură, iar în aceste cinci minute nu aveai niciun acces la ea. În vreme ce, când o ascultai cântând, erai cu ea. Era singurul mod de a fi într-adevăr cu ea. Și apoi părinții ne-au murit, amândoi, într-un accident de mașină. — Împreună? Ca părinții lui Atiq? — Da, ca părinții lui Atiq. Eu locuiam în Boise, ei și Claire, în Kansas City. N-am mai știut ce să facem cu Claire, așa că i-am găsit o familie ca s-o îngrijească, niște oameni mai degrabă de treabă care aveau un pian. Mă duceam s-o văd o dată pe lună. I-am făcut așa trei vizite, de fiecare dată o găseam și mai închisă, și mai tăcută. Nu mă vedea. Era din ce în ce mai înceată, traseul lingurii de la farfurie la gură dura o veșnicie. Uneori aveam impresia că era complet nemișcată, cu lingura suspendată în aer la o anumită înălțime, apoi la o alta. Într-o zi am rămas lângă ea o după-amiază întreagă, observând-o, și am înțeles că după-amiaza aceasta, patru sau cinci ore, era timpul de care avea nevoie ca să execute această mișcare, să acopere cei 30 sau 40 de centimetri dintre farfurie și gură. M-am întrebat dacă avea să fie încă și mai înceată, dacă urma să vină un moment când un gest atât de simplu o să-i ceară o zi întreagă și, începând din clipa aceea, de ce nu chiar mai mult? Dar nu mai cânta la pian, deloc. Încetineala a cotropit-o, a atras-o ca un hău. Ultima oară când m-am dus s-o văd,

am plecat spunându-mi că, chiar dacă oamenii aceia erau mai degrabă de treabă, trebuia să găsesc o altă soluție. Nu știam că era ultima oară când o vedeam. A doua zi m-au sunat și mi-au spus că dispăruse. Și știi, Emmanuel, niciodată n-am mai găsit-o. Niciodată. Am căutat-o peste tot pe unde s-a putut, n-am mai găsit-o niciodată. O femeie de patruzeci și cinci de ani, obeză, iese pe stradă, ea, care nu iese niciodată, n-ar avea cum să ajungă prea departe, în mod normal ar trebui să o găsim în cinci minute, ei bine, nu. Nimeni nu are nici măcar o ipoteză în privința a ceea ce a putut să i se întâmple. Asta e tot. Au trecut de-atunci șaisprezece ani". Un pic ca să zic și eu ceva, întreb: „Era sora mai mică sau mai mare? — Avem aceeași vârstă, îmi răspunde Erica de parcă ar fi de la sine înțeles: suntem gemene". Mă minunez: „Cum așa? Sunteți gemene? Dar nu mi-ai spus..." Erica face un semn vag, oarecum enervat, de parcă era vorba de un detaliu semnificativ doar pe jumătate pe care îl poți la fel de bine omite ori menționa, fără ca lucrul acesta să schimbe mare lucru în povestire: „Da, suntem gemene", de parcă ar spune: „Da, ne plăcea amândurora grădinăritul". Și acum mă întreabă, anxioasă: „Crezi că e bine ca poveste de plecare și de pierdere? Crezi că o să le placă?" Răspund că nu sunt sigur că băieții noștri apreciază niște povești atât de triste, oamenii care au vieți foarte grele preferă adesea poveștile fericite și happy-endurile, dar că pe mine m-a bulversat. A doua zi, la Pikpa, începem cu niște exerciții oarecare, mai degrabă niște exerciții de engleză decât de narațiune, apoi Erica își dă drumul. Vocea îi tremură un pic, dar ticul i s-a domolit, nu mai

pândește Umbra pe deasupra umărului stâng. „E rândul meu acum", zice ea, „să vă spun povestea mea. O poveste pe care n-am spus-o nimănui pentru că nu am simțit pe nimeni gata s-o asculte. Doar pe voi. Dar poate că nu e momentul potrivit? Ce credeți?" Întrebarea e de pură formă, dar Hamid, cu obișnuitul lui zâmbet care îi ascunde hohotele de plâns, răspunde cu blândețe: „Nu, nu e momentul potrivit".

Bairamul

La trei zile după ce mi-a spus povestea surorii sale gemene, Erica îmi dă ca din întâmplare de veste, de parcă mi-ar vorbi despre niște cumpărături la băcănie, că s-a hotărât să plece la Brisbane, în Australia. Acolo locuiește fiu-său, nu l-a mai văzut de zece ani. În lipsa ei, se bazează pe mine că o să mă ocup de atelierul de scriere și că o să stau în casă. Nici nu se pune problema să refuz. Plecarea se apropie foarte repede, o văd mai puțin, rămâne mult acolo sus, în camera ei, făcându-și cu siguranță bagajele. Se hotărăște să organizeze o petrecere pentru plecarea ei, cu băieții. O s-o însoțim toți împreună până la vapor. Regret că nu mi-a venit mie primul ideea aceasta: pentru o persoană singuratică, e mai plăcut când prietenii organizează o petrecere în cinstea ei decât să trebuiască s-o organizeze chiar ea. Deși nu sunt deloc zgârcit, duc lipsă, mai ales acum, de imaginație în generozitate. Dacă nu luăm în calcul aparatul Samsung Galaxy, care zace tot în sertarul noptierei mele, nu le-am oferit băieților nimic altceva decât niște Mythos-uri la cafeneaua Pușkin, câteva cartușe de țigări, câteva cartele telefonice. Dacă aș ști ce să cumpăr, nici

n-aș vrea altceva decât să-l cumpăr. Erica a înțeles prea bine lucrul acesta și-mi spune, în dimineața plecării, cu autoritate: „Emmanuel, presupun că ești mai bogat decât mine..." Confirm: „Presupui bine", și ne punem de acord că eu voi plăti toate ideile de fapte bune care-i vor trece ei prin minte în seara aceasta, ceea ce îmi convine de minune. Feribotul pleacă la 11 seara, la 7 ne ducem să-i luăm pe băieți de la Pikpa. Fără să cunosc durata călătoriei sale, asupra căreia rămâne evazivă, presupun că va fi nevoie de un taxi pentru bagajul sau bagajele Ericăi. Coboară cu un rucsac marinăresc pe umăr. „Asta-i tot?" Tot. Sunt uluit. Eu, care detest să am prea multe lucruri și veghez mereu să nu înregistrez bagaje la cală, mi-am găsit maestrul. Admir și faptul că reușește să călătorească mai degrabă cu o geantă de umăr decât cu un troler, ca toată lumea astăzi. Trolerul este practic, nu se poate afirma contrariul, dar îi înlătură călătoriei orice soi de romanesc, e, din punctul meu de vedere, unul dintre cele mai puțin sexy accesorii din lume, iar stima mea pentru Erica crește iarăși datorită rucsacului acesta din pânză moale, fără armatură, căruia îi găsesc cu ușurință un loc la picioarele mele, în partea din față a scuterului. Când ajungem în față la Pikpa, Mohamed și Hussein, care sunt personajele secundare ale micului nostru grup, ținându-se în umbra lui Hamid și Atiq, poartă fiecare pe spinare, unul un băiețel, celălalt o fetiță, cei mai mici dintre copiii unei foarte numeroase familii de sirieni pe care îi cunosc fără să-i cunosc cu adevărat, vreau să spun că le cunosc prenumele, dar că îi confund, și se joacă de-a turnirul, băieții făcând pe caii, copiii le sunt cavaleri, se distrează toți ca nebunii. Seara

începe bine. Toți patru s-au îmbrăcat frumos, pantalonii și tricourile sunt impecabile. Eu însumi care, în acest moment al vieții mele, mă complac în a fi murdar, am pus la ordinul Ericăi o cămașă curată. Cât despre Erica, ea poartă una dintre rochiile ei mulate de cocktail care nu se potrivesc nici cu locul, anotimpul și perspectiva unei călătorii, nici cu trupul ei butucănos, dar care îmi place tare, pentru că e Erica și pentru că îmi place mult de Erica. Îmi place cu adevărat, da, îmi place pur și simplu și încep să-mi dau seama că sunt trist că pleacă. Am chemat un taxi, în care ea urcă împreună cu Hamid, Hussein și Mohamed, în timp ce eu îi propun lui Atiq să-mi conducă scuterul. I se luminează fața. Aș fi putut să-i ofer bucuria aceasta de ceva vreme și nu m-am gândit niciodată s-o fac, deși mi-a spus de mai multe ori cât de mult îi plăcea să conducă, la Quetta, motocicletele acelea pe care le schimba în fiecare an. În privința aceasta, oricum ar fi, n-are rost să mă lamentez: Atiq e încă aici, pot să-i împrumut scuterul atât cât vrea, atât cât vreau, iată că mă sustrag măcar o dată amărăciunii lui prea târziu. Stilul său de condus e nervos și sigur. Așezat în spate, pe locul Ericăi, mă aplec peste umărul lui ca să-i povestesc că eu conduc așa de încet încât a devenit o legendă familială și că băieții mei, când erau mici, au propus să facem un bairam de pomină în ziua de neuitat când am depășit o mașină. Atiq râde din tot sufletul și tot conducând, cu vântul în plete, mă întreabă prenumele băieților mei. E prima întrebare pe care mi-o pune de când ne cunoaștem. Lucru pentru care a trebuit să așteptăm să ne aflăm împreună pe acest scuter, el în poziția dominantă a celui care conduce, eu

în aceea subalternă, a pasagerului, ceea ce îi permite să se intereseze de mine. Îmi pune și alte întrebări, despre familia mea. În afara faptului că un scuter condus rapid pe un drum în curbe strânse nu e cel mai bun loc din lume pentru a face confidențe, îmi spun că n-o să-l plictisesc cu văicărelile mele, așa că îi răspund ceea ce cred eu că are chef să audă, pentru că e încurajator, pentru că nici nu are alte năzuințe și pentru că sper că o să aibă și el parte de așa ceva: familia, da, toți sunt bine, foarte bine, am o casă frumoasă, o meserie bună, totul e bine — și, la urma urmelor, câteva luni mai devreme, totul era adevărat.

Molenbeek

Nu am făcut nicio poză cât am stat la Leros, dar, cât a durat seara aceasta, Erica și băieții ne-au tot fotografiat și mi-au trimis câteva. Cele mai multe înfățișează prima etapă a bairamului nostru, pe terasa de la hotelul cel mai șic, sau de la unicul hotel șic de pe Leros. Chelnerița, deloc încântată de masa aceasta de tineri refugiați, ia comenzile bombănind. Spune că avem dreptul la măsline și la alune dacă luăm vin sau bere, nu suc de portocale sau alte sucuri. La început, ostilitatea aceasta îi intimidează pe băieți, dar cum mie și Ericăi nu prea ne pasă și o și arătăm, cum e clar că o să ne aducă, dacă o să avem chef, ca la niște pașale toată rezerva de măsline și de alune a casei, faptul acesta îi înveselește și le dă curaj. Se vede în fotografiile acestea

încântarea lor, bucuria lor de a fi împreună, de a ieși pentru câteva ore din moleșeala lor plină de griji. Se vede și, în raportul dintre Atiq și Hamid, ceva care mă trimite cu gândul la filmul meu preferat al lui Visconti, *Rocco și frații săi*. Cele două personaje principale, cei doi frați așadar, sunt interpretați de Renato Salvatori și Alain Delon. Renato Salvatori e un actor un pic cam greoi, de o virilitate rustică, atrăgător, dar nu cine știe ce. Delon, în filmul acesta și la vârsta aceasta, e, poate, cel mai frumos actor văzut vreodată la cinema: e supranatural. Or, tot filmul ne povestește că Renato Salvatori e monstruos de charismatic, că e de-ajuns să-și facă apariția pentru ca femei, bărbați și animale să se prăbușească trăsniți de iubire, în timp ce Delon, în umbra acestui imens frate mai mare, este fratele mai mic, timid, melancolic, căruia nimeni nu-i dă nicio atenție. Mă frapează încă de la început asemănarea dintre Hamid și Delon și melancolia lui, mă frapează și vitalitatea și farmecul lui Atiq, cu toate acestea destul de ingrat. Cât a durat aperitivul acesta interminabil, vorbim despre viitorul lor, dar nu pe același ton ca la Pikpa. Acolo, vorbitul despre sine e ca și cum ar face o compunere pentru la școală, aici e o conversație normală, nu între elevi și profesori, ci între ființe umane normale. Hamid, care trebuie să ajungă la fratele lui în Bavaria, vrea să se facă contabil, Hussein și Mohamed, nu-mi mai aduc aminte, în general nu-mi mai amintesc mare lucru despre Hussein și Mahomed. Cât despre Atiq, e așteptat în Belgia de faimosul unchi care muncește într-un restaurant, cel care a plătit 4000 de dolari pentru călătoria lui. Știu toate acestea de multă vreme, dar, pentru prima oară, toate acestea

mă interesează cu adevărat, nu într-un mod abstract. Pentru prima oară, pun întrebări precise, concrete, așa cum, pentru prima oară, adineaori, pe când conducea scuterul, Atiq a pus despre mine și familia mea. Mi-ar plăcea să știu cine este unchiul acesta care muncește într-un restaurant. Ce mutră are, dacă are și el o familie, ce fel de mâncare se servește în restaurantul lui, dacă este angajat sau patron. Curiozitatea mea îi face plăcere lui Atiq, e ca și cum în seara aceasta facem cu adevărat cunoștință. Unchiul are o familie, da, doi copii, un băiat de doisprezece ani, Sadiq, și o fată de opt, Zahra. Are o casă, nu un apartament, o casă adevărată, cu grădină. Acolo, Atiq o să aibă camera lui și un calculator, cu atât mai necesar cu cât vrea să se facă programator. În ceea ce privește restaurantul, Atiq nu știe dacă unchiul este patron sau nu și am impresia că am pus o întrebare care nici nu i-a trecut prin minte și care, brusc, îl îngrijorează. Căci nu e deloc aceeași situație, viitorul lui nu e același dacă ajunge la un unchi care are propria lui afacere și domnește, împăciuitor și dinamic, peste o întreagă lume de chelneri grăbiți și de mușterii fideli, sau la un prăpădit plătit la negru ca să spele vasele într-un fund de bucătărie colcăind de gândaci. Caută în telefon fotografia cu meniul restaurantului, pe care mi-o arată. Restaurantul se numește *Sole mio* și este o pizzerie, ceea ce diminuează șansele ca un afgan să fie patronul, dar mai știi? Distrat, mă uit la adresă fără să mă aștept să-mi spună ceva, căci de-abia dacă cunosc Bruxelles. Totuși numele îmi atrage privirea, căci restaurantul unchiului lui Atiq nu se află la Bruxelles, ci într-un cartier periferic din Bruxelles, Molenbeek. Or, numele acesta de Molenbeek, în orice

caz la vremea despre care vorbesc, este cunoscut chiar și de oameni atât de sumar informați ca mine ca fiind un bârlog de jihadiști. Mulți dintre cei care au comis atentate teroriste au crescut în Molenbeek sau au trecut prin Molenbeek sau s-au ascuns la un moment dat în Molenbeek. Această reputație este teribil de nedreaptă pentru majoritatea locuitorilor din Molenbeek care nu au nimic de-a face cu jihadismul, iar unchiul lui Atiq face cu siguranță parte din această majoritate de cetățeni pașnici, dar, în clipa aceasta, nu mă pot împiedica să mă gândesc că, într-un grup de patru sau cinci adolescenți atât de simpatici și de lipsiți de mijloace cum sunt ai noștri, se va găsi poate unul care, nemaisuportând să tot fie respins de peste tot și tratat ca un câine, va înceta să mai creadă că are o șansă de a deveni contabil în Bavaria sau informatician în Belgia și se va radicaliza, așa cum se spune, și se va arunca în aer pentru ca, împreună cu el, să sară în aer cât mai mulți oameni ca noi.

Digul

De la hotel, un taxi, tocmit pentru toată seara, ne duce la un restaurant, tot șic, de la malul mării. Comandăm un adevărat ospăț, cei mai buni și mai grași pești. Beau prea mult, știind că a doua zi o să-mi pară rău, atâta pagubă. Vine clipa să mergem în port să așteptăm feribotul. E 15 august, mese mari au fost pregătite pe chei. O orchestră mică, lampioane. Mulți oameni, turiști și localnici amestecați, dansează sirtaki. Niște copii aruncă

cu petarde. E multă veselie. Cum nu mai e loc la terasele cafenelelor, ne așezăm pe treptele digului, care nu e din beton ca majoritatea digurilor, ci îmbrăcat în dale de marmură neagră, cu minunate nervuri șlefuite de vreme. Atiq își dă jos bascheții. După câțiva pași, scoate un țipăt de bucurie și ne face semn că ar trebui să-l imităm. Ne descălțăm la rândul nostru, eu, Hamid, Hussein. Ne extaziem la rândul nostru. E minunat de plăcut să mergi cu picioarele goale pe aceste dale atât de netede care, la câteva ceasuri după apusul soarelui, tot îi mai păstrează căldura. Râdem, ne mimăm bucuria, ne prefacem un pic. Regăsindu-mi vechile reflexe de tai chi, le arăt băieților cum să pună cât mai încet cu putință piciorul pe pământ, apoi să transfere greutatea de pe un picior pe altul, tot cât mai încet cu putință, așa cum ai scurge niște miere dintr-un recipient într-altul. Să meargă cât mai încet cu putință, ideea îi amuză. Se prind în joc. Doar Erica și Mohamed nu iau parte, căci Mahomed s-a întins lângă Erica și și-a pus capul pe genunchii ei, ca un copil mic. Ea îi mângâie fața, părul, îndelung, iar el o ia de mână, pe care o sărută și o mângâie la fel, îndelung, și e evident că și ei îi face enorm de bine, pentru că, pur și simplu, nu a atins pe nimeni și nu a fost atinsă de nimeni de multă vreme. Sunt bine, amândoi. Până în seara aceasta, nu am simțit niciun semn de proximitate aparte între Erica și timidul Mohamed, dar e clar că de el îi va fi cel mai greu să se despartă și că lui îi va fi cel mai greu să se despartă de ea. Luminile feribotului se ivesc în larg. Chiar dacă pare încă foarte departe, știm că va ajunge foarte repede și că a sunat ceasul despărțirii. Erica îi cheamă pe băieți care se strâng în cerc în jurul ei și al lui Mahomed,

tot cuibărit pe genunchii ei. Desface fermoarul genții marinărești și scoate patru pachete, învelite în hârtie de cadouri, legate cu funde roșii. Băieții le desfac: un pulover alb pentru Mohamed, mănuși îmblănite pentru Atiq, un fular pentru Hamid, o căciulă de schi pentru Hussein: hainele călduroase care le-au lipsit în timpul călătoriei, cu care părinții lor nu i-au dotat. Îi cere fiecăruia s-o încerce pe-a lui, ca să fie sigură că a luat mărimea cea bună. Le spune la ce magazin le pot schimba dacă nu le vin sau dacă nu le place culoarea și îi sfătuiește să meargă cu mine în cazul în care negustorul i-ar primi rău. Mă întreb două lucruri în același timp. Ce magazin, în Leros, poate să vândă mănuși îmblănite și căciuli de schi? Ce poate să mai rămână în geanta Ericăi, după ce a fost golită de toate aceste cadouri? Pleacă spre Australia de-abia un pic mai echipată decât băieții noștri spre Europa. Feribotul acostează, cu spatele la chei. Ca întotdeauna, admir precizia și rapiditatea manevrei, efectuată nu de câteva calculatoare, ci de un tip singur, acolo sus în cabina de pilotaj, care parchează orașul acesta plutitor așa cum fac eu o parcare laterală cu un Fiat 500. Escala ar trebui să dureze o oră, după zece minute s-a terminat. Erica se ridică, la fel și Mohamed, nu are de ales. Ne îmbrățișează, unul după celălalt. Nu te îmbrățișezi la fel când te desparți pentru zece zile sau pentru un an sau pentru totdeauna, dar Erica nu a spus nimic în privința aceasta și simțim că ar fi aiurea să-i punem această întrebare. Când îmi vine și mie rândul, înainte de a se îndrepta, cu geanta pe umăr, spre pasarelă, îmi spune: „Ți-am trimis și ție cadoul. Ai să vezi, e un cadou frumos".

Martha

În negru și alb, plan vast: filmată din culisele unei săli de concert, se vede o femeie în rochie neagră cu buline albe, așezată, cu spatele, în fața unui pian. Își pune degetele pe clape, începe să cânte. Cum, în ultima vreme, am ascultat îndeajuns *Poloneza eroică*, o recunosc încă de la prima măsură. Plan secund: degetele aleargă pe clape. Nu vor fi decât trei axe, al treilea e pe chipul pianistei, din față. E o femeie foarte tânără, de o uluitoare frumusețe — uluitoarea frumusețe a tânărului Delon în *Rocco și frații săi*. O recunosc și pe ea imediat, căci este una dintre pianistele mele preferate, nu sunt singurul. E Martha Argerich, la vârsta de vreo douăzeci de ani, poate chiar mai puțin, are deja părul acela lung, lăsat liber, pe care-l va avea toată viața ei. Nasul îi este drept, buzele, pline, pleoapele, lăsate și grele. E sălbatică, senzuală, intensă, neîmblânzită, genială. O ascult, o privesc întrebându-mă de ce, înainte să plece, Erica mi-a trimis linkul spre această înregistrare, fără niciun alt comentariu decât, ca obiect al e-mailului: 5'30". Cursorul indică faptul că totul durează 6'40". Cunosc de-acum pe

dinafară *Poloneza eroică*, pot s-o derulez în minte de la un capăt la altul, ceea ce îmi îngăduie să mă minunez în voie de interpretarea Marthei Argerich, foarte rapidă (6'40": mai mult decât Horowitz, mai puțin decât toți ceilalți), dar niciodată grăbită, incredibil de puternică și de aeriană. E o încântare să-i văd degetele săltându-i pe clape, dar nimic pe lângă expresiile care-i trec pe față cât durează muzica. Concentrare extremă, abandon extrem. La 4'30" ajungem la nota aceea micuță, foarte sus pe cer, pornind de la care se desfășoară ghirlanda. Îți ții respirația când o desfășoară Martha Argerich. E într-un soi de transă moleșită, suspendată. Indicația lui Chopin pentru pasajul acesta este *smorzando*, o indicație foarte rară care înseamnă „stingându-se". Martha Argerich se stinge în direct lăsând să strălucească notele acestea de vis, dar ea știe și noi știm că, în acest loc, marea temă a *Polonezei* se va întoarce și că această strălucitoare întoarcere e momentul cel mai înalt al operei. Suntem la 5'15", cincisprezece secunde înainte de cele 5'30" pe care mi le-a indicat anume Erica, mă întreb ce se va întâmpla și iată ce se întâmplă: sunt ultimele note ale ghirlandei înainte de reîntoarcerea temei, grandioasă și plină de bucurie, prin partea dreaptă a clapelor, prin partea dreaptă a ecranului. Martha Argerich se lasă dusă de această întoarcere a temei, o abordează așa cum un surfist abordează valul. I se lasă total în voie, nu mai încape în cadru, o mișcare bruscă a capului o face să iasă spre stânga cu bogatul ei păr negru, dispare o clipă și, când reintegrează cadrul, după mișcarea capului, are un zâmbet. Și atunci... Zâmbetul acesta de fetiță durează foarte puțin timp, zâmbetul acesta care vine din copilărie și

totodată din muzică, acest zâmbet de bucurie pură. Durează exact cinci secunde, de la 5'30" la 5'35", dar, vreme de cinci secunde, am întrezărit paradisul. Ea a fost acolo, cinci secunde, dar cinci secunde sunt de ajuns și, privind-o, avem și noi acces. Prin procură, dar acces. Știm că există.

Ce se află la stânga

Așa cum prezisese Erica, m-am uitat mult la această înregistrare în zilele de după plecarea ei. O ascult și o privesc încă, adesea. O arăt oamenilor pe care îi iubesc. După ce ați citit capitolul precedent, presupun că ați căutat „martha argerich poloneza eroică" și că, la rândul vostru, ați privit-o. Poate că vă face și vouă bine. Poate că și voi le trimiteți linkul celor dragi. Înregistrarea aceasta amintește că există, așa cum spune Hervé, o parte deschisă a lucrurilor. Algoritmul Google trimite oamenii care au privit și cărora le-a plăcut filmulețul acesta la un documentar despre pianistă realizat de fiica sa, care, deși o admiră nespus, are motivele ei de a-i purta pică, atât de nevrozată, despotică, toxică este, o mamă pe cât de teribilă, pe atât de puternică. E un lucru mai degrabă reconfortant că cerul nu se deschide doar sfinților, înțelepților, zeloșilor cu *zafu,* ci și nouă, ceilalți membri ai lamentabilei și magnificei familii a nervoșilor, ceilalți pe care îi încolțesc câinii negri. De fiecare dată când o văd pe Martha Argerich, chiar înainte de întoarcerea temei, grandioasă și plină de veselie,

a *Polonezei,* ieșind din cadru spre stânga, ca și cum ar pleca să caute ceva în beznă, departe în spatele ei, și apoi întorcându-se cu acest zâmbet de pură bucurie, mă gândesc, bineînțeles, la Erica și la ceea ce înseamnă imaginile acestea pentru Erica. E povestea vieții ei: căutatul Umbrei undeva în partea stângă, Umbra și nebunia lui Claire, și dispariția lui Claire care s-a volatilizat undeva la stânga, care continuă să trăiască undeva la stânga, la limita câmpului său vizual, foarte aproape și pentru totdeauna de neatins. Și ceea ce îi spun, împreună, muzica și chipul Marthei Argerich când interpretează la douăzeci de ani muzica aceasta, ceea ce, la rândul ei, îmi spune mie e că, din partea aceasta stângă unde s-a pierdut Claire, poți să te întorci viu, mai viu ca niciodată. Există Umbra, dar există și bucuria pură și poate că bucuria aceasta pură nu poate să existe fără Umbră și că, atunci, merită să trăiești cu Umbra. Cadoul Ericăi e că îmi spune că bucuria pură e la fel de adevărată ca Umbra. Nu mai adevărată, nu, ci la fel de adevărată, ceea ce înseamnă deja mult și e o veste bună pentru cineva care, așa ca mine, crede că Realitatea ultimă, fundul sacului, e îngrozitoarea marină a lui Raoul Dufy.

Un braț mort al vieții

Cum Erica îmi spusese că, în lipsa ei, puteam să stau la ea în cameră, m-am dus acolo sus cu rucsacul meu. Nu am văzut camera aceasta decât o dată, când mi-a arătat casa la sosire, îmi păruse agreabilă și, da, este agreabilă: spațioasă, deschisă în trei părți, cu o mică terasă și vedere. Și totuși am rămas în camera mea de copil. Am continuat să dorm în patul meu de nici un loc. Dormeam puțin și rău, am început să dorm rău, dar mult. Zilele mele erau toate la fel: mă trezeam târziu, o cană de ceai, apoi un pic de yoga pe terasă, o cafea în port, după care mă duceam la Pikpa. Cu Erica plecată, atelierul își pierduse orice ambiție introspectivă și terapeutică: se transformase într-un curs de engleză cu compuneri pe teme nepericuloase, dar îl țineam cu seriozitate. Apoi mă duceam să înot și să fac o siestă pe plajă. Pierdeam vremea pe nisip până se făcea de cina pe care o mâncam invariabil la cafeneaua Pușkin, pălăvrăgind cu Svetlana Sergheievna, devenită principala mea interlocutoare. Nu e, de fapt, rusoaică, ci din Bielorusia și originară din Pripiat, orășelul acela despre care lumea

a auzit vorbindu-se pentru prima oară în 1986, pentru că era cel mai apropiat de centrala de la Cernobîl. Un verișor al Svetlanei făcea parte dintre lichidatorii care au turnat sarcofagul deasupra reactorului, a murit câteva luni mai târziu în condiții atroce, i se descompunea tot corpul. Mulți dintre membrii familiei au dezvoltat cancere și o vecină a Svetlanei a dat naștere unui băiețel care arăta ca un sac fără ochi și fără urechi, cu o crăpătură în loc de gură și fără anus. În primele sale luni de viață, vecina se întreba ce cuvinte o să găsească, când avea să vină ziua aceea, ca să-i explice de ce era așa, de ce n-o să cunoască niciodată iubirea, de ce Dumnezeu îngăduise o asemenea nenorocire. Din fericire, copilul murise peste foarte puțină vreme. Cât de îndurător fusese, față de mine, Dumnezeu! Mă gândeam la propriii mei copii, atât de înzestrați și de frumoși, atât de vii. Exceptând-o uneori pe Jeanne, nu le mai dădeam vești și nici nu le mai așteptam. Nu trimiteam și nici nu primeam e-mailuri, nu mai ascultam mesajele. Nu mai aveam vești nici de la Erica. Mi-era rău, dar mi-era mai bine. Mă simțeam departe de tot, pierdut într-un braț mort al vieții mele și, într-un fel ciudat, în siguranță. I-am făcut un pic curte, fără succes, uneia dintre frumoasele gemene din Torino care lucra ca voluntar la Pikpa. În viața adevărată studia la Scuola Holden, o școală de tehnică narativă înființată de scriitorul italian Alessandro Baricco, care, în materie de *creative writing* mondializat, este tot ce e mai bun. I-am spus Susannei, o cheamă Susanna, că, dacă scrisul era vocația ei, nu înțelegeam de ce nu-l preda aici în loc de grădinărit. Mi-a răspuns că nu se simțea pregătită, i-am atras atenția

că, în privința aceasta, n-o să fie niciodată pregătită: argumentul a pus-o pe gânduri. Am închiriat un al doilea scuter pentru Atiq, împreună am dat câteva ture pe insulă. Am vrut să-i duc pe băieți pe plajă, e totuși cel mai bun lucru pe care-l poți face pe o insulă grecească, dar s-au codit, au găsit pretexte să nu vină. Adevăratul motiv, cred eu, e că nu știu să înoate.

Văzut de sus

Într-o seară am cinat cu Elfriede și Moritz, cuplul de arheologi austrieci, și mi-a fost ciudă pe mine pentru că Moritz mi-a părut, o clipă, un personaj sadic de Haneke, căci este realmente, lucru pentru care mi-aș băga mâna în foc, un om drept, copilăros, incapabil de răutate, iar Elfriede, asemenea. Cina aceasta la cafeneaua Pușkin a fost nu doar amicală, ci, pentru mine, și foarte instructivă, pentru că Elfriede și Moritz arătaseră, cât stătuseră aici, un interes deosebit trecutului insulei și mai ales acestei arhitecturi atât de stranii, atât de radical străină de stilul insulelor grecești, care mă intrigase la sosire fără ca, mai apoi, să încerc să aflu mai multe. În timpul ocupației italiene, în anii treizeci, mi-au explicat Elfriede și Moritz care vorbeau fiecare pe rând, unul începând o frază pe care celălalt o termina la un înduioșător unison, se pusese problema transformării Lerosului într-o bază navală. Mussolini trimisese doi eminenți reprezentanți ai arhitecturii fasciste care construiseră pentru viitoarea garnizoană a bazei

niște clădiri mari și moderniste ca Pikpa și vreo sută de pavilioane dispuse în cercuri concentrice. Soiul acesta de cetate utopică rămăsese abandonată între sfârșitul războiului și anii șaizeci, când devenise mai întâi un loc de exil și de tortură pentru prizonierii politici sub junta numită „a coloneilor", apoi, după alungarea coloneilor, un spital psihiatric, cel mai mare spital psihiatric al țării, adăpostind tot atâția pacienți cât se prevăzuse în marinari și familii de marinari în baza navală, adică vreo mie de persoane. Toată lumea știa că, în acest spital, pacienții erau tratați într-un mod groaznic, goi în majoritatea timpului, mucezind în pișat și căcat, spălați o dată pe săptămână, în curte, cu furtunul, brutalizați de infirmieri — toți locuitori ai insulei pentru care spitalul era prima și aproape unica posibilitate de a avea un loc de muncă. După treizeci de ani de asemenea activitate și în urma unui raport scris de Félix Guattari care îl prezenta ca fiind rușinea psihiatriei europene, spitalul fusese închis, nebunii, dispersați, iar cetatea utopică abandonată își reluase aspectul acela părăsit, tăcut, strivit de un soare lipsit de căldură, care amintea de tablourile lui Giorgio De Chirico. Reintrase în folosință odată cu criza refugiaților. Acolo unde fuseseră închiși nebunii au fost închiși migranții, iar locuitorii insulei care fuseseră cândva infirmieri s-au apucat să lucreze pentru ONG-uri, devenite la rândul lor principalul angajator de pe Leros. Cele povestite de Elfriede și Moritz m-au pus pe gânduri. Mi se părea că aceste patru straturi ale istoriei insulei aveau totuși o oarecare încărcătură, explicând vibrațiile nesănătoase pe care le percepusem la sosirea mea, și când am spus acestea, au

râs amândoi: nu era totul. La sfârșitul războiului avusese loc o foarte scurtă ocupație germană, un al cincilea strat de numai câteva luni din care nu subzista decât un vestigiu: un soi de basorelief cu un diametru de vreo zece metri, gravat adânc într-un masiv stâncos de la capul insulei, vizibil numai de sus, dar, în sfârșit, dacă survolai Lerosul în elicopter, era primul lucru pe care-l vedeai, iar lucrul acesta era o svastică.

Cel mai vechi rezident din partea locului

La sfârșitul verii, Elfriede și Moritz s-au întors la Viena, nu înainte de a distribui, ca și Erica, în stânga și-n dreapta cadouri modeste, dar remarcabil de imaginative, un mărunțiș diferit și personalizat pentru fiecare. Susanna și Roberta, drăgălașele gemene, au plecat și ele. A fost cât pe-aici să-i cer Susannei să-l salute din partea mea pe Baricco, pe care îl cunosc un pic, dar m-am abținut de la acest *name-dropping* pe care, spre cinstea mea, nu l-am folosit în ușuratica mea tentativă de seducție. După acest val de plecări, am văzut momentul în care aveam să devin un soi de mobilă la Pikpa sau acel personaj fantomatic pe care l-a descris foarte bine un alt scriitor care-mi place, Geoff Dyer: cel mai vechi rezident din partea locului. *Eram singurul conștient de acest statut*, scrie el, *pentru simplul motiv că nimeni altcineva nu rămăsese atât de mult timp. Ajungi și vezi o mulțime de oameni care erau deja acolo înainte de*

sosirea ta. Nu ai cum să știi că eu eram deja acolo când ei înșiși au venit. Nu poți să știi că o să fiu tot acolo când o să plece și când o să pleci tu însuți... Nu mai așteptam nimic de la șederea mea, dar nu vedeam niciun motiv să-i pun capăt. Și totuși, într-o zi, s-a întâmplat ceva. Era la ora prânzului. Fuseseră distribuite barchetele de aluminiu umplute, ca întotdeauna, cu orez și, în ziua aceea, cu pește. Mâncam singur la umbra marelui platan privindu-l distrat pe Hamid care, în fundul curții, se juca cu trei dintre copiii numeroasei familii siriene. Hamid e mereu foarte amabil cu copiii, foarte atent, îl interesează cu adevărat ceea ce îi interesează, iar ei, bineînțeles, îl adoră. Îi priveam, conduși de el, cum mutau foarte încet greutatea corpului de pe un picior pe altul, râzând de propria lor lentoare, și am înțeles brusc că Hamid se apucase să-i învețe tai chi. Stropul de tai chi pe care i-l predasem eu, în nici cinci minute, pe dalele calde și netede de pe dig în seara plecării Ericăi, dar chiar și cu aceste cinci minute ai la ce să lucrezi o vreme. Hamid și micuții lui elevi erau în mod clar încântați de ceea ce făceau și mi-am spus că, poate, merita să încerc ceva.

Hamid predă

Nu am deschis cu acte în regulă un atelier de tai chi, înscris în planningul de la Pikpa, dar într-un sfârșit ne-am strâns, un mic grup, să ne antrenăm în fiecare zi în curte. Elementele de bază erau Atiq și Hamid, uneori Mohamed, și copiii sirieni. Spre marea mea surpriză,

pentru că mi se părea o idee *a priori* destul de abstractă, toți adorau jocul care consta să găsească drumul cel mai lung de la un punct la altul. S-au apucat să descrie curbe lungi, uneori cu ochii închiși. Problema era măsurarea lungimii parcursului fiecăruia, dar există aplicații pentru aceasta, pe care le-au descărcat cei care aveau *smartphone*-uri. Era amuzant să-i vezi pe copiii aceștia mergând cu încetinitorul în curtea școlii, foarte serioși și în același timp gata să-i pufnească în orice clipă râsul. Îmi aminteam de plimbările noastre pe potecile împrejmuite de la centrul *Vipassana*, în Morvan, și m-am gândit că ceea ce se improviza aici, la Pikpa, în mod copilăresc și accidental, era mai aproape de adevărata meditație decât interminabilele noastre inspectări ale nărilor, pe *zafu*-uri. Dar nici nu mi-au trecut bine acestea prin minte și m-am și gândit că inspectările de nări, de ce nu?, ar avea și ele mult succes aici. Nu m-am înșelat. Aș exagera dacă aș spune că toată lumea la Pikpa s-a apucat să urmărească circulația aerului prin nări, dar exercițiul l-a intrigat pe Hamid, l-a intrigat pe Mohamed, i-a intrigat pe Elias și Dina, cei doi copii sirieni. Îi intriga și mai ales îi făcea să râdă, era pentru ei o variantă inedită a jocului aceluia care le place tuturor copiilor: să-și astupe nasul și să-și țină respirația cât mai mult timp cu putință. Totul se petrecea cu atât mai bine cu cât, așa cred, nu mai predam eu, ci Hamid, care era, cum am mai spus, idolul copiilor. Îl instruiam un pic, fără să dau impresia c-o fac, de fiecare dată când îi ofeream un Mythos la cafeneaua Pușkin. Ne duceam amândoi pe pontonul unde clienții Svetlanei Sergheievna își amarează bărcile și îi arătam o mișcare pe care o

executam împreună, așa cum făcusem cândva cu Moș Crăciunul canadian, ca să îmblânzim lupul, după care mă așezam la poalele marelui platan, în curtea școlii, ca să mă uit la Hamid și, de departe, să-l ascult. *As if you pour honey inside of your leg...*: ca și cum ai turna miere în picior. Era un profesor minunat.

Treizeci de ani pentru nimic?

În afara nuvelei lui George Langelaan, nu mai citisem nimic de luni întregi, dar, într-o zi, la cafeneaua Pușkin, am redeschis dosarul din carton pe care scrisesem, cu majuscule, *Expirație*, și am început nu neapărat să citesc, ci, să zicem, să parcurg aceste aproximativ 200000 de semne de notițe despre yoga, tai chi, meditație, toate aceste marote care mi-au ocupat jumătate din viață și cu ce rezultat? Răspunsul avea de ce să mă cufunde în melancolie. Treizeci de ani de urmărire a calmului și a profunzimii strategice, treizeci de ani în care mi-am povestit viața ca o ieșire din starea de confuzie și ca o răbdătoare construire a unei stări de seninătate și de minunare, treizeci de ani în care am crezut, în ciuda căderilor și a depresiilor. Și la sosire, la apropierea bătrâneții, în condițiile în care ai avut o casă, o familie, totul pentru a fi înțelept și fericit, te trezești culcat în poziția fetusului, singur într-un pat de nici o persoană, în casa goală a unei femei singure și pierdute, plecată fără să lase nicio adresă, și ea tot undeva în emisfera sudică. Bilanțul nu e cine știe ce strălucit.

Nu e o foarte bună publicitate pentru yoga. Dar greșesc spunând acestea: yoga n-are nicio vină, problema sunt eu. Yoga tinde spre unitate, cel care e prea divizat pentru toate acestea sunt eu. Într-o zi, mergând pe potecile noastre de munte, deasupra Levronului, eu și Hervé ne-am pus întrebarea aceasta: oare toată lumea poate să facă yoga? Oare toată lumea are o cale de acces la unitate, la lumină, la zona secretă și iradiantă a înăuntrului sinelui? Pe moment, ajunsesem la concluzia că da: această cale de acces poate să fie ascunsă, dar ea există pentru fiecare, altfel yoga nu ar fi yoga. Gândirea din Levron tinde spre *happy-end*. Și totuși: o schizofrenică cum e sora Ericăi poate ea să facă yoga? Cineva al cărui centru e zdrobit? Cineva ca mine, din care o jumătate e inamica celeilalte?

Bunii și bătrânii câini

Gândurile acestea sunt melancolice, dar nu erau dureroase. Nu mă împiedicau să-mi văd de rutina mea cotidiană, să pregătesc cu Hamid lecțiile de tai chi pe care le dădea micilor sirieni, să duc o viață lipsită de orice proiect și, din acest motiv, odihnitoare. Mă simțeam ca un soldat rănit, deloc supărat să se trezească în spatele frontului, într-un spital decrepit și prost întreținut, dar tihnit. Așezat pe fotoliul meu împletit de la cafeneaua Pușkin, golindu-mi fără grabă Mythosul, îmi lăsam bietele gânduri, dezlânate și prăpădite, să lâncezească, destul de liniștit. Le urmam cursul fără

să le dau prea multă atenție. Le cunoșteam pe dinafară pe cele mai obsedante, pe cele mai toxice și, când le vedeam apropiindu-se, nu-mi mai păreau niște demoni care încercau să-mi devoreze sufletul, ci mai degrabă niște câini buni și bătrâni care, așa ca „bietul moș" pe care-l iubeau atât băieții mei pe vremea verilor de la Arcouest, vor întruna să te lingă și să-și pună labele pe tine și să le arunci un băț pe care o să ți-l aducă înapoi gâfâind și dând din coadă și cerând s-o iei imediat de la capăt. Și atunci le aruncam iarăși și iarăși bețele, bățul gloriei deșarte, bățul urii de sine, bățul lui „prea târziu" și al amărăciunii lui „prea târziu", și apoi, la un moment dat, spuneam gata și mă cufundam din nou în somnolență, lăsându-i pe bătrânii și bunii câini atât de nesuferiți să-mi dea târcoale, un pic dezamăgiți. După ce am început să dorm mult, am început în plus să dorm bine. Dormeam în patul meu, dormeam la plajă, dormeam la cafenea. Bunii și bătrânii câini mârâiau în așteptarea lor. Siesta devenise forma noastră de meditație.

Să te pișii și să te caci

Forma aceasta de meditație nu figurează pe lista definițiilor pe care le-am acumulat în dosarul meu despre yoga. Mi-era lene să-l studiez serios, dar m-am gândit că o bună modalitate de a-l frunzări ar fi să întocmesc lista acestor definiții și iat-o. Meditația este să fii așezat în tăcere, nemișcat. Meditația este tot ceea ce se petrece în conștiință în timpul în care ești așezat

în tăcere, nemișcat. Meditația este ivirea înăuntrul sinelui a unui martor care observă vârtejul gândurilor fără să se lase dus de ele. Meditația este să vezi lucrurile așa cum sunt. Meditația este dezlipirea de propria identitate. Meditația este descoperirea că ești altceva decât cel care spune întruna: eu! eu! eu! Meditația este descoperirea faptului că ești altceva decât propriul ego. Meditația este o tehnică pentru erodarea egoului. Meditația este cufundarea și ancorarea în ceea ce e contrariant în viață. Meditația este când nu judeci. Meditația este când ești atent. Meditația este observarea punctelor de contact între ceea ce este sine și ceea ce nu este sine. Meditația este oprirea fluctuațiilor mentale. Meditația este observarea acestor fluctuații mentale numite *vritti* în scopul calmării și, într-un sfârșit, a stingerii lor. Meditația este când știi că ceilalți există. Meditația este când te cufunzi înăuntrul sinelui și sapi tunele, construiești baraje, deschizi noi căi de circulație și provoci nașterea a ceva și ajungi în bolta deschisă. Meditația este când afli în străfunduri o zonă iradiantă și secretă, unde ești bine. Meditația este să fii la locul tău, oriunde te-ai găsi. Meditația este să fii conștient de tot, tot timpul (definiția aceasta este a lui Krishnamurti). Meditația este să accepți tot ce se prezintă. Meditația este când nu te mai minți. Meditația este când te detașezi, nu mai aștepți nimic, nu mai încerci să faci nimic. Meditația este când trăiești în clipa prezentă. Meditația este să te pișii și să te caci când te pișii și te caci, atât și nimic mai mult. Meditația este când nu adaugi nimic. Iată. Am citit și recitit lista aceasta de definiții, la care nu am nimic de comentat. Cu excepția celei a lui Krishnamurti, nu

vin din cărți, ci, la nivelul meu foarte scăzut, dintr-o experiență nemijlocită. Să fie oare una care să le înglobeze pe toate celelalte? Una care să fie mai generalistă? Una care să semene cu muntele când am ajuns la capătul călătoriei? Vă mai amintiți? La începutul călătoriei, muntele în depărtare pare să fie un munte. De-a lungul călătoriei, capătă mii de aspecte, seamănă cu mii de lucruri, dar nu cu un munte. Iar la capătul călătoriei pare din nou un munte, dar altfel: *e* muntele. Unde mă aflu eu în călătoria mea? Mă apropii de munte, sunt încă foarte departe? Și, dacă aș fi nevoit să aleg doar una dintre aceste definiții, care ar fi aceea? Depinde de momente. Astăzi, la începutul acestei toamne 2016 când zăbovesc la Leros fără mai multe motive pentru a pleca decât pentru a rămâne, o prefer pe aceasta: meditația este să te pișii când te pișii și să te caci când te caci. Cum este aproape ceea ce fac, fără să adaug prea multe comentarii, am uneori impresia și-mi vine să râd că, în sfârșit, meditez pe bune. Nu sunt nici vesel, nici trist, le arunc bețele bunilor și bătrânilor mei câini, bățul gloriei deșarte, bățul urii de sine, bățul lui „prea târziu" și al amărăciunii lui „prea târziu" și e destul de surprinzător, dar adevărul e că mă simt aproape bine.

V

Continui să nu mor

Paul la Guadalajara

Ultima oară când l-am văzut pe Paul Otchakovsky-Laurens, editorul meu de treizeci și cinci de ani încoace, era în noiembrie 2017 la Târgul de carte de la Guadalajara, în Mexic, unde eram amândoi invitați. Venise cu soția lui, Emmie Landon, care este, cam tot de atâta multă vreme încoace, și una dintre cele mai bune prietene ale mele. La ceva mai mult de un an de la întoarcerea mea din Leros, mi-era clar mai bine și ne-am distrat toți trei pe cinste. Un filmuleț stă mărturie în acest sens, unde ne vezi într-o *cantina* cu alți prieteni, scriitori și editori veniți de aproape peste tot, toți râzând, spunând prostii, lăsându-ne în voie așa cum fac participanții la congrese din toate corporațiile după ce au terminat cu conferințele și mesele rotunde. Îi vezi pe Paul și Emmie că se privesc așa cum se priveau de obicei și cum nu am văzut toată viața mea un alt cuplu să se privească — știu, am spus același lucru despre Bernard și Hélène, dar Bernard și Hélène numai ce se întâlniseră, în timp ce farmecul acesta al primelor momente ale iubirii dura pentru Paul și Emmie, intact, de douăzeci de ani încoace. Îl vezi și pe Paul, întors

spre mine, vorbindu-mi de parcă ar încerca să mă convingă de ceva și e exact ceea ce făcea, căci chiar înainte de a mă alătura veselei adunări a avut loc mica scenă care este subiectul acestui capitol. Eu, Paul și Emmie ne înțeleseserăm să ne întâlnim la barul hotelului. Am coborât primul, mi-am scos din rucsac tableta și am profitat de ceea ce una dintre prietenele mele numește „timp interstițial" (detestă momentele acestea neatribuite, mie îmi plac tare) ca să răspund la câteva e-mailuri. Paul vine lângă mine, îi spun că termin într-un minut. „Vezi-ți de ale tale", îmi răspunde el, „nu-i nicio grabă", și se-apucă și el să butoneze pe telefon. Un pic de timp interstițial se scurge în tihnă, întrerupt brusc de vocea uluită, aproape alarmată a lui Paul: „Emmanuel, ce faci tu acolo? Cum scrii?" Ridic capul, fără să înțeleg. „Așa ceva nu se poate: tu bați la calculator *cu un deget*? — Păi, da, bat cu un deget. Mereu am bătut cu un deget. — Stai așa", continuă Paul a cărui uluire, în loc să se calmeze, crește, de parcă ar fi conștientizat progresiv enormitatea faptului „vrei să zici că ți-ai scris toate cărțile, și nici nu mai vorbesc de articole și scenarii, *cu un singur deget*?" Mai târziu, după moartea lui, Emmie o să-mi spună că Paul scria foarte bine, fără să se uite nici la tastatură, nici la ecran, și că era mândru de competența aceasta — competență de care eu habar nu aveam așa cum el habar nu avea de incompetența mea până în seara aceea de la Guadalajara. Dar în seara aceea a descoperit-o, iar revelația aceasta l-a copleșit cu un amestec de năuceală și veselie destul de asemănător, am impresia, cu acela pe care îl încearcă cineva care a consumat ciuperci halucinogene. Ne cunoaștem de treizeci

și cinci de ani, mi-a publicat douăsprezece cărți, este nașul fiului meu Gabriel care, pentru acest motiv, va primi până la sfârșitul vieții sale toate cărțile publicate la editura P.O.L., am petrecut vacanțe împreună, iar el nu știa lucrul acesta: că eu scriu la calculator cu un singur deget, arătătorul drept, fără să mă ajut nici măcar de arătătorul stâng ori de degetul mare pentru tasta de spațiu. După ce trece primul val de năuceală și veselie, vine ceasul întrebărilor și al tentativelor explicative. Paul nu reușește să priceapă cum de se face că nu am învățat să bat la mașină, iar eu răspund că, da, acum că mă gândesc și eu, sunt de acord, e oarecum surprinzător. Într-adevăr. Aș fi putut să învăț, cu siguranță, dar adevărul e că, la fel de sigur, nu am învățat. Asta e. Nimeni, până în seara aceasta, nu și-a făcut griji din pricina aceasta. Niciuna dintre femeile cu care am trăit nu s-a declarat, așa ca Paul, uluită. Nu zic că niciuna nu a remarcat faptul, bineînțeles că nu, dar că eu scriu la calculator cu un singur deget era, pentru ele ca și pentru copiii mei, un subiect de afectuoasă tachinare, așa cum este și felul în care conduc, foarte încet, atât de încet încât, chiar și pe autostradă, trec în viteza a patra cam de atâtea ori cât mă folosesc de scaunul ejectabil. Era un subiect de afectuoasă tachinare pe care o suportam cu dragă inimă, dar nimeni n-a mers mai departe. Nimeni nu mi-a spus că aș putea să învăț, că ar trebui să învăț, că, mai ales în măsura în care meseria mea consta în a bate la mașină, mi-ar fi fost de folos și chiar mi-ar fi schimbat viața dacă aș fi învățat să o fac corect. De ce oare n-am învățat? Nu era din partea mea o ostilitate din principiu la tot ce este inovație, în stilul lui Alain

Finkielkraut, care nu are nici adresă e-mail, nici calculator, nici telefon și care, când s-a retradus cu adevăratul său titlu *Plângerea lui Portnoy,* de Philip Roth, pe care l-a citit în adolescență cu acela, inexact, de *Complexul lui Portnoy,* suspină dureros: „N-o să mă obișnuiesc niciodată". Nu, nu am nimic împotriva inovației, nimic împotriva tehnologiei, chiar dacă în domeniile acestea nu-s cine știe ce priceput, nu știu cum să explic pur și simplu pentru bătutul la mașină, dar nu s-a întâmplat. Nu s-a ivit prilejul și apoi am învățat să mă descurc fără. Cam ca oamenii care nu și-au luat permisul de conducere la vârsta la care se face în mod normal și apoi, când nu mai e momentul, e prea târziu. „Da", a obiectat Paul la explicația aceasta, „numai că, în cazul tău, e ca și cum nu ai ști să conduci și *în același timp* ai fi campion de Formula 1." Câteva ore mai târziu, i-a împărtășit lui Emmie ce descoperise și pe prețiosul film, care este ultima imagine pe care o am cu el, îl vezi la un moment dat aplecat spre mine, ca cineva care argumentează cu vehemență și îmi amintesc cu ce vehemență, realmente, a insistat toată seara să învăț să bat la mașină. Și-a scos până și telefonul ca să caute o metodă — „Ia uite ce bine sună, typing.com!" —, iar eu spuneam da, poate, de ce nu, dar în același timp ce rost ar avea? Am împlinit șaizeci de ani, am scris tot ce am scris cu un deget, e prea târziu acum ca să schimb și apoi ce-ar mai schimba dacă eu m-aș schimba? Paul nu se lăsa descurajat: „Nu-ți dai tu seama cât timp o să câștigi". Argumentul acesta al timpului câștigat n-avea nicio greutate, nimeni nu scrie cărți ca să câștige timp, iar Paul, care știa lucrul acesta mai bine ca oricine, a abandonat rapid frontul

acesta. Am lăsat-o baltă, a părut o vreme că s-a împăcat cu ideea persistenței mele în incompetență și doar ceva mai târziu în seara aceea, când ne-am dus la o a doua *cantina*, mai întunecată, mai animată, mai zgomotoasă, și am trecut de la tequila la mezcal, când la un moment dat eram la bar, Paul s-a întors spre mine, cu ochii sclipindu-i — va trebui să vorbesc despre felul în care îi sclipeau ochii lui Paul — și mi-a zis țipând ca să se facă auzit: „Știi, dacă ai învăța să bați la mașină, nu ai scrie doar mai repede, ai scrie *altfel*".

Actul cel mai important al vieții tale

Când bea, Paul era, ca și mine, sentimental și impetuos, foarte rus, și i se întâmpla, ca și mie, să se întrebe a doua zi dacă nu cumva întrecuse măsura, de unde rezultau niște apeluri telefonice îmbârligate de atâta delicatețe și bună educație. N-aveam nevoie să ne sunăm la Guadalajara, pentru că, vreme de patru zile, ne-am văzut de dimineața până seara, dar la prânzul de a doua zi, unul dintre acele prânzuri mai mult sau mai puțin oficiale unde oamenii încearcă să se fofileze pentru a rămâne cu prietenii, m-a întrebat cu aerul acela îngrijorat pe care i-l știam pe dinafară, cu aerul său din zilele de după beții, dacă nu i-o luasem în nume de rău pentru ce-mi spusese în ajun la *cantina*, dacă nu trăsesem concluzia că, din punctul lui de vedere, cărțile mele puteau fi de zece ori mai bune și că, logic, erau în consecință de zece ori mai puțin bune decât ar

fi putut să fie dacă mi-aș fi dat și eu un pic osteneala, adică dacă aș fi învățat să bat la mașină. I-am răspuns lui Paul că nu-i purtam deloc pică, dimpotrivă, dar că era exact ceea ce-mi spusese, ceea ce spuseserăm amândoi la barul de la *cantina* după ce am trecut de la tequila la mezcal — căci încă beam la vremea aceea — și-mi dau dintr-odată seama că, fără să o fi hotărât, fără să fi făcut vreodată legătura, am renunțat totalmente și cred că pentru totdeauna la băutură după moartea lui Paul. Din clipa în care trecuserăm de la „ai scrie mai repede" la „ai scrie *altfel*", ni se deschidea în față un bulevard de speculații alcoolizate. „Să bați la o tastatură", argumenta Paul la barul de la *cantina*, „să-ți transformi gândirea în cuvinte și în fraze pe care le bați la o tastatură este actul cel mai important al vieții tale. Dacă modifici condițiile acestui act, faptul nu poate rămâne fără consecințe. Neapărat, ceva se va schimba în felul tău de a scrie, va crea neapărat noi conexiuni neuronale. Da, o să scrii altfel, e imposibil să nu scrii altfel." Și în clipa aceea de beție ne-a venit, cu strălucirea evidenței, gândul că ceea ce aș scrie cu zece degete ar fi de zece ori mai bun decât ceea ce scriam cu unul singur. Tratasem cu dispreț argumentul rapidității, spunând că nu-mi păsa cine știe ce dacă băteam repede, dar, în realitate, îmi păsa, pentru că aparțin speciei aceleia de scriitori a căror principală ocupație e să transcrie ce le trece prin minte — sarcină care cere atât răbdare, cât și rapiditate. Nu e foarte complicat să scrii, spunea Thomas Bernhard, e de ajuns să înclini capul și să lași să se așternă pe o foaie de hârtie tot ce e înăuntru. De acord, dar ca să prinzi cât mai mult din ceea ce se așterne e mai

bine să te miști repede și, după un moment de scepticism, am primit cu entuziasm ideea, tipică pentru Paul, că exista o soluție tehnică, accesibilă tocmai datorită tehnicității sale, pentru a progresa în arta aceasta. Spun „tipică pentru Paul", adaug tipică și pentru mine, căci nu împărtășeam, eu și el, doar gustul efuziunilor alcoolizate, ci și convingerea că suntem pe pământ ca să devenim mai buni și că e posibil să devenim mai buni, oricare ar fi, așa cum zicea Lenin, materialul existent, dacă ne străduim cu seriozitate și asiduitate. Dacă stăm să ne gândim bine, trăsătura aceasta nu e atât de răspândită, iată încă una dintre frontierele care divizează omenirea. Aproape toată lumea are un ideal al eului, o versiune îmbunătățită a propriei persoane, dar există o categorie aparte de oameni, cei care, ca să se apropie de acest ideal și ca să-l facă mai puțin evanescent, au înclinație pentru ceea ce Montagne și anticii înaintea lui numeau exercițiu — sau *meditatio*. Paul nu practica nici meditația, nici yoga, în materie de exercițiu fizic făcea două sute de flotări în zorii fiecărei zile, căci toată viața lui s-a trezit în zori și chiar înainte de zori, iar practica aceasta sportivă atât de puțin diversificată era un motiv de afectuoasă tachinare pentru mine și prietenul meu Olivier Rubinstein, flotări și numai flotări, ca un regim dietetic care n-ar consta decât într-un singur aliment și datorită căruia ajunsese să aibă un tors extrem de puternic pe niște picioare rămase subțirele — dar e limpede că faptul acesta îi convenea lui Emmie și nimic altceva nu conta pentru Paul. Nu practica nici meditația, nici yoga, dar când i-am vorbit despre proiectul meu de carte despre yoga, în loc să ridice din umeri cu o perplexitate

vag ironică așa cum au făcut, cât a durat munca aceasta, cei mai mulți dintre prietenii mei, a dat dovadă de cea mai vie și cea mai puțin blazată curiozitate — nu numai, cred eu, pentru că îl interesau din principiu proiectele mele, ci pentru că îl interesau în general toate disciplinele al căror scop e formarea sufletului. Iată de ce mi se pare uimitor și, în același timp, deloc uimitor faptul că, înainte de a muri, mi-a lăsat moștenire, ca un ultim cadou, convingerea că a bate corect la mașină, cu toate cele zece degete, ar putea fi forma mea personală și ultimă de yoga.

Felul în care îi sclipeau ochii

Paul a murit pe 2 ianuarie 2018, pe un drumeag din Guadaloupe unde își petrecea vacanța cu Emmie. Avea șaptezeci și patru de ani, silueta și entuziasmele unui adolescent, era îndrăgostit ca un nebun. Mă gândesc, așa am gândit întotdeauna, că fiecare dintre noi are în jur câteva persoane, pot să fie cinci, pot să fie zece, nu mult mai multe, care sunt cele cu care trece prin viață. Cu Emmie, cu Hervé, cu Olivier, cu Ruth, cu François, Paul făcea parte pentru mine dintre aceste persoane, micul grup esențial al acelora cu care faci trecerea, iar moartea lui a fost primul mare doliu al vieții mele până atunci uimitor de cruțată din punctul acesta de vedere. Lui i-am trimis și numai lui, fără să-l cunosc, primul roman pe care l-am scris, pentru că P.O.L. era editorul lui Georges Perec. Din 1984 încoace mi-a publicat

toate cărțile și, pentru mine, e foarte ciudat s-o termin pe aceasta știind că el n-o s-o citească. Am fost uneori întrebat cum lucram împreună, ce fel de observații făcea pe un manuscris, dacă intervenea mult... De fapt, nu cine știe ce. Paul considera o carte ca un tot organic, pe care-l accepți sau îl respingi ca atare și pe care nu-l formatezi. Era convins că ceea ce ți se pare, la prima vedere, un cusur se dovedește adesea, mai apoi, aspectul cel mai aparte și inimitabil al unei cărți. Atunci, bineînțeles, îmi făcea observații și niște observații iscusite, dar și alții pot să-mi facă și îmi fac și îmi vor face observații iscusite, Paul nu era unic pentru mine datorită observațiilor sale iscusite. Paul era unic pentru mine datorită felului în care îi sclipeau ochii când îi aduceam un manuscris. Certitudinea că avea să-l citească *imediat* și că avea să mă sune în miezul nopții după ce-l termina, iar dacă nu mă suna în miezul nopții, atunci însemna că murise — e, de altfel, ceea ce se întâmplă azi: Paul nu o să mă sune în miezul nopții pentru că a murit. Voi avea, am un alt editor, Frédéric Boyer, pe care îl cunosc de douăzeci de ani, care este, ca și mine, un autor al editurii și un prieten, dar niciodată nimeni nu va *dori* ceea ce voi scrie așa ca Paul. Și nu sunt singurul care poate să spună ceea ce spun eu aici. Bineînțeles că relația noastră era aparte: ne-am construit viețile împreună, eram foarte buni prieteni, știam dacă nu totul, atunci măcar mult unul despre celălalt. Dar cred că toți autorii pe care i-a publicat au cunoscut felul în care îi sclipeau ochii — altfel nu i-ar fi publicat. Era, iarăși, unul dintre lucrurile care făceau ca această micuță editură și fondatorul ei să fie extraordinari: autorii ale căror cărți se vindeau în

500 de exemplare de-a lungul întregii lor cariere erau tratați cu exact același respect și cu exact aceeași exigentă fidelitate ca aceia care, prin tirajele lor mai mari, îngăduiau editurii să reziste. Ochii lui Paul sclipeau cu la fel de multă dragoste pentru cărțile lor. Cu la fel de multă gelozie, cu la fel de multă posesivitate, căci Paul era și gelos, și posesiv, și mi s-ar părea un păcat, ajuns la punctul acesta, să nu vorbesc despre ce s-a întâmplat, fapt care mă încântă, cu *L'Élégie des Chamalières* și cu autorul acesteia, Renaud Camus. Nu vă supărați, vă rog frumos. Nu vă puneți hainele, nu plecați trântind ușa. Așezați-vă la loc. Dacă știți cine este, aveți cea mai proastă părere despre Renaud Camus, iar eu la fel, vă jur, nu vă faceți griji. Dacă nu știți, să zicem foarte repede că este astăzi un ideolog de extremă dreaptă, inventatorul teoriei „marii înlocuiri" (a bunilor francezi neaoși cu negri și arabi) și inspiratorul susținătorilor supremației albe care, fundamentându-se pe doctrina sa până și în Noua Zeelandă, au un succes nebun la intrarea în moschei. Acestea fiind spuse, este interesant de știut că, spre sfârșitul secolului trecut, Renaud Camus era un scriitor pentru câțiva *happy few* avangardiști, veniți din zone care le aparțineau lui Roland Barthes și Andy Warhol, cunoscut pentru un indemodabil clasic al literaturii *gay, Tricks*, și pentru un monumental *Journal* al cărui indefectibil editor era, an după an, Paul — iar eu, unul dintre indefectibilii lui cititori. Cu capul sub ghilotină să fiu și tot voi spune că Renaud Camus a fost un scriitor excepțional și că actuala lui nebunie nu poate să schimbe nimic, ce-a fost a fost. Eram prieteni la vremea aceea și ne număram amândoi printre oamenii de bază

de la editura P.O.L., am putea spune că eram elemente ale ADN-ului acesteia. Și acum iată ce s-a întâmplat. Paul publică de douăzeci de ani *tot* ce scrie Renaud Camus, probabil că am ajuns la vreo cincizeci de volume care încântă un cerc restrâns de cititori fără să aducă nici cel mai mic beneficiu, care sunt chiar o belea financiară, dar lui Paul nici că-i pasă, e de părere că Renaud Camus e un mare scriitor și că meseria lui e să publice un mare scriitor când dă peste unul și să publice *tot* ce scrie acest mare scriitor. Or, iată că, într-o bună zi, Renaud Camus, care locuiește undeva în Gers, acceptă propunerea unui mic editor din Lectoure, specializat în erudiția locală și vecin, să scrie o plachetă de vreo treizeci de pagini intitulată *L'Élégie des Chamalières*, căci Renaud Camus, ca și Valéry Giscard d'Estaing, e din Chamalières, din Puy-de-Dôme. Publicație atât de modestă, atât de discretă, de județeană, că, de bună-credință, lui Renaud Camus nici nu-i trece prin cap să-l înștiințeze pe Paul, principalul său editor. Numai că Paul află și faptul îl scoate din minți. Și îl convoacă pe Renaud Camus la Paris, căci trebuie să aibă o explicație. „Știi ce e îngrozitor, Renaud?" îi aruncă el lui Renaud Camus fără să-i lase nici măcar răgazul să se așeze când intră în birou. „Ceea ce e îngrozitor, ceea ce mă înnebunește nu e că ai publicat *L'Élégie des Chamalières* la un alt editor. E că *L'Élégie des Chamalières*, și tu o știi prea bine, e *cea mai frumoasă carte a ta*." Renaud n-avea nevoie de atât, niciodată nu i-ar fi trecut prin cap că cineva putea să așeze la mare cinste în opera lui broșura aceasta scrisă pe fugă, într-o după-amiază, și mai degrabă pentru a se păstra într-o relație cordială cu un vecin decât ca

să îmbogățească literatura, dar să-ți închipui despre Paul că va rămâne la această judecată, deja prea din cale-afară, însemna că nu-l cunoști. „Ai citit sau ai văzut *Fahrenheit 451*?", continuă el. „Îți amintești povestea? Lumea aceea în care cărțile sunt interzise, în care statul arde cărțile? Îți amintești că în lumea aceea există grupe de rezistenți care, în clandestinitate, învață pe dinafară cărțile interzise? Fiecare învață câte una, una singură, al cărei nume îl poartă. Nu se mai cheamă Pierre sau Paul, nu, pentru totdeauna se numește *Un suflet curat*, se numește *Un erou al timpului nostru*, se numește *Un anotimp în infern*. Îți amintești, Renaud?" Renaud încuviințează, neîndrăznind să ghicească ce avea să urmeze — și care urmează. „Ei bine, vezi tu, Renaud", concluzionează Paul, „în lumea din *Fahrenheit 451*, eu m-aș chema *L'Élégie des Chamalières*!" (Înțelegeți mai bine, poate, despre ce vorbesc când vorbesc despre felul în care îi sclipeau ochii lui Paul.)

Cu cele zece degete ale mele

Mi se pot reproșa multe lucruri, dar nu că îmi lipsește zelul. Sunt în vacanță la Belle-Île și îmi dedic zilnic cinci sau șase ore, închis în camera mea de hotel, acestei metode typing.com pe care Paul mi-a recomandat-o cu atâta ardoare, cu un an și jumătate în urmă, la Guadalajara. Am trecut de primul nivel, acela unde te familiarizezi cu amplasarea literelor, fără ca deocamdată să se pună problema formării cuvintelor. Am învățat să mă descurc cu primele opt litere, cele de pe linia mediană, q, s, d, f la stânga, j, k, l, m la dreapta, cu micile repere din partea de jos a tastelor f și j[19]. Le-am adăugat cele două litere de la mijloc, g și h, la care ajung de-acum cu arătătoarele stâng și drept, primul pornind de la câmpul de bază f, al doilea de la câmpul de bază j. Am avut nevoie de mult timp, multe eforturi, am trecut prin teribile momente de descurajare la gândul că mă așteptau apoi alte două rânduri de litere, apoi rândul de cifre, apoi majusculele, fără să mai pomenesc de

[19] Tastatura franțuzească este așa-numita AZERTY, diferită de cea anglo-saxonă, QWERTY. (*N.t.*)

tastele îndepărtate precum # sau * și de lucrurile acelea pe care nu le-am folosit în viața mea, despre a căror existență știu așa cum o știm, să zicem, pe aceea a neutronilor sau protonilor: „tastele de comenzi rapide". Și totuși am continuat, încurajat de niște pitici care, din când în când, de-a lungul metodei, mă felicită că sunt un „războinic al tastaturii" (în versiune englezească: *keyboard warrior*) sau un „dactilograf frenetic" (*fiery typist*). Astfel, auricularul meu stâng a învățat, pornind de la q, să ajungă sus la a, jos la w și, mai încolo, tot sus, @ și & (le confund adesea), în sfârșit tabulatorul și tasta pentru majuscule din stânga. Cât despre auricularul meu drept, acesta comandă tastele —,), ^, p, m, :, =. Să te folosești de auriculari înseamnă să pătrunzi în cercul restrâns al dactilografilor care se folosesc *realmente* de cele zece degete. Este o revoluție care e un preludiu la alte două revoluții: să scrii fără să te uiți la tastatură, apoi să scrii fără să te mai uiți nici la ecran — așa cum Paul știa s-o facă și așa cum, fără îndoială, nu am să știu niciodată. Nu am atins, nu voi atinge niciodată aceste culmi, dar progresez, când te străduiești, întotdeauna progresezi. Așa se întâmplă cu toate uceniciile: cea a formei în tai chi, cea a unei posturi de yoga și, bineînțeles, cea a pianului, pe care o presupun destul de apropiată, pentru că este vorba tot despre o formă de bătut, deși la clape. Lucruri care îți par imposibile, absolut și pentru totdeauna de neatins devin încetul cu încetul posibile, aproape fără să bagi de seamă. De la litere, cu cele zece degete ale mele greoaie și neîndemânatice, am trecut pe nesimțite la cuvinte, apoi de la cuvinte la fraze, de la fraze la paragrafe, iar acum de

la paragrafe la text — altfel spus, dar nu risc s-o spun decât atunci când e cu spatele, la literatură.

Nu scriu, prieteni: fac exerciții de dactilografie

Am închiriat o cameră de hotel la Belle-Île pentru că Ruth și Olivier au închiriat o casă pe insulă și pentru că, fiind aproape de ei, am plăcerea atât a singurătății, cât și a tovărășiei lor. Când mă alătur lor pe plajă sau când, aproape în fiecare seară, mă invit singur la cină la ei, mă întreabă dacă lucrez bine, dacă sunt mulțumit, și văd bine că ei sunt mulțumiți, pentru că, după mai bine de trei ani de depresie și de rătăcire ai căror cei mai apropiați martori au fost, se pare nu doar că mă simt mai bine, ci și că m-am apucat iar de scris. Ce altceva ai vrea să facă un scriitor care petrece șase ceasuri pe zi închis în cameră când toată lumea se scaldă ori se plimbă? Pasiențe? Jocuri video? Și totuși îmi interzic s-o fac. Protestez: „Nu, prieteni, n-ați ghicit! Da' de unde! Nu mă încui șase ore pe zi în fața calculatorului ca să scriu o carte, credeți-mă că nu sunt gata, ci doar ca să bat la mașină. Să nu vă înșelați, prieteni! Nu scriu: fac exerciții de dactilografie".

All work and no play make Jack a dull boy

„În ce constau exercițiile tale de dactilografie?", mă întreabă, zeflemitor, Olivier. *All work and no play make Jake a dull boy?* Vă aduceți aminte? Terifianta mantră a lui Jack Torrance în *The Shining*. Scriitorul acela ratat care acceptă slujba de paznic în imensul hotel Overlook, rupt de tot în timpul iernii, și care se instalează acolo cu nevastă-sa și cu băiețelul său sperând că izolarea și timpul liber forțat îi vor îngădui să termine romanul de care tot trage fără să mai creadă în el de ani întregi. În fiecare dimineață se retrage într-unul dintre saloanele hotelului și își petrece, ca și mine în camera mea din Belle-Île, mai multe ore bătând la mașină. Nevastă-sa îl întreabă dacă treaba merge, dacă e mulțumit, el răspunde că da, dar nu pare deloc mulțumit, nu pare deloc că treaba merge. Chipul îi e din ce în ce mai îmbufnat, sprâncenele ca un accent circumflex ale lui Jack Nicholson se arcuiesc din ce în ce mai diabolic, iar repetatele lui vizite în îngrozitoarea cameră 237 nu-l ajută, evident, să-și mențină echilibrul psihic. Toate acestea o îngrijorează atât de mult pe nevastă-sa, încât, în lipsa lui, se strecoară în monumentalul său birou și aruncă un ochi pe foița din mașina de scris. Pe foiță, fraza aceasta: *All work and no play made Jake a dull boy.* Frază greu de tradus, pentru că trebuie să respecți atât sensul, cât și ritmul de amenințătoare cimilitură, subtitrarea în franceză a propus *Travailler sans jouer à rien rend Jack triste gamin*[20],

[20] În română, variantă propusă de Alexandru Stănescu în „Poetica groazei — The Shining" (v. *Agenda LiterNet*): „Munca fără joacă îl face pe Jack plictisitor". (*N.t.*)

ceea ce nu e realmente convingător, dar n-am nimic mai bun de propus. Momentul acesta din film devine înspăimântător nu prin fraza însăși, ci prin repetarea ei. Căci este repetată de douăzeci sau treizeci de ori, pe foița din mașina de scris, dar și de sute, de mii de ori pe foile puse teanc lângă mașina de scris. Sute, poate mii de foi pline de această frază repetată la infinit: *All work and no play make Jake a dull boy.*

Ursul

Înspăimântătoarea mantră din *Shining* m-a însoțit toată viața mea. M-am identificat de nenumărate ori cu lamentabilul său erou. I-am cunoscut dirimanta uscăciune, groaza, cruzimea, nebunia ternă și circulară. M-am văzut, în oglinzi, făcând aceleași strâmbături ca și el. Dar nu vara aceasta. Vara aceasta, întâmpin gluma lui Olivier cu nepăsare. Căci sub protecția noii mele mantra — *nu scriu*, aduceți-vă aminte: *fac exerciții de dactilografie* —, am început să copiez și să lipesc fișiere disparate la prima vedere, care aveau să alcătuiască această carte, cartea pe care o citiți: fișier despre *Vipassana* și despre yoga, fișier despre depresia mea și despre internarea mea la Sainte-Anne, fișier despre șederea mea în Leros. Lipirea unor fragmente este prima etapă prin care ești nevoit să treci când montezi un film. În jargonul meseriei, treaba aceasta se cheamă un urs și nimănui nu-i place să aibă de-a face cu acest urs. Nimeni nu poate crede cu adevărat că din toate acestea o să iasă ceva ce va putea fi

privit — ori citit, dacă e vorba despre o carte. Și apoi, odată ce ai depășit dorința de a lăsa totul baltă, te apuci de treabă, asamblezi, juxtapui, tai, adaugi, inversezi, încerci chestii... Încetul cu încetul, soiul acesta de magmă începe să semene a ceva, adesea a ceva neprevăzut. Sunt artiști cărora le place așa, că nimic nu seamănă cu ceea ce prevăzuseră, altora, nu, pentru ei e o nenorocire. Sunt două familii. François Truffaut spunea că un film este un proces de diminuare. Între ideea pe care ți-o făceai înainte de a-l începe și rezultatul final există o distanță mai mare sau mai mică: dacă e mică, filmul e reușit, dacă e mare, filmul e ratat. Așa gândesc artiștii controlului, demiurgii care, ca Hitchcock sau Kubrick, se așteaptă ca realitatea să se încline în fața voinței și a visului lor. Pentru alții, printre care mă număr și eu, e exact invers: cu cât filmul ori cartea seamănă mai puțin cu ceea ce imaginaseră, cu cât mai lung și mai capricios se dovedește a fi drumul dintre punctul de plecare și cel de sosire, cu cât rezultatul îi surprinde mai mult, cu atât sunt mai mulțumiți. Ce contează e călătoria, nu destinația — sau, cum spunea Chogyam Trungpa: „Drumul e ținta". S-au întâmplat multe lucruri imprevizibile, unele dintre ele cumplite, între proiectul meu inițial de cărticică veselă și subtilă despre yoga și ceea ce am început să montez în camera mea de hotel de pe Belle-Île, sub acoperirea unor exerciții de dactilografie. Și acum au trecut șase luni, cartea e terminată. În sfârșit, aproape terminată. Mai rămâne să-i fac un soi de epilog. Să închid câteva paranteze pe care, cuviincios, nu le pot lăsa deschise, să dau cu mătura înainte de a încuia prăvălia. Aranjezi marfa, faci socotelile, închizi. Să începem prin a pune punctul final la Leros.

Să te așezi un minut în tăcere

Într-o dimineață de toamnă m-am trezit cu cheful de a pleca, chef care, în ajun, nici nu exista. Am înapoiat scuterul, am plătit în avans câteva luni de chirie pentru cel al lui Atiq, am spus la revedere tuturor la Pikpa, apoi am încuiat casa, am lăsat cheia, potrivit instrucțiunilor Ericăi, în cofrajul de lemn al contorului electric și am luat feribotul de seară spre Atena. Dându-mi, la bord, seama că uitasem telefonul Samsung Galaxy în sertarul noptierei, m-am întrebat cine avea să deschidă sertarul acesta și când. N-am mai avut niciodată nicio veste despre Erica. N-a răspuns niciodată la e-mailurile mele, n-a mai postat nimic pe Facebook. A dispărut, undeva în partea stângă a lumii... *A dispărut undeva în partea stângă a lumii*: e genul de frază un pic *cheesy*, cam umflată, pe care poți fi tentat s-o scrii în legătură cu un personaj de roman, genul de frază pe care, în mod normal, aș tăia-o încă de la prima relectură, dar, gândindu-mă mai bine, prefer să o păstrez și să-mi ușurez conștiința mărturisind că Frederica *este* un personaj de roman. Vreau să spun: are un model îndepărtat cu care am ținut

câteva cursuri la Pikpa, am tras o beție memorabilă și am ascultat *Poloneza eroică* a lui Chopin, dar tot restul e născocit. E ceea ce se întâmplă — inevitabil, cred eu — de îndată ce începi să schimbi numele proprii: ficțiunea preia puterea și, așa cum spunea Emmanuel Guilhen, este ușa deschisă spre toate ferestrele. Femeia cu gemenii este și ea, parțial, un personaj de roman și-mi place să mi le imaginez, pe ea și pe Erica, plimbându-se braț la braț undeva în partea stângă a lumii, undeva în emisfera sudică, povestindu-și viețile lor de personaje de roman. E o întrebare pe care mi-am pus-o adesea, mai ales când am lucrat pe *Evanghelii*: există oare vreun criteriu care ne îngăduie să ghicim dacă o poveste pe care o citim este veridică ori fictivă? Dacă, într-un muzeu, un portret este cel al unei persoane reale sau al unui personaj imaginar? Nu am un răspuns, dar mi se pare că, intuitiv, fără să putem da vreo explicație, o simțim. Eu, în orice caz, o simt. Hamid și Atiq și-au păstrat numele adevărate și am vești adevărate despre ei pe Instagram. Unul dintre ei în Germania, celălalt, în Belgia, par s-o ducă bine. Sunt niște studenți zâmbitori, cu prieteni, cu activități sportive, cu aniversări, proiecte. După ce au fost aproape niște paria, și-au regăsit nivelul social din țara de baștină și vor deveni cu siguranță ceea ce năzuiau să devină: contabil și programator pe calculator. Probabil că, încetul cu încetul, li se șterg din memorie periculoasa călătorie spre Europa și zilele de împotmolire de la Leros, ca imaginile unui vis în care mă întreb uneori dacă am vreun loc. Cu siguranță că nu. Dacă am lăsat vreo amintire în Leros, cred că e în inima Svetlanei Sergheievna. În ziua plecării mele

ne-am așezat amândoi în sala un pic cam întunecoasă și pustie la ora aceea din cafeneaua Pușkin. E un obicei rusesc, când pleacă cineva, să te așezi cu el și să stai așa în tăcere, fiecare rugându-se în sinea lui ca să nu fie ultima oară, pentru ca Dumnezeu să îngăduie revederea. Apoi te ridici, te îmbrățișezi, te desparți fără să pierzi vremea. Svetlana Sergheievna mi-a făcut pe frunte semnul crucii. Aveam impresia că e maică-mea, deși probabil că e puțin mai tânără decât mine. Mi-ar plăcea să mă inspir din ritualul acesta ca să mă despart de această carte și ca să ne urez noroc, ei, mie, ție, cititorule. După ce ultima filă, care nu e departe, s-a întors, am putea să ne așezăm un minut împreună. Să închidem ochii, să tăcem, să rămânem un pic în liniște. Nu uitați să stingeți lumina când ieșiți.

Un pic de sare

Litiul e un metal alcalin care face parte din tabelul periodic al elementelor și care, administrat sub formă de sare, a dovedit din anii șaizeci încoace o uimitoare eficacitate în tratamentul tulburărilor dispoziției. De-acuma, iau litiu în fiecare zi și mă gândesc la o reflecție melancolică a poetului american Robert Lowell care a suferit de psihoză maniaco-depresivă sub forma ei cea mai acută până când i-a fost prescris: *E totuși tulburător gândul că am îndurat și am provocat atâtea suferințe pentru că îmi lipsea un pic de sare în creier și că, dacă efectele acesteia ar fi fost cunoscute mai devreme, dacă mi s-ar fi administrat mai devreme, aș fi putut să am o viață fericită sau, în orice caz, o viață normală în locul acestui lung coșmar.* N-aș spune ceva atât de radical, căci, chiar dacă o gândesc uneori, viața mea n-a fost un lung coșmar, dar mă număr și eu printre bolnavii care răspund bine la litiu. Îmi face momentele de exaltare mai puțin exaltate, momentele de depresie, mai puțin depresive și mi-e atât de frică să mă trezesc din nou în fața micii marine a lui Dufy că sunt gata să-l iau, cu docilitate, câte zile o să mai am.

Terminalul

După cum mi-e obiceiul, am venit mai devreme: avionul pentru Lisabona e prevăzut peste o oră. N-am nimic, cred că am spus-o deja, împotriva timpului interstițial și mă pregătesc să aștept liniștit nu departe de poarta de îmbarcare, în terminalul 2 din aeroportul Ponta Delgada, de pe insulele Azore. Am scos din rucsac un roman de Cormac McCarthy pe care l-am cumpărat pentru călătorie, pentru că am ajuns, în propria mea carte, la internarea la Sainte-Anne, mai precis la momentul în care o tânără cu care nu-mi amintesc să fi făcut cunoștință mă asigură nu numai că am făcut cunoștință și chiar foarte bine, dar că am vorbit îndelung despre Cormac McCarthy al cărui cititor pasionat, ca și ea, sunt. Mi-am spus că era, poate, momentul să-l citesc pe Cormac McCarthy, nu se știe niciodată unde poate să ducă soiul acesta de pistă. Poate că am să dau în cartea aceasta, *Meridianul sângelui*, peste ceva absolut esențial pentru a mea. Cu toate acestea, oricare ar fi talentul lui Cormac McCarthy, mi-e foarte greu să-l citesc, pentru că, devenind, spre marea mea surpriză, aproape exclusiv un cititor de poezie, mi-e foarte greu

să citesc romane. Reluând a treia oară aceeași pagină care, cum se spune, nu intră, mă apuc, așa cum fac foarte des, să mormăi în sinea mea un poem, în cazul acesta un poem de Catherine Pozzi. Am citat deja câteva versuri de ea, câteva versuri pe care m-am chinuit să le traduc pentru Erica. Catherine Pozzi era o figură a vieții mondene pariziene din perioada interbelică, soția unui dramaturg pe atunci celebru, Édouard Bourdet, și amanta lui Paul Valéry, care a făcut-o foarte nefericită. Din legătura lor s-au ivit șase poeme de o inspirație mistică și amoroasă care o transformă, din punctul meu de vedere, într-un improbabil și fulgurant amestec de Simone Weil și Louise Labé. Unul dintre aceste poeme, *Ave*, este cel pe care mi-l recit în sala de îmbarcare:

Très haut amour, s'il se peut que je meure
Sans avoir su d'où je vous possédais,
En quel soleil était votre demeure
En quel passé votre temps, en quelle heure
Je vous aimais

Très haut amour, qui passez la mémoire
Feu sans foyer dont j'ai fait tout mon jour
En que destin vous traciez mon histoire
En quel sommeil se voyait votre gloire
Ô mon séjour...[21]

[21] „Amor divin, de moartea m-a atras / Fără să știu de unde te aveam, / În care astru ți-ai ales popas / În ce trecut ai stat, în care ceas / Eu te iubeam / Amor divin, ce fără urmă treci / Foc făr' de vatră, tu mi-ai fost lămpaș / În care soartă ființa mi-o fereci / Și care somn vădea faima-ți pe veci / Al meu sălaș...". (*N.t.*)

Am ajuns la versul acesta, când ridic capul și o zăresc, în picioare la bar, la vreo zece metri, pe femeia cu gemeni. O privesc fără ca ea să mă vadă, mai puțin emoționat decât uimit. Am venit în Azore pentru o conferință, dar ea, nu știu, nu prea văd ce poate să facă aici, ea, care locuiește de-acum în emisfera sudică. Nu ne-am mai văzut ori vorbit de trei ani. În virtutea principiului conform căruia dorința mi se secătuiește dacă nu mai e probabil să se îndeplinească, mă gândesc rareori la femeia aceasta pe care am iubit-o cu patimă. Plătește și își ia cafeaua, apoi se îndreaptă, ca s-o bea, spre una dintre mesele înalte din plastic alb dispuse în jurul barului. Atunci mă vede. Eu am avut tot timpul s-o privesc fără ca ea să mă vadă, ea, nu. Sau poate. Poate că m-a văzut prima, în timp ce încercam să citesc Cormac McCarthy. Oricum ar fi, ochii ni s-au încrucișat fără ca nimic, dar absolut nimic să indice faptul că m-ar fi recunoscut. Privirea i se plimbă peste rândul de fotolii unde stau, plutește distrată peste ocupanții acestora, apoi se întoarce la paharul de cafea. Fiindcă nu se mai uită la mine, mă uit eu la ea, gata fiind, dacă ridică ochii, să-mi reiau expresia de indiferență și sigur în același timp că-mi simte privirea ațintind-o. După ce termină cafeaua, pleacă de lângă masa înaltă și se îndreaptă spre un rând de fotolii departe de al meu. Sunt puțini călători în sala de îmbarcare, poate să se așeze unde vrea și bineînțeles că nu o să stea lângă mine, dar mă întreb dacă o să aleagă să stea cu fața ori cu spatele. Se așază departe de mine, dar cu fața la mine și, ca și mine, scoate din geantă o carte pe care începe s-o citească — nu cu mai multă concentrare decât mine, cel puțin așa mi se

pare. Ce semnal îmi trimite oare alegând — căci, evident, a ales s-o facă — să stea cu fața la mine în loc să se așeze cu spatele? Că întredeschide o ușă? Ce s-ar întâmpla dacă m-aș ridica, m-aș îndrepta spre ea, aș lua-o de mână? Am ieși împreună din terminal, așa cum, odinioară, am ieșit din gara din Geneva, ca să ne ducem la unul dintre hotelurile acelea Sheraton sau Sofitel care există pe lângă toate aeroporturile și să cerem la recepție o cameră și, fără să scoatem o vorbă, să urcăm amândoi în lift până la camera aceea unde ne-am închide și am dispărea pentru toată lumea preț de câteva ceasuri? Nu știu ce s-ar întâmpla dacă m-aș ridica, m-aș îndrepta spre ea, aș lua-o de mână... În schimb, faptul de care sunt sigur e că scenariul pe care mi-l povestesc și-l povestește și ea, știind și ea că eu mi-l povestesc, iar certitudinea aceasta, că am un acces nelimitat la gândurile ei, la fantasmele ei, iar ea, la ale mele, face ca situația să fie extraordinar de erotică. De fapt, nu-i nevoie să ne ducem într-o cameră de hotel: în timpul jumătății aceleia de ceas petrecute în sala de îmbarcare, felul în care ne-am privit cu o prefăcută indiferență sau nu ne-am privit deloc, felul în care, fără să-l privească, fiecare avea conștiința prezenței celuilalt, felul în care ne-am întâlnit, apropiat, îndepărtat, evitat era un fel de a face dragoste, iar împlinirea i-ar fi atenuat puterea. Când am început îmbarcarea, am lăsat-o să se apropie prima de birou, ridicându-mă doar în ultimul moment, și m-am întrebat cum o să ne descurcăm dacă soarta ne va așeza unul lângă celălalt, ceea ce — era să zic din fericire — nu s-a întâmplat. Când m-am dus spre locul meu, în fundul cabinei, am trecut pe lângă ea. Avea ochii lăsați

pe carte, dar n-am nicio îndoială asupra faptului că m-a simțit trecând pe lângă ea, la câțiva centimetri de ea, și că trupul și sufletul îi erau tulburate așa cum erau trupul și sufletul meu. Mi-am petrecut restul călătoriei recitându-mi urmarea poemului lui Catherine Pozzi. Aș fi vrut ca un soi de telepatie să-i ducă în zbor versurile acestea de la inima mea spre inima ei:

Quand je serai pour moi-même perdue
Et divisée à l'abîme infini
Infiniment quand je serai rompue
Quand le présent dont je suis revêtue
Aura trahi

Par l'univers en mille corps brisée,
De mille instants non rassemblés encore,
De cendre aux cieux jusqu'au néant vannée,
Vous referez pour une étrange année
Un seul trésor

Vous referez mon nom et mon image
De mille corps emportés par le jour,
Vive unité sans nom et sans visage,
Cœur de l'esprit, ô centre du mirage
Très haut amour.[22]

[22] „Când pentru mine pierdută voi fi / Pradă abisului de necurmat / Și făr' de curmare mă voi căzni / Când prezentul în care mă-nvălui / Va fi trădat // Sfărmată-n trupuri mii de univers, / În clipe mii lăsate-ntr-o doară, / De pretutindeni și din scrum dispers, / Pentru un an vei plămădi revers / O comoară // Un nume și un chip vei plămădi / Din trupuri mii plecate din senin, / Un laolaltă tainic va rodi, / Al sufletului miez îmi vei vădi / Amor divin." (*N.t.*)

Ieșirea din avion s-a făcut prin față, a coborât înaintea mea. Mă gândeam că avea, ca și mine, o legătură spre Paris, că urma să continuăm călătoria împreună până la Roissy, și mi-a fost teamă ca situația aceasta magică să nu devină inevitabilă, impusă, fastidioasă. Dar, fie pentru că Lisabona era destinația ei finală, fie pentru că se ducea în altă parte, n-am mai regăsit-o pe femeia cu gemenii în sala de îmbarcare pentru Paris și, până în ziua de astăzi, nu am mai revăzut-o.

Un citat

„Până una-alta, Patrice era acolo, își ținea în brațe soția care agoniza și, oricât timp ar fi luat asta, puteam fi siguri că așa și avea să rămână, până la capăt, că Juliette va muri în brațele lui, în deplină siguranță. Nimic nu mi se părea mai de preț decât siguranța aceea, decât certitudinea de a se putea odihni până în ultima clipă în brațele celui care iubea tot ceea ce însemna ființa ei. Hélène mi-a povestit ce îi spusese Juliette surorii ei Cécile în ajun, înainte de sosirea noastră, când încă mai putea vorbi. Afirmase că pleca mulțumită, că scurta ei viață liniștită fusese chiar o viață reușită. La început mi-am zis că era o frază reconfortantă, apoi sinceră, până la urmă că era chiar adevărată. Mi-am amintit de celebra expresie a lui Fitzgerald: *Evident, întreaga viață este un proces de ruinare*. Consider că nu acesta este adevărul. Sau nu despre orice viață. O fi fost valabil pentru Fitzgerald. Poate și pentru mine, îmi spuneam la vremea aceea mai mult decât astăzi. Lasă că nu știm ce se petrece în ultimul minut, trebuie să existe și vieți despre care să ne înșelăm din cauza aparentei derute, fiindcă s-au schimbat *in extremis* ori ceva invizibil din

ele ne scapă. Trebuie să fie și vieți izbutite, în aparență, care, în realitate, s-au dovedit pur și simplu infernuri înspăimântătoare, încât nici măcar nu te poți gândi la ele, infernuri până la ultima suflare. Însă când Juliette și-o analiza pe a sa, o credeam și ceea ce mă făcuse să o cred era imaginea patului ei de moarte, unde Patrice o ținea în brațe. I-am spus Hélènei: știi, s-a întâmplat ceva. Acum câteva luni, dacă aș fi aflat că am cancer, că urmează să mor în curând și dacă mi-aș fi pus aceeași întrebare ca Juliette — a fost viața mea o reușită? —, nu aș fi putut da același răspuns ca ea. Din contră, aș fi constatat că nu, viața mea nu a fost nicidecum o reușită. Aș fi zis că am izbutit câte ceva, că am doi fii frumoși și plini de viață, că am scris trei sau patru cărți în care s-a întrupat ceea ce sunt eu însumi. Am făcut ce am putut, cu mijloacele, dar și cu obstacolele firii mele, m-am bătut să fac ceva, iar bilanțul nu este nul. Numai că esențialul, dragostea adică, mi-a lipsit. Da, am fost iubit, însă nu am știut să iubesc și eu sau nu am fost în stare, ceea ce este același lucru. Nimeni nu s-a putut simți odihnit, cu deplină încredere, în brațele iubirii mele și, până la urmă, nici eu nu m-am odihnit în brațele iubirii cuiva. Asta aș fi spus înainte de val, dacă aș fi fost anunțat că voi muri. Dar după val te-am ales, ne-am ales și nu mai este același lucru. Ești aici, lângă mine, și, dacă ar trebui să mor chiar mâine, aș putea spune, la fel ca Juliette, că viața mea a fost o reușită."

Nimeni nu s-a putut simți odihnit în brațele iubirii mele, nici eu nu mă voi odihni în brațele iubirii cuiva

Iertat să fiu că m-am citat pe mine însumi și atât de mult. Pagina aceasta se află în cartea mea *Alte vieți decât a mea.* Am scris-o în urmă cu doisprezece ani. Nu numai că credeam ceea ce scriam acolo din toată inima, din tot sufletul, dar am continuat s-o cred neabătut, vreme de zece ani care au fost cei mai buni ani ai vieții mele. Știam că o asemenea iubire e rară și că cel care o lasă să plece e condamnat la părere de rău și la amărăciunea lui prea târziu. Acolo unde atâția alții dau greș, eu credeam că am să reușesc.

Nu așa a fost să fie.

Apa gentilă

Atât cât poți, continui să nu mori. Continui să nu mori, dar n-o mai faci din toată inima. Nu mai crezi în această continuitate. Crezi că ți-ai epuizat creditul și că nimic n-o să ți se mai întâmple. Într-o zi totuși ceva se întâmplă. Necunoscutul, în care speri și de care te temi, ia chipul unei necunoscute anume, pe care începi s-o cunoști și cu care mergi pe o cărare de munte, la Majorca. E frumos afară, foarte cald pentru acest început de primăvară. Într-un refugiu în care ne-am oprit, ne umplem ploștile, iar femeia care se ocupă de refugiu ne laudă calitatea acestei ape de izvor pe care o numește *agua gentil*. În spaniolă, *gentil* vrea să însemne pur și simplu dulce. Femeia de la refugiu vorbește despre apă dulce, dar, în ziua aceea, această apă gentilă a devenit pentru noi numele de cod al bucuriei. Un pic mai târziu, ne depărtăm de cărare ca să ne odihnim pe un bolovan plat și alb, pe buza unui torent. Foarte aproape, mă asigură tânăra pe care încep s-o cunosc, pe care încep s-o iubesc, de izvoarele de apă gentilă. După ce ne întoarcem în sat, acasă, face un pic de yoga. Nu yoga solemnă, nu yoga meditativă menită extincției acelor *vritti*, ieșirii din *samsara* sau construirii,

atât cât durează o viață, a unei stări de seninătate și de minunare. Nu yoga căreia mă gândeam să dedic cartea aceasta explicând cu gravitate că nu trebuie să o confunzi cu o vulgară gimnastică, ci aceea pe care o practică pretutindeni în lume tinere femei cărora, așa ca ei, li se pare că e o minunată gimnastică și care n-au nicio treabă cu Patanjali și care n-au niciun chef să iasă din *samsara*, pentru că *samsara* se mai cheamă și viață și pentru că, spre deosebire de ceea ce spun Patanjali și alții ca el, viața e bine. Nu doar, bineînțeles, dar bine. Și mi se pare generoasă, dacă mă uit la ce mi-a oferit până azi, că îmi mai dă încă o șansă. Tânăra face acum o postură numită *adomukhavrikhasana*. Postura nu-i foarte dificilă din momentul în care ești obișnuit să stai cu capul în jos. Își pune mâinile pe jos aproape de perete și ridică un picior, apoi pe celălalt, în sus pe perete. O face fără nicio pregătire, într-o singură mișcare, ca una care, când vede un perete și inima îi cântă de bucurie, hop, își ridică picioarele în aer cu ușurință, cu nepăsare, de parcă ar dansa. Rochia de vară îi cade în corolă, descoperindu-i pântecele bronzat. Își dezlipește acum picioarele de perete și își îndreaptă vârfurile degetelor spre cer. Are picioarele în sus, capul în jos, să ai capul în jos nu avantajează pe nimeni, pentru că sângele coboară și congestionează fața, dar pe ea, nu, fața ei răsturnată este proaspătă, veselă. În echilibru pe brațele întinse, cu picioarele înălțate spre cer, cu pântecele dezgolit, îi zâmbește bărbatului pe care a început și ea să-l iubească, iar bărbatul acesta, în momentul acesta din viața lui și a mea, sunt eu și știu că marina lui Dufy mă așteaptă, știu că n-am să-i scap, dar în ziua aceasta nu-mi pasă, în ziua aceasta sunt pe deplin fericit că sunt în viață.

La preţul de vânzare al cărţii
se adaugă 2%, reprezentând
contravaloarea timbrului literar.

Tipărit la R.A. „Monitorul Oficial"

EMMANUEL CARRÈRE

Relatarea la persoana întâi, cu o sinceritate dezarmantă, a unei profunde crize depresive. O carte tulburătoare, care sfidează granițele genurilor literare. O nouă carte-cult, ce poartă semnătura inconfundabilă a lui Emmanuel Carrère.

Să nu ne imaginăm că avem în față un manual de yoga sau o carte de self-help. Avem în față radiografia dureroasă și cât se poate de amănunțită a depresiei majore, cu tendințe suicidare, cu care s-a confruntat Carrère și care a dus la internarea sa, pe o perioadă de patru luni, cu diagnosticul de tulburare bipolară. Este, de asemenea, o carte despre o criză amoroasă, despre epuizare emoțională și consecințele acesteia, precum și despre terorismul islamic și criza refugiaților. Și într-un fel, da, și despre yoga, pe care autorul francez o practică de peste 30 de ani.

În acest hibrid literar, care împletește autobiografia, eseul și reportajul, Carrère se dezvăluie pe sine cu o onestitate necruțătoare și explorează totodată limitele artei scrisului. Rezultatul este un tablou viu al slăbiciunilor și suferințelor omenești, o coborâre în adâncurile ființei cu ajutorul scrisului. O carte controversată încă dinainte de apariție, *Yoga* va face cu siguranță senzație.

39

TREI

www.edituratrei.ro

ISBN 978-606-40-1193-0